

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КУЗИНА ОКСАНА ТАДЕЇВНА

УДК 373.2.015.3:159.937]:004.032.6(043)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ШОСТОГО РОКУ
ЖИТТЯ ЗАСОБАМИ МЕДІА В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність – 012 Дошкільна освіта

Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ / О. Т. Кузіна. /

Науковий керівник:

Пономаренко Тетяна Олександрівна, професор кафедри дошкільної освіти
Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса
Грінченка, доктор педагогічних наук, професор.

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Кузіна О.Т. Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 012 Дошкільна освіта, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка. – Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2024.

Дисертаційну працю присвячено вивченню проблеми формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти. Вибір теми дослідження обумовлений тим, що пізнавальна активність є основою засвоєння дитиною культурного досвіду людства, її успішної адаптації до сучасного соціуму, набування життєвої компетентності, життєздатності, обов'язковою умовою формування самостійності, ініціативності, творчості, що, в свою чергу, сприяє її гармонійному розвитку. На сучасному етапі розвитку вітчизняної дошкільної освіти підвищуються вимоги до її якості. Позиція дитини, як активного суб'єкта освітнього процесу, актуалізація її пізнавальної активності є одним з найбільш визначальних чинників якості освіти дітей дошкільного віку. Зважаючи на це, проблема формування пізнавальної активності є однією з найбільш актуальних в сучасній дошкільній освіти. Сучасний соціум називають світом масових комунікацій, а різні засоби медіа виконують, окрім інформативної функції, ще й навчальну, виховну, розвивальну, просвітницьку функції. Тож формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа є актуальним та доцільним.

Актуальність досліджуваної теми підтверджується наявністю *суперечностей* між: об'єктивною потребою суспільства в особистості, яка має необхідність в пізнанні довкілля, в динамічному засвоєнні та обробці інформації та недостатньою увагою педагогічної теорії й практики до її формування, зокрема засобами медіа; декларуванням необхідності застосування різних засобів медіа в освітньому процесі закладу дошкільної освіти й недостатністю їх використання в освітній практиці; дещо застарілими підходами до формування пізнавальної активності у дітей

шостого року життя в умовах закладу дошкільної освіти та сучасними вимогами до якості її розвитку; сучасними вимогами до формування пізнавальної активності та недостатньою готовністю вихователів до формування досліджуваної якості в умовах закладу дошкільної освіти; потребою дітей шостого року життя в психолого-педагогічному супроводі формування їх пізнавальної активності засобами медіа та недостатністю методичного забезпечення освітнього процесу закладів дошкільної освіти в означеному контексті.

Об'єктом дослідження визначено формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти. *Предметом дослідження* є педагогічні умови формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа. *Метою дослідження* було визначено теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка педагогічних умов ефективного формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти. Шляхом порівняльного аналізу філософських, соціологічних, психолого-педагогічних досліджень вивчено теоретико-методологічні та методичні основи формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти. Визначено критерії, показники, рівні сформованості пізнавальної активності у дітей шостого року життя. Окреслено та обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти. Експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування досліджуваної якості.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *уперше*: обґрунтовано теоретико-методологічні, методичні засади формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти; розроблено систему формування пізнавальної активності в сукупності таких етапів експериментально-педагогічної діяльності: цільового, теоретико-методологічного, операційно-змістового, рефлексивно-прогностичного; визначено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти

(забезпечення суб'єкт-суб'єктних міжособистісних стосунків усіх учасників освітнього процесу (вихователів, здобувачів дошкільної освіти, їх батьків та / або осіб, які їх замінюють) в умовах закладу дошкільної освіти; упровадження медіасередовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти; застосування комплексу традиційних та інноваційних педагогічних методів, форм взаємодії вихователя з дітьми в освітньому процесі закладу дошкільної освіти); експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти; *уточнено*: сутність основних понять дослідження «активність», «пізнавальна активність», «пізнавальна потреба», «допитливість», «пізнавальний інтерес», «пізнавальна діяльність», «пізнавальна активність дітей дошкільного віку», «пізнавальна активність дітей шостого року життя», «медіа», «засоби медіа», «медіатексти»; компоненти пізнавальної активності дітей шостого року життя (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційний, особистісний, вольовий); критерії сформованості пізнавальної активності у дітей шостого року життя (емоційно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-вольовий); особливості розвитку дітей шостого року життя як основи формування їх пізнавальної активності засобами медіа; *подальшого розвитку дістали*: питання теорії та практики формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти; науково обґрунтовані уявлення про методологічні підходи, принципи, зміст, форми освітньої взаємодії вихователів з дітьми, педагогічні методи, засоби формування досліджуваної якості, особливості сприйняття дітьми впливу різних засобів медіа в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти.

Висвітлено актуальність проблеми формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти. Уточнено сутність основних понять дослідження. Визначено сутність його основного поняття «пізнавальна активність дітей шостого року життя» як цілісну, інтегративну, складну за змістом якість дітей шостого року життя, що актуалізується на основі пізнавальної потреби, зумовлює успішне засвоєння досвіду, накопиченого

людством, спрямована на ефективне досягнення цілей пізнавальної діяльності. Окреслено й обґрунтовано її структуру як сукупність мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, емоційного, особистісного, вольового компонентів. З'ясовано, що ефективне формування, вдосконалення пізнавальної активності відбувається на етапах раннього та дошкільного дитинства. Висвітлено особливості становлення пізнавальної активності дітей з урахуванням їхніх вікових особливостей; розкрито особливості розвитку психічних пізнавальних процесів дітей шостого року життя, зумовлених ефективним розвитком пізнавальної активності.

Систематизовано й узагальнено наукові погляди щодо місця й ролі засобів масової інформації, інформаційно-комунікаційних технологій, медіасередовища, медіаосвіти, засобів медіа, медіаграмотності в дошкільному освітньому просторі загалом та професійній діяльності педагогів зокрема, а також впливу медійних засобів на формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя. Уточнено сутність поняття «медіа», схарактеризовано історію його виникнення. Розкрито зміст термінів, дотичних до означеного поняття. Подано узагальнену класифікацію засобів медіа, розкрито їх взаємодію та взаємозалежність. Окреслено зміст традиційних та новітніх засобів медіа. Схарактеризовано способи застосування засобів медіа в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Визначено особливості їх використання в умовах кризових станів суспільства. Розглянуто вікові особливості дітей шостого року життя, що зумовлюють продуктивне використання різних засобів медіа в дошкільній освіті, ризики їх застосування та необхідність мінімізації їх впливу на психічне й фізичне здоров'я дітей.

Підтверджено актуальність встановлення педагогічно доцільної взаємодії вихователів із батьками вихованців, розробки їх спільної стратегії щодо безпечного, ефективного використання засобів медіа в закладі дошкільної освіти та в сім'ї з метою формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя.

Відповідно до мети, завдань дослідження, результатів аналізу низки наукових робіт, змісту освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» Державного стандарту дошкільної освіти (2021) визначено критерії (емоційно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-вольовий), показники розвитку пізнавальної

активності в дітей шостого року життя, розроблено діагностичний інструментарій дослідження. Обґрунтовано необхідність, правомірність їх використання задля визначення рівня й особливостей розвитку досліджуваної якості. Для забезпечення коректності проведення експериментально-педагогічної діяльності, об'єктивного оцінювання ефективності впровадження педагогічних умов формування пізнавальної активності застосовано методи статистичної обробки даних. Використання критерію згоди χ^2 (хі-квадрат) Пірсона засвідчило відсутність статистично значущих відмінностей між експериментальними та контрольними групами у сформованості вихідних рівнів розвитку пізнавальної активності. З'ясовано, що переважна частина дітей шостого року життя, які були задіяні в експериментально-педагогічній діяльності, мають середній і низький рівень розвитку пізнавальної активності. Виявлено незначний відсоток дітей з високим рівнем сформованості досліджуваної якості, що підтвердило актуальність проблеми дисертаційної праці, необхідність упровадження ефективних педагогічних умов формування означеної якості.

За результатами аналізу анкетування вихователів, спостереження їхньої взаємодії з дітьми в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти, вивчення змісту перспективних, календарних планів педагогів підтверджено необхідність удосконалення їх здатності до формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя. Засвідчено недостатність забезпечення освітнього розвивального середовища засобами медіа та використання їх в освітньому процесі, їх певну невідповідність рекомендаціям, окресленим в освітньому напрямі Державного стандарту дошкільної освіти (2021) «Дитина в природному доквіллі».

Визначено й обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя та структурно-функціональну схему її формування в сукупності таких її компонентів як мета, завдання, методологічні підходи, принципи, компоненти, критерії, рівні розвитку, етапи дослідження, зміст, педагогічні умови, форми, методи освітньої взаємодії, засоби медіа, результати експериментально-педагогічної діяльності. Експериментально-педагогічну діяльність здійснено відповідно до розробленої схеми шляхом

упровадження в експериментальних групах цілісної, багатокомпонентної освітньої системи в сукупності її взаємопов'язаних і взаємозалежних етапів (цільового, теоретико-методологічного, операційно-змістового, рефлексивно-прогностичного); змісту формування пізнавальної активності дітей шостого року життя в межах освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» Державного стандарту дошкільної освіти (2021) та освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (2020); гуманістичного, системного, аксіологічного, акмеологічного, ситуаційного, оптимізаційного, дослідницького, інтегративного, компетентнісного, діяльнісного методологічних підходів; загальнопедагогічних, виховних, дидактичних, специфічних (діалогічності, співробітництва, партнерства, радісного набування досвіду, дослідження, відкриття) принципів. Висвітлено зміст та особливості експериментально-педагогічної діяльності в межах кожної з визначених та актуалізованих педагогічних умов. Сформульовано особливості застосування комплексного поєднання традиційних та інноваційних методів, прийомів, форм організації різних видів дитячої життєдіяльності. Розкрито особливості застосування освітніх засобів, зокрема засобів медіа. Окреслено зміст та особливості освітньої взаємодії вихователів експериментальних груп дітей шостого року життя з їх батьками.

Експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти. Схарактеризовано результати експериментальної перевірки. Так, за результатами статистичної обробки даних з використанням критерію χ^2 (хі-квадрат) Пірсона визначена позитивна динаміка зростання рівня розвитку пізнавальної активності в дітей експериментальних груп у межах усіх її критеріїв, що не є випадковим явищем. Покращення результатів зумовлено актуалізацією визначених і застосованих педагогічних умов. Підтверджено підвищення здатності вихователів до формування досліджуваної якості в дітей шостого року життя та вдосконалення педагогічної компетентності батьків вихованців до ефективного педагогічного впливу, педагогічно доцільної освітньої взаємодії з дітьми з метою формування їх пізнавальної активності засобами медіа.

Зафіксовано значні зміни в облаштуванні розвивальних освітніх осередків експериментальних закладів дошкільної освіти, які було вдосконалено впродовж експериментально-педагогічної діяльності.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в можливості застосування в практиці освітньої діяльності закладів дошкільної освіти: педагогічних умов формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа, а також розроблених відповідно до них змісту, форм, засобів, методів психолого-педагогічного супроводу формування досліджуваної якості; методичних розробок різних форм освітньої взаємодії з вихователями та батьками вихованців з досліджуваної проблеми; спеціально створеного критеріально-діагностичного комплексу оцінки рівня та особливостей розвитку пізнавальної активності в дітей шостого року життя. Результати дисертаційної праці можуть бути використані при формуванні професійної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах університетського навчання та вдосконалення професійної компетентності вихователів в умовах післядипломної педагогічної освіти. Отримані результати можуть стати підґрунтям для розробки науково-методичних рекомендацій, навчально-методичних посібників, програм навчальних дисциплін та навчально-методичних комплексів до них.

Ключові слова: активність, пізнавальна активність, діти шостого року життя, засоби медіа, заклад дошкільної освіти, пізнавальна активність дітей шостого року життя.

ABSTRACT

Kuzina O.T. Formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media in the conditions of a preschool education institution. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy, specialty 012 Preschool education, field of knowledge 01 Education / Pedagogy. – Kyiv Metropolitan University named after Boris Grinchenko, Kyiv, 2024.

The dissertation work is devoted to the study of the problem of the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media in the conditions of a preschool education institution. The choice of the research topic is due to the fact that cognitive activity is the basis of a child's assimilation of the cultural experience of humanity, its successful adaptation to modern society, the acquisition of life competence, vitality, a prerequisite for the formation of independence, initiative, creativity, which, in turn, contributes to its harmonious development. At the current stage of the development of domestic preschool education, the requirements for its quality are increasing. The position of the child as an active subject of the educational process, the actualization of his cognitive activity is one of the most determining factors of the quality of education of preschool children. Considering this, the problem of formation of cognitive activity is one of the most urgent in modern preschool education. Modern society is called the world of mass communications, and various means of media, in addition to the informative function, also perform educational, educational, developmental, and enlightening functions. Therefore, the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media is relevant and expedient.

The relevance of the researched topic is confirmed by the existence of contradictions between: the objective need of society for an individual, who has the need for knowledge of the environment, for dynamic assimilation and processing of information, and insufficient attention of pedagogical theory and practice to its formation, in particular, media; declaring the need to use various media in the educational process of a preschool education institution and the inadequacy of their use in educational practice; somewhat outdated approaches to the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life in the conditions of a preschool education institution and modern requirements for the quality of its development; modern requirements for the formation of cognitive activity and insufficient readiness of educators for the formation of researched quality in the conditions of a preschool education institution; the need of children in the sixth year of life for psychological and pedagogical support in the formation of their cognitive activity by means of media and the insufficiency of methodical support of the educational process of preschool education institutions in the specified context.

The object of the research is the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media in the conditions of a preschool education institution. The subject of the study is the pedagogical conditions for the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media. The purpose of the study was to determine the theoretical justification and experimental verification of the pedagogical conditions for the effective formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media in the conditions of a preschool education institution. By means of a comparative analysis of philosophical, sociological, psychological and pedagogical studies, the theoretical, methodological and methodical bases of the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media in the conditions of a preschool education institution were studied. The criteria, indicators, levels of formation of cognitive activity in children of the sixth year of life have been determined. Pedagogical conditions for the effective formation of cognitive activity in children of the sixth year of life through means of media in the languages of the preschool education institution are outlined and substantiated. The effectiveness of the pedagogical conditions for the formation of the researched quality has been experimentally verified.

The scientific novelty of the study is that for the first time: the theoretical-methodological, methodical principles of the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media in the conditions of a preschool education institution are substantiated; a system of formation of cognitive activity was developed in a set of the following stages of experimental and pedagogical activity: target, theoretical-methodological, operational-content, reflective-prognostic; identified and theoretically substantiated the pedagogical conditions for the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media in the conditions of a preschool education institution (ensuring subject-subject interpersonal relations of all participants in the educational process (educators, students of preschool education, their parents and / or persons, which replace them) in the conditions of a preschool education institution; the introduction of a media environment model of the organization of children's life activities in the conditions of a preschool education institution; the application of a complex of traditional and innovative pedagogical methods, forms of interaction between a teacher

and children in the educational process of a preschool education institution); experimentally verified the effectiveness of pedagogical conditions for the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media in the conditions of a preschool education institution; clarified: the essence of the main research concepts «activity», «cognitive activity», «cognitive need», «curiosity», «cognitive interest», «cognitive activity», «cognitive activity of preschool children», «cognitive activity of children of the sixth year of life», «media», «media tools», «media texts»; components of cognitive activity of children in the sixth year of life (motivational, cognitive, activity, emotional, personal, volitional); criteria for the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life (emotional-motivational, cognitive-active, personal-volitional); peculiarities of the development of children of the sixth year of life as a basis for the formation of their cognitive activity by means of media; further development was achieved: the issue of the theory and practice of the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media in the conditions of a preschool education institution; scientifically based ideas about methodological approaches, principles, content, forms of educational interaction of educators with children, pedagogical methods, means of forming the researched quality, peculiarities of children's perception of the influence of various media in the conditions of the educational process of a preschool education institution.

The relevance of the problem of the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media in the conditions of a preschool education institution is highlighted. The essence of the main concepts of the study has been clarified. The essence of his main concept «cognitive activity of children of the sixth year of life» is determined as a holistic, integrative, complex in content quality of children of the sixth year of life, which is actualized on the basis of cognitive needs, determines the successful assimilation of experience accumulated by humanity, is aimed at the effective achievement of the goals of cognitive activity. Its structure as a set of motivational, cognitive, activity, emotional, personal, volitional components is outlined and substantiated. It was found that the effective formation and improvement of cognitive activity occurs at the stages of early and preschool childhood. The peculiarities of the formation of children's cognitive activity,

taking into account their age characteristics, are highlighted; the peculiarities of the development of mental cognitive processes of children in the sixth year of life, determined by the effective development of cognitive activity, are revealed.

Systematized and summarized scientific views on the place and role of mass media, information and communication technologies, media environment, media education, media tools, media literacy in preschool educational space in general and professional activities of teachers in particular, as well as the influence of media tools on the formation of cognitive activity in children of the sixth year life. The essence of the concept of «media» is clarified, the history of its emergence is characterized. The content of the terms related to the defined concept is disclosed. A generalized classification of media tools is provided, their interaction and interdependence is revealed. The content of traditional and modern media tools is outlined. The methods of using media tools in the educational process of a preschool education institution are characterized. The peculiarities of their use in the conditions of crisis situations of society are determined. The age characteristics of children in the sixth year of life, which determine the productive use of various media tools in preschool education, the risks of their use and the need to minimize their impact on the mental and physical health of children, are considered.

The relevance of establishing a pedagogically appropriate interaction between educators and parents of pupils, developing their joint strategy for the safe, effective use of media in a preschool education institution and in the family with the aim of forming cognitive activity in children of the sixth year of life has been confirmed.

In accordance with the purpose, tasks of the research, the results of the analysis of a number of scientific works, the content of the educational direction «The child in the natural environment» of the State Standard of Preschool Education (2021), criteria (emotional-motivational, cognitive-active, personal-volitional), indicators of the development of cognitive activity in children of the sixth year of life, a diagnostic toolkit of the study was developed. The necessity and legality of their use in order to determine the level and peculiarities of the development of the investigated quality are substantiated. Statistical data processing methods are used to ensure the correctness of the experimental and pedagogical activity, objective assessment of the effectiveness of the implementation

of pedagogical conditions for the formation of cognitive activity. The use of Pearson's χ^2 (chi-square) agreement test proved the absence of statistically significant differences between the experimental and control groups in the formation of initial levels of cognitive activity development. It was found that the majority of children in the sixth year of life, who were involved in experimental-pedagogical activities, have an average and low level of cognitive activity development. A small percentage of children with a high level of formation of the studied quality was revealed, which confirmed the relevance of the problem of the dissertation work, the need to implement effective pedagogical conditions for the formation of the specified quality.

According to the results of the analysis of teachers' questionnaires, observation of their interaction with children in the conditions of the educational process of a preschool education institution, study of the content of prospective, calendar plans of teachers, the need to improve their ability to form cognitive activity in children of the sixth year of life has been confirmed. The inadequacy of providing an educational and developmental environment by means of media and their use in the educational process, their certain inconsistency with the recommendations outlined in the educational direction of the State Standard of Preschool Education (2021) «The Child in the Natural Environment» has been proven.

The pedagogical conditions for the effective formation of cognitive activity in children of the sixth year of life and the structural and functional scheme of its formation in the aggregate of such components as the purpose, tasks, methodological approaches, principles, components, criteria, levels of development, stages of research, content, pedagogical conditions are defined and substantiated, forms, methods of educational interaction, media tools, results of experimental and pedagogical activity. Experimental-pedagogical activity was carried out in accordance with the developed scheme by implementing in experimental groups a holistic, multi-component educational system in a set of its interconnected and interdependent stages (target, theoretical-methodological, operational-content, reflective-prognostic); the content of the formation of the cognitive activity of children in the sixth year of life within the educational direction «The child in the natural environment» of the State standard of preschool education (2021) and the

educational program for children from 2 to 7 years old «The child» (2020); humanistic, systemic, axiological, acmeological, situational, optimization, research, integrative, competence, activity methodological approaches; general pedagogical, educational, didactic, specific (dialogic, cooperation, partnership, joyful acquisition of experience, research, discovery) principles. The content and features of experimental pedagogical activity within each of the defined and actualized pedagogical conditions are highlighted. The peculiarities of the application of a complex combination of traditional and innovative methods, techniques, and forms of organization of various types of children's activities are formulated. The peculiarities of the use of educational tools, in particular media tools, are revealed. The content and features of the educational interaction of educators of experimental groups of children in the sixth year of life with their parents are outlined.

The effectiveness of pedagogical conditions for the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media in the conditions of a preschool education institution was experimentally verified. The results of experimental verification are characterized. Thus, according to the results of statistical data processing using Pearson's χ^2 (chi-square) criterion, positive dynamics of growth in the level of development of cognitive activity in children of experimental groups within all its criteria was determined, which is not a random phenomenon. The improvement of the results is due to the actualization of the defined and applied pedagogical conditions. It has been confirmed the improvement of educators' ability to form the researched quality in children of the sixth year of life and the improvement of the pedagogical competence of parents of pupils to effective pedagogical influence, pedagogically expedient educational interaction with children with the aim of forming their cognitive activity by means of media. Significant changes in the arrangement of developmental educational centers of experimental preschool education institutions were recorded, which were improved during experimental and pedagogical activities.

The practical significance of the obtained research results lies in the possibility of applying in the practice of educational activities of preschool education institutions: pedagogical conditions for the formation of cognitive activity in children of the sixth year of life by means of media, as well as the content, forms, means, and methods of

psychological and pedagogical support for the formation of the researched quality developed in accordance with them; methodical development of various forms of educational interaction with educators and parents of pupils on the investigated problem; a specially created criterion-diagnostic complex for assessing the level and features of the development of cognitive activity in children of the sixth year of life. The results of the dissertation work can be used in the formation of the professional competence of future teachers of preschool education institutions in the conditions of university education and the improvement of the professional competence of educators in the conditions of postgraduate pedagogical education. The obtained results can become the basis for the development of scientific and methodological recommendations, educational and methodological manuals, programs of educational disciplines and educational and methodological complexes for them.

Key words: activity, cognitive activity, children of the sixth year of life, media, preschool education institution, cognitive activity of children of the sixth year of life.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Кузіна О.Т., Пономаренко Т.О. Формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку як феномен наукового дослідження. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2022. Вип. № 85. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2022. С. 151–155. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPUnc.series5.2022.85.32> Вебпосилання на видання: <http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/85/32.pdf>
2. Кузіна О., Пономаренко Т. Підготовка майбутніх педагогів до використання медіапростору в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2021. № 35(1). С. 89–93. DOI: <https://doi.org/10.28925/23112409.2021.3512> Вебпосилання на видання: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/300>

3. Кузіна О.Т., Пономаренко Т.О. Формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку засобами телебачення в умовах сімейного виховання. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 43. Т. 2. С. 127–131. ISSN 2663-6085. DOI: <https://doi.org/10.32843/26636085/2022/43/2.26> Вебпосилання на видання: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2022/43/part_2/26.pdf
4. Кузіна О.Т., Новосельська Н.Т. Форми освітнього процесу у закладі дошкільної освіти та початковій школі у контексті наступності: компаративний підхід. *Освітній дискурс* : збірник наукових праць. Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. 2021. Вип. № 38. С. 65–73. DOI: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.38\(11-12\)-5](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.38(11-12)-5) Вебпосилання на видання: <https://journal-discourse.com/uk/kataloh-statei/2021/2021-r-3811-12>
5. Кузіна О.Т., Новосельська Н.Т. Комп'ютерні ігри як засіб розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 54. Т. 2. С. 24–27. DOI: <https://doi.org/10.32782/26636085/2022/54.2.4> Вебпосилання на видання: <http://innovpedagogy.od.ua/54-2>

Публікації, в яких додатково висвітлено наукові результати дисертації

1. Кузіна О.Т. Діагностичні методики виявлення рівня сформованості пізнавальної активності дітей шостого року життя. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. Вип. 12 (18). С. 898–911. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)-898-911](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)-898-911) Вебпосилання на видання: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/8054>
2. Кузіна О.Т., Пономаренко Т.О. Експериментально-педагогічна діяльність з формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа. *Перспективи та інновації науки*. 2024. Вип. 3(37). С. 522–533. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3\(37\)-522-533](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-522-533) Вебпосилання на видання: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/archive>
3. Кузіна О. Т. Психічні процеси як основа пізнавальної активності старших дошкільників. *Věda a perspektivy*. 2022. № 11(18). Praha, České republika. P.

155–164. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-11\(18\)-155-164](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-11(18)-155-164) Вебпосилання на видання: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/2941/2954>

4. Kuzina O. Inquisitiv as a Stage of Cognitive Activity of Children of Preschool Age. *Viae Educationios: Studies of Education and Didactics*. «Wydawnictwo Adam Marszałek». 2022. № 3. P. 96–101. DOI: <https://doi.org/10.15804/ve.2022.03.10> Вебпосилання на видання: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/en/10-15804/ve/1239-ve2022/ve20223/10161-ve2022310>

5. Kuzina Oksana, Ponomarenko Tetiana. The scientific paradigm in the context of technological development and social change : Scientific monograph. Part 2. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. 464 p.; P. 389–409. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-297-5-3> Вебпосилання на видання: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/317/8881/18530-1>

6. Кузіна О.Т., Пономаренко Т.О. Формування пізнавальної активності дошкільників засобом телебачення в умовах сімейного виховання. *Trends of development modern science and practice* : the IX International Science Conference, November 16-19, 2021, Stockholm, Sweden. P. 398–401. Вебпосилання на видання: <https://isg-konf.com/trends-of-development-modern-science-and-practice>

7. Кузіна, О. Засоби медіа як компонент освітнього середовища закладу дошкільної освіти. *Scientific Collection «InterConf»*. 2022. Вип. 131. С. 51–53. Вебпосилання на видання: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1580>

8. Кузіна О.Т. Пізнавальний розвиток дошкільників засобами мультфільмів. *Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти* : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти. Київ : Міленіум, 2020. С. 274–276. Вебпосилання на видання: <https://kdpo.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/prohr-nastupn-do-po-20202.pdf>

9. Кузіна О. Використання медіаресурсів у процесі театральної-ігрової діяльності з дітьми дошкільного віку. *Освіта XXI століття: теорія, практика,*

перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, Київ, 18 квіт. 2019 р. Київ : Фенікс, 2019. С. 173–176. Вебпосилання на видання: https://lib.iitta.gov.ua/722585/1/2019_did-dep_1conf.pdf

10. Кузіна О. Розвиток пізнавального інтересу дошкільників засобами художнього слова. *About the problems of practice, science and ways to solve them* : XXIV Міжнародна науково-практична конференція, 04-07 травня 2021, Мілан, Італія. С. 162–164. Вебпосилання на видання: <https://isg-konf.com/uk/about-the-problems-of-practice-science-and-ways-to-solve-them-ua/>

11. Кузіна О. Пізнавальна активність дошкільників у світлі завдань українських освітніх програм для дошкілля. *Modern aspects of science and practice* : Abstracts of XI International Scientific and Practical Conference, Melbourne, Australia November 30 - December 03, 2021, P. 381–383. DOI: [10.46299/ISG.2021.II.XI](https://doi.org/10.46299/ISG.2021.II.XI)

12. Кузіна О.Т, Пономаренко Т.О. Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти. *Quality management in education and industry: experience, problems and prospects* : the XI International Scientific and Practical Conference, March 18-20, 2024, Florence, Italy. P. 222–229. Вебпосилання на видання: <https://eu-conf.com/en/events/quality-management-in-education-and-industry-experience-problems-and-prospects/>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МЕДІА В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	33
1.1. Пізнавальна активність дітей дошкільного віку як феномен наукового дослідження.....	33
1.2. Аналіз філософських, соціологічних, психолого-педагогічних підходів до визначення змісту основних понять дослідження.....	65
1.3. Використання засобів медіа у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку.....	90
Висновки до розділу 1.....	116
РОЗДІЛ 2. СТАН ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ШОСТОГО РОКУ ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	119
2.1. Критерії, показники та рівні розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя.....	119
2.2. Аналіз стану сформованості пізнавальної активності у дітей шостого року життя в умовах закладу дошкільної освіти.....	129
Висновки до розділу 2.....	149
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ШОСТОГО РОКУ ЖИТТЯ ЗАСОБАМИ МЕДІА В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	152
3.1. Педагогічні умови формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа.....	152
3.2. Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти	176

3.3. Аналіз результатів експериментальної діяльності.....	204
Висновки до розділу 3.....	224
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	227
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	236
ДОДАТКИ.....	265

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ПА – пізнавальна активність

ДСДО – Державний стандарт дошкільної освіти

ЗДО – заклад дошкільної освіти

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ЕПД – експериментально-педагогічна діяльність

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ЗМІ – засоби масової інформації

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дисертації. Сучасний підхід до побудови освітнього процесу ґрунтується на усвідомленні важливості дошкільного віку як унікального періоду розвитку дитини. З-поміж ознак особистісного розвитку дітей зазначеного віку суттєве місце займає активність. Завдяки активності дитина вступає в життєво необхідні стосунки з довкіллям, в спілкування з людьми. Пізнавальна активність (ПА) є основою засвоєння дитиною культурного досвіду людства, необхідною умовою формування її розумових якостей, самостійності, ініціативності, успішності, творчості, що, в свою чергу, сприяє її гармонійному становленню. У дослідженнях вітчизняних науковців доведено (О. Брежнева, Т. Дуткевич, Т. Карабаєва, С. Ладивір, Л. Лохвицька, Л. Проколієнко, О. Проскура, Т. Садова, А. Рудакова, В. Суржанська, Г. Стадник, Т. Ткачук, І. Товкач, К. Щербакова та інші), що інтенсивне становлення пізнавальної активності відбувається саме в дошкільному віці.

Психолого-педагогічний супровід формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя є ефективною умовою поступового, рівномірного, логічного пізнання довкілля, самовизначення дитини в навколишньому середовищі, в якому відбувається її становлення. На сучасному етапі розвитку освіти підвищуються вимоги до її якості. Забезпечення якості дошкільної освіти визначається й тим, що діти мають стати активними суб'єктами освітнього процесу. Зважаючи на це, проблема формування пізнавальної активності у дітей є однією з найбільш актуальних проблем сучасної дошкільної освіти.

Категорія «активність» є предметом дослідження різних наукових напрямів: біологічного, філософського, психологічного, педагогічного тощо. Сутність поняття «пізнавальна активність» тісно пов'язана з характеристикою активності і визначає психологічну та практичну здатність дитини (готовність, прагнення) до пізнання, цілеспрямованого перетворення довкілля та себе в ньому.

Набуття дітьми життєвої компетентності, життєздатності є успішним лише тоді, коли діти дошкільного віку виявляють пізнавальну активність, усвідомлюють необхідність і мету засвоєння певного досвіду, планують і організовують власну

діяльність, виявляють самоконтроль і самооцінку. Тобто успішне оволодіння досвідом, ефективний розвиток дитини відбувається лише в активній діяльності, цілеспрямованих зусиллях для отримання запланованого результату.

Результати вивчення різних аспектів проблеми пізнавальної активності людини відображено в низці досліджень таких учених як Г. Костюк, О. Савченко та інших. Окреслено концептуальні ідеї розвитку пізнавальної активності в дітей дошкільного віку (О. Кононко, В. Котирло, С. Ладивір, Т. Ткачук та інші). Розроблено теоретичні положення про структуру пізнавальної активності (О. Брежнева, В. Котирло, С. Ладивір, Т. Ткачук та інші). Досліджено особливості пізнавального розвитку дітей шостого року життя (Л. Козак, Н. Іваненко та інші). Визначено ефективні форми та методи формування пізнавальної діяльності (Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богуш, К. Волинець, Н. Гавриш, Н. Грама, Н. Голота, Л. Мацко та інші).

Науковцями вивчались особливості ефективного формування пізнавальної активності у дітей дошкільного віку, а саме: психологічні та педагогічні основи формування пізнавальної активності (О. Кононко, О. Фунтікова); стимуляція пізнавальних здібностей, яка зумовлюється змістом матеріалу (Б. Мухацька); умови розвитку пізнавальної активності (Т. Дуткевич, С. Козачук,); засоби формування пізнавальної активності (Т. Ткачук, Т. Улькіна); роль сім'ї та індивідуальних особливостей у розвитку пізнавальної активності (Г. Стадник, І. Товкач); особливості розвитку пізнавальної самостійності (В. Суржанська). Доведено залежність розвитку пізнавальної активності в дошкільному віці від контактів дитини з довкіллям (А. Богуш, О. Брежнева, О. Кононко). Досліджено зміст та особливості формування пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку при вивченні сезонних явищ (Л. Буркова) та особливості формування творчої самостійності у дітей старшого дошкільного віку в процесі пізнавальної діяльності (К. Волинець, Ю. Волинець).

Сучасні глобальні тенденції докорінно впливають на життя всіх цивілізованих країн світу. Зокрема підвищення ролі засобів масової інформації (ЗМІ) та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) свідчить про формування

«інформаційного суспільства», що впливає на соціально-економічний розвиток держави та всіх її ланок. Погляди громади, її цінності, перспективи розвитку, відображаються на соціальному замовленні базових навичок, компетентностей майбутніх членів суспільства. Це у свою чергу є підґрунтям державної політики у сфері освіти.

Тож сучасний світ називають світом масових комунікацій. Збільшення числа каналів радіомовлення, телебачення, інформаційних технологій систематизації даних (телетекст, телеінтернет), бурхливий розвиток комп'ютерних мереж, відео й DVD-технологій, розвиток кіно, фотографії – усе це свідчить про якісні зміни загальнопланетарної культури, які кардинально впливають на загальнолюдські та національні цінності. В період модернізації суспільства переважна кількість людей все більше часу знаходиться в інформаційному полі. Отже, різні засоби медіа, вільно чи мимоволі, виконують, окрім інформативної функції, ще й навчальну, виховну, розвивальну, просвітницьку. Тож виникає необхідність дослідження проблеми застосування різних засобів медіа в освітньому процесі закладу дошкільної освіти (ЗДО) з метою динамічного, глибокого, адекватного, активного пізнання дитиною довкілля, формування в неї життєздатності, життєвої компетентності, уміння орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі.

Динамічний розвиток різноманітних засобів медіа в сучасному соціумі дедалі помітніше впливає на життя як окремої людини, так і людства в цілому. Термін медіа не є новим. Він походить від латинського *medium* – «посередник, середина». Медіа – це своєрідний вид спілкування, який зумовлює донесення інформації до споживача або взагалі до будь-якої аудиторії за допомогою телебачення, радіо, інтернету, соціальних мереж, реклами тощо.

Важливість медіаграмотності була визнана Європейським парламентом у 2008 році (Резолюція Європейського парламенту «Медіаграмотність у цифровому світі» від 16 грудня 2008 року). У цьому документі медіаграмотність визначається як важлива ключова кваліфікація в інформаційно-комунікаційному суспільстві. Обґрунтовується необхідність цілеспрямованого розвитку медіаосвіти в державах ЄС, формулюються рекомендації щодо конкретних шляхів реалізації цього завдання

на різних освітніх рівнях. У Резолюції подаються практичні рекомендації для національних освітніх систем. Зокрема йдеться про те, що медіаосвіта повинна стати компонентом формальної освіти, доступним усім дітям, невід'ємною частиною освітніх програм. На першому Європейському форумі з медіаграмотності (Paris, 2014) прийнято Паризьку декларацію ЮНЕСКО з медіаінформаційної грамотності в цифрову епоху. Започатковано Міжнародний тиждень медіаінформаційної грамотності з 2015 року.

Набрав чинності Закон України «Про медіа» № 2849-IX. Нормативний акт розроблено з метою імплементації Директиви Євросоюзу про аудіовізуальні медіапослуги. Він отримав позитивну оцінку експертів Ради Європи та визнається як найбільша українська медійна реформа з 90-х років, коли ухвалювалося медійне законодавство.

Євроінтеграційні зміни, що відбуваються в Україні, зумовили прийняття низки законодавчих актів, які включають питання щодо медіаграмотності населення, починаючи з найменших громадян. У 2016 році ухвалено Концепцію впровадження медіаосвіти, головною метою якої є сприяння розбудові в Україні ефективної системи медіаосвіти заради забезпечення всебічної підготовки дітей до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формування в них медіаобізнаності, медіаграмотності й медіакомпетентності відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей.

Реалізація визначених в нормативних документах завдань медіаосвіти здійснюється відповідно до Законів України «Про освіту» (2017) [199], «Про дошкільну освіту» (2001) [192], Державного стандарту дошкільної освіти (2021) [193], в яких наголошується на необхідності грамотного використання медіаресурсів, відображається запит суспільства на особистість, що володіє культурою використання медіапродукції.

Медіаосвіта дітей шостого року життя спрямована на їх всебічний, гармонійний розвиток; забезпечення захисту від агресивного медіасередовища (від інформаційного «сміття», невідповідних віковим можливостям психіки дитини інформаційних впливів, зокрема, продукції, що містить елементи насильства, жахів,

еротики тощо). Сприяє формуванню уміння орієнтуватись, обирати й використовувати адаптовану відповідно до вікових норм медіапродукцію.

У сучасних наукових дослідженнях вивчаються проблеми важливі для нашої дисертаційної роботи: особливості соціалізації дітей в умовах сучасного медіасередовища (А. Мудрик, О. Петрунко, Б. Потятиник та інші); зміст та особливості інформаційно-комунікаційної підготовки майбутніх вихователів ЗДО (Р. Гуревич, С. Дяченко, С. Іць, О. Чекан та інші); вплив сучасного інформаційного простору на психічний розвиток людини (О. Хартман та інші). За результатами досліджень встановлено (Т. Давидченко, І. Кіндрат, М. Машовець, Е. Огар, О. Петрунко, Ю. Семеняко та інші), що застосування в освітньому процесі ЗДО засобів медіа зумовлює ефективність цілеспрямованої медіаосвіти дітей дошкільного віку й дошкільної освіти загалом, зокрема формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя.

Водночас, проблема формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО не була предметом спеціального вивчення. Тож її дослідження є доцільним і на часі.

Вивчення джерельної бази з теми дослідження та аналіз освітньої практики в ЗДО дозволяє визначити наявність *суперечностей* між: об'єктивною потребою суспільства в людині, яка має необхідність в пізнанні довкілля, в динамічному засвоєнні та обробці інформації та недостатньою увагою педагогічної теорії й практики до її формування, зокрема засобами медіа; декларуванням необхідності застосування різних засобів медіа в освітньому процесі ЗДО й недостатністю їх використання в практиці дошкільної освіти; дещо застарілими підходами до формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя в умовах ЗДО та сучасними вимогами до якості її розвитку; сучасними вимогами до формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа та недостатньою готовністю вихователів до формування досліджуваної якості в умовах ЗДО; потребою дітей шостого року життя в психолого-педагогічному супроводі формування їх пізнавальної активності засобами медіа та недостатністю методичного забезпечення освітнього процесу ЗДО в означеному контексті.

Необхідність подолання виявлених суперечностей та актуальність означеної проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми наукового дослідження Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка «Нова стратегія професійної підготовки педагога в умовах євроінтеграції» (реєстраційний номер 0116U002963).

Тему дослідження «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа» затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 10 від 26.11.2020 р.). Тему «Формування пізнавальної активності дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти» узгоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 1 від 02.02.2021 р.). Тему дослідження «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти» уточнено на засіданні Вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 2 від 04.04.2022 р.).

Об'єкт дослідження – формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа.

Мета дослідження: полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов ефективного формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти.

Для досягнення поставленої мети визначено **завдання:**

1. Шляхом порівняльного аналізу філософських, соціологічних, психолого-педагогічних досліджень дослідити теоретико-методологічні та методичні основи

формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти.

2. Визначити критерії, показники, рівні сформованості пізнавальної активності у дітей шостого року життя.

3. Визначити та обґрунтувати педагогічні умови ефективного формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в мовах закладу дошкільної освіти.

4. Створити та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти.

Теоретико-методологічною основою дослідження слугують: наукові положення філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Курило та інші); філософські ідеї гуманізму й сучасні концепції гуманізації освіти (Ш. Амонашвілі, І. Бех, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень та інші); теорії особистості й розвитку її в діяльності (Г. Костюк та інші); концепції системного (Л. Берталанфі, П. Друкер, О. Ліннік, Г. Саймон та інші), компетентнісного (О. Пометун, О. Савченко та інші), діяльнісного (Д. Дьюї, В. Кілпатрик, Е. Коллінг та інші), особистісно орієнтованого (І. Бех, О. Пехота, М. Чобітько та інші), аксіологічного (І. Зязюн, Т. Піроженко та інші) методологічних підходів до виховання й розвитку особистості; фундаментальні ідеї, концепції, наукові положення та постулати, що стосуються визначення змісту пізнавальної активності особистості (В. Лозова, О. Савченко та інші); структури пізнавальної активності (О. Брежнева, В. Котирло, С. Ладивір, Т. Ткачук, І. Товкач та інші); розвитку пізнавальної активності у дітей дошкільного віку (О. Кононко, В. Котирло, С. Ладивір, Т. Ткачук та інші); застосування ефективних форм, методів, засобів формування пізнавальної діяльності у дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти (Л. Артемова, А. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, М. Машовець, К. Волинець та інші); особливостей використання засобів медіа в освітній галузі, зокрема в галузі дошкільної освіти (О. Брежнева, С. Ладивір, В. Лозова,

Л. Лохвицька, Л. Проколієнко, О. Проскура, Т. Садова, А. Рудакова, В. Суржанська, Г. Стадник, Т. Ткачук, І. Товкач, К. Щербакова та інші).

Для досягнення мети й вирішення окреслених завдань були застосовані такі методи дослідження:

– **теоретичні методи** – вивчення, аналіз та узагальнення філософської, педагогічно-психологічної літератури – з метою дослідження теоретичних аспектів проблеми; вивчення, узагальнення перспективного педагогічного досвіду – з метою з'ясування стану досліджуваної проблеми в практиці дошкільної освіти; синтез, систематизація й узагальнення – з метою визначення змісту базових понять дослідження й формулювання його термінологічного апарату; класифікація, порівняння, моделювання – з метою експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа;

– **емпіричні методи** – цілеспрямоване педагогічне спостереження, бесіда, діагностичні методики – для визначення системи критеріїв, показників, характеристики рівнів сформованості пізнавальної активності; педагогічний експеримент в сукупності його констатувального, формувального, контрольного етапів для перевірки ефективності педагогічних умов формування досліджуваної якості у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти;

– **статистичні:** методи математичної статистики для оброблення результатів експериментальних даних та порівняння їх із вихідними, оцінювання достовірності відмінностей між показниками контрольних та експериментальних груп за результатами експериментально-педагогічної діяльності.

Наукова новизна дослідження.

– **уперше:** обґрунтовано теоретико-методологічні, методичні засади формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти; розроблено систему формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО в сукупності таких етапів: цільового, теоретико-методологічного, операційно-змістовного,

рефлексивно-прогностичного; визначено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО (забезпечення суб'єкт-суб'єктних міжособистісних стосунків усіх учасників освітнього процесу (вихователів, здобувачів дошкільної освіти, їх батьків та / або осіб, які їх замінюють) в умовах закладу дошкільної освіти; упровадження медіасередовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти; застосування комплексу традиційних та інноваційних педагогічних методів, форм взаємодії вихователя з дітьми в освітньому процесі закладу дошкільної освіти); експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО;

– **уточнено:** сутність основних понять дослідження «активність», «пізнавальна активність», «пізнавальна потреба», «допитливість», «пізнавальний інтерес», «пізнавальна діяльність», «пізнавальна активність дітей дошкільного віку», «пізнавальна активність дітей шостого року життя», «медіа», «засоби медіа», «медіатексти»; компоненти пізнавальної активності у дітей шостого року життя (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційний, особистісний, вольовий); критерії сформованості пізнавальної активності у дітей шостого року життя (емоційно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-вольовий); особливості розвитку дітей шостого року життя як основи формування їх пізнавальної активності засобами медіа;

– **подальшого розвитку дістали:** питання теорії та практики формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти; науково обґрунтовані уявлення про методологічні підходи, принципи, зміст, форми освітньої взаємодії вихователів з дітьми, педагогічні методи, засоби формування досліджуваної якості; особливості сприйняття дітьми впливу різних засобів медіа в умовах освітнього процесу ЗДО.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у можливості застосування в практиці освітньої діяльності ЗДО: педагогічних умов формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа, а

також розроблених відповідно до визначених умов змісту, форм, засобів, методів психолого-педагогічного супроводу формування досліджуваної якості; методичних розробок різних форм освітньої взаємодії з вихователями та батьками вихованців та / або осіб, які їх замінюють, з досліджуваної проблеми; використання спеціально створеного критеріально-діагностичного комплексу оцінки рівня та особливостей розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані при формуванні професійної компетентності майбутніх вихователів ЗДО в умовах університетського навчання та вдосконалення професійної компетентності вихователів ЗДО в умовах післядипломної педагогічної освіти. Отримані результати можуть стати підґрунтям для розробки науково-методичних рекомендацій, навчально-методичних посібників, програм навчальних дисциплін та навчально-методичних комплексів до них.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес таких ЗДО: заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 200 «Зірниця» Святошинського району міста Києва (довідка № 13 від 20.02.2024 р.); Хмельницький заклад дошкільної освіти № 37 «Незабудка» Хмельницької міської ради Хмельницької області (ХЗДО № 37 «Незабудка») (довідка № 26/01-29 від 13.02.2024 р.); навчально-виховний комплекс «Домінанта», (дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа І ступеня – суспільно-гуманітарна гімназія – спеціалізована школа № 204 з поглибленим вивченням фізичної культури) Дніпровського району міста Києва державної адміністрації управління освіти (довідка № 01-13/76 від 13.02.2024 р.); заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 762 «Либідь» управління освіти Солом'янської районної в місті Києві державної адміністрації (довідка № 02 від 15.02.2024 р.); заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 105 відділу освіти Сихівського та Личаківського районів міста Львова (довідка № 8 від 12.02.2024 р.); заклад дошкільної освіти ясла-садок № 132 (ЗДО № 132) відділу освіти Сихівського та Личаківського районів міста Львова (довідка № 18-вих. від 12.02.2024 р.); Глухівський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) «Зірочка» Глухівської міської ради Сумської області (довідка № 01-27/03 від 21.02.2024 р.);

заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 1 Рівненської міської ради (довідка № 13 від 26.02.2024 р.); Пилиповицький заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу «Пилипко» Бородянської селищної ради (довідка №8 від 22.02.2024 р.); Хмельницький заклад дошкільної освіти № 54 «Пізнайко» Хмельницької міської ради Хмельницької області (довідка № 01-35/53 від 01.03.2024 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки, практичні результати дисертації представлено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях різного рівня:

– *міжнародних*: «Освіта ХХІ століття: теорія, практика, перспективи: матеріали» (Київ, 18 квітня 2019); «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (Київ, 2020); «Modern aspects of science and practice» (Melbourne, 30 листопада-03 грудня 2021); «Trends of development modern science and practice» (Stockholm, 16-19 листопада 2021); «About the problems of practice, science and ways to solve them», (Milan, 2021); «Scientific progressive methods and tools». (Riga, 06-08 листопада 2022); «Quality management in education and industry: experience, problems and prospects», (Florence, 05-07 травня 2024).

Публікації. Зміст і результати дисертаційного дослідження висвітлено в 17 наукових працях (8 – одноосібних, 9 – у співавторстві), а саме: 5 у співавторстві – у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 12 публікацій (з них 8 одноосібних; 4 у співавторстві), у яких додатково висвітлено наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (296 найменувань, з них 30 іноземними мовами), додатки. У роботі вміщено 25 таблиць, 10 рисунків, 1 формулу. Основний текст дисертації викладено на 214 сторінках, загальний обсяг роботи – 296 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МЕДІА В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Пізнавальна активність дітей дошкільного віку як феномен наукового дослідження

Результати вивчення різних аспектів феномену ПА дітей дошкільного віку, зокрема дітей шостого року життя, відображено в низці наукових досліджень. Фундаментальні психолого-педагогічні положення про пізнавальну активність, як особистісну якість, викладено у працях Г. Костюка, О. Савченко та інших. У науковому дискурсі представлено концептуальні ідеї розвитку ПА в дітей дошкільного віку (О. Кононко [94], В. Котирло [99], С. Ладивір [119], Т. Ткачук [243] та інші); розроблено теоретичні положення про структуру ПА (О. Брежнева [14], В. Котирло [99], С. Ладивір [119], Т. Ткачук [243] та інші); проаналізовано *особливості пізнавального розвитку дітей шостого року життя* (Л. Козак, Н. Іваненко) [85] та інші); визначено ефективні форми й методи формування пізнавальної діяльності в умовах ЗДО (Л. Артемова [264], Г. Беленька [8], А. Богуш [12], К. Волинець [28], Н. Гавриш [32; 33], Н. Голота [40], Н. Грама [43], Л. Мацко [147] та інші).

Предметом дослідження науковців стали особливості ефективного формування ПА на етапі дошкільного дитинства, пріоритетними з-поміж яких є: психологічні та педагогічні основи формування ПА (О. Кононко [94], О. Фунтікова [254] та інші); стимуляція пізнавальних здібностей, що зумовлена змістом матеріалу (Б. Мухацька) [160] та інші); умови розвитку ПА (С. Козачук [89], Т. Дуткевич [57; 58] та інші); добір оптимальних засобів формування ПА (Т. Ткачук [243], Т. Улькіна [246] та інші); урахування ролі сім'ї, індивідуальних особливостей у процесі формування ПА (Г. Стадник [232], І. Товкач [244] та інші); формування ПА на основі застосування творчих завдань (В. Суржанська [236] та інші).

Цінними для нашого дослідження є наукові положення про залежність розвитку ПА від контактів дитини з довкіллям (А. Богуш [12], О. Брежнєва [14], О. Кононко [94] та інші); зміст та формування ПА у дітей старшого дошкільного віку під час вивчення сезонних явищ (Л. Буркова) [18]; особливості формування творчої самостійності в дітей старшого дошкільного віку в процесі пізнавальної діяльності (К. Волинець, Ю. Волинець) [28].

За нашими спостереженнями, сутність базового поняття дослідження не є однобічним, спеціалісти активно висловлюють власні позиції, спираючись на психологічні й педагогічні наукові здобутки.

Так, Л. Проколієнко визначає ПА як розвинену форму пізнавальної потреби, у якій слід розрізняти змістовні й динамічні характеристики мотивації пізнавальної діяльності. Дослідниця переконує, що виникненню ПА сприяють мотивація та інтерес, а особистісною якістю, що спрямовує пізнавальні потреби на всіх етапах життя людини, є допитливість. За її словами, розвиток пізнавальних процесів і пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку, зокрема й дітей шостого року життя, є рушійною силою пізнавальної активності [197].

Осмилення К. Щербаковою ПА як мобілізування інтелектуальних, морально-вольових сил дитини на досягнення конкретної мети освітнього процесу, прояв самостійності, ініціативності, творчості в процесі діяльності, уможливило виокремлення форм вияву ПА дітьми дошкільного віку, як-от: самостійне формулювання пізнавальних завдань; вибір засобів розв'язання завдання з використанням ефективних і надійних прийомів; складання плану, усвідомлення необхідності його перевірки та вміння досягати результату; зосередженість, захоплення процесом пізнання тощо [260].

У дослідженнях С. Кулачківської, С. Ладивір пізнавальна активність дитини дошкільного віку потрактовується як якісна ознака, особистісна властивість дитини, стан її готовності до пізнавальної діяльності [118].

С. Ладивір обстоює думку про те, що джерелом пізнавального розвитку дитини є нерозривна єдність довкілля й соціального досвіду. У процесі життєдіяльності дитина набуває знань, умінь, навичок. Під час спілкування з

дорослими, у процесі спеціально організованого засвоєння досвіду вона переходить від непізнаного до відомого, від незрозумілого до зрозумілого. Поступово уявлення дитини дошкільного віку щодо ознак і властивостей предметів, явищ докільця зазнають змін – розширюються та збагачуються.

На думку дослідниці, якісна характеристика процесу пізнавального розвитку насамперед виявляється в зародженні й формуванні ПА, основною характеристикою якої є пізнавальна потреба. Зважаючи на це, С. Ладивір виділяє три рівні розвитку пізнавальної потреби в період дошкільного дитинства: перший полягає в зацікавленості чимось, що виникає на основі необхідності в нових знаннях; другий спрямований на встановлення відношень між предметами і явищами (власне допитливість); третій пов'язаний зі стійкою потребою в пошуку нових знань, інтересом.

С. Ладивір розвиває також показники ПА дітей дошкільного віку, з-поміж яких визначає: увага та особливий інтерес до предмета; емоційне ставлення до нього (подив, нерозуміння, заклопотаність, тобто розмаїття емоцій, викликаних предметом); дії, спрямовані на детальне розпізнавання предмета, усвідомлення його функційного призначення; загальна кількість таких дій, як показник інтенсивності обстеження, якісна характеристика дій, їх різноманітність, заміна одних дій іншими, паузи, пов'язані з роздумами про предмет; постійний інтерес до предмета навіть за його відсутності тощо.

Значущою для нашого дослідження є думка дослідниці про залежність формування пізнавальних інтересів дитини та її моральних установок від запропонованої інформації, джерел її отримання, які за певних умов мотивують поведінку дитини [119; 120].

З-поміж маркерів сформованої ПА дитини дошкільного віку К. Крутій називає ініціативне, дійове ставлення до навчання, виявлення інтересу, самостійності в мисленні, а також енергійності й наполегливості у виконанні пізнавальних завдань. Умовою активізації пізнавальної діяльності дітей науковиця вважає майстерний освітній вплив педагога на розвиток пізнавальних процесів вихованця.

Враховуючи значення та роль, яку відіграє активність у процесі пізнання, К. Крутій виокремлює види ПА дітей дошкільного віку: перцептивно-мнемічну – як активність сприймання й запам'ятовування знань; наочно-практичну – як різновид перцептивно-мнемічної активності, що виявляється у процесі сприймання практичних дій на заняттях, забезпечує мобілізацію уваги дітей, їхнього інтересу до об'єктів пізнання; операційно-дієву – як виконання різних видів розумових дій у внутрішньому плані, що сприяє активізації самостійної пізнавальної діяльності дітей; творчо-пізнавальну – як розвиток творчої діяльності вихованців, наприклад, самостійного перенесення знань, умінь і навичок дитиною в нові ситуації, пошук у навчальному матеріалі проблеми, нової функції об'єктів та їхньої структури в комбінації вже відомих способів і в пошуках нових прийомів розв'язання пізнавальних завдань; мотиваційну, тобто стимуляцію різних видів пізнавальної активності, формування позитивного ставлення до засвоєння матеріалу, що сприяє набуттю відповідних умінь і навичок.

К. Крутій наголошує на необхідності організації освітнього процесу в ЗДО таким чином, щоб максимально сприяти розвитку та реалізації пізнавальних можливостей вихованця. Дослідниця підкреслює, що освітню взаємодію з дитиною необхідно спрямовувати на формування пізнавального інтересу, пізнавальної самостійності й ініціативності. Базовими критеріями організованої діяльності мають стати новизна, незвичність, несподіванка, невідповідність попереднім уявленням [107].

У дослідженнях М. Марусинець [143] зазначено, що активність дитини виявляється в її прагненні до самостійного перетворення чогось, у бажанні щось змінити, відкрити або пізнати. За словами дослідниці, ПА дитини дошкільного віку має два тісно пов'язані, проте не тотожні джерела: особистий досвід як наслідок її взаємодії зі світом та освітній вплив дорослої людини. На думку фахівчині, перше джерело виявляється у відкритості дитини світові, готовності цілісно його сприймати, зосереджувати увагу на особистісно значущому; друге – зумовлює формування нормативної бази пізнавальної діяльності.

Науковицею диференційовано рівні розвитку пізнавальної потреби в дитини:

1) потреба у враженнях на основі рефлексу «що таке?» (цікавість);

2) потреба в пізнанні зв'язків між внутрішніми й зовнішніми особливостями предмета (допитливість);

3) потреба в пізнанні, що задовольняється у процесі цілеспрямованої пізнавальної діяльності, опосередкованої соціально та особистісно значущими цілями (пізнавальна активність).

У численних дослідженнях доведено, що пізнавальна активність супроводжує будь-яку самостійну дію; це фактично готовність (здатність і прагнення) до енергійного, ініціативного володіння знаннями, докладання вольових зусиль.

Відомо, що джерелом ПА дітей дошкільного віку є пізнавальна потреба. Зважаючи на це, Б. Мухацька [160] називає пізнавальну потребу рушієм, стимулятором ПА дитини, що сприяє ефективному засвоєнню знанневого й поведінкового досвіду в умовах сучасного довкілля.

Суголосну думку висловлює у своїх дослідженнях В. Суржанська та стверджує, що саме пізнавальна потреба є стрижнем ПА дитини, її внутрішнім джерелом, що забезпечує формування цілісного уявлення про довкілля і характеризується пізнавальною орієнтацією дитини, її ініціативою, інтересом, самостійністю й оригінальністю. Ефективним засобом формування ПА дітей авторка концепції вважає творчі завдання, які допомагають виявити рівень пізнання картини світу. Це уможливорює розглядати ПА як процес збагачення, розширення і поглиблення сфери предметів, що пізнає дитина. Зважаючи на це, з-поміж характеристик пізнавальної потреби можна назвати предметність [236].

Отже, вивчення особливостей формування ПА в дошкільному віці тісно пов'язане з розглядом діяльності, в якій діти, пізнаючи світ, прагнуть задовольнити власні потреби, виявити самостійність, спрямувати зусилля на досягнення певного результату. Пізнавальна активність – це риса, властивість, якість дитини, яка проявляється в її ставленні до пізнавальної діяльності, передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння дитиною соціального досвіду, накопичених людством знань та способів діяльності, знаходить виявлення в пізнавальній діяльності.

Одним із напрямів дослідження феномену ПА є опис та аналіз її структури. На нашу думку, досить чітка й логічна структура ПА дітей дошкільного віку представлена в науковому дослідженні О. Брежнєвої [14], де виокремлено три її компоненти (емоційний, вольовий, змістовий) та, відповідно, три етапи її формування.

Перший етап дослідництва пов'язує із виникненням інтересу до пізнання, що ґрунтується на емоційному компоненті ПА. Нам видається важливою позиція авторки про важливу роль емоційного компонента як першооснови розвитку ПА дітей, що посилюється у зв'язку з тим значенням, яке мають емоції й почуття в цьому віці, мотивації різних видів її діяльності, зокрема пізнання. Водночас фахівчиня зауважує, що опертя тільки на емоційний компонент є недостатнім, тому пропонує інші етапи розвитку.

Так, формування ПА на другому етапі зумовлене вольовим і змістовим компонентами, активізація яких супроводжує формування самостійності під час виконання завдань, ініціативності у виборі рішень, що поєднуються з активним оволодінням дітьми розумовими діями, тобто узагальненими способами обстеження предметів, здатністю абстрагувати та узагальнювати ознаки та відношення об'єктів пізнання тощо.

Особливістю третього етапу О. Брежнєва вважає спрямування зусиль педагога на вдосконалення ПА, окремих вольових якостей дитини, як-от: наполегливості, ініціативності тощо.

Ефективними засобами підвищення ПА дітей дослідниця визначає предметно-просторове середовище, інтегровані заняття, самостійну діяльність дітей. О. Брежнєва констатує: підвищення рівня ПА забезпечується поєднанням ігрових та неігрових методів впливу на дитину в процесі освітньої взаємодії з вихователем, а також використанням завдань проблемного характеру.

Наукову ідею впливу середовища на рівень формування ПА чітко відстежуємо в дослідженнях Л. Лохвицької [134]. Авторка акцентує увагу на важливості забезпечення умов для самостійної діяльності дітей, щоб вони мали змогу за власним бажанням обирати певну діяльність. На її переконання, задля забезпечення

самовиявлення, самореалізації та самоствердження дитини необхідно створити таке освітнє, зокрема предметно-ігрове середовище, котре сприятиме задоволенню її потреб у пізнанні довкілля, що, в свою чергу, забезпечить розвиток пізнавальних інтересів, пізнавальної діяльності, у процесі якої діти здійснюватимуть пошук, експериментуватимуть, розв'язуватимуть проблеми, пізнавальні завдання. Л. Лохвицька переконує, що такий підхід до організації освітнього процесу забезпечить задоволення природних потреб дитини, її ефективний розвиток, визначатиме її ставлення до довкілля, сприятиме її самореалізації, самоствердженню.

Зосереджуючись на ПА як процесі, в основі якого лежить пізнавальний інтерес, дослідниця пропонує етапи його становлення і розвитку: перший – пізнавальний інтерес має споглядальний характер, переважає емоційний компонент, завдання вихователя – викликати інтерес, зацікавити дитину; другий – пізнавальний інтерес має оцінювальний характер, переважає інтелектуальний компонент, завдання вихователя – розширювати обсяг інформації; третій – пізнавальний інтерес має дієвий характер, переважає вольовий компонент, завдання вихователя – розвивати свідоме ставлення до пізнання.

Схвально, що в науковій концепції Л. Лохвицької [134] визначено об'єктивні й суб'єктивні чинники впливу на формування пізнавальних інтересів у дітей старшого дошкільного віку, а саме: зміст навчального матеріалу в програмно-ігровому середовищі; функціональний зміст пізнавальної діяльності вихованців: педагогічні форми, методи, засоби організації діяльності; статус дитини у структурі стосунків з однолітками, її становище в системі взаємин у сім'ї, особистість педагога; потреба дитини в пізнанні, діяльності, спілкуванні, самоствердженні, самореалізації.

Науковиця наголошує, що здійснення індивідуально-диференційованого підходу до діяльності дітей за їх власним бажанням в ігрових осередках, психолого-педагогічний супровід діяльності з боку вихователя уможливили не лише підтримання інтересу, а й виконання дітьми пізнавальних завдань на основі використання різноманітних методів, які ефективно вплинули на формування всіх компонентів пізнавального інтересу.

На відміну від попередніх науковців, Г. Стадник розглядає ПА дітей дошкільного віку як реалізацію пізнавальної потреби у вигляді пошукової орієнтувально-дослідницької діяльності, що здійснюється в зовнішньому (у плані дій) і внутрішньому (мисленнєвому) планах та передбачає: здатність дитини за власним бажанням здійснювати активну пізнавальну діяльність без допомоги або за допомогою дорослих; повну або часткову усвідомленість мети пізнання; використання набутого досвіду; застосування навичок оцінювання досягнутого власного результату, а також результату однолітків; порівняння отриманого продукту з початковою ціллю, здійснення прогнозування діяльності; наявність навичок унесення змін та доповнень у процес пізнання, здійснення корекції інтелектуальних дій; вольові зусилля та додання труднощів у процесі досягнення мети; здобування результату, адекватного або наближеного до поставленої мети, отримання задоволення від інтелектуальної діяльності тощо [232; 233].

У дослідженні І. Білої [10] ПА дітей дошкільного віку розглядалася як вектор розвитку їхньої творчості. Науковиця відмічає, що пізнавальна, пошукова, орієнтувально-дослідницька діяльність дітей дозволяє їм моделювати у свідомості картину світу на основі власних спостережень, відповідей, встановлення взаємозалежностей, закономірностей тощо. При цьому перетворення, які дитина робить з предметами, мають творчий характер. Чим різноманітніша та інтенсивніша пошукова діяльність, тим більше нової інформації отримує дитина, тим швидше й повноцінніше вона розвивається.

Дослідниця наголошує, що задля заохочення ПА, творчості дітей важливо застосовувати всі види дослідницької діяльності, правильно оцінювати досягнення дітей, не переривати творчий процес; утримуватися від негативних оцінок, приймати твердження вихованців, не зловживаючи критичними зауваженнями; створювати ситуації вільного спілкування, обміну думками.

На думку І. Білої [10], стійка позитивна атмосфера та емоційна привабливість занять спонукає дітей сміливо подавати власні ідеї, проявляти емоції, що сприяє становленню творчої діяльності.

В. Суржанською [236] були уточнені особливості розвитку ПА в дошкільному віці, а саме: інтенсивність розвитку; здатність реалізовуватися в різних видах діяльності; виявлення у запитаннях, розмірковуванні, порівнюванні, експериментуванні, вирішенні найрізноманітніших проблем; наявність пізнавального інтересу на рівні цікавості та всеосяжної допитливості; поєднання інтелектуального й емоційного (як домінантного) ставлення до предметів, явищ дійсності; наявність ознак самостійності, певної саморегуляції та самоконтролю; набуття у старшому дошкільному віці вигляду ініціативної перетворювальної активності.

Дослідниця також наголошує на необхідності врахування унікальності періоду дошкільного дитинства, індивідуального характеру особливостей розвитку ПА (індивідуальних захоплень, інтересів, рис характеру, стилю тощо).

Наукові висновки Б. Мухацької [160] є суголосними з положеннями В. Суржанської [236]. Згідно з її науковою концепцією, ПА дитини – індивідуально-особистісне утворення, яке значною мірою зумовлене процесами пізнання різноманітних аспектів навколишніх природних явищ. Науковиця доводить, що оптимізація розвитку ПА (у теоретичному і практичному аспектах) можлива за умов широкого залучення дітей до пізнання довкілля шляхом залучення їх у діяльність, у дію з предметами, інтелектуальну гру, досліди тощо.

Теорію основних форм і компонентів ПА доповнимо науковими здобутками Т. Улькіної [246]. Формами вияву пізнавальної активності названо продуктивність, гнучкість, оригінальність мислення, продуктивне запам'ятовування матеріалу, ступінь самостійності в пізнавальній діяльності, що відображають творчий, інтелектуальний, поведінково-результативний компоненти пізнавальної активності. Дослідницею розроблено критерії оцінювання рівнів розвитку пізнавальних здібностей у дітей старшого дошкільного віку. Умовою ефективного розвитку пізнавальних здібностей у дітей визначено застосування різноманітних за змістом і спрямованістю засобів (комп'ютерні, дидактичні, змагальні, імітаційні, релаксаційні, рольові тощо) та ігрових психотехнік.

У дослідженні І. Литвиненко [124] ПА дітей потрактовано як важливу складову їхнього розумового розвитку, детермінанту всебічного формування дитини і водночас засіб розвитку її індивідуальності. Категорія індивідуальності осмислена не як набір окремих рис, а як цілісність. Система педагогічних впливів, яку використовувала дослідниця, була спрямована на формування пізнавальної мотивації та ПА дітей. Слушним для нашого дослідження є науковий висновок авторки, що у процесі реалізації різнобічних дій в освітньому процесі (протягом одного заняття) зростає якість формування ПА дитини, водночас це призводить до підвищення її мотиваційно-когнітивної та поведінкової самостійності [124].

Цінність наукової концепції Т. Ткачук [243] полягає у представленні наукової позиції про критерії, показники ПА, що розширює методологію нашого дослідження. Зокрема, з-поміж критеріїв розвитку ПА авторка пропонує ініціативність, самостійність, тривалість активності в часі (кількість відволікань, їх спрямованість тощо), допитливість і зацікавленість; з-поміж показників ПА – зосередження уваги на певному предметі чи явищі; емоційне ставлення до них (здивування, стурбованість, тобто різноманітність емоційних проявів, які викликав цей предмет чи явище у дитини), їх інтенсивність; дії, спрямовані на краще з'ясування будови предмета, розуміння його функційного призначення (особливого значення надано якості й розмаїттю обстежувальних дій, використанню пауз із метою надання дітям можливості для розмірковування); ставлення дитини до результатів своєї діяльності; ініціативність у відповідях на запитання; прагнення отримувати нові знання.

Задля оптимального формування ПА дитини авторкою підкреслюється необхідність використання особистісно орієнтованої моделі взаємодії педагога з дітьми. В основу ПА покладено ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання довкілля (як вияв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язання пізнавальних завдань, що постають перед нею в конкретних ситуаціях, при цьому спілкування з дорослим розглядається як провідна детермінанта розвитку ПА дітей дошкільного віку [6]. Завдяки позитивній взаємодії з дорослим дитина отримує

почуття психологічної захищеності, емоційного задоволення, розкриття її індивідуальності, що свідчить про розвиток її базових якостей.

Результати теоретичного дослідження Т. Ткачук [243] підтвердили правомірність думки про те, що з віком ПА дитини може згасати без цілеспрямованої освітньої взаємодії з педагогом. У своєму дослідженні авторка акцентує увагу на необхідності використання дидактичного матеріалу та ігротерапії, що дозволяє дитині залишатися природною й сприяє покращенню стосунків, освітньої взаємодії дорослого з дитиною, дозволяє невимушено проводити цілеспрямовані впливи на розвиток означеної якості.

Роль дорослого, як значуща компонента процесу пізнання дітьми об'єктів та явищ довкілля, обґрунтовано і в працях Б. Мухацької [160]. На переконання дослідниці, дорослий створює умови, які сприяють пізнанню та допомагають в упорядкуванні знань, самостійно отриманих дитиною. З-поміж різноманітних ефективних засобів дослідниця виділяє гру, оскільки саме в процесі ігрової діяльності за умови активного психолого-педагогічного супроводу педагога можлива успішна реалізація завдання формування пізнавальної активності у дітей дошкільного віку.

Б. Мухацькою [160] також визначено роль дорослого у процесі пізнання дітьми об'єктів та явищ довкілля. Дослідниця переконана, що від позиції та вмінь дорослого залежать умови, які сприяють активізації пізнавальної діяльності (як спонтанної, так і спрямованої або інспірованої) та допомагають в упорядкуванні знань, отриманих дитиною самостійно. По-перше, це організація ситуацій, які заохочують дитину пізнавати певні явища; по-друге, допомога дитині в упорядкуванні самостійно набутого нею досвіду. Дорослий має бути обізнаний, ерудований, мати чіткий усталений погляд на довкілля, розуміти, що в ньому є суттєвим для дошкільнят, щоб навколо цього спільно з дитиною розширювати та впорядковувати її досвід. Йдеться про компетентність вихователя.

Зосереджуючись на проблемі стимулювання пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку, Б. Мухацька [160] висловлює думку про важливу роль принципів відбору та систематизації знань, спрямованих на врахування істотних зв'язків та

залежностей окремих галузей докiлля. З-помiж засобiв домiнувальною є гра, оскiльки у процесi iгрової дiяльностi, на думку дослiдницi, за умови активного психолого-педагогiчного супроводу педагога можлива успішна реалiзацiя завдання формування у дiтей ПА.

Чинником стимульовального впливу на дитину та її пiзнавальну активнiсть з боку педагога науковиця називає створення сприятливої атмосфери в ЗДО, коли дитина має можливiсть вiльного висловлювання, самостiйного обрання способу розв'язання завдання, відчуває емоцiйне задоволення вiд спiльної взаємодiї з дорослими, однолiтками, а також може оцiнювати зроблене. Важливим є стимулювання вихователем пошукових дiй дитини, пiдтримання її вiри в успішне завершення завдання тощо.

Слiд зазначити, що проблема органiзацiї пiзнавальної дiяльностi дiтей дошкiльного вiку, формування їх ПА в науковому дискурсі розглядається не лише в контекстi iнтелектуального розвитку дiтей, але й у їх всебiчному, гармонiйному, повному розвитку.

Основнi напрями формування ПА дiтей дошкiльного вiку були окресленi в наукових розвiдках Т. Садової [214], А. Рудакової [214], зокрема: залучення дiтей до рiзних форм дослiдницької, пошукової дiяльностi; збагачення змісту специфiчно дитячих форм дiяльностi (iгрової, зображувальної, рухової, практичної, спiлкування тощо); цiлеспрямований розвиток сприймання як початкового етапу образного пiзнання докiлля через залучення рiзних аналізаторiв задля дослiдження властивостей предметiв, об'єктiв; поєднання пiзнавальної дiяльностi в рiзних формах освiтньої взаємодiї педагога з дiтьми; iндивiдуалiзацiя цiєї взаємодiї вiдповiдно до рiвнiв ПА; створення розвивального середовища, яке сприяє формуванню в дiтей допитливостi, пiзнавального iнтересу, iнiцiативи, творчого мислення, самостiйностi пiзнання тощо.

У дослiдженнi О. Лiсовець [125] поняття ПА схарактеризовано через категорiю пiзнавальної самостiйностi. Дослiдниця зауважує, що самостiйнiсть у дiтей шостого року життя переходить на новий етап, вона переростає в пiзнавальну

самостійність – якісний процес засвоєння знань, який характеризує особистість як суб'єкта пізнавальної діяльності.

Для нашого дослідження така наукова позиція є вартісною, оскільки самостійність дитини розглядаємо як один із якісних показників сформованості ПА. У дослідженні авторки самостійність осмислено різноаспектно: як волюву якість (здійснення діяльності без постійної допомоги); як моральну якість (реалізація моральних цінностей); як умову розумового розвитку (уміння визначати ціль, досягати результату тощо). Усі ці аспекти прояву самостійності є базовими, тому їх беремо до уваги у визначенні критеріїв ПА дитини.

У нашому дослідженні також керуємося науковими рекомендаціями О. Лісовець [125] про створення системи педагогічних умов задля ефективного розвитку пізнавальної самостійності, а саме: створення відповідного предметно-розвивального середовища у групі; використання диференційованого підходу у формуванні самостійності дитини; збагачення її знань про значущість самостійної діяльності у життєвих перспективах; вправлення в самостійному плануванні, виконанні й оцінюванні своїх досягнень, розвитку критичності.

Задля глибшого розуміння поняття ПА як наукового феномена ми проаналізували теоретичні положення І. Товкач [244].

Дослідниця визначає ПА дитини старшого дошкільного віку як складну динамічну систему та виокремлює її структурні компоненти. Вивчаючи індивідуальні особливості розвитку пізнавальної активності дітей, І. Товкач [244] наголошує на необхідності врахування взаємозв'язку між структурними компонентами ПА, диференціації їх прояву на різних етапах її розвитку, зокрема у процесі мовленнєвої діяльності.

Науковиця логічно й послідовно доводить взаємозв'язок між пізнавальною активністю дитини та процесом її соціалізації, формуванням соціальної компетентності, а також указує на чинники активізації пізнавальної діяльності, розвитку інтересів, з-поміж яких названо усвідомлення мети діяльності, орієнтація на нові факти та найбільш глибоке відображення дійсності. І. Товкач [244]

підкреслює, що сформована ПА у дітей старшого дошкільного віку є одним із головних мотивів для успішного навчання дитини у школі.

На наш погляд, правомірною є позиція дослідниці про умови ефективного розвитку ПА, з-поміж яких: оптимізація взаємодії дорослого й дитини; професійна компетентність вихователя; створення позитивного мікроклімату в ЗДО, усвідомлення дитиною своїх можливостей, сильних сторін розвитку, а також оптимальний добір педагогічного інструментарію – методів, прийомів, засобів, форм. Зокрема активне використання бесіди як основного методу розвитку пізнавальної активності, дидактичних ігор, унаочнення матеріалу, пізнавальних казок дало можливість дослідниці гармонізувати всі прояви ПА, виявити й закріпити досягнення дітей на кожному етапі розвитку досліджуваної якості.

В аспекті вивчення критеріїв та показників ПА дитини вагомими для нашого дослідження є наукові розвідки С. Татарінової [241], присвячені формуванню логіко-математичних понять у процесі пізнавальної діяльності. З-поміж них уміння розв'язувати пізнавальне завдання без допомоги дорослого, будувати власні міркування, аргументувати й доводити правильність свого рішення у виборі способів виконання завдання.

Для ефективного розв'язання поставлених завдань, зокрема формування означеної якості в пізнавальній діяльності, авторка виділяє такі умови: розвиток варіативного мислення й логічних дій дитини, систематичне її вправляння в математичній діяльності, а також розвиток розумових операцій (аналізу, синтезу, порівняння тощо), організація і спрямування дітей на пошукові дії.

Аналіз досліджень, представлених у сучасному науковому дискурсі, дозволив констатувати: для формування пізнавальної активності дитини старшого дошкільного віку, зокрема дитини шостого року життя, необхідне створення відповідних педагогічних умов, застосування оптимальних методів і засобів, урахування індивідуальних можливостей дітей, різний ступінь життєвого досвіду, що відображається на рівнях сформованості ПА, загальному особистому розвитку, неоднаковому характері їх прояву.

Природну безпосередню зацікавленість до нових фактів, явищ, що представлені в інформації, яку отримують діти в умовах освітнього процесу ЗДО, різних форм діяльності, можна вважати елементарним рівнем ПА. Проте, якщо надавати дитині можливості до самопізнання, самостійних умовиводів, самостійного пошуку подолання труднощів, це зумовлює формування більш ґрунтовних знань, певного досвіду, полегшує дитині пізнавальний розвиток, забезпечує ефективність формування ПА.

Більш високим рівнем розвитку ПА є інтерес до пізнання суттєвих властивостей предметів або явищ, що становлять їхню внутрішню природу. Цей рівень вимагає пошуку, здогаду, активного оперування наявними знаннями, придбаними способами, а також характеризується стійкістю, локалізованістю, що пов'язано з певним колом предметів, завдань, усвідомленістю.

Вище ми вже виокремлювали наукові погляди про створення психолого-педагогічних умов як обов'язкового чинника, що забезпечує ефективне формування ПА дитини. Так, у праці Т. Гурковської [49] наголошується, що дорослим (як вихователям, так і батькам) необхідна співпраця у формуванні ПА.

Аналіз спеціальної наукової літератури з проблеми дозволяє зробити висновок, що особливу увагу в аспекті визначення психолого-педагогічних умов формування ПА у дітей шостого року життя приділено зміні освітнього вектору і, відповідно, цілей освітнього процесу – від досягнення формального накопичення знань до особистісно орієнтованої моделі взаємодії педагога з дітьми. Це відповідає сутності, вимогам сучасного ДСДО (2021) [193], відповідно до яких у пріоритеті свобода вибору діяльності та способів дій, повага до ідей і думок вихованців, створення ситуації успіху тощо (Н. Гавриш) [35].

У дослідженнях С. Козачук [89], Т. Улькіної [246], О. Фунтікової [254] та інших виділено такі оптимальні умови формування ПА дітей: своєчасне й адекватне опрідметнення пізнавальних інтересів, їх стимулювання та розвиток у всіх сферах діяльності дитини; відбір найбільш прийнятних форм і методів освітньої взаємодії з дітьми; діагностика й урахування особистісних якостей дитини, у тому числі й особливостей її характеру, темпераменту, які зумовлюють її активність.

Указано, що важливою умовою є опора на розумову активність дитини, актуалізація якої забезпечується застосуванням таких педагогічних впливів: розв'язання пізнавальних завдань, ситуацій активного пошуку, здогадів, міркування, ситуацій розумової напруги, ситуацій суперечливості суджень, зіткнень різних позицій, у яких необхідно розібратися самому, прийняти рішення, зайняти певну позицію тощо.

В умовах освітнього процесу ЗДО вихователь удосконалює вміння дітей аналізувати й узагальнювати, систематизувати освітній матеріал, практичний досвід, виділяти єдине, основне, логічно формулювати відповідь, наводити докази тощо. Ці узагальнені вміння становлять базу пізнавальної діяльності, дозволяють легко, мобільно у різних умовах користуватися знаннями й на основі попереднього досвіду здобувати новий. Засвоєння інформації дітьми шостого року життя під час освітнього процесу має певні закономірності, проте існують істотні варіації в засвоєнні, що залежать від змісту матеріалу, який вивчається (Н. Мачинська) [148].

За нашими спостереженнями, важливою умовою формування ПА дітей шостого року життя науковці називають створення позитивної, комфортної емоційної атмосфери: отримання задоволення від оперування знаннями розвиває в дітей спритність, здогад, тямовитість, умілість тощо.

Не менш важливою умовою, що забезпечує формування ПА дітей дошкільного віку, є сприятливе, позитивне спілкування в ЗДО як з дорослими, так і з однолітками. Так, у наукових працях психолог Г. Костюк [35] акцентував увагу дорослих на тому, що майстерність їхнього виховного впливу полягає в пробудженні й направленості дитини до саморозвитку, самостійної діяльності, її пізнавальної активності, а також творчих починань у ситуаціях як спеціально створених дорослим, так і в будь-яких ситуаціях. Автор наголошував, що в дошкільному дитинстві пізнавальна активність виникає і розвивається лише за умови спілкування з близькими дорослими, які є прикладом для наслідування.

Сучасні науковці В. Котирло [99], Т. Дуткевич [57] у дослідженнях підкреслюють значущість групової діяльності в активізації дітей з недостатніми мотивами та рівнем пізнавальної діяльності, оскільки спільна діяльність, групове

обговорення рішення сприятиме результативності та максимальному впливу на розумовий розвиток таких дітей.

Спираючись на положення однодумців, Б. Мухацька [160] доводить, що успішне формування ПА дитини на шостому році життя можлива за умови активного педагогічного стимулювання вихованців до дії (інтелектуальної, рухливої, комунікативної, вербальної тощо). Ефективність досягається за умови застосування спеціально змодельованих ситуацій і тематичних ігор.

У працях Г. Гурковської [49], присвячених розвитку ПА дитини старшого дошкільного віку, особливу увагу приділено умовам виховання (соціальний аспект), особистісним чинникам, комунікативним стосункам між вихователем і дітьми, дитиною й однолітками, а також стимулюванню власної активності дитини.

Концепція Ю. Демидової [53] розширює науковий контекст з аналізованої проблеми у напрямі наукового обґрунтування конструктивної діяльності як головного чинника формування пізнавальної самостійності. Дослідниця зазначає, що в ході конструктивної діяльності інтегрально взаємодіють пізнавальна і продуктивна функції, забезпечуючи процес від засвоєння знань до їх самостійного застосування на практиці.

Дослідження В. Суржанської [236] засвідчує результативність формування ПА за умови педагогічного стимулювання активного самостійного розв'язання творчих завдань кожною дитиною у групі, прояву нею ініціативності, неповторності, оригінальності.

З огляду на представлений науковий матеріал можна констатувати, що ПА дітей старшого дошкільного віку є інтегральним, динамічним утворенням, що потребує формування, підтримки в умовах освітнього процесу ЗДО. Вагомою умовою ефективного формування ПА у дітей шостого року життя є освітній простір ЗДО. Його наповнення повинно відповідати стандартам ECERS-3 та враховувати методичні рекомендації щодо відповідності мети і завдань освітнього процесу означеним стандартам, що забезпечуватиме природній розвиток психічних і фізичних задатків дитини на основі її вікових особливостей.

Квінтесенцією освітнього процесу є умова опертя на особистісно орієнтований підхід до формування ПА дітей, що виявляється в умінні створювати сприятливу психологічну атмосферу; забезпечувати різноманітну діяльність дитини з урахуванням її інтересів; брати до уваги зону її найближчого розвитку; стимулювати до активної життєдіяльності [173]. Звідси важливим є високий рівень професійної компетентності вихователя, що обумовлює його педагогічну майстерність.

Особливості змісту й психолого-педагогічного супроводу формування ПА в дітей шостого року життя зумовлені особливостями розвитку дітей означеного віку. Тож виникає необхідність вивчення наукових робіт, присвячених дослідженню указанного аспекту.

У ДСДО (2021) [193] наголошено, що дошкільне дитинство – це період активного пізнання довкілля, розвитку психічних процесів, особистісних властивостей і якостей дитини. Становлення ПА дитини здійснюється на засадах її вікових особливостей. У єдності з фізіологічним зростанням усього організму на шостому році життя відбувається і психічний розвиток: з'являються нові можливості для синтезування, аналізування, систематизування вражень і уявлень про довкілля. Світ, у якому живе дитина, викликає в неї різні пізнавальні інтереси, тож формування і розвиток особистісних якостей відбувається в процесі різних видів діяльності: рухової, ігрової, пізнавальної, дослідницької, предметно-практичної, образотворчої, трудової тощо.

Активно розвиваючись, отримуючи певний життєвий досвід, дитина набуває нових особистісних якостей, можливостей, прагнень тощо. Це відбувається завдяки впливу дорослого на розвиток усіх психічних пізнавальних процесів дитини (мислення, уваги, пам'яті, уяви, емоційно-почуттєвої сфери тощо), проте власна активність дитини стає однією з основних умов її повноцінного психічного розвитку.

Увесь процес розвитку індивідуума вчені розподіляють на певні вікові періоди, кожен з яких має специфіку. На кожному з вікових етапів спостерігаються різні особливості та динаміка формування в дітей цілісної картини світу на засадах їхньої ПА.

Згідно з Конвенцією ООН діти – це особи віком від народження до вісімнадцяти років [90]. У Законі України «Про дошкільну освіту» (2001) [192] запропоновано таку вікову періодизацію: немовлята (до одного року); ранній вік (від одного до трьох років); передшкільний вік (від трьох до шести (семи) років). Поточнено: молодший дошкільний вік – від трьох до чотирьох років, середній дошкільний вік – від чотирьох до п'яти років; старший дошкільний вік – від п'яти до шести (семи) років) [192].

Дещо відрізняється наукове бачення означеного Т. Поніманської [188], яка поділяє дитинство на ранній вік (від народження до двох років); молодший дошкільний вік (від двох до чотирьох років); середній дошкільний вік (від чотирьох до п'яти років); старший дошкільний вік (від п'яти до шести-семи років).

Нам імпонує концепція Ж. Піаже [294], який за основу вікових етапів обирає стадії когнітивного (інтелектуального) розвитку дитини. Вік від чотирьох до семи років він називає доопераційною стадією, або інтуїтивним періодом, і зауважує: у дитини шостого року життя вирішення пізнавальних завдань здійснюється не на основі логічного мислення, а на інтуїтивному рівні (угадкування з опорою на попередній досвід).

Американський психолог Е. Еріксон [275] виокремлює психосоціальні стадії розвитку особистості. У його потрактуванні є вік гри (від трьох до шести років дитини).

У вітчизняній психології науковці Г. Костюк [97], П. М'ясоїд [161], Д. Прищак [147], А. Фурман [254] диференціюють періоди розвитку дитини відповідно до психологічного віку, який визначається змінами, спричиненими ставленням дитини до довкілля, змінами її життя в соціумі. Період від трьох до семи років життя дитини було названо «дошкільний вік». Цим терміном ми і будемо послуговуватися. Період розвитку дитини від п'яти до шести-семи років доцільно визнавати як старший дошкільний вік.

Психічний розвиток дитини у психолого-педагогічних наукових джерелах осмислено як кількісний і якісний процес та результат засвоєння культурно-історичного досвіду попередніх поколінь. Означений досвід дитина отримує,

усвідомлює і зберігає за допомогою актуалізації пізнавальних психічних процесів. Видатні психологи Е. Мейман [287], Е. Клапаред [282], Г. Костюк [97], В. Моляко [158] у своїх наукових роботах констатують, що саме дошкільний вік дитини, зокрема шостий рік її життя, є сенситивним періодом для формування її пізнавальної активності на основі розвитку її психічних процесів.

У своєму дослідженні до уваги беремо традиційну класифікацію психологічних процесів, які диференційовано науковцями на пізнавальні (відчуття, сприйняття, увага, мислення, уява, пам'ять тощо), емоційні, вольові тощо. Протягом життя дитини психічні процеси зазнають трансформації. У певні періоди життя дитина виявляє найвищу чутливість до тих чи тих педагогічних впливів, з часом у неї активніше відбувається розвиток психіки. Важливу роль у психічному розвитку дитини відіграє провідна діяльність. Для дітей шостого року життя провідною діяльністю залишається гра [139].

Формат нашого наукового дослідження мотивує до осмислення рушійної сили психологічних новоутворень дитини шостого року життя, якою, на думку деяких дослідників, є суперечності, а саме: надбання досвіду породжує потреби, що спонукає дитину до оволодіння новими знаннями, новим досвідом. Суперечності виникають, наприклад, між новими потребами, цілями, прагненнями дитини та вже досягнутим рівнем оволодіння знаннями, необхідними для їх задоволення. Унаслідок появи комунікативної потреби дитина оволодіває мовленням як засобом спілкування з людьми, які її оточують (Г. Костюк) [97].

Розвиток пізнавальних процесів дитини відбувається від перцептивного до осмисленого пізнання дійсності. Вже на шостому році життя можна спостерігати яскраво виражений результат розвитку всіх пізнавальних психічних процесів. Пізнавальні процеси набувають довільності, диференційованості та стійкості. Пізнання довкілля дитиною відбувається як на чуттєвому (власне, у цьому віці відбувається впорядкування чуттєвого досвіду), так і на раціональному рівні, що стає маркером особливостей психічного розвитку дитини на цьому етапі.

Основою пізнавальної діяльності дітей, умовою їх психічного розвитку та джерелом побудови адекватного образу довкілля науковці називають відчуття [97].

Якщо відразу після народження дитини відчуття мають тільки позитивне або негативне забарвлення, тобто аналізатори сигналізують про приємну чи неприємну дію, то вже на шостому році життя діяльність усієї системи аналізаторів (зорових, слухових, дотикових, больових, температурних, смакових, нюхових, голоду і спраги, кінетичних, статичних тощо) стає більш якісною, що допомагає відтворювати багатство властивостей об'єктів, процесів реальності, завдяки чому в дитини збільшується кількість сенсорних образів [157].

На відміну від дітей раннього віку, у якому сенсорно-перцептивний розвиток пов'язаний більше з емоційною сферою, а з розвитком моторики дитини починають розвиватися зв'язки між аналізаторами, які формують пізнавальну дію (обстеження предметів), що є основою пізнавальної активності, то в дітей шостого року життя спостерігається перцептивна діяльність із новими властивостями, які характеризуються послідовністю й опосередкованістю. Протягом шостого року життя відчуття дитини збагачуються, урізноманітнюються, розширюються за допомогою мисленневих процесів, формуючи якісно новий рівень сприйняття [159].

Сприйняття дитини досліджуваного віку отримує більш складну характеристику: сполучає окремі властивості об'єкта в цілісний образ і передбачає засвоєння цієї інформації [159]. В онтогенезі сприйняття від недиференційованого у молодшому дошкільному віці стає розчленованим, більш усвідомленим і категоріальним відображенням предметів, подій, явищ у їх просторових, часових, причинних зв'язках у старшому дошкільному віці. Діти шостого року життя здатні засвоювати й оперувати загальноприйнятими уявленнями сенсорних еталонів (форми, величини тощо) [58].

Сприйняття дітей означеного віку характеризується більшою кількістю різновидів: за сенсорними особливостями (зорове, слухове, тактильне тощо); відношенням до того, що саме сприймається (інтелектуальне, емоційне, естетичне тощо); складністю сприйняття (що сприймається: рух, простір, час тощо). Оволодіння сприйняттям предметів, явищ і встановлення між ними зв'язків ефективніше здійснюється під впливом і за допомогою дорослого. За умови педагогічного супроводу, що зумовлює ефективний розвиток сприйняття, на кінець

дошкільного віку в дітей формуються важливі сенсорні здібності: зорова оцінка, окомір, розвинений фонематичний слух, а спостереження (сприймання за певними правилами) набуває дослідницької спрямованості, тобто пізнання довкілля не тільки розширюється, а й поглиблюється [161].

У процесі сприйняття дитина шостого року життя виконує перцептивні дії: виділяє найбільш характерні ознаки предмета, впізнає об'єкт, тобто відносить його до певної категорії. Сприйняття дитини означеного віку стає більш стійким і цілеспрямованим. Актуалізуються такі властивості дитячого сприймання, як цілісність (виникає цілісний образ предмета, навіть за умови, коли відображаються тільки окремі властивості чи ознаки предмета); усвідомленість (спостерігається розуміння дітьми суті предмета, віднесення його до певної категорії); вибірковість (виділення одних ознак предметів в порівнянні з іншими) тощо [157]. Водночас змінюється структура й механізм сприймання. Дедалі більшу роль починає відігравати слово як засіб аналізу й узагальнення змісту, що сприймається [139]. Процес сприймання дітей старшого дошкільного віку характеризується цілісністю, синтетичністю.

У контексті нашого дослідження важливо зазначити: дитина шостого року життя може сприймати пізнавальну інформацію. Тобто дитина означеного віку за умови педагогічно доцільного супроводу здатна за допомогою засобів медіа розуміти, «декодувати» повідомлення, критично оцінювати інформацію та її якість. Це складний, рухливий, когнітивний процес, безпосередньо пов'язаний з усією пізнавальною діяльністю дитини, з актуалізацією всіх її психічних пізнавальних процесів (мислення, пам'яті, уваги тощо), які й зумовлюють можливість пізнання довкілля.

Сприймання безпосередньо пов'язане з набутим досвідом шестирічної дитини, її знаннями, а отже, невіддільне від її пам'яті – ще одного важливого психічного процесу, на засадах якого функціонує, розвивається ПА дитини. Обов'язковим є врахування всіх процесів пам'яті: запам'ятовування, збереження, відтворення, пригадування, пізнавання, забування, – за допомогою яких здійснюється активний взаємозв'язок дитини та довкілля.

Важливою особливістю пам'яті дітей шостого року життя є те, що вона має не тільки мимовільний характер, а й довільний, оскільки зумовлюється вольовим зусиллям, мотивацією дитини, змістом та особливостями завдання, яке дитині необхідно виконати. Пам'ять дітей досліджуваного віку досить пластична. Інформацію, певний практичний досвід вони запам'ятовують швидко і легко, хоча почасти це відбувається хаотично.

Психологи доводять, що впродовж шостого року життя дитини поглиблюється її пам'ять на емоції та почуття, краще запам'ятовується емоційно забарвлена інформація та інформація, яка безпосередньо пов'язана з цікавою для дитини діяльністю, емоційно привабливим, опосередкованим досвідом. Також краще запам'ятовується матеріал, що супроводжується наочністю і певним звуковим забарвленням. Слід пам'ятати: зміст досвіду, який необхідно запам'ятати дитині, має відповідати її віковим можливостям; запам'ятовування є більш продуктивним за умови змістовності, активності будь-якої діяльності дитини.

Пам'ять дітей досліджуваного віку набуває якісних особливостей, найголовнішою з-поміж яких є довільність запам'ятовування й відтворення. Завдяки пам'яті результати чуттєвого і раціонального пізнання дитиною докільця стають її досвідом. За умови цілеспрямованого педагогічного супроводу дитина оволодіває основами мнемонічної діяльності.

На цьому віковому етапі відбувається впорядкування і систематизація засвоєного матеріалу, тобто вдосконалюється логічна пам'ять, як головний здобуток дитини дошкільного віку, основа успішного навчання у школі [2].

У дітей спостерігаються прояви індивідуальних властивостей пам'яті: продуктивності її процесів (обсяг, швидкість запам'ятовування), ефективності її видів (мимовільної, довільної, короткочасної, довготривалої тощо). Особливості пам'яті в дітей також різняться за швидкістю запам'ятовування нового матеріалу; точністю його відтворення; міцністю, що виявляється у тривалості збереження матеріалу тощо [1].

Дитина шостого року життя не лише сприймає та запам'ятовує те, що її оточує, впливає на неї, а й досить чітко уявляє те, що могло б бути, яким чином

необхідно діяти в певних умовах, тобто може здійснювати таку психологічну діяльність, яка полягає у створенні уявлень і уявних ситуацій, що безпосередньо не сприймалися нею [20].

Оскільки уява в сукупності з іншими пізнавальними психічними процесами є основою пізнавальної діяльності, пізнавальної активності [161], вважаємо за необхідне проаналізувати особливості її розвитку у дітей шостого року життя.

Дітям означеного віку притаманні різні види уяви: мимовільна (пасивна) й довільна (активна); відтворювальна і творча; абстрактна і конкретна. З-поміж найбільш поширених функцій уяви у психології названо пізнавальну, емоційну і виховну [20; 57; 97; 139; 161].

За умови систематичного педагогічного впливу дорослих у дітей означеного віку продовжують удосконалюватися якості уяви (широта, довільність, стійкість, яскравість, оригінальність тощо). Уява дитини досліджуваного віку спирається на попередній досвід, який через процес сприйняття наповнюється певними поняттями про предмети, явища, процеси та зв'язок між ними. Оскільки цей досвід дитини ще невеликий і можливість його оцінки дещо обмежена, виникає безліч нових поєднань його компонентів. Нові поєднання, зв'язки між предметами, процесами, явищами у науці прийнято називати фантазіями.

Шостий рік життя є сенситивним для розвитку фантазії, проте дорослим фахівці рекомендують не допускати її переростання в пасивну мрійливість, а скеровувати на актуалізацію ПА, саморозвиток. Саме в цьому віці з'являється мрія – особливий вид уяви, що спрямована на створення образів майбутнього. Це творча функція уяви, яка допомагає дитині шляхом створення асоціацій домогтися бажаного результату в пізнавальній діяльності.

Важливою є роль уяви при зверненні дитини до неї як до власного «інструменту», який зумовлює творчість будь-якої діяльності. Тож можна констатувати, що уява є засобом стимулювання творчості дитини [157].

Уява допомагає дитині нестандартно мислити, шукати вихід зі складних ситуацій, тобто допомагає під час розв'язання пізнавальних завдань, під час виконання пізнавальної діяльності. Уява впливає на поліпшення пам'яті, адже краще

запам'ятовуються образи, які дитина добре уявляє. У такий спосіб проявляється пізнавальна функція уяви.

У дітей шостого року життя уява набуває творчого характеру: дитина здатна уявити початок, проміжні етапи і кінцевий результат своєї діяльності, чітко розмежувати уявне (вигадане) і реальне, що є вагомим для ефективного функціонування та розвитку ПА. Шестирічна дитина, плануючи виконання будь-якого завдання, створює в уяві всю послідовність своїх дій, визначає мету, умови, засоби, способи виконання поставленого завдання [1;157].

Значна роль у розвитку ПА дитини на шостому році життя належить увазі. У визначенні сутності цього психічного процесу більшість психологів сходяться на думці про те, що увага не є самостійним процесом, вона проявляється як спрямованість, налаштованість будь-якої психічної діяльності на певний об'єкт, процес, як властивість цієї діяльності [47].

Увага дозує, фільтрує інформацію, отриману з довкілля, допомагаючи зосереджуватися на найбільш значущій для життєдіяльності дитини. У дитини досліджуваного віку увага набуває довільності, спостерігається перевага інтелектуальної уваги над чуттєвою. Розвиток опосередкованої, інтелектуальної, соціальної уваги зумовлює мовлення.

Дитина шостого року життя досить уміло протидіє зовнішнім подразникам і докладає зусиль, щоб втримати увагу на тому, що необхідне для виконання визначеної мети (завдання). У процесі освітньої взаємодії з дорослим довільна увага дитини, її розподіл та перемикання поступово вдосконалюється. Увага набуває стійкості, це проявляється у збільшенні тривалості різних видів діяльності, зокрема пізнавальної. Разом із удосконаленням стійкості збільшується обсяг мимовільної та довільної уваги.

Самостійність дитини розширює можливості пізнавальної діяльності, що спричиняє збільшення об'єму та контрольованість уваги. Довільна увага є неодмінною умовою успішної зовнішньої і внутрішньої діяльності, що призводить до якісного результату засвоєння досвіду, зумовлює функціонування пізнавальної

активності, її ефективні вияви, формування готовності дитини до шкільного навчання.

В оформленні психологічних положень нашого дослідження керуємося науковими здобутками про мислення як необхідний компонент розвитку ПА дітей старшого дошкільного віку.

Відомо, що мислення дитини є одним із психічних пізнавальних процесів, формою творчого відображення довкілля в його істотних зв'язках і відношеннях [158].

Практична діяльність, розумова, пізнавальна діяльність дитини на шостому році життя здійснюється на засадах репродуктивних і продуктивних дій і операцій [6; 11]. У дослідженнях психологів (М. Воллах [294], Т. Дуткевич [57], С. Ладивір [119], С. Кулачківська [118]) акцентовано на провідній ролі мислення в розвитку дитини.

На засадах актуалізації пізнавальної потреби, ПА дитина здійснює певні дії з предметами, виявляє їх властивості, встановлює невідомі раніше взаємозв'язки між ними, тобто пізнає довкілля в процесі різних видів діяльності.

У досліджуваному віці відбувається вдосконалення наочно-дієвого мислення, завдяки чому розвивається допитливість, яка слугує підґрунтям ПА дитини. З'являються елементи критичного мислення. Дитина звертає увагу не тільки на зовнішні ознаки, властивості об'єктів, явищ, процесів, а й намагається усвідомити внутрішні причинні зв'язки.

На шостому році життя дитини продовжує відбуватися перехід від наочно-дієвого до наочно-образного (абстрактного) мислення. Наочно-образне мислення суттєво розширює можливості дитини в пізнавальній діяльності, дає змогу більш змістовно і різноманітно пізнавати довкілля.

За умови самостійного успішного виконання завдань у дітей виникає інтерес до подальшої пізнавальної діяльності, який слугує поштовхом для проявів ПА, а саме: бажання поповнювати знання про предмети, процеси, явища природного, предметного, соціального довкілля; робити висновки на основі власних спостережень, результатів своєї діяльності; зовнішнього відображення процесу ПА

(міміка, жести, пантоміміка тощо); здійснення самостійної розумової діяльності (аналіз, синтез, узагальнення, класифікація тощо) діяльність.

Про рівень розвитку та вид мислення свідчать уміння, навички дитини використовувати розумові операції для виконання певних завдань: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, класифікацію, систематизацію, узагальнення тощо. Проте в різних дітей означеного віку спостерігаються відмінності в застосовуванні розумових операцій. Важливу роль у цьому відіграють індивідуальні особливості мислення: самостійність, критичність, гнучкість, глибина, широта, послідовність, швидкість. Усі ці якості змінюються, корегуються у процесі освітньої взаємодії дорослого з дитиною.

Наочно-образне мислення дитини є продуктом часткової інтеріоризації, переходом від зовнішньої до внутрішньої розумової діяльності. Саме внутрішня діяльність є словесно-логічним (абстрактним) мисленням, тобто раціональною пізнавальною діяльністю. Протягом шостого року життя дитина вільно володіє способами і засобами мислення, усі види (наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне) мислення перебувають у взаємозв'язку.

У дослідженнях вітчизняних психологів та педагогів (А. Богуш [12], М. Варій [20], Л. Мацко [147], Т. Поніманська [188] та інших) доведено, що пізнавальні процеси дитини саме на шостому році життя (сприйняття, мислення, пам'ять, увага, уява тощо) розвиваються за безпосереднього впливу мовлення, яке стимулює й поглиблює їхній розвиток. Мовлення дитини виконує, окрім комунікативної (соціалізації), функцію сигнікативну (узагальнення) та функцію регулювання (планування) (С. Кулачківська [118], С. Ладивір [119], Т. Поніманська [188], О. Сергеєнкова [221] та інші).

Дитина за допомогою мовлення отримує нову інформацію, оволодіває поняттями, робить висновки, аналізує явища навколишньої дійсності, здійснює класифікацію, а також, використовуючи словесні інструкції, зосереджує увагу на значущому, необхідному, цікавому.

Завдяки зв'язку з мисленням мовлення дитини досліджуваного віку є важливим засобом планування і регулювання її практичної поведінки. Спершу це

виявляється у мовленні вголос, а з часом інтеріоризується, тобто переходить в егоцентричне [188]. Внутрішнє мовлення не контролюється свідомістю, воно має вигляд автоматизованого, беззвучного і структурно згорнутого говоріння «про себе», що є ознакою словесно-логічного мислення і особливістю розвитку саме в старшому дошкільному віці.

В онтогенезі дитячого мовлення дослідники А. Богуш [12], Т. Поніманська [188], Л. Порядченко [221] виділяють форми його становлення, зокрема позаситуативно-особистісну форму спілкування дітей (шостий рік життя) з дорослими, що є певним досягненням дитини в межах комунікативної діяльності. Дитина наслідує дорослого й намагається, щоб її мовлення теж було «правильним, розбірливим, простим, повторюваним, різнобарвним, живим» [188]. Воно задовольняє мотиви пізнання довкілля дитиною. Мовленнєвий досвід зумовлює зрушення в розвитку її основних пізнавальних процесів: відчуття, сприймання, пам'яті тощо [30; 221].

Своєчасний та ефективний розвиток, удосконалення мовлення є життєво необхідними для дітей шести років, оскільки це забезпечує активну участь у спільній діяльності з дорослими та однолітками [26]. У спільній діяльності формуються загальномовленнєві навички: культура слухання, запитування, висловлювання, обґрунтування, доведення, налагодження спілкування тощо. Цьому сприяє засвоєння змісту освітнього матеріалу в процесі освітньої взаємодії дорослого з дитиною.

Одним із компонентів ПА дитини є воля. Вона не є її вродженою якістю, є надбанням дитини; значною мірою зумовлюється змістом та особливостями виховних впливів дорослого. Протягом дошкільного віку воля проходить важливий етап розвитку: поступово формуються вольові дії, дитина вчиться саморегуляції власної діяльності. Вольові якості є основою формування мотиваційної сфери дитини.

Вольові якості виявляються в дітей різною мірою, тож не кожену діяльність чи дію дитини можна назвати вольовою: є дії мимовільні, які мають імпульсивний характер, без чіткого плану, та довільні дії, з наявністю плану та усвідомленого

характеру. Більшості дітей на шостому році життя властиві такі вольові дії, які відрізняються цілеспрямованістю, пов'язані із зусиллями, що потрібні для подолання перешкод на шляху до мети.

Відомо, що ознакою вольової дії є вольове зусилля дитини [294]. З іншого боку, надійна запорука вольової поведінки дитини – усвідомлення свободи здійснення дії, можливість вибору, що породжує відповідальність за прийняте рішення. Здійснення вибору залежить від характеру дитини, можливостей, мотивів, здатності оцінити ситуацію, передбачити її хід, результат, можливі наслідки. Дії дитини досліджуваного віку стають об'єктом свідомої вольової діяльності, що свідчить про готовність дитини до шкільного навчання.

Вольові дії за умови повторення, стійкості перетворюються на вольові якості дитини, які є частиною особистісно-вольового компоненту її ПА. З-поміж показників означеного критерію є:

- самостійність: уміння здійснювати вчинки на засадах знань, власних переконань, а не під тиском інших людей;
- наполегливість: спроможність дитини до енергійності, завзяття для подолання труднощів на шляху до мети, доведення справи до кінця (цю якість слід відрізнити від упертості як прояву егоїзму);
- цілеспрямованість: підпорядкованість дій, думок прагненню досягнути мети на основі вибору найбільш ефективних шляхів; дитина усвідомлює завдання, їхню значущість, керується у своїх діях стійкими переконаннями та принципами;
- витримка й самовладання: уміння особистості примусити себе виконувати прийняте рішення незалежно від перешкод, не відволікатися на сторонні справи.

Особливостями вольових якостей дитини шостого року життя є вміння виявляти вольові зусилля: під час виконання найпростіших трудових доручень, коли дитина робить щось для себе і для інших, долаючи труднощі; у колективних іграх, коли доводиться підкорятися колективу, адже дотримання правил гри потребує від дитини вольових зусиль, бажання взаємодіяти з іншими, не піддаватися негативним емоціям, стримувати певні спонукання, радіти перемогам.

Самостійні ігри дітей, ігри, організовані дорослими, є важливим засобом формування волі, розвитку навичок самоконтролю дитини. Підпорядкування поведінки правилам дисципліни в ігровій діяльності, пізнавальній діяльності є конструктивним тренінгом для розвитку вольових якостей дитини, що вимагає від неї вміння впливати на власну психічну діяльність: здійснювати розумові зусилля задля оволодіння знаннями і діяльнісним досвідом, запам'ятовувати потрібний, але часом важкий матеріал, закінчувати будь-яку діяльність, обов'язково досягаючи бажаного результату.

Сукупність проаналізованих вольових якостей характеризує силу волі, яку розглядаємо як умову формування ПА у дитини шостого року життя.

Важливою вольовою якістю дитини досліджуваного віку, яку незабаром чекає шкільне навчання, є цілеспрямованість, яка виявляється у здатності виконувати інструкції дорослого, а також у власному цілепокладанні, умінні самостійно визначати цілі та досягти їх.

Значущим досягненням дитини у вольовому вияві є цілеспрямованість, рішучість, самостійність, ініціативність, наполегливість, витримка, дисциплінованість, мужність тощо.

В досліджуваному віці вдосконалення волі можливе за таких умов: систематичне вправління в подоланні труднощів, починаючи з порівняно незначних труднощів у повсякденному житті (режим дня, заняття спортом тощо); обов'язкове здійснення прийнятих рішень; постановка привабливої, особистісно значущої і суспільно корисної мети; виділенні та проходженні ряду етапів на шляху до визначеної мети [115].

Одним із важливих складників (компонентів) ПА дитини є емоційний як прояв пізнавального ставлення до довкілля. Прояви ПА пов'язані з орієнтовними реакціями подиву, що супроводжують процес взаємодії дитини з навколишніми предметами та явищами. Позитивна, комфортна емоційна взаємодія дорослого з дитиною, його доброзичливість, ласкаві звертання, турбота викликають позитивні емоційні реакції дитини й зумовлюють ефективність її розвитку, зокрема формування її ПА. Дитина шостого року життя в цілому здатна диференціювати

власні емоції та почуття, вербалізувати їх, впливати на власні емоційні стани відповідно до вимог дорослого й до соціально схвалюваних норм поведінки, а також набуває досвіду стримування проявів негативних емоцій.

За спостереженнями вчених-психологів, існує залежність між емоційним станом дитини та успішністю становлення її пізнавальної діяльності (Г. Костюк [97]; І. Товкач [244]; Т. Ткачук [243] та інші). Найсприятливішим для розвитку психіки дитини є позитивний емоційний клімат у групі ЗДО, домінування оптимістичних, радісних переживань, доброзичливості у стосунках.

Емоції є мотивом, внутрішньою спонукою до пізнання дитиною предметів, явищ, процесів [87]. На шостому році життя емоції мотивують до діяльності, адже помітно впливають на її пізнавальні процеси. Емоційно забарвлену інформацію дитина краще осмислює, запам'ятовує, використовує. Емоційне ставлення до довкілля (подив, нерозуміння, заклопотаність тощо) є одним із показників ПА [243]. У процесі ознайомлення дитини із властивостями предметів, пошуку пояснень для таємничих і незрозумілих явищ природи дитина переживає захоплення, радість відкриття, здивування, сумнів, що стають надбанням її досвіду.

Особливістю дитини означеного віку є досить яскраве виявлення почуттів – естетичних, інтелектуальних, моральних тощо. Дитина часто демонструє життєрадісність, оптимізм. Яскраве виявлення емоцій та почуттів є свідченням її самоповаги, впевненості, віри у власні можливості, ініціативності [244]. Завдяки емоціям пізнавальна діяльність дитини стає для неї самоцінною. Важливою особливістю інтелектуальних емоцій є їхній стимулювальний вплив на пізнавальну діяльність, ПА дитини.

Як зазначають фахівці, формування ПА в різні вікові періоди становлення дитини має свої особливості та ступені розвитку [26; 221; 255].

Перший ступінь. Формування ПА до чотирьох років життя дитини здійснюється на основі її природної зацікавленості, характеризується емоційним ставленням до пізнання довкілля й відбувається на елементарному рівні (предмети, дорослі найближчого оточення, місцевість біля місця проживання, перша соціалізація в межах ЗДО, зацікавленість освітнім процесом тощо).

Другий ступінь. Формування ПА дитини відбувається у віці до п'яти років, що зумовлене передусім розвитком допитливості. Дитина оволодіває знаннями, вміннями, навичками, способами діяльності, пізнає взаємозв'язки та взаємозалежності об'єктів, явищ, процесів довкілля, що стає значущим у її особистісному становленні.

Третій ступінь. Розвиток ПА відбувається у старшому дошкільному віці, зокрема на шостому році життя, та супроводжується: прагненням самостійності; спрямованістю пізнавальних інтересів; пошуковим характером активності, скерованої на осмислення глибшого, ширшого когнітивного й діяльнісного досвіду [117].

Стрижнем ПА дитини науковцями визнано пізнавальний інтерес, що зумовлює її вибіркове ставлення до певних об'єктів, явищ довкілля, спілкування з однолітками в процесі пізнання, власної участі у пізнавальній діяльності. Пізнавальний інтерес є підґрунтям світорозуміння, світосприйняття, світовідчуття. Як операційно, так і змістовно пізнавальний інтерес поєднаний із мотиваційною сферою дитини.

У дитини шостого року життя мотиваційна сфера, як внутрішнє спонукання до пізнавальної активності, ще не є зрілою і потребує зовнішньої стимуляції. У низці показників ПА істотним є усвідомлений чи неусвідомлений мотив. Усвідомлений мотив пов'язаний із його більш сильним впливом на діяльність. Неусвідомлений мотив теж діє, проте ним важче управляти. Механізмом регуляції ПА дитини на шостому році життя є усвідомлений мотив, тобто прагнення до завершеності активних пізнавальних дій, не зважаючи на сторонні подразники. Механізмом регуляції досліджуваної якості є також неусвідомлений мотив, відповідно виконання певного завдання пов'язане із зовнішніми стимулами (не засмучувати дорослого, мати гарний вигляд перед однолітками тощо).

На шостому році життя в дитини вибудовується певна ієрархія мотивів, відбувається корегування балансу фондів «хочу», «можу», «буду»: узгодженість дій, спрямування зусиль між необхідністю виконання певної діяльності за власним прагненням, бажанням, інтересом тощо.

Про наявність ПА дитини будь-якого віку свідчать її якісні особистісні характеристики, стабільність її поведінки в життєдіяльності, що знаходять відображення у вербальному та художньому образах світу; інтегровані дитиною сфери життя, явища, події чи люди; виокремлення життєво важливої інформації; самостійність припущень щодо життєвих подій, людських вчинків; дитяча картина світу – побутова, наукова, релігійна, міфологічна (казкова); вплив сім'ї на свідомість особистості.

Окрім організованої освітньої діяльності в умовах ЗДО, формування ПА дитини шостого року життя відбувається в повсякденній діяльності, зокрема в самостійній комунікації з дорослими та однолітками. У цьому віці дитина прагне перенести та апробувати отриману інформацію в реальний повсякденний контекст. Цілісним, багатогранним утворенням пізнавальної сфери дитини, яке виконує функцію результату пізнавальних актів, є образ світу, довідка [26]. Важливим показником його сформованості є рівень осмисленості дитиною життєвих вражень.

Отже, відповідно до поставленої мети і завдань дослідження у першому розділі дисертації розглянуто ПА дітей шостого року життя як феномен наукового дослідження; висвітлено результати аналізу концептуальних положень ряду наукових робіт, у яких обґрунтовано сутність, структуру, критерії, показники розвитку досліджуваної якості, запропоновано характеристики рівнів розвитку ПА та особливості її формування в дітей дошкільного віку, зокрема в дітей шостого року життя.

1.2. Аналіз філософських, соціологічних, психолого-педагогічних підходів до визначення змісту основних понять дослідження

Сучасний підхід до організації освітнього процесу в ЗДО ґрунтується на усвідомленні дошкільного віку як унікального періоду розвитку особистості. Українська дошкільна освіта функціонує в особливих умовах глобалізації, інформатизації суспільства, турбулентності. Тож вихователям необхідно здійснювати якісний педагогічний супровід освіти дітей, зокрема шостого року

життя, який сприятиме їх розвитку, актуалізації здатності адекватно сприймати, аналізувати, об'єктивно оцінювати різноманітну інформацію, критично мислити. Рівень сформованості зазначених якостей, безумовно, залежить від рівня розвитку їх пізнавальної активності.

У кожному з освітніх напрямів ДСДО (2021) ПА є ключовим поняттям, що осмислюється як необхідна умова ефективного формування базових якостей та життєвих компетентностей дитини.

Вважаємо за необхідне систематизувати компетентності, сформовані на основі активної пізнавальної діяльності дитини. Рухова компетентність формується на основі потреби, позитивної мотивації до рухової активності, зацікавленості до пізнання нового про своє здоров'я та чинники його збереження. Сенсорно-пізнавальна, логіко-математична, дослідницька компетентність за основу мають пізнавальні процеси та формуються на засадах сприйняття (пізнання) довкілля сенсорною системою дитини. На принципах ініціативності, позитивної мотивації, самостійності, виявлення інтересу до втілення творчих задумів у дітей формується предметно-практична, технологічна компетентність. Сформована природничо-екологічна компетентність виявляється в інтересі до пізнання природи, ближнього й дальнього оточення (Земля, Космос тощо), у готовності до усвідомленої, природодоцільної поведінки.

Пізнання життя дорослих, реалізація власного досвіду і власних інтересів через гру, що має різний ступінь активності (самодіяльна, з дидактичною метою, організована дорослим тощо), зумовлює формування ігрової компетентності дитини. Поступове входження дитини в соціум, пізнання його норм і цінностей зумовлює формування соціально-громадянської компетентності, що виражається в соціально схвалюваній поведінці, прояві особистісних позитивних якостей, соціальних емоцій, почуттів, емпатії тощо.

Вияв інтересу до української мови, оволодіння надбаннями української культури, практичне вміння використовувати всі складники вербальних і невербальних засобів спілкування сприяє формуванню в дітей мовленнєвої компетентності. Пізнавальна активність є важливою і в процесі формування

мистецько-творчої компетентності, основні показники якої – інтерес до мистецько-творчої діяльності та позитивна емоційна реакція на пропозицію залучення до різних видів означеної діяльності.

Демонстрація інтересу до комп'ютерної, цифрової техніки, пізнавальна потреба в розмірковуванні, уміння критично мислити, бажання брати участь у дитячому медіасередовищі – це показники пізнавальної активності, на засадах якої формується цифрова компетентність дитини шостого року життя.

Формування всіх видів компетентностей у дітей дошкільного віку, згідно з положеннями ДСДО (2021) [193], відбувається на засадах діяльнісного підходу як пріоритетного для актуалізації пізнавальної активності.

Діяльність, як наукова категорія, є предметом дослідження філософії, психології, педагогіки. Діяльність у філософії розглядається як універсальне середовище, що поєднує людину зі світом, процес створення суспільним суб'єктом умов для свого існування й розвитку, процес перетворення соціальної реальності відповідно до потреб і завдань.

У «Психологічному словнику» діяльність визначається як специфічно людська форма активного ставлення до дійсності, регульована свідомістю; як вища інстанція, внутрішня і зовнішня активність, що спричиняється потребою і регулюється свідомо поставленою метою. Діяльність спрямована на пізнання, творче відтворення і перебудову зовнішнього світу [201].

Зауважимо, що діяльність як процес визначає не лише якості та властивості людини, але й особливості формування, що відбувається за різних природних і штучно створених умов.

У педагогічній науковій галузі феномен діяльності конкретизується в парадигмі освітнього процесу. Упродовж життя діяльність дитини зазнає змін у зв'язку з розвитком систем організму, а відтак – із зростанням її психофізіологічних можливостей, збагаченням життєвого досвіду, необхідністю адаптації до умов мобільного соціуму. Поступово пізнавальна спрямованість переростає в ПА, тобто стан внутрішньої готовності до пізнавальної діяльності, що виявляється в пошукових діях дітей, спрямованих на отримання нових знань та уявлень про

навколишній світ, або збагачення й розширення набутих. Зі зростанням і розвитком дитини її ПА починає тяжіти до пізнавальної діяльності. Розвинена пізнавальна діяльність властива дорослим людям.

Таким чином, можна констатувати, що організація пізнавальної діяльності є фактично підґрунтям освітнього процесу ЗДО.

Автори ДСДО (2021) [193] не виокремлюють розвиток ПА як окремих освітній напрям. Система завдань із розвитку ПА представлена у змісті всіх освітніх напрямів виховання й розвитку дітей («Особистість дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина в природному доквіллі», «Гра дитини», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Дитина у світі мистецтва») у його інваріантному та варіативному складниках («Особистість дитини. Спортивні ігри», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Комп'ютерна грамотність», «Мовлення дитини. Основи грамоти», «Мовлення дитини. Іноземна мова», «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність», «Дитина у світі мистецтва. Хореографія»).

Про актуальність формування ПА для всебічного, гармонійного розвитку дітей, зокрема для дітей шостого року життя, йдеться в освітній програмі «Дитина» (2020) [54]. Серед освітніх завдань у межах напрямку «Здоров'я та фізичний розвиток» авторами передбачено сприяння розвитку ПА, що полягає в забезпеченні свідомого ставлення дітей до рухової діяльності, загартовувальних заходів задля збереження власного здоров'я та покращення фізичного розвитку.

У змісті напрямку «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» передбачено освітні результати, а саме: дитина шостого року життя виявляє інтерес до сенсорно-математичних вправ та завдань, отримує задоволення від пізнання нового, самостійного вирішення складного завдання; вміє ставити мету й досягати результатів тощо.

З-поміж завдань напрямку «Екопростір розвитку дитини» представлено такі: розвивати інтерес до предметного світу, що оточує, зокрема краси, доцільності, взаємозв'язку між їх властивостями, будовою; сприяти активному входженню дитини до соціуму, виховувати бажання пізнавати рідний край, Україну, свої права та обов'язки; сприяти інтересу до медіатекстів (звукових, фото, відео тощо), до

самостійного їх створення, до вміння правильного використання сучасних гаджетів; мотивувати до пізнання різноманітних професій та потреби включатися в спільну діяльність; вчити досліджувати (пізнавати) доступні об'єкти природи; формувати природовідповідну поведінку тощо.

У межах освітнього напрямку «Гра дитини» автори пропонують зацікавлювати дітей процесом відтворення життєвих вражень, літературних творів, телевізійних передач у рольовій грі; формувати вміння аналізувати власні дії та дії партнерів в ігровій діяльності.

Реалізація освітніх завдань напрямку «Комунікативний розвиток особистості» спрямована на формування пізнавальної, мовленнєвої активності: формування стійкого інтересу до державної мови, її використання в повсякденному житті, правильності вимови, чіткості дикції, вільного використання граматичних конструкцій тощо.

Формування ПА в межах напрямку «Дитина в світі мистецтва», за задумом авторів, реалізується через розвиток уяви дитини, спостережливості, вміння самостійно добирати способи вирішення поставлених завдань; стимулювання дитячої ініціативності та самостійності (показники пізнавальної активності) у створенні образів різних жанрів мистецтва тощо.

Автори комплексної програми «Я у світі» (2019) [264] акцентують увагу на допитливості як базовій психологічній якості дитини шостого року життя. Відповідно важливим є засвоєння дитиною цілісної системи життєво необхідних знань, умінь і навичок (розвиток фонду «можу»), а також формування потребово-мотиваційної сфери (розвиток фонду «хочу»).

З-поміж основних освітніх завдань для дітей шостого року життя автори також виділяють формування самостійності як базової якості, розвиток емоційної сфери, розвиток здібностей дитини відповідно до її особистих потреб, інтересів, бажань.

Важливим завданням є розвиток соціальних емоцій та мотивів, налагодження міжособистісних стосунків; розвиток мовлення для пізнання довкілля за його допомогою; сприяння розвитку довільності пізнавальних процесів дитини

(сприйняття, уваги, пам'яті, уяви, мислення тощо), формування вміння активно впроваджувати набутий досвід у власну практичну діяльність [196].

Відповідно до програми «Освіта і піклування» [195] одним із ключових освітніх завдань є підтримка ПА та мотивування дітей до поглиблення знань, набуття практичного досвіду. У кожному структурному розділі програми автори підкреслюють необхідність формування пізнавальної активності, зокрема, у дітей шостого року життя.

Характеризуючи психічний розвиток дитини шостого року життя, автори програми визначають його як інтелектуально-пізнавальний. Вихователям рекомендовано сприяти бажанню дітей задовольняти власні пізнавальні спонуки (цікавість, допитливість, інтерес тощо) самостійно або звертаючись до дорослого, зокрема щодо самопізнання та способів збереження власного здоров'я; відтворювати об'єкти довкілля різними способами (конструювання, моделювання тощо). Важливим є розробка і впровадження психолого-педагогічного супроводу з метою розвитку у дітей образної уяви та творчого експериментування; переживання почуття радості й задоволення від процесу та результату предметно-практичної діяльності (дослідів, спостереження, праці в природі, догляду за об'єктами природи тощо); залучення цифрових засобів із метою спілкування; використання різних способів самопрезентації тощо [195].

У структурному підрозділі «Психологічна характеристика дитини» програми «Українське дошкілля» [245] зауважено: на шостому році життя дитини значно розширюється її світогляд, розвиваються пізнавальні інтереси, тому освітні завдання з формування її ПА повинні відповідати її віковим можливостям. Інтенсивному формуванню ПА сприяє обсяг отриманої інформації, її поповнення, розширення та систематизація, зокрема про: основні чинники здоров'я (настрій, довкілля, природа, погода, харчування, побут тощо); корисність фізичної активності; значення вміння аналізувати, оцінювати отриману інформацію; розуміння своєї приналежності до українського народу з його звичаями, традиціями, християнською мораллю; взаємозалежність об'єктів природи (живої і неживої) та діяльності людини в природному середовищі;

предметне довкілля; працю дорослих, різноманітність професій, транспорт та засоби зв'язку; необхідність предметно-практичної діяльності (самообслуговування, господарсько-побутова, праця в природі тощо); основи економічної культури (бюджет, гроші, товар, банк тощо); мистецтво (жанри, види, музику, театр, література тощо); різноманітність художньо-продуктивної діяльності (образотворчість, ліплення, конструювання, аплікація).

Важливою освітньою складовою парціальної програми «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку» [33] є мотивування дитини, зокрема шостого року життя, до пізнання нової, корисної інформації, здобування певного досвіду (про довкілля, результати взаємодії людини з природою тощо), орієнтованого на сталий стиль життя задля практичного його використання не тільки в ЗДО, а й за його межами у повсякденному житті. Означені цілі реалізуються через освітні завдання: формувати свідоме ставлення до життя на основі природної пізнавальної потреби дитини; спонукати до проявів активності самої дитини аналізувати ситуацію; обирати відповідні способи дії, що є показниками ПА; заохочувати до активності та самостійності в комунікативній діяльності; стимулювати до свідомого використання отриманих знань у практичній діяльності.

ПА тісно пов'язана із суміжними поняттями «діяльність», «пізнавальна потреба», «пізнавальний інтерес», тому в контексті нашого дослідження важливим є сутнісний аналіз цих категорій.

З метою уточнення змісту основного поняття нашого дослідження «пізнавальна активність дітей шостого року життя» на основі аналізу психологічних і педагогічних джерел простежимо кілька наукових підходів щодо розуміння й тлумачення дефініцій «активність», «пізнавальна активність» як одиниць поняттєвого апарату нашого дослідження.

Активність – поняття широке й багатовимірне, багатоаспектне. Як особистісна якість, активність постійно змінюється, що ускладнює її характеристику. Активність є умовою пізнання, отже, формується й розвивається у процесі діяльності людини, тобто не є спадковою рисою особистості.

Першоджерела проблеми формування прагнення людини до пізнання довкілля та самої себе в ньому знаходимо у наукових поглядах філософів, просвітителів і педагогів минулого: Арістотеля, Платона, Г. Гегеля, Д. Дідро та інших. Уже в працях стародавніх філософів Сократа, Арістотеля висловлено пораду розглядати пізнавальну активність не як пасивне споглядання дійсності, а як процес активної продуктивної діяльності [82].

Я.А. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський віддавали належне природному прагненню дітей до пізнання, зазначали необхідність підтримки та спрямування цього процесу дорослими.

Згідно з науковими поглядами німецьких філософів (Г. Гегель, І. Кант, Б. Рассел, В. Шеллінг та інші) природа активності людини пов'язана із саморозвитком, діяльністю та пізнанням власного сенсу [71; 202, 208]. Г. Гегель трактував пізнання як активну людську діяльність, коли людина не лише мислить, сприймає навколишній світ [202].

У роботах сучасних українських філософів (С. Вишневський [238], В. Огнев'юк [168] та інші) активність осмислено як постійний рух матерії, розвиток думки. Зауважимо, що сутність поняття «активність», запропонована філософами, збігається з визначеннями науковців у галузі психології та педагогіки.

За нашими спостереженнями, феномен «активність» (від латинської – діяльний, енергійний) протягом багатьох століть був предметом вивчення різних галузей наукового знання як особлива категорія. Активність розглядалася дослідниками в різних аспектах буття людини: як форма існування, умова забезпечення життєдіяльності, ставлення до різних видів діяльності, прагнення розв'язувати проблеми; забезпечення можливості реалізації своїх потенцій, джерело неперервного розвитку; властивість особистості, яка виявляється в дієвому, ініціативному ставленні до навколишнього світу й самої себе. Було встановлено залежність активності як властивості організму й психіки від зовнішніх і внутрішніх чинників, зокрема від ставлення людини до життя.

У філософії дефініцію «активність» потрактовують як таку, що розкриває сутність діяльності. У «Філософському енциклопедичному словнику» активність

визначається як одна з характерних рис способу життєдіяльності соціального суб'єкта, що відображає рівень спрямованості його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових і творчих зусиль на реалізацію загальних потреб, інтересів, цілей, ідеалів [252].

У психологічних наукових розвідках поняття «активність» осмислюється як особистісна характеристика, що розкриває інтенсивність, тривалість, частоту та різноманітність дій, які вона виконує; як соціальне явище; як ступінь розумового зусилля, спрямований на задоволення пізнавальних інтересів індивіда.

У психологічній довідковій літературі термін «активність» має кілька значень, а саме: а) загальна характеристика живих істот, їхня власна динаміка, джерело перетворення або підтримання ними життєво значущих зв'язків із навколишнім світом; активність, притаманна живій істоті, це її здатність до самостійного реагування; б) властивість темпераменту, що визначається силою, з якою людина впливає на ситуацію та долає перешкоди на шляху до поставленої мети.[201].

Визначення активності як особистісної якості людини, що проявляється в енергійній, інтенсивній діяльності, навчанні, громадському житті, різних видах мистецтва, в іграх, запропоновано в педагогічному словнику [42], а в соціолого-педагогічному словнику активність представлено як певну спільність властивостей людини, певний стан людського індивіда [231].

Вивчення й аналіз спеціальної педагогічної наукової літератури дозволяє констатувати: «активність» у педагогіці – це властивість особистості, що визначається потребами, виявляється в прагненні до самостійної діяльності та готовності до її здійснення, у виборі оптимальних шляхів досягнення поставленої мети. Науковці одностайні в тому, що активність не є вродженою рисою, її слід підтримувати й спрямовувати як найважливіший чинник розвитку дитини. Важливою в контексті дослідження є наукова заувага про зародження активності в ранньому віці, коли відбувається стрімке накопичення знань про навколишній світ; природжена пізнавальна спрямованість допомагає дитині адаптуватися до нових умов життєдіяльності.

У дошкільному віці в дітей зростає активність як прагнення розширити знання про об'єкти і явища навколишнього світу, як оволодіння способами діяльності з різними предметами. Кожен акт пізнання ґрунтується на певному початковому уявленні про довкілля, елементарні образи його об'єктів та явищ, які доповнюються, збагачуються в процесі пізнання, а інколи – спростовується через несправжні, недосконалі уявлення про предмети та явища навколишнього. Пізнаючи саму себе, усвідомлюючи своє внутрішнє «Я» у процесі взаємодії, дитина вдосконалює, упорядковує діяльність, спрямовану на пізнання довкілля.

Поняття «активність» є предметом вивчення багатьох наук, тому єдиного визначення цієї дефініції, враховуючи її багатоаспектність, не існує. Наукові погляди дослідників різних наукових галузей збігаються в тому, що активність фіксується й розвивається у процесі діяльності, зумовлюється особливими потребам до виконання дій, а тому вивчається в аспекті теорії діяльності, розглядається у зв'язку з іншими психологічними поняттями та розкривається через них. У нашому дослідженні, спираючись на осмислення цього поняття науковцями різних галузей, визначаємо активність як готовність суб'єкта до інтенсивної діяльності [112].

У наукових працях із соціології сутність поняття «пізнавальна активність» обґрунтовано через категорії «суб'єкт» та «об'єкт»: суб'єкт як носій свідомості пізнання та об'єкт як те, на що спрямована пізнавальна діяльність суб'єкта [265].

У «Психологічному словнику» запропоновано таке визначення поняття «активність пізнавальна»: це вид психічної активності людини, що проявляється у формах мимовільної уваги, цікавості, допитливості, творчості [201].

В «Українському педагогічному словнику» зазначено, що ПА людини виявляється в процесі сприйняття, мислення та запам'ятовування [42].

В енциклопедії освіти ПА трактується як риса особистості, яка виявляється в її ставленні до процесу пізнання, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань, способів діяльності, а також у її якості [59].

І. Гербарт, Ж. Руссо [202] ПА розглядають як стимул для повного, самостійного, вільного розкриття проявів особистості в пізнанні світу. Зокрема Ж.-Ж. Руссо вважав, що двигуном розвитку дитини є інтерес до діяльності та пізнання довкілля. Опора на інтерес дитини до діяльності дозволяє педагогу стимулювати ПА у процесі пізнання довкілля природного, соціального тощо [102].

За словами Й.-Г. Песталоцці, основною функцією ПА є пізнання самого себе. Автор підкреслював подвійний характер пізнання самого себе: 1) пізнання своєї фізичної природи; 2) пізнання своєї внутрішньої самостійності, усвідомлення власної волі, здатності самому досягати свого благополуччя, усвідомлення свого обов'язку залишатися вірним власним поглядам [103].

Феномен «пізнавальна активність» знайшов відображення в численних педагогічних та психологічних дослідженнях, адже розвиток дитини відбувається лише в процесі активної взаємодії з довкіллям (О. Брежнева, О. Кононко, В. Котирло, Б. Мухацька, В. Суржанська, Т. Улькіна та інші). Різноманітність досліджуваної проблеми дозволяє стверджувати, що поняття «пізнавальна активність» є складним, уніфікованого визначення цієї дефініції не існує. Вивчення особливостей формування ПА ґрунтується на положеннях теорії діяльності й розвитку особистості; положеннях гуманістичної психології про особистісне зростання (Г. Лендрет, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та інші).

Визначаючи ПА як особливий психологічний феномен, науковці досліджують її різноаспектно: як властивість людини, якість, спрямованість суб'єкта на пізнання, стан готовності до пізнавальної діяльності, становлення особистості [1], що зумовлює інтелектуальний відгук на процес пізнання, емоційно-розумову чуйність людини в пізнавальному процесі.

Пізнавальна активність, як вища властивість людини, характеризується, відповідно до першоджерел, спрямованістю і стійкістю пізнавальних інтересів, прагненням до самостійного здобуття інформації та ефективного її засвоєння, оволодіння способами пізнавальної діяльності, критичністю і самокритичністю мислення, вольовими зусиллями для досягнення мети пізнання.

Одностайність науковці виявляють у визначенні важливої ролі ПА як якості особистості у становленні її індивідуальності.

Г. Костюк в основі пізнавальної активності (психологічний аспект) розуміє активну діяльність суб'єкта, його дієве ставлення до середовища [97]. Розвиваючи науковий погляд українського психолога, ми пропонуємо розуміння пізнавальної активності як такої, що визначає психологічну й практичну здатність людини (готовність, прагнення) до пізнання й цілеспрямованого перетворення довкілля й себе в ньому [111].

За Л. Маркіною, пізнавальна активність розглядається не тільки як діяльнісний стан суб'єкта, а й якість цієї діяльності, в якій актуалізується дитина з її ставленням до змісту, характеру діяльності та прагненням мобілізувати свої етично-вольові зусилля на досягнення освітньо-пізнавальних цілей [142].

Часто ПА визначається науковцями (Т. Ткачук [243]) як «інтелектуальна активність» або як мислительна діяльність, що розгортається у своєрідних умовах та є інтегральною властивістю деякої гіпотетичної системи, основними компонентами якої є інтелектуальні (загальні розумові здібності) та неінтелектуальні (насамперед мотиваційні) чинники розумового розвитку дитини.

З огляду на постійне уточнення й поглиблення сутності поняття «пізнавальна активність» у філософській і психолого-педагогічній літературі, вважаємо за доцільне визначити зміст цієї категорії як спрямовану потребу в мислительній активності (діяльності) у процесі пізнання: пізнавальну активність розглядаємо як готовність особистості до пізнання зовнішнього довкілля, внутрішнього світу людини, як компонент пізнавальної діяльності. Пізнавальна активність супроводжує будь-яку самостійну дію, це, по суті, готовність (здатність і прагнення) до енергійного, ініціативного оволодіння знаннями, певним досвідом, докладання вольових зусиль.

Аналіз зарубіжних психолого-педагогічних джерел щодо визначення сутності поняття «пізнавальна активність» виявив досить суперечливі погляди щодо формулювання змісту означеної дефініції. У теорії Є. Стронга розглядається залежність між об'єктами, що зацікавили людину, та її відношенням до них. У

роботах Ж. Марітена активність виражається в почуттях, реакціях, у поведінці тяжіння та відштовхування [251]. Біологічної теорії визначення пізнавальної активності дотримувалися Е. Клепарде, Дж. Дьюї [258] і репрезентували її як інстинкт, бажання, засноване на інтересі до певного об'єкта, яке потрібно задовольнити. Науковці (Ш. Бюлер, Є. Стронг) [236] визначають ПА як вибірккову спрямованість людини, її уваги, помислів, потреб, інтересів, як складну сукупність розумових та емоційно-вольових процесів.

Аналіз наукових здобутків С. Ладивір [120], В. Суржанської [236], Т. Ткачук [243] показує зацікавлення науковців проблемою ознак і форм прояву ПА дітей дошкільного віку. Так, з-поміж ознак названо потребу, «спрагу» до знань; прагнення зрозуміти явища, що вивчаються; наявність стійкого інтересу до пізнання; готовність до активного пізнання; оволодіння прийомами пізнавальної розумової діяльності тощо. Формами прояву ПА дітей дошкільного віку є допитливість, самостійність, інтерес, відповідальність, ініціатива, сумлінність, оригінальність, енергійність, інтенсивність, оптимальність.

Узагальнивши результати наукових досліджень, висловимо власний погляд на проблему змістового компоненту базового поняття дослідження. На нашу думку, пізнавальна активність дітей дошкільного віку – це особистісна якість, що формується, розвивається на основі пізнавальної потреби дітей у різних видах діяльності, зумовлює засвоєння дітьми досвіду, накопиченого людством, цілісних уявлень про довкілля, способи діяльності та актуалізується в процесі пізнавальної діяльності.

Зміст поняття «пізнавальна активність» тісно пов'язаний із змістом суміжних понять, як-от: «пізнавальна потреба», «цікавість», «допитливість», «пізнавальний інтерес». Відтак у контексті нашого дослідження важливим є сутнісна характеристика цих категорій.

Джерелом ПА людини є пізнавальна потреба. Залежно від виду потреб виникає й відповідна активність. В. Суржанська стверджує [236], що пізнавальна потреба забезпечує формування цілісного уявлення про довкілля й характеризується наявною пізнавальною орієнтацією дитини, її ініціативою, інтересом, самостійністю

та оригінальністю. Дослідниця наводить основні характеристики пізнавальної потреби дитини: «ненаситність» її в пізнанні нового; постійний розвиток; спрямованість безпосередньо на процес пізнання; зв'язок з позитивними емоціями; усвідомлене підвищення рівня складності задоволення пізнавальної потреби тощо.

Проблема формування пізнавальних потреб знайшла глибоке обґрунтування в працях психологів (В. Моляко [2] та інших) і педагогів (Т. Садова, А. Рудакова) [214], які відносять потребу до пізнання нового до найвищих, ідеальних потреб у класифікації. Пізнавальна потреба виступає мотивом цікавості й допитливості.

У психологічних та педагогічних дослідженнях науковців (С. Кулачківська [117], С. Ладивір [118], Т. Ткачук [243], І. Товкач [244] та інші) часто ототожнюються цікавість і допитливість, які є підготовчим рівнем у формуванні ПА дітей шостого року життя. Розглянемо тлумачення цих понять.

Цікавість – елементарна стадія вибіркового ставлення, яка зумовлена тільки зовнішніми обставинами несподіваного характеру, що привертають увагу дитини і є поштовхом у виявленні пізнавального інтересу та важливим етапом у формуванні ПА. Цікавість слугує чинником, стимулом допитливості дитини.

З погляду психології, допитливість – риса характеру людини, яка виявляється в її постійному прагненні до глибшого розуміння суті подій і явищ довкілля, а також себе у світі [179]. Психологи розглядають допитливість як пізнавальну потребу, що виступає внутрішнім джерелом ПА індивіда (зовнішніми джерелами є потреби соціального характеру).

У дослідженнях Г. Костюка [97], І. Карабаєвої [73] допитливість названо важливою передумовою оволодіння знаннями, уміннями й навичками. О. Кононко [94] визначає її як якість розумової діяльності. Т. Ткачук [243], І. Товкач [244] вказують, що це певна властивість дитини. С. Ладивір має переконання, що викликана емоціями допитливість стає рушійною силою у виявленні інтересу дитини до пізнання довкілля і, відповідно, суттєвим чинником формування ПА, у зв'язку з оволодінням дитиною способами цілеспрямованого пізнання [120]. На думку дослідників, допитливість може стати значущою цінністю в розвитку дитини, коли перетворюється на стійку рису характеру.

Отже, пізнавальна потреба, як уроджена форма прояву пізнавальної активності в сукупності з цікавістю й допитливістю, що виступають елементарними рівнями ПА, є підґрунтям формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя. При цьому ПА мотивується внутрішніми пізнавальними інтересами. Схематично це відображено на рисунку 1.2.1.

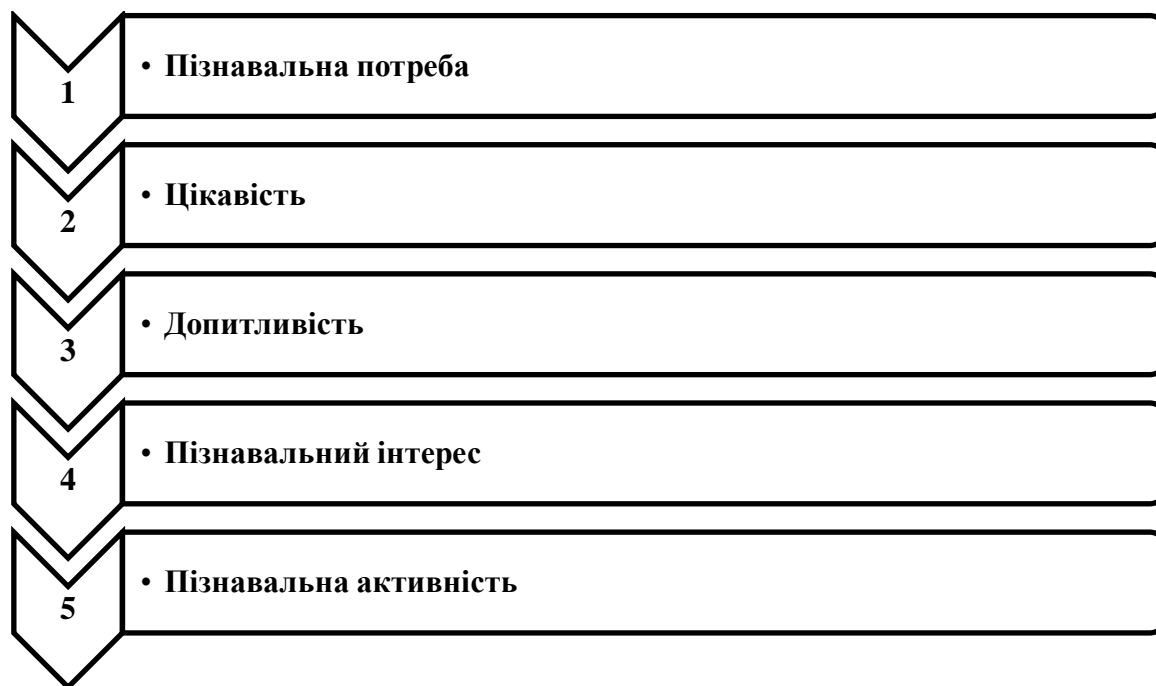

Рис.1.2.1. Етапи формування пізнавальної активності

Стрижнем ПА виступає пізнавальний інтерес, який, посилюючи всі психічні процеси дитини, спонукає її до активного пошуку трансформації довкілля, зумовлену власною діяльністю: зміна чи ускладнення мети, виокремлення в предметному оточенні актуальних і значущих напрямів для її здійснення, використання нових необхідних способів, засобів діяльності тощо. Пізнавальний інтерес – вибіркова спрямованість людини, що звернена до сфери пізнання, до її предметної сторони, до самого процесу оволодіння знаннями (Т. Поніманська) [188].

Система потреб і мотивів відображається в інтересах, які мають велику спонукальну силу. Неможливо досягти позитивного результату, успіху в діяльності без особистісного ставлення до неї. При цьому слід враховувати, що спрямованість індивіда на предмети та явища довкілля носить вибірковий характер, тобто викликає

інтерес лише те, що стає привабливим, актуальним, значущим. Особливо яскраво це виявляється в дошкільному дитинстві.

Багато науковців розглядають ПА саме з погляду пізнавальних інтересів (Л. Лохвицька та інші) [134]. Інтерес – це важлива психічна властивість людини, її вибіркоче емоційно-пізнавальне ставлення до предметів, явищ, подій навколишньої дійсності, а також до відповідних видів людської діяльності [119].

У сучасній філософській літературі інтерес розглядається як діалектична єдність об'єктивного і суб'єктивного. З погляду психології, інтерес – це позитивне пізнавальне ставлення особи до довкілля як до чогось цінного й привабливого; це емоційний та інтелектуальний потяг до чогось; це емоція, яка пов'язана з прагненням дізнатися, здобути нові знання, яка викликає активність, енергію, шліфує ясність та логічність думки. Якісні етапи розвитку інтересу [119] відображено на рисунку 1.2.2.

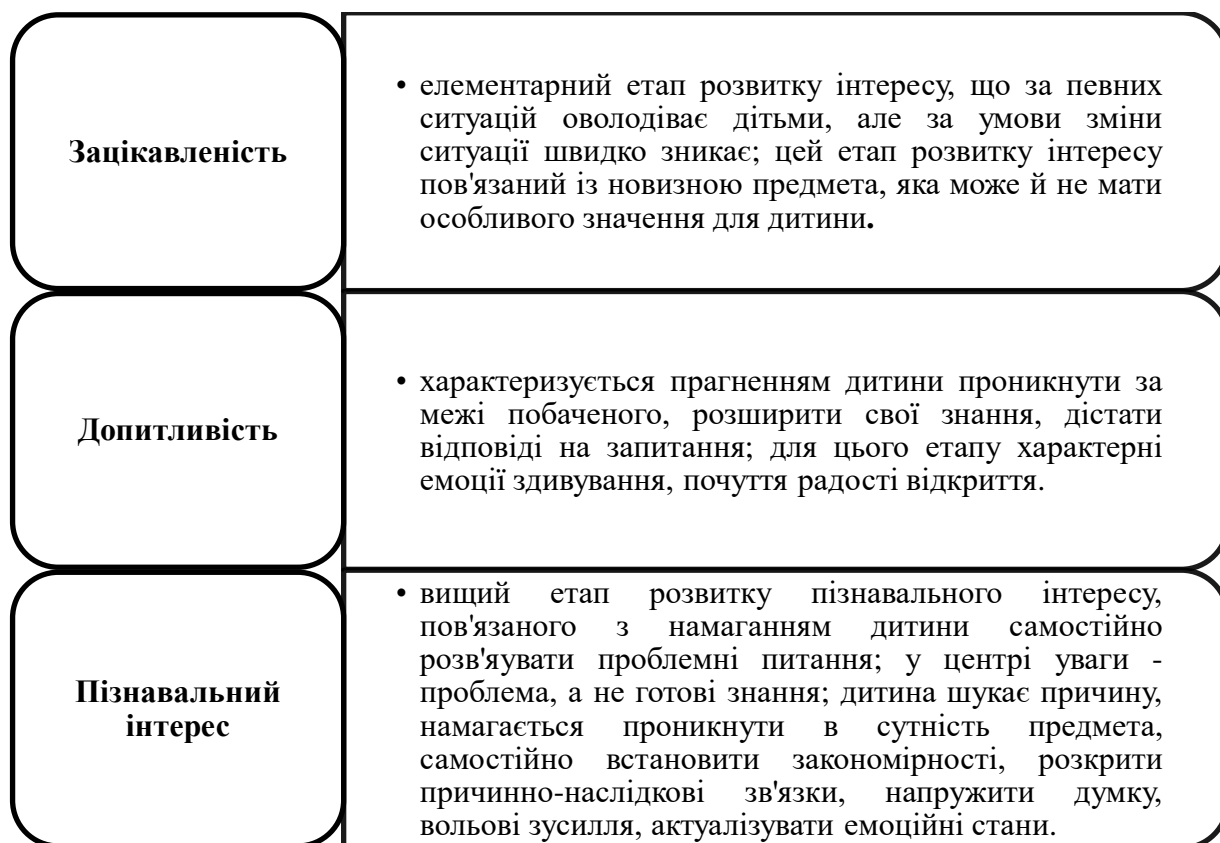

Рис. 1.2.2. Етапи розвитку інтересу в дітей дошкільного віку

Науковці Т. Ткачук [243], І. Товкач [244], С. Ладивір [118] об'єднали показники пізнавального інтересу в три групи:

1. Показники інтелектуальної активності: запитання дитини, звернені до вихователя; прагнення дитини за власним бажанням брати участь у діяльності, в освітньому процесі; активне оперування набутими знаннями, вміннями та навичками; прагнення поділитися з іншими новою інформацією, отриманою з різних джерел за межами ЗДО.

2. Показники емоційних проявів: переживання дітьми гніву, страху, обурення, радості, смутку, натхнення, задоволення.

3. Показники вольових проявів, регулятивні процеси, які виражені в особливостях протікання пізнавальної діяльності: зосередженість уваги, застосування різних способів для вирішення складного завдання, прагнення до завершеності дій, вільний вибір діяльності.

Відомо, що пізнавальний інтерес, як вибіркова спрямованість людини, належить до галузі пізнання, до її предметної сторони й самого процесу оволодіння знаннями [64]. Звідси пізнавальний інтерес є важливим стимулом ПА суб'єкта, який реалізується у вигляді цілеспрямованої пізнавальної діяльності [228].

У науковому дискурсі пізнавальну діяльність традиційно сприймають як свідому активність, що виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети. У психологічному словнику [260] вказано на зв'язок активності з діяльністю (діяльність виступає як форма активності) й окреслено її основні характеристики, а саме: зумовленість дій, що виконуються, специфікою внутрішніх станів суб'єкта безпосередньо в момент дії; довільність, тобто зумовленість наявною метою суб'єкта; надситуативність як вихід на межі початкової мети; значна стійкість діяльності щодо прийнятої мети. Пізнавальна діяльність, як вважав К. Ушинський, це діяльність за своєю суттю – обов'язкова боротьба й подолання перешкод. Жодна діяльність неможлива без перешкод, без прагнення подолати ці перешкоди та без дійсного їх подолання [247].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що пізнавальна потреба, цікавість, допитливість та пізнавальний інтерес можуть водночас виступати мотивом, чинником, слугувати стимулом, внутрішнім джерелом, рушійною силою пізнавальної активності, що представлено на рисунку 1.2.3.

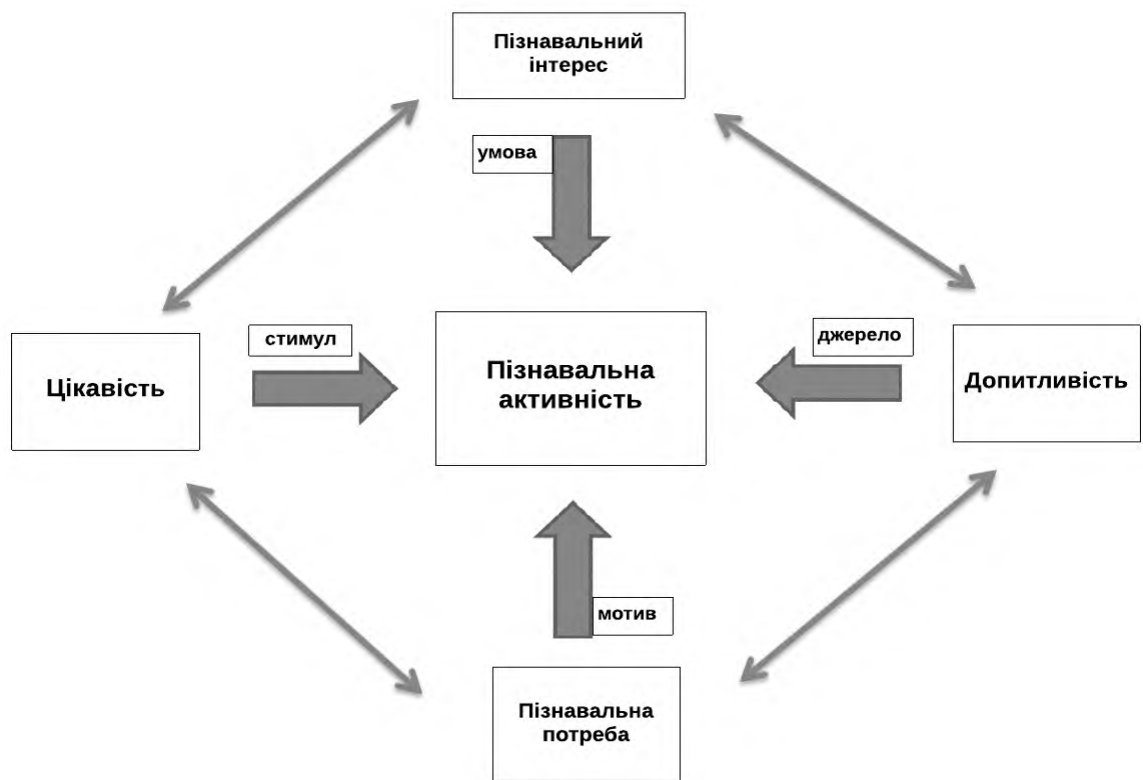
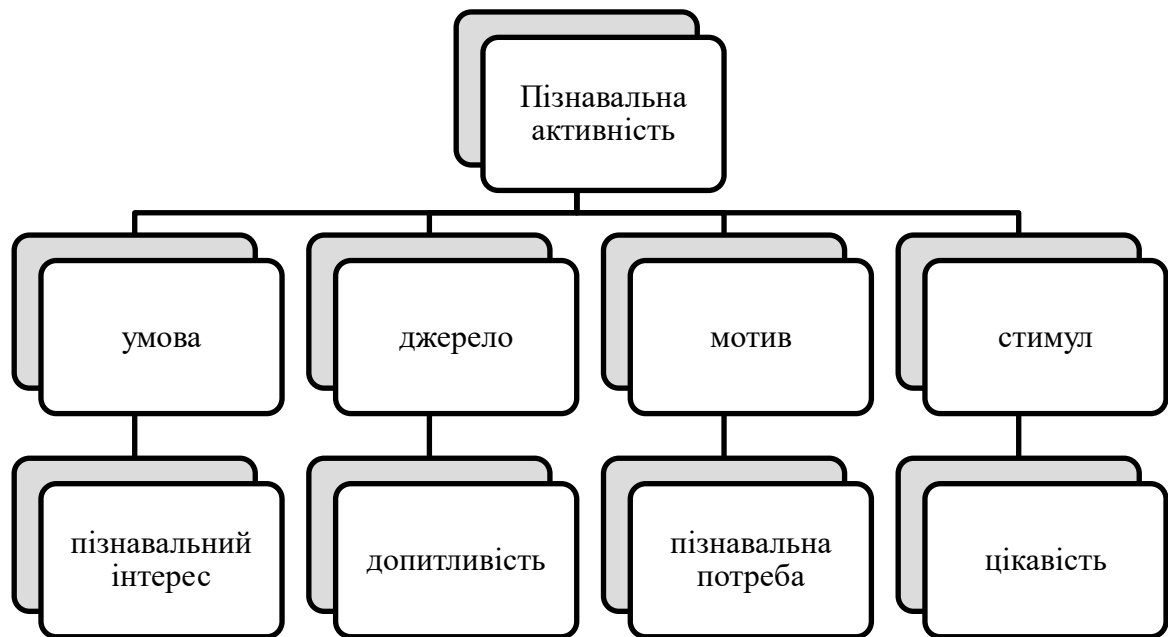

Рис. 1.2.3. Взаємозв'язки та взаємозалежності компонентів пізнавальної активності

Таким чином, розглянуті нами дефініції доповнюють одна одну, розкриваючи сутність і специфіку ПА. Спираючись на результати аналізу наукової літератури,

численні дослідження науковців (І. Гербарт, Дж. Дьюї, Г. Костюк, С. Ладивір, В. Моляко, Є. Стронг та інші), можна стверджувати, що визначення сутності дефініції «пізнавальна активність» носить динамічний характер і залежить від контексту досліджень. У межах нашої наукової праці вважаємо доцільною констатацію: пізнавальна активність – це якість людини, що формується, розвивається на основі пізнавальної потреби, зумовлює засвоєння знань, навичок, соціального досвіду, цілісного уявлення про довкілля, способів діяльності та актуалізується в пізнавальній діяльності.

У психолого-педагогічній літературі трактування терміну «пізнавальна активність дітей дошкільного віку» є досить різноплановим. Аналіз поглядів різних учених переконує, що ПА передбачає прагнення та вміння діяти самостійно.

С. Ладивір трактує ПА як якісну ознаку діяльності дитини, її властивість, стан її готовності до пізнавальної діяльності [119]. За визначенням Т. Гризик, пізнавальна активність дитини – це діяльність, що породжує та забезпечує функціонування пізнавального інтересу, який є емоційно-забарвленим виявом потреб дитини [45].

У своїх працях Л. Проколієнко подає визначення ПА дитини дошкільного віку як її якості, що спрямовує пізнавальні потреби дитини на всіх етапах її життя в різних видах діяльності: грі, праці, навчанні тощо [197]. О. Проскура розуміє поняття «пізнавальна активність» як активність, у процесі якої дитина вчиться пізнавати довкілля [198]. За В. Лозовою, пізнавальна активність – власна активна діяльність дитини в оволодінні знаннями [133].

У своїх наукових працях І. Ножко стверджує, що пізнавальна активність – це діяльнісний стан дитини, який характеризується прагненням до навчання і проявом вольових зусиль у процесі оволодіння знаннями [177].

Психологиня Г. Стадник обстоює думку про ПА дітей дошкільного віку як категорію, споріднену з допитливістю, тобто з потребою дитини в нових знаннях, новому практичному досвіді та їх цілеспрямованому пошуці, що здійснюється в зовнішньому (план дій) та у внутрішньому (мислительному) планах [232].

Узагальнюючи наукові погляди, концепції щодо сутності поняття «пізнавальна активність дітей дошкільного віку», визначаємо зміст основного

поняття нашого дослідження таким чином: пізнавальна активність дітей шостого року життя – це цілісна, інтегративна, складна за змістом якість дітей шостого року життя, яка актуалізується на основі пізнавальної потреби, зумовлює успішне засвоєння досвіду, накопиченого людством, спрямована на ефективне досягнення цілей пізнавальної діяльності.

У контексті нашого дослідження при визначенні компонентів ПА ми послуговувалися положеннями про те [146], що в науковій літературі спостерігається окреслення трикомпонентної структури пізнавальної активності: мотиваційний, змістово-операційний, емоційно-вольовий (Г. Войтків, О. Федик); мотиваційний, операційний, дослідницький (О. Єгорова); результативний, мотиваційний, операційний (П. Лузан); мотиваційний, операційний, особистісний (Л. Мар'яненко, О. Пиндик); аксіологічний, гносеологічний, праксеологічний (Т. Хоменко) тощо. У деяких дослідженнях компонентний зміст ПА є більш розширеним, і представляє сукупність таких компонентів: мотиваційний, змістовно-процесуальний, емоційно-вольовий, контрольньо-оцінний (С. Кушнірук); мотиваційно-ціннісний, змістово-операційний, емоційно-вольовий, рефлексивно-регулюючий (О. Лоштун) тощо.

На засадах означеного вище нами було окреслено такі компоненти пізнавальної активності дітей шостого року життя: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційний, особистісний, вольовий.

Емоційний та мотиваційний компоненти ПА дитини шостого року життя чи не найбільшим чином зумовлюють її ефективність. Особливості їх реалізації визначаються змістом освітньої діяльності, своєрідністю освітньої взаємодії вихователя з дитиною, її пізнавальними потребами та інтересами, емоціями, мотивами, що супроводжують процес пізнання.

Емоційний та мотиваційний компоненти ПА є дуже важливими, бо саме мотивація спонукає дітей до активного засвоєння різноманітного знаннєвого й практичного досвіду. Глибокі, міцні, емоційно забарвлені та змістовні мотиви сприяють ефективності пізнавальної діяльності, актуалізації пізнавальної активності, надають їм конструктивну спрямованість.

Проблема мотивації пізнавальної діяльності досліджувалась в наукових роботах психологів (Г. Костюк та інші) [62]. Ученими доведено, що показниками мотиваційної сфери дитини є пізнавальна потреба, пізнавальний інтерес, стимул, емоції, прагнення, спрямованість на пізнавальну діяльність.

Поширеними мотивами ПА є інтереси, як складова емоційної сфери дитини. Пізнавальний інтерес зароджується й розвивається в процесі її пошуково-творчої, дослідницької діяльності. Досвід самостійної творчої діяльності сприяє переростанню простої цікавості й первинної допитливості в стійку властивість – пізнавальний інтерес. Пізнавальні інтереси зумовлюють наполегливість і спрямованість дитини у набуванні досвіду й оволодінні різноманітними засобами пізнання та захопленість процесом пізнавальної діяльності, єдність пізнавальної активності й продуктивної діяльності, емоційно-пізнавальну зосередженість.

Однією з характеристик мотиву є його модальність, тобто емоційна забарвленість. Позитивні емоції, що пов'язані з досягненням успіху дитини, сприяють підвищенню рівня її ПА. Особливість емоцій полягає в тому [62], що вони відображають відношення між мотивами та можливістю успіху в різних видах діяльності з реалізації цих мотивів. Позитивні емоції, що виникають при оволодінні прийомами самостійного здобування знань, новими способами вдосконалення діяльності, стимулюють їх інтерес до засвоєння нового досвіду.

Когнітивний та діяльнісний компоненти у структурі ПА дітей шостого року життя також посідають одне з головних місць завдяки тому, що зумовлюють накопичення знаннєвого й діяльнісного досвіду дитини. У межах означених компонентів мова йде про систему її когнітивно-діяльнісного досвіду, про способи пізнавальної діяльності; актуалізацію її розумових операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, систематизації, абстрагування тощо); психічних пізнавальних процесів (відчуття, сприйняття, уявлення, пам'яті, мислення, уяви тощо).

Про певну сформованість розумових операцій дітей свідчить їх здатність до самостійної перетворювальної мисленнєвої діяльності. Активно-перетворювальне ставлення дитини до пошукової, дослідницької, пізнавальної діяльності забезпечує її

активну спрямованість на інші види творчої діяльності. Когнітивний та діяльнісний компоненти визначаються сформованістю активно-перетворювального ставлення дітей до власної пізнавальної діяльності, активізацією усіх психічних пізнавальних процесів, пошуковою активністю.

Одними із компонентів ПА, без яких неможливий її розвиток, є вольовий та особистісний. Невід'ємним компонентом психологічного портрету дітей шостого року життя визнається певний рівень розвитку їхньої вольової сфери. Діти означеного віку вже можуть свідомо послуговуватися правилами й нормами, у межах яких починають формуватися такі вольові якості як наполегливість, ініціативність, регуляція поведінки, мобілізація зусиль для творчого розв'язання різних завдань тощо. Отже, цей компонент забезпечує вольову регуляцію дослідницького, творчого пошуку та вияв пізнавальної активності протягом різних видів діяльності, зокрема пізнавальної.

Сформованість вольового компоненту ПА дитини шостого року життя засвідчує її здатність до регуляції власної поведінки в різноманітних ситуаціях життєдіяльності, виявляється у самостійності, зосередженості, готовності й умінні здійснювати необхідні вольові зусилля.

У процесі різних видів діяльності, зокрема пізнавальної, перед дитиною з'являється необхідність самостійно та відповідально досягати мети, бути організованою, дисциплінованою, вміти адекватно оцінювати досягнуті результати, що пов'язується зі здатністю здійснювати вольове регулювання власної поведінки. Йдеться про вміння дотримуватися правил, виконувати вимоги вихователя, гальмувати афективні імпульси, виявляти наполегливість у досягненні мети, доводити до кінця розпочату справу, навіть якщо вона не зовсім приваблива для дитини.

Разом з тим, для нашого дослідження є важливою позиція В. Лозової, яка зауважує, що там де є воля, обов'язково є й активність, хоч активність не завжди є свідченням наявності волі. Якоюсь мірою воля може бути показником активності, хоч активність не є показником волі. Воля зовсім не потрібна там, де певна діяльність забезпечує дитині задоволення [133].

Вольовий та особистісний компоненти пов'язані між собою. Сформованість вольової сфери дитини зумовлює становлення її особистісних якостей, прояви яких є неможливими без актуалізації вольових зусиль. Тож недарма такі особистісні якості як мужність, наполегливість, рішучість, самостійність, терпіння, самовладання, цілеспрямованість, витримка, ініціативність, сміливість, енергійність тощо визначаються як особистісно-вольові.

При визначенні критеріїв розвитку ПА у дітей шостого року життя ми ґрунтувались на тому [189], що критерій – це ознака, на засадах якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь. Тож ми визначаємо сутність поняття «критерій» як основу для констатації змін у рівні розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку, дотримуючись позиції стосовно того, що рівень сформованості пізнавальної активності доцільно визначати на засадах трьох критеріїв, які суголосні з компонентами пізнавальної активності й у сукупності свідчать про змістове наповнення, структурний склад основного нашого поняття дослідження – «пізнавальна активність дітей шостого року життя». Кожний критерій характеризується за допомогою сукупності показників. Критерії і показники співвідносяться як загальне та часткове, конкретне.

Для визначення критеріїв розвитку досліджуваної якості, ми послуговувались результатами ряду досліджень. Так, Т. Ткачук [243] виділяє такі загальні критерії розвитку ПА дітей старшого дошкільного віку: ініціативність (чи виявляє дитина прагнення до здійснення пошуку невідомого та вольове зусилля, наполегливість); самостійність (чи потрібна дитині допомога в пізнанні, чи вона самостійна); тривалість активності в часі; допитливість; зацікавленість; увага; емоційне ставлення (здивування, стурбованість тощо); дії спрямовані на з'ясування будови предмета, його функціонального призначення; ставлення до результатів своєї діяльності; наявність прагнення отримати нові знання; прагнення відповідати з власної ініціативи чи лише на вимогу вихователя тощо.

В контексті нашої ЕПД важливим є дослідження І. Товкач [244], яка визначає такі критерії та показники (в межах критеріїв) розвитку ПА у дітей старшого

дошкільного віку в процесі їх мовленнєвої діяльності: емоційно-мотиваційний; процесуально-операційний (змістовий); контроль-оцінний (результативний).

Під емоційно-мотиваційним критерієм розвитку ПА дослідниця розуміє зовнішнє вираження емоцій дитини (захоплення, байдужість тощо), її мотиви, пізнавальні потреби, інтерес до пропонованої діяльності. При цьому показниками означеного критерію визначаються особливості включення дитини у виконання завдань: а) одразу із захопленням; б) сумнівається, гальмує, не одразу розпочинає роботу; в) пасивна, довго не розпочинає, чи зовсім не виконує завдання тощо.

Сутність процесуально-операційного (змістового) критерію, на думку вченої, полягає в тому, як саме дитина захоплена діяльністю. Показниками цього критерію є наступні: а) дитина зосереджена під час виконання завдання чи відповіді; б) іноді відволікається; в) часто відволікається, не зібрана, тощо.

До контроль-цінного (результативного) критерію І. Товкач [244] включає ставлення дитини до складності виконання запропонованого дорослим завдання. Показниками цього критерію визначає такі: а) дитина уважно, впевнено та самостійно розв'язує завдання; б) звертається за допомогою, поясненням до дорослого; в) неуважна, підглядає в сусіда, наслідує іншого (дорослого чи дитину) чи зовсім припиняє діяльність тощо.

Важливими для нашої експериментальної діяльності є дослідження М. Федорової [250], в якому умовно виділяються три основні компоненти ПА, та відповідно, критерії розвитку означеної якості: емоційно-мотиваційний, когнітивний і діяльнісний.

Емоційно-мотиваційний критерій ПА включає, на думку вченої, позитивне ставлення до освітнього закладу, педагогів, однолітків; сформованість пізнавальних інтересів; потреби в розумовій діяльності; прагнення здобувати нові знання, уміння й навички, застосовувати їх і вдосконалювати власні потенційні можливості, інтелектуальні здібності; розвиненість почуття обов'язку та відповідальності тощо.

В означений критерій дослідниця також включає соціальні мотиви (самоствердження, самовдосконалення); вузько особисті мотиви (благополуччя,

авторитетність); пізнавальні мотиви, пов'язані з інтересом до процесу і змісту освітньої діяльності.

Когнітивний критерій ПА, на думку дослідниці, включає знання про себе, усвідомлення власної позиції в колективі однолітків, знання про важливість та особливості оперування абстрактними поняттями, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між об'єктами, процесами тощо.

М. Федорова [250] констатує, що діяльнісний критерій ПА передбачає оволодіння дітьми вміннями ставити мету діяльності, організовувати її та здійснювати, адекватно оцінювати результати, виявляти самостійність в освітній діяльності, навички самоконтролю тощо

О. Брежнєва, К. Щербакова [181] окреслюють такі критерії розвитку пізнавальної активності: емоційний, змістовий, вольовий. При цьому емоційний критерій дозволяє виявляти характер інтересів дітей, їх емоційні реакції на математичні ситуації, на предмет математики в цілому. Змістовний критерій спрямований на виявлення якості математичних знань, умінь, навичок. Вольовий критерій дозволяє констатувати рівень і характер розвитку вольових якостей, які сприяють формуванню умінь навчальної діяльності, а це, в свою чергу, впливає на активність дітей у засвоєнні знань.

У дослідженні О. Брежнєвої [15] рівень розвитку ПА дітей старшого дошкільного віку характеризується такими показниками як уміння: вирішувати пізнавальне завдання без допомоги дорослого з опорою на вербальну інструкцію або наочну схему; будувати власні міркування щодо встановлення відповідності дій з предметами або їх наочними образами із сутністю певного кола понять; добирати аргументи і доводити правильність власного рішення; відтворювати свої дії стосовно усвідомлення змісту певних понять; правильно використовувати операції аналізу і синтезу; узагальнювати поняття; вміння визначати суттєві ознаки предметів чи явищ тощо.

І. Литвиненко [124] визначає такі показники стану ПА дітей на етапі дошкільного дитинства: засвоєння знань, умінь, навичок, способів пізнавальної діяльності; орієнтація на суттєві ознаки предметів, об'єктів явищ; внутрішня

потреба новизни; інтерес до різних форм навчальної діяльності; навички адекватної самооцінки процесу й результату власної діяльності; самостійність у виконанні певних завдань та здійсненні різних видів діяльності тощо.

Отже, відповідно до мети та завдань нашого дослідження, результатів аналізу вищезначених наукових робіт, визначених нами структурних компонентів ПА дітей шостого року життя (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційний, особистісний, вольовий) було окреслено критерії розвитку ПА (емоційно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-вольовий). Ми намагалися, щоб критерії розвитку ПА відображали її змістові та структурні характеристики, певну складність, інтегративність, соціальну зумовленість, відповідність сучасним світовим, європейським, вітчизняним цінностям науки та практики дошкільної освіти.

1.3. Використання засобів медіа у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку

Невід'ємною частиною життя сучасної людини є медіапростір, у якому ми перебуваємо, а молоде покоління народжується зануреним у медіасередовище дорослих. Саме тому серед актуальних напрямів освіти МОН України та міжнародних організацій ЮНІСЕФ, Європейської комісії з питань освіти визначають медіаосвіту. Дослідження сучасних науковців засвідчують: вплив медіа надзвичайно значний і здійснюється з раннього дитинства (О. Близнюкова [155], К. Демчик [52], О. Коваленко [79], І. Кондратець [92], О. Літченко [127], О. Міненко [155], О. Половіна [185] та інші). Зважаючи на це, перед теоретиками і практикаками постало багато питань та суперечностей щодо занурення дітей у медіапростір, умов безпечного використання медіазасобів з освітньою метою, формування в дітей основ медіаграмотності і медіакомпетентностей, розвитку пізнавальної активності у медійному середовищі тощо.

Для чіткого розуміння поняття медіа як такого вважаємо за доцільне звернутися до короткої історії виникнення медіа як форми спілкування, способу

передачі інформації. Історію медіа можна структурувати як зміну їх типу, форми. Розглянемо найважливіші етапи.

За нашими спостереженнями, трансформаційні процеси медіа відбувалися у напрямках від усної форми – до літературної, потім – до цифрової. Усна форма – найперший спосіб передачі інформації та комунікації. Найголовнішим фундаментальним досягненням медіа було та залишається збереження даних. Потім електрифікація медіа уможливила передавання даних, починаючи від телеграфу до телебачення й радіо.

Наступну віху історії медіа спричинила поява комп'ютерів, що призвело до перетворення усіх медійних операцій в обчислювальні процеси. Тож виникає новий етап з ключовим словом – мультимедіа. Вирішальним переломом в історії медіа стала дегіталізація, що супроводжувалася революційною ідеєю – надати доступ до комп'ютера кожному. Тепер значення медіа усвідомлюється з огляду на його місце у всесвітній комунікації.

На початку ХХІ-го століття відбувається зміна історичного етапу медіа, який зумовила поява нанотехнологій (передача інформації мікрочастками). Історичні віхи становлення медіа представлено на рисунку 1.3.1.

Усна	<ul style="list-style-type: none"> • фольклорні пісні, билини, саги, міфи, легенди • архітектура, мистецтво (картини, скульптура, тощо)
Друкована	<ul style="list-style-type: none"> • художня література • газети, журнали, телеграф
Цифрова	<ul style="list-style-type: none"> • фільми, відео, телебачення, радіо • персональні комп'ютери, гаджети
Електронна	<ul style="list-style-type: none"> • нанотехнології • штучний інтелект

Рис. 1.3.1. Історія становлення різних форм засобів медіа

Проте, зазвичай під медіа розуміються технічні засоби й канали комунікації, такі як радіо, телебачення, інтернет, поширення знімних носіїв інформації, що формують особливе середовище комунікації [229].

Науковці визначають поняття «медіа» як сукупність фізичних носіїв, різна за формою подання інформації, або засоби її передачі, що передбачають наявність певного фізичного носія в процесі комунікації [172]. Канадський дослідник М. Маклюен у своїх працях стверджував, що медіа є повідомленням, яке поширюється характерним для його змісту медіаканалом [288].

Процес передачі інформації включає в себе такі елементи: відправник, повідомлення, канал зв'язку, отримувач, що зображено на рисунку 1.3.2.

Повідомлення	• автор контенту
Відправник	• інформація, що має певну форму і закодована за допомогою певних символів
Канал зв'язку	• засіб передачі інформації
Отримувач	• споживач контенту

Рис. 1.3.2. Елементи процесу передачі інформації

Підсумовуючи вищенаведене можемо стверджувати, що медіа – це будь-який спосіб збереження й передачі інформації за допомогою відповідних засобів.

Різноманітність медіа на початок ХХІ-го століття зумовила їх класифікацію як систему розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи за спільними ознаками або властивостями» [104]. Усі медіа поділяють на дві базові категорії [72]:

1. Класичні (традиційні) медіа: газети, журнали, телебачення, радіо, відео тощо.
2. Новітні (інноваційні) медіа: нові інформаційні технології, мережа Інтернет тощо.

У традиційних медіа відсутній зворотній зв'язок, а отже, немає взаємозв'язку автора з отримувачем інформації, тобто останній є тільки споживачем (*англ. consumer*). У новітніх медіа за допомогою технології Web 2.0 з'явився взаємозв'язок

автора зі споживачем, який легко може стати співавтором, відповідно він переходить у категорію користувачів або є користувачем (англ. prosumer).

Класифікацію засобів медіа та взаємодію відображено на рисунку 1.3.3.

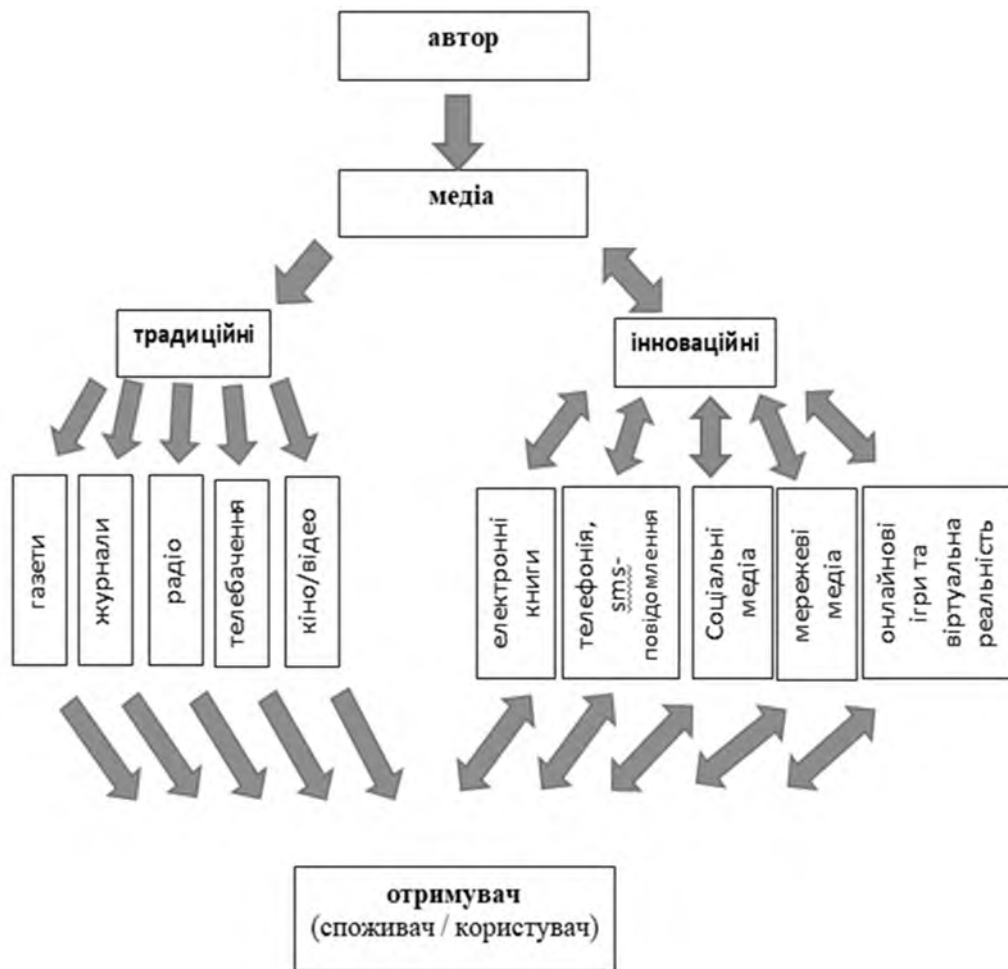

Рис. 1.3.3. Класифікація засобів медіа

Ученими сучасної наукової спільноти (О. Волошенюк [68], Л. Городенко [150], О. Каплій [72], У. Лешко [122], Г. Онкович [170], Т. Слабошевська [226] та інші) запропоновано класифікацію засобів медіа, що представлено на рисунку 1.3.4.

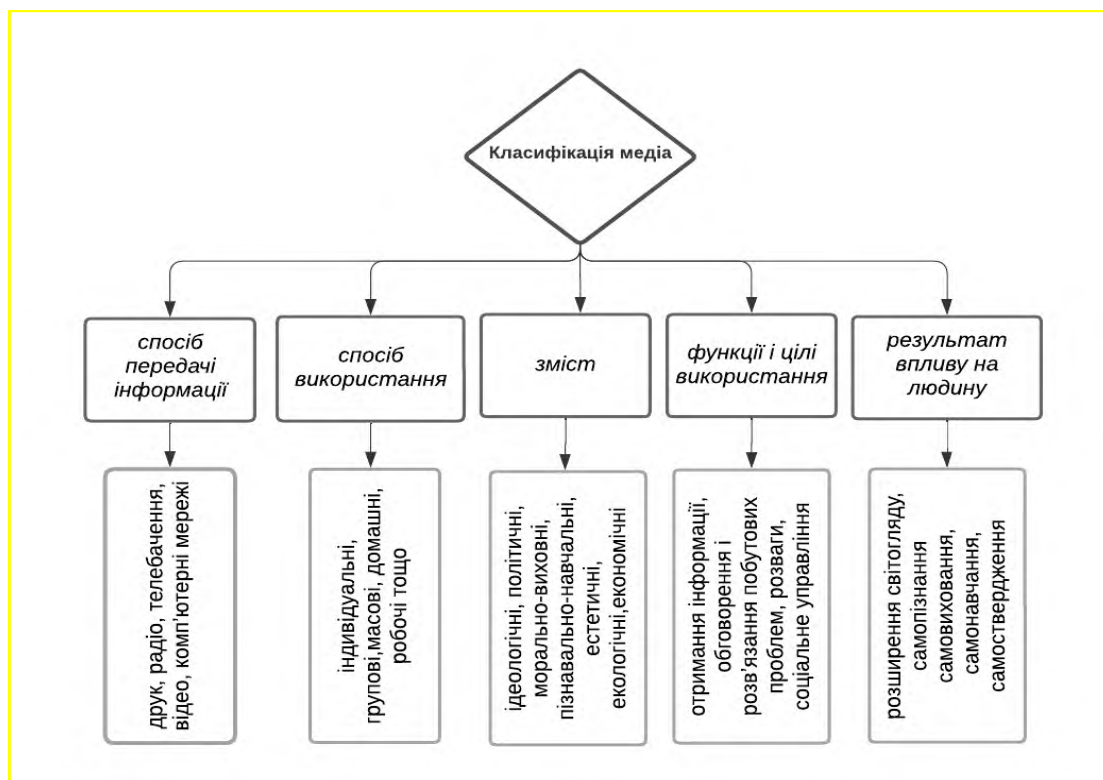

Рис. 1.3.4. Класифікація засобів медіа

Підсумовуючи, висловимо позицію про основну функцію медіа як посередника між автором і споживачем, що надає та поширює інформацію (друковане слово, звук, рухомі зображення тощо) за допомогою будь-яких наявних прийомів, технологій, засобів. Сучасні (інноваційні) медіа – це засоби для зберігання, передавання, відтворення інформації та зворотного зв'язку між автором і споживачем.

Відповідно до теми нашого дослідження важливим є розуміння сутності поняття «засоби медіа», котрі будуть нами задіяні у концепції формування ПА у дітей шостого року життя.

На наш погляд, у понятті «засоби медіа» доречно увиразнити такі складові, як «засоби освіти» та «медіа». Визначення поняття «медіа» ми розглянули вище. Згідно з визначенням сучасного словника української мови «засоби» – це те, що слугує знаряддям у якій-небудь дії, справі; механізми, пристрої тощо, необхідні для здійснення чого-небудь, для якоїсь діяльності [228].

Дещо вужчим до поняття «засоби освіти» є актуальне в педагогіці поняття «засоби виховання», до яких уналежнюють предмети матеріальної і духовної

культури, що використовуються в освітньому процесі для розв'язання конкретних виховних завдань. Засобами виховання є художня література та інші книги, газети, журнали, радіо, телебачення, кіно, театр, виставки, музеї, ігри, спорт, художня самодіяльність, цікавий співрозмовник, різноманітні предмети культури і природи тощо [227].

Термін «засоби освіти» спостерігаємо в багатьох довідкових та наукових джерелах [150; 156; 177; 179; 231; 252], згідно з якими це обов'язкові елементи будь-якої педагогічної системи, носії інформації та інструменти діяльності педагога і дітей.

Засоби медіа в контексті нашого дослідження розглядаємо як інноваційний класифікаційний різновид педагогічних засобів. За нашими спостереженнями, у науковому дискурсі глибокому обґрунтуванню підлягають проблеми сутності, функцій, класифікації педагогічних засобів.

Сутність педагогічних засобів в наукових дослідженнях учених представлено як: різноманітність матеріалів і знарядь освітнього процесу, завдяки яким більш успішно і за короткий час досягається визначена освітня мета [177]; матеріальні об'єкти, предмети природи, а також штучно створені людиною, що використовуються в освітньому процесі як носії освітньої інформації та інструменти діяльності педагога відносно цілей навчання, виховання і розвитку, котрі використовуються для досягнення освітньої мети [226]; будь-які засоби, прилади, обладнання та устаткування, що використовується для передачі інформації в процесі освітньої діяльності, виконуючи при цьому духовну і розвивальну функції; окрім освітньої, ці засоби формують матеріальну та інформаційну складові освітнього середовища та характеризують якість дидактичного процесу [61].

Педагогічні засоби класифікуються за різними ознаками: за їх властивостями, суб'єктами діяльності, впливом на якість знань і розвиток здібностей, їх ефективністю в освітньому процесі [17; 20; 26; 147]. Отже, педагогічними засобами будемо називати об'єкти, впливи, різні види діяльності, що наділені інформаційним змістом і використовуються в освітній діяльності педагога для досягнення поставленої дидактичної мети.

Засоби медіа – словосполучення, що є синонімічним до засобів масової інформації. Засоби медіа різняться від засобів освіти тим, що засобами медіа в освіті можуть бути будь-де опубліковані матеріали, які відповідають конкретним дидактичним потребам, освітнім завданням та очікуваному результату роботи. Для нашого дослідження доцільним буде дотримуватися саме такого визначення змісту поняття.

І. Гуріненко [48] визначає освітні засоби медіа як групу матеріальних об'єктів, спеціально створених або відібраних й оприлюднених у ЗМІ матеріалів, призначених для використання в освітньому процесі й уналежнює до них газетні та журнальні публікації, аудіовізуальні матеріали (відео, фото, записи теле- та радіоефірів), кінофільми, матеріали інтернет-сайтів та агітаційно-пропагандистську продукцію (листівки, плакати тощо). У своєму дослідженні він доводить, що із загального масиву інформації, яка щоденно надається різноманітними медіа, педагогами для освітньої діяльності виокремлюються необхідні медіатексти.

Згідно зі словником-довідником поняття «медіатексти» – це стилістично довершені, ідейно скомпоновані, наділені ідеєю та метою, оприлюднені, тобто опубліковані або озвучені засобами масової інформації тексти; відтворена письмово або в друкованому вигляді авторська праця, документ [228; 231].

У науковому дискурсі спостерігаємо й інші тлумачення поняття «медіатекст» [269; 266], що відображено на рисунку 1.3.5.

Алан Белл	• текст, який включає голосові та звукові параметри, візуальні образи, тобто створюються за допомогою комп'ютерних технологій
Н. Драган І. Рогозін	• твір, створений для комунікації в засобах медіа, що спрямований на вплив громадської думки, соціальну регуляцію
М. Яцимірська	• це усний чи писемний твір масово інформаційної діяльності та масової комунікації

Рис.1.3.5. Сутність поняття «медіа текст»

Зважаючи на спектр представлених наукових поглядів, будемо розуміти термін «засоби медіа» як медіатексти (візуальні, аудіо- або аудіовізуальні),

спеціально створені або відібрані з оприлюднених у ЗМІ, призначених для використання в освітньому процесі, що має дидактичне навантаження, зміст.

Відповідно до сучасних наукових концепцій [78; 170; 172] засоби медіа класифікують на три групи, а саме: візуальні, аудіальні, аудіовізуальні. Педагоги використовують тексти (інформацію, змістове наповнення) із усіх груп медіа. Принциповим є наповненість освітньою, виховною інформацією, за сприяння яких здійснюється взаємодія у процесі педагогічної діяльності.

В основу класифікації засобів медіа українською медіадослідницею Г. Онкович [170] закладено соціально-педагогічні підкасти: за типом основного засобу медіа (преса, радіо, кіно, телебачення, відео, комп'ютерні мережі тощо); за каналом сприйняття (аудіо, відео, аудіовізуальні, знакові – текстові, графічні); за місцем використання (індивідуальне, групове, масове, домашнє, робоче, транспортне тощо); за змістом інформації, напрямку соціалізації (ідеологічне, політичне, морально-виховне, пізнавально-освітнє, естетичне, екологічне, економічне); за функціями та цілями використання (одержання інформації, освіта, спілкування, розв'язання проблем, розвага, соціальне управління).

Медіа є одним з основних чинників, що формують «покоління Альфа», до якого належать сучасні діти шостого року життя. Дослідники цього феномену (Г. Беленька, О. Коваленко, О. Міненко, І. Кондратець, С. Паламар та інші) зазначають, що медіазасоби, цифрові технології сприяють позитивним змінам у пізнавальній сфері дітей. Зважаючи на функційне призначення медіа, актуальним є вивчення особливостей їх використання та вплив на психічний розвиток, інформаційно-пізнавальні потреби, формування ПА.

Аналізуючи психолого-педагогічні особливості розвитку дітей дошкільного віку, О. Петрунко використовує поняття «медіапростір» як «інформаційно-психологічний простір існування й розвитку індивідуальних і колективних суб'єктів та соціальних інститутів в умовах впливу великих масивів аудіовізуальної (електронної) інформації» [180]. Варто зазначити, що вужчим поняттям, яке часто використовують дослідники, є поняття «медіасередовище». Воно трактується як сукупність впливів медіазасобів, що змінюють і визначають розвиток індивіда.

Медіасередовище передбачає використання медіатехнологій і різноманітних медіазасобів у традиційному освітньому процесі [180].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень К. Журби, С. Канішевської, Л. Козак, О. Міненко, О. Петрунко, Н. Харченко, Л. Фамілярської та інших дозволяє зробити висновок про неможливість відмежування сучасної дитини від медіапростору, оскільки це невід’ємна частина її життя. Зважаючи на це, перед педагогом постає важливе завдання – сформувати в дітей елементарну медіаграмотність шляхом розвитку вміння орієнтуватися в медійному просторі, критичного мислення і, звичайно, пізнавальної активності.

Відповідно до Концепції впровадження медіаосвіти в систему дошкільної освіти України (2016) означена система має інтегрований характер, призначена для захисту дітей від агресивного медіасередовища, формування навичок орієнтуватися та обирати певну медіапродукцію шляхом розвитку інтелектуально-пізнавальної сфери особистості дитини [96].

Відповідно до сучасних тенденцій здійснюється модернізація системи дошкільної освіти. Удосконалення педагогічного процесу в умовах ЗДО передбачає використання сучасних засобів.

Залучення до освітнього процесу елементів медіапростору, оптимальне використання медійних засобів є тим шляхом, який допоможе осучаснити й модернізувати освітню систему, наблизити її до потреб дитини.

Логічно, що в освітньому напрямі «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі. Комп’ютерна грамота» ДСДО (2021) [193] пріоритетною визначено цифрову компетентність, якою мають оволодіти діти по завершенню періоду дошкільного дитинства. Вона включає: розвиток інтересу до дитячого медіасередовища; формування пізнавальної потреби в розмірковуванні; формування знань про цифрові засоби (комп’ютер, планшет, телефон), інтересу до їх використання; формування вмінь самостійно здобувати інформацію, свідомо споживати медіапродукцію, активно переносити пізнане у площину власного досвіду; володіння навичками диференціювання та обрання пізнавального й ігрового контенту. У тексті документу «цифрова грамотність» визначається як здатність

використовувати інформаційно-комунікативні та цифрові технології для задоволення власних індивідуальних потреб і розв'язання освітніх, ігрових завдань на основі набутих елементарних знань вмінь, позитивного ставлення до комп'ютерної і цифрової техніки [193].

Вважаємо, що між розвитком цифрової компетентності та формуванням ПА дитини існує закономірний взаємозв'язок. У контексті цього зауважимо: засоби медіа мають слугувати підтримкою в освітньому процесі та використовуватися педагогом задля створення безпечного середовища розвитку дітей. Звідси важливо навчити дитину орієнтуватися в сучасному медіасередовищі, використовувати засоби медіа з урахуванням вікових особливостей, можливостей і потреб. Ці завдання покладено в основу чинних українських освітніх програм для дітей дошкільного віку «Дитина» (2020) [54], «Я у Світі» (2019) [264].

У розділі «Соціальний світ: хто поряд зі мною» (шостий рік життя) освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (2020) [54] виокремлено підрозділ «Медіаосвіта». Він орієнтує педагогів на необхідність ознайомлення дітей із правилами користування гаджетами, формування критичного мислення, уявлень про інформацію та способи дотримання достовірної інформації. Актуалізовано завдання з формування навичок використання і створення різноманітних медіатекстів (звук, відео, фото). Окрім змістових напрямів з формування уявлення про різні види інформації та ознайомлення дітей з різними видами медіатексту, цінною вважаємо ідею створення власних медіатекстів в освітній взаємодії вихователя з дітьми шостого року життя. Ці ідеї активно підхоплюються в періодичній пресі теоретиками і практиками [54].

У варіативній складовій програми розвитку дитини від народження до шести років «Я у світі» (2019) [264] визначено освітню лінію «Комп'ютерна грамота» для дітей старшого дошкільного віку. Увагу зосереджено на вікових можливостях використання дітьми сучасних технічних засобів. Розробники програми вважають, що використання гаджетів сприяє адаптації дитини до життя в інформаційному суспільстві, розширює можливості пізнання світу, оскільки дитина відчуває себе «активним суб'єктом пізнавальної діяльності» [264]. Серед основних освітніх

завдань програми виокремлюємо: розвиток пізнавальної мотивації; сприяння розвитку пізнавальних процесів; формування уявлення про комп'ютер як сучасний технічний засіб освіти; розширення уявлень про можливості використання технічних засобів у пізнанні довкілля тощо.

На окрему увагу заслуговують парціальні програми медіаосвіти дітей дошкільного віку. Зокрема, «Медіадошкільник» (2019) [152], «Казки і фарби» (малювання з використанням елементів медіаосвіти) (2018) [70], «Медіасвіт для дошкільнят» (2019) [154]. Зауважимо: перед використанням програм в освітньому процесі ЗДО вихователям необхідно впевнитися в наявності їх акредитації, про що може свідчити інформація на сайті Міністерства освіти і науки України.

Провідною ідеєю парціальної програма «Медіадошкільник» [152] є добір медіаосвітніх технологій, які позитивно впливають на розвиток дітей шостого року життя в умовах ЗДО і сприяють формуванню життєвої компетентності, культури сприйняття та аналізу медіаінформації. Оскільки дітям означеного віку доступні різноманітні види медіатексту (звуки, зображення, фотографії), то вихователям запропоновано використовувати різні технічні засоби (фотоапарат, електронний планшет, ноутбук) в освітній діяльності та створювати разом із вихованцями власні медіапродукти (мультимедійні проєкти, звукомузичні проєкти, колажі тощо) [152].

Парціальна програма «Медіасвіт для дошкільнят» (2019) [154] зорієнтована на дітей старшого дошкільного віку, зокрема дітей шостого року життя. Основні освітні завдання спрямовані на формування навичок використовувати медіазасоби, умінь створювати власні медіапродукти, розвиток критичного мислення, пізнавальної активності, творчих здібностей. Розробники пропонують педагогам комплексно розглядати разом із дітьми основні медіа (книжки, радіо, телебачення, пресу, мультфільми, кіно, фотографію, рекламу, інтернет тощо), з'ясувати їх історію, будову, правила використання. У програмі пропонуються форми і методи медіаосвіти, тематичне планування і розробки занять. Автори програми пропонують проводити одне заняття впродовж тижня тривалістю 30-35 хвилин [154].

У програмі «Казки і фарби» [70] авторський колектив звертає увагу на необхідність розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку, розширення

можливостей сприйняття явищ довкілля та пропонує для досягнення цих завдань використовувати різноманітні медіазасоби (картини художників, світлини, музичні твори, мультфільми, художні твори тощо), вважаючи невід'ємною складовою художнього виховання сучасних дітей медіаосвіту. Медійна грамотність вбачається у здатності вихованців декодувати та створювати нову інформацію (вигадувати сюжет, композицію), використовуючи медіа для самовираження і творчості [70].

Детальне вивчення змісту і завдань комплексних і парціальних освітніх програм для дітей дошкільного віку дозволяє зробити висновки, що питання медіаосвіти в Україні активно розробляються не лише теоретиками, а й активно педагогами-практиками впроваджуються в освітній процес ЗДО. В усіх програмах визначено необхідність закладати основи безпечної поведінки в медіасередовищі, формувати уявлення про медіазасоби і можливості їх використання в різноманітних видах діяльності.

Сучасні дослідження О. Волошенюк [153], В. Іванова [68], І. Кондратець [93], І. Кузьми [116], Л. Козак [84], О. Половіної [186], Т. Пономаренко [292], Ю. Семеняко [216], В. Чайки [253], Т. Чашки [259] та інших засвідчують, що медіазасоби мають значний освітній потенціал і можуть бути використані педагогами для організації освітньої взаємодії з дітьми та самими дітьми для підтримки й розвитку власної пізнавальної активності.

Дослідження науковців підтверджують нагальність питання про використання засобів медіа в освітньому процесі. Так, у дисертаційних роботах останніх років висвітлено низку питань, дотичних до проблеми дослідження: використання екранних засобів навчання в освітньому процесі (Л. Баженова, М. Духовна, В. Єгоров) [153]; особливості інформаційно-комунікаційної підготовки майбутніх вихователів (Р. Гуревич, І. Мардарова [140], Н. Мачинська [148], Л. Онофрійчук [171], І. Тимофеева [95], Т. Федорченко [249], Є. Хріник [256] та інші); філософські, соціологічні, педагогічні та психологічні аспекти впливу масмедіа та медіапродукції на благополуччя дитини (О. Барішполець [5], О. Волошенюк [153], Ж. Мацкевич, Н. Олейник, Ю. Семеняко [217], А. Тадаєва, Л. Черноус та інші); особливості

соціалізації дитини в медіасередовищі (А. Бесараб [151], І. Кіндрат [78], Л. Найдьонова [162], О. Петрунько [180], Б. Потятиник [216] та інші).

Важливо наголосити, що медіаконтент для дітей будь-якого віку має бути створений відповідними спеціалістами з урахуванням вікових можливостей і суворо контролюватися батьками і педагогами. Дослідження, присвячені питанням негативного і позитивного впливу різних медіапродуктів (ігри, відео, мультфільми, музика тощо) на дітей, засвідчують: безконтрольне споживання медіапродукції шкодить психічному і фізичному здоров'ю дитини. У наукових працях Н. Гавриш, К. Журби, Л. Канішевської, І. Кіндрат, О. Петрунько, С. Семчук, Н. Харченко, С. Федоренко, А. Шевченко розкрито особливості соціалізації дітей дошкільного віку в сучасному агресивному медіасередовищі. У дослідженнях О. Городецької, І. Литовченко, І. Мищишиної, О. Хартман висвітлено питання забезпечення захисту від впливу шкідливих чинників медіасередовища. Важливою є взаємодія дорослих із дітьми, оскільки їх підтримка, допомога, педагогічно доцільний супровід допомагає розв'язувати значну кількість суперечностей, пов'язаних із впливом медіасередовища на дитину (О. Коваленко, І. Молодушкіна, Ю. Семеняко та інші).

У дослідженнях О. Бовть, С. Болтівця, Н. Бугайова, О. Янкович слушно зазначено: сучасні діти все більше потрапляють у залежність від медіасередовища, відчують постійну потребу в гаджетах, що з віком лише посилюється. З іншого боку, якісний медіаконтент і методично грамотний підхід до його використання допомагає формувати в дітей основи критичного мислення, пізнавальну активність і безпечну поведінку в медіасуспільстві. Сучасні медіазасоби допомагають ефективно реалізовувати освітні завдання. Наукові праці О. Барішполец, С. Дяченко, О. Кравчишиної, Т. Коваленко, С. Лозинської, Л. Найдьонової доводять, що використання медіазасобів, освітнього медіаконтенту має позитивний вплив на ефективність освітнього процесу, дозволяє розширити пізнавальні можливості вихованців і формувати культуру співжиття в інформаційному суспільстві.

Науковці вважають, що раннє введення дітей у медіапростір сприяє формуванню опірності до його потенційних загроз, діти вчаться розпізнавати неправдивий контент, перевіряти його за допомогою дорослих. Старшим необхідно

забезпечувати різнобічне якісне медіасередовище навколо дітей (книги, вистави тощо, а не лише концентруватися на інтернет-продуктах, іграх, відео), розвивати в них кмітливість, пізнавальні здібності, інтереси, пізнавальну активність [95; 153; 253].

Поряд із перевагами раннього занурення дітей у медіапростір науковці (Н. Гавриш, К. Журба, Л. Канішевська, Р. Малиношевський, Н. Харченко, С. Федоренко та інші) зазначають і про ризики для дітей шостого року життя:

1) нехтування заборонами і обмеженнями (нівелювання заборони у спогляданні насилля, руйнування, відсутність правових норм, що діють у реальності);

2) недостатня розвиненість саморегулятивних механізмів, слабкий вольовий та емоційний контроль, імпульсивність поведінки дітей;

3) тривале перебування у статичному стані, що негативно впливає на фізичне здоров'я;

4) зацікавленість агресивними іграми, позитивне ставлення до проявів девіантної поведінки (призводить до виявлення жорстокості та агресії в реальному житті);

5) переважання інтернет-впливів, формування нереальних причинно-наслідкових зв'язків, що відмінні від реального світу, сприяє «притупленню» пізнавального інтересу, споживання пропонованого контенту;

6) інтернет-залежність (задоволення від використання гаджетів, перебування в інтернеті; емоційна виснаженість, відстороненість від реальних справ, пасивне сприйняття доквілля тощо) [63; 95; 128].

Поділяємо думки науковців щодо необхідності використання в цілеспрямованому освітньому процесі сучасних гаджетів як медіазасобу за умови мінімізації їх можливого негативного впливу на дітей дошкільного віку.

Аналіз поняттєвої бази досліджуваної проблеми зумовив деякі узагальнення, зокрема спостерігаємо вплив стрімкого розвитку інноваційних технологій в сучасному освітньому просторі на терміносистему, що набуває ознак динамічності, швидкої заміни одних понять іншими: «медіапростір» змінюється на «цифровий

простір», «медіасередовище» – на «інформаційно-комунікативне середовище», «цифрове середовище», «медіаграмотність», «цифрова грамотність» тощо.

У «Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі» (2021) серед причин необхідного занурення дітей у цифровий простір названо високий рівень допитливості та ПА, який виявляють діти і в такий спосіб задовольняють власні потреби в зовнішніх враженнях, спілкуванні, грі як провідному виді діяльності [95].

Розглянемо сутність традиційних засобів медіа, які класифіковано на друковані (візуальні) медіа, аудіомедіа та аудіовізуальні медіа.

Згідно зі словником української мови, друковане видання – це твір або комплекс творів писемності, живопису, музики, картографії, що призначений для розповсюдження відомостей чи образів, пройшов редакційно-видавничу підготовку та опрацювання, самостійно оформлений, має вихідні відомості; видається у друкованому вигляді, тобто віддруковане різними способами; конструкція кожного видання залежить від цільового і читацького призначення [227].

Чільне місце в ЗДО й у сім'ях, де є діти шостого року життя, належить друкованому засобу медіа – книжці. Розглянемо трактування цього поняття.

У тлумачному словнику подано таке визначення поняттю «книжка»: 1) зброшурована в одне ціле певна кількість (зазвичай понад 5) друкованих або рукописних аркушів; 2) чималий за обсягом твір, надрукований окремим виданням [260].

Книжка – це переплетені в одне ціле друковані або рукописні аркуші з певним текстом; неперіодичне видання у вигляді зброшурованих аркушів друкованого матеріалу, набір письмових, друкованих, ілюстрованих або порожніх аркушів, виготовлених із паперу, пергаменту або іншого матеріалу, як правило, скріплених з одного боку. Книжки поділяються на художні (казки, вірші тощо) та нехудожні (пізнавальні, енциклопедії тощо) [51].

Залежно від з'єднання (брошурування) книжки для дітей бувають різного формату: книги-іграшки, книжки-малювання, книжки-розкладанки, книжки-пазли, книжки-саморобки, книжки з рухомими малюнками, великоформатні книги, електронна абетка, що розмовляє [51; 149].

У стрижневій системі засобів медіа, яку було подано вище, виокремлено такий конвергентний (злиття) пласт, як аудіовізуальні засоби медіа. Це будь-які сигнали, що сприймаються зоровими і слуховими рецепторами людини та ідентифікуються як повідомлення про події, факти, явища, процеси, відомості про осіб, а також коментарі про них, що передаються за допомогою зображень та звуків [51].

У Законі України «Про медіа» йдеться про те, що аудіовізуальне медіа – це надання загальній аудиторії доступу до програм, що здійснюється з інформаційною, розважальною чи освітньою метою. Щодо дитячих програм, визначено співвідношення програм на загальних каналах, більшість якого має складати українськомовний контент [66]. Контент дитячих каналів, вироблений в інших країнах, повинен дублюватися державною мовою.

Серед аудіовізуальних засобів медіа пріоритетне місце займає телебачення. Телебачення – це сукупність методів і засобів передавання та приймання зображення (візуальної інформації) на відстані в реальному часі за допомогою дротового електричного зв'язку або бездротового радіозв'язку; галузь науки, техніки і культури, пов'язана з передачею зорової інформації (рухливих зображень) на відстань радіоелектронними засобами; власне спосіб такої передачі [4].

Телебачення – комплекс пристроїв для передачі рухомого зображення і звуку на відстані. Головна відмінність телебачення від кіно полягає в різних суспільних функціях: телебаченню більш властиві функції журналістики, а кіно – функції мистецтва [144]. Дитячий телеефір у сучасній Україні, не зважаючи на воєнний стан, продовжує своє існування та представлений окремими каналами.

Малятко TV – перша українська телекомпанія, яка вивела в ефір більшу частину дитячих програм, які займають приблизно 15 годин часу. Примітним є той факт, що передачі представлені українською мовою, а також мультиплікаційними фільмами. Постійними є пізнавальні рубрики «Луї малює світ», «Зоосвіт» тощо.

Телеканал «Піксель ТБ». Окрім мультфільмів, на каналі є освітньо-розважальні програми, наприклад, «ТІВІ Абетка», «Веселі саморобки», проєкт «Іграваки-пізнаваки». Телеканал також поповнюється новими пізнавальними телепередачами і фільмами.

Телеканал «Плюс Плюс » транслює пізнавальні й розвивальні програми для дітей дошкільного віку. З-поміж пізнавальних програм, зокрема, є проєкт «Це – наше, і це – твоє», у якому йдеться про державну символіку України, цікаві місця, видатні досягнення українців. Проєкт також містить цікаві розповіді про державні символи, винаходи людства, нестандартні ідеї та інші видатні досягнення українців.

З-поміж представлених передач телеканалу «History» для дітей шостого року життя цікавими будуть документальні фільми історичної тематики.

Передачі телеканалу «Культура» здатні формувати в дітей духовні цінності, зародження інтересу до вивчення мови, історії та культури.

Дитячий телеканал «NikiKids» розміщує розважально-розвивальний контент, ретельно відібраний фахівцями для дітей до 5 років.

На телеканалі «AnimalPlanet» транслюються фільми про життя диких тварин у їх безпосередньому середовищі проживання, передачі про домашніх улюбленців.

Телеканал «DiscoveryScience» розміщує пізнавальні програми, присвячені різним науковим сферам космосу, геології, технологіям, тваринному світу, які можуть бути цікавими й необхідними для дітей шостого року життя.

Окремо можна виділити ютуб-канали для дітей, наприклад: «HeyKids», «ХабблТраббл», «Світ Казок», «Веселі Саморобки», «LearningUA» тощо. Вони пропонують як розважальний, так і пізнавальний українськомовний контент. Проєкт «Вартові казок» полягає у створенні відео, в яких професійні актори театрів ляльок читають українські народні та сучасні казки, вірші, легенди, міфи, оповідання.

Ще однією групою медіазасобів є новітні медіа, які відрізняються від традиційних наявністю гаджета й мережі Інтернет, що забезпечує не лише трансляцію інформації до споживача, а й інтерактивну взаємодію. До новітніх медіа відносять: ютуб-канали, інтернет-плеєри, теле- і радіоканали, онлайн- медіаплеєри, соціальні мережі, блоги, цифрові сервіси (фотосервіси, онлайн-ігри тощо). Значно змінилися й розширили функційні можливості відеосервіси у зв'язку з розширенням каналів передачі інформації та появою доповненої (AR) і віртуальної реальності (VR). Зазначені медіазасоби різною мірою використовуються в освітньому просторі ЗДО [27].

Інноваційні медіа, що використовуються в освітньому процесі ЗДО, характеризуються [44; 89; 209] мультимедійністю (можливість дивитись, читати, гратись); мультиплатформністю (можливість використовувати будь-який пристрій); інтерактивністю (можливість брати участь, ділитись, створювати контент); соціалізацією (відчувати себе членом спільноти); персоніфікацією (можливість налаштувати під власні потреби) тощо. Вони роблять освітній процес більш унаочненим і як наслідок – одночасний вплив на всі органи чуття збільшує сприйняття та запам'ятовування матеріалу; створюють умови для здійснення індивідуального підходу для розвитку пізнавальної діяльності, пізнавальної активності дітей шостого року життя; формують у них вміння використовувати новітні засоби медіа для досягнення визначених освітніх цілей та розв'язання завдань. Використання їх в освітньому процесі сприяє розвитку самостійної діяльності, реалізації творчих потреб, що є джерелом пізнавальної активності.

За нашими спостереженнями, предметом дослідження науковців, окрім обґрунтування сутності, функційної значущості, класифікаційних ознак засобів медіа, є аспект особливостей їх використання в освітньому процесі. Дослідники педагогічної галузі пропонують два способи використання медіазасобів:

- 1) педагогом у взаємодії з дітьми для розв'язання освітніх завдань (читання літератури, перегляд відео, прослуховування аудіозаписів, ігри) – задля формування ПА, збагачення інформаційної бази про довкілля тощо;
- 2) дітьми – з метою задоволення власної пізнавальної активності, розвитку творчості, зокрема медіатворчості.

Загострену увагу до новітніх медіазасобів спостерігаємо з початку карантину Covid-19 (2020). У періодичній пресі впродовж останніх п'яти років знаходимо значну кількість публікацій, що висвітлюють наукові погляди теоретиків і практиків з проблеми використання різноманітних медіазасобів в освітній взаємодії з дітьми шостого року життя. Педагогічно доцільними для використання в освітній взаємодії є віртуальні екскурсії, оскільки вони дозволяють побачити дітям раніше недоступні природні та соціальні об'єкти. «Віртуальна екскурсія» з технічного погляду

осмислюється вченими як комбінація мультимедійних панорамних фото, відео, графіки, що переходять від однієї панорами до іншої [52; 79; 145].

Питання використання віртуальних екскурсій розглядалося в працях О. Літченко, С. Матвієнко, Н. Охріменко, В. Сторож. Зокрема у публікаціях С. Матвієнко, Н. Охріменко обґрунтовано доцільність використання віртуальних екскурсій відповідно до різних освітніх завдань. Науковці акцентують увагу на необхідності опанування нових сучасних форм освітньої взаємодії, доступних для дітей дошкільного віку [145;174].

О. Літченко, В. Сторож подають орієнтовну структуру віртуальної екскурсії, алгоритми використання віртуальних екскурсій в освітньому процесі та розробки власних екскурсій [126; 235]. Зважаючи на умови, в яких перебувають українські діти з часу повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ в Україну, традиційні екскурсії для більшості ЗДО стали недоступними. Натомість актуальними стали віртуальні екскурсії, адже вони меншою мірою залежать від зовнішніх чинників (погоди, наявності сховища, супроводу, відстані до об'єкта тощо) та є цікавими для дітей.

Використання медіазасобів в освітній взаємодії з дітьми обумовлено сучасними потребами дітей. Варто зазначити, що вміння використовувати цифрові та медіазасоби є складником інформаційно-комунікаційної компетентності вихователів відповідно до оновленого професійного стандарту «Вихователя закладу дошкільної освіти» (2021) [194]. Вихователь має володіти навичками цифрової грамотності та використання різноманітних технологій і засобів медіа в освітньому процесі [194]. Відповідно до змісту освітніх програм у дітей шостого року життя необхідно сформувати навички використання медіазасобів у різноманітних видах діяльності.

Значну кількість цікавих розробок пропонують науковці і практики дошкільної освіти, до прикладу: інтерактивний посібник «Казкарик онлайн» (О. Ясенєва, К. Павловська, Л. Шульга); рекомендації щодо створення і використання вебквестів (В. Бойко); створення інтерактивної наочності (С. Гордієнко, К. Трофименко, Л. Шершень); застосування фотоапарату як засобу

спостереження за довкіллям (І. Терещенко, О. Літченко); рекомендації щодо створення мультимедійних дидактичних ігор (О. Рейпольська, О. Стаєнна, К. Трофименко).

Цікавим вважаємо використання цифрової камери або камери смартфона для дослідження довкілля з фотофіксацією для різноманітних проєктів. До прикладу, спостереження за змінами в природі разом із дітьми на прогулянці, створення відеоролика про зміни в рослинному світі (розквітання тюльпана, ріст кабачка на грядці тощо) [130; 131].

У методичній літературі запропоновано різноманітні способи поглиблення пізнавального інтересу, формування ПА засобами візуалізації, а саме: створення моделей предметів, явищ, систем довкілля за допомогою фото (О. Літченко) [129]. Автор розглядає фотомодельовання як різновид предметно-схематичного модельовання, що дає змогу самостійно сконструювати образ досліджуваного об'єкта чи явища й унаочнити його зміст або певні характеристики.

У процесі фотомодельовання відбувається заміщення реальних об'єктів та явищ світлинами. Слушною є пропозиція автора поєднувати три способи організації освітньої взаємодії з елементами фотомодельовання: 1) попередньо дібрати візуальний матеріал (фото) для дітей та залучити їх до спільної діяльності; 2) переглянути з дітьми фото, обрати доцільні, роздрукувати та виконати задумане; 3) знайти об'єкт для фото, самостійно їх зробити та використати зображення для запланованого проєкту. Фотомодельовання дозволяє поєднати пізнавальні завдання з мистецько-творчими та за допомогою доступних і легких у використанні цифрових камер створити власний медіапродукт: газету, календар, ролик, фотоколаж, стрічку подій, макет, інтелектуальну карту, фотосхему, календар, лепбук, предметно-логічну схему тощо [129].

Зауважимо: використання новітніх засобів медіа вимагають і нових освітніх технологій, зокрема імерсивних технологій доповненої (AugmentedReality, AR) та віртуальної реальності (VirtualReality, VR) [27; 268]. В освітній взаємодії з дітьми шостого року життя використовують елементи доповненої реальності для пробудження інтересу до предмета дослідження або розгляду.

У дослідженні Л. Козак, С. Паламар, Т. Пономаренко обґрунтовано ефективність використання технології AR як засобу пізнавального розвитку дітей дошкільного віку. Доповнена реальність (Augmented Reality, скорочено – AR), відповідно до наукової позиції вчених – це технологія інтерактивної комп'ютерної візуалізації, що дає змогу доповнити зображення реального світу віртуальними елементами та відображає його на екрані пристрою [290].

Експериментальне дослідження засвідчило позитивний результат застосування технології доповненої реальності в освітній взаємодії з дітьми дошкільного віку та доречність її використання в освітньому процесі [292]. Технологія доповненої реальності може бути використана у ЗДО як елемент гри-подорожі, книги-розмальовки, інтерактивної абетки чи книжки. На думку науковців, використання AR в освітньому процесі сприяє кращому формуванню в дітей уявлень про довкілля, оскільки поєднує реальний і віртуальний світ, забезпечує інтерактивність та представлення об'єкта чи предмета у форматі 3D, що зумовлює прояви ПА дітей, допомагає довше утримати їхню увагу, розвивати мисленнєву діяльність [83; 127; 292].

Доповнена реальність можлива завдяки сучасним девайсам (смартфон, планшет тощо). Наприклад, маршрут від дому до ЗДО можна побудувати з допомогою Googlemaps, доповнивши реальність світлинами найближчих об'єктів, розташованих удовж маршруту.

Основними девайсами віртуальної реальності є спеціальні шоломи, окуляри, рукавиці. Віртуальна реальність допомагає глибше занурюватися у вивчення окремої теми, здійснювати різноманітні досліди (безпечно для дитини і довкілля), подорожі в музеї, в іншу епоху, вивчати певний об'єкт від зовнішньої оболонки до внутрішньої (наприклад, планети Земля). За допомогою віртуальної реальності поглиблюються знання, засвоюється багато інформації, посилюються пізнавальні потреби та інтереси, що є основою пізнавальної активності [86].

До інноваційних засобів медіа відносять різноманітні застосунки (додатки): ігрові, пізнавальні, творчі, пригодницькі. Наприклад, задля формування в дітей морально-етичних цінностей можливе використання таких безкоштовних додатків:

«KidsGoodHabits» («Дитячі хороші звички»); «50 GoodHabits» («50 хороших звичок»); «GoodHabits&MannersforKids» («Хороші звички і манери для дітей») тощо. До прикладу, у додатку «GoodHabits&MannersforKids» доступно й цікаво дітям подають правила безпеки, зокрема поводження біля водойм, в інтернет-мережі тощо [256]. Застосунки «KhanAcademyKids» та «DoodleMaths» наповнені освітньо-розважальними іграми, завданнями різного рівня складності, спрямованими на допомогу дітям у вивченні математики, іноземної мови, орфографії.

Популярності набули застосунки від українських розробників, як-от: «Мишеняткова абетка» – допомагає дітям вивчати літери і складати слова; «Веселі тварини» за допомогою інтерактивних пазлів допомагають зібрати зображення тварини; «Намбі» – в ігровій формі дитина вчиться математичних дій (рахунок, пряма і зворотна лічба, додавання, віднімання тощо), цей застосунок має різні рівні складності; застосунок «Хто в горах» спрямований на розвиток умінь дитини рахувати, правильно називати тварин, складати їхнє зображення з пазлів, визначати їхню улюблену їжу; застосунок «Світ добра» доцільно використовувати з метою формування любові до людей, чуйності, емоційного відгуку на чужі негаразди, бажання допомогти, зокрема дітям з особливими потребами.

На основі зазначеного вище можемо зробити висновок, що у зв'язку з постійним збільшенням кількості медіапродуктів, а також їхнім тотальним проникненням у життя дітей, актуальним є формування пізнавальної активності за допомогою комплексу засобів медіа (традиційних та інноваційних). Це обумовлено швидким розвитком сучасних медіа, ускладненням форми та змісту медіа.

Водночас не варто забувати, що виховання у цифровому просторі вимагає раннього формування в дитини психічних новоутворень, необхідних для здорової взаємодії з кіберсередовищем – розуміння різниці між реальністю та штучно створеною (віртуальною) реальністю [101].

Застосування засобів медіа для формування ПА у дітей шостого року життя зумовлене віковими особливостями. Тому вважаємо за доцільне проаналізувати специфіку сприйняття засобів медіа дітьми та особливості впливу на них. На нашу думку, указані аспекти необхідно враховувати в освітньому процесі.

Цілком логічним є наукове узагальнення вчених [216] про те, що діти шостого року життя достатньо ознайомлені з друкованою медіапродукцією, переважно у вигляді книги, дитячого журналу, які їм читають батьки або вихователі. Сприйняття й розуміння дітьми усного мовлення (текстів) в різні часи були предметом наукових досліджень (А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій та інші). Доведено, що з молодшого дошкільного віку діти здатні розуміти зміст коротких текстів. Науковці зауважують, що діти шостого року життя можуть усвідомлено сприймати художній образ літературного твору, розуміти його зміст, логіку викладу вчинків літературних героїв за умови цілеспрямованої освітньої взаємодії з вихователем. Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволив дійти висновку, що сприймання дітьми друкованої медіапродукції є більш складним процесом, ніж безпосереднє сприймання реального предмета.

На засадах аналізу наукових поглядів фахівців Ю. Семеняко [216] розкриває значення взаємозв'язку тексту й малюнка для розуміння дітьми друкованої медіапродукції. Дослідниця акцентує увагу на тому, що особливістю дитячого сприймання є злитість і нероздільність. Оскільки текст є основною формою викладу змісту друкованої медіапродукції, яка конкретизується й доповнюється ілюстраціями, то розуміння дітьми інформації забезпечується правильним співвідношенням словесної презентації та наочного зображення.

Ознайомлення з новою інформацією спонукає дітей шостого року життя думати в межах візуального пізнавання, свідомо орієнтуватися на ті еталони, які дозволяють впізнавати конкретні елементи й добудовувати структурно-функціональні складові задля знаходження об'єкта розуміння, його інтерпретації, яка може бути основою суб'єктивного сприймання. Суб'єктивні орієнтири в дітей під час ознайомлення з новою інформацією виникають або безпосередньо з її змісту, або з попереднього досвіду та сформованих конкретних знань.

У контексті нашого дослідження необхідною є характеристика сприйняття дітьми шостого року життя зображень у друкованій (візуальній) медіапродукції.

В. Моляко [159] у дослідженні доводить, що процеси сприйняття дітей шостого року життя стають регульованими, керованими, виділяються в самостійні

довільні дії, усередині яких починають формуватися особливі способи спостереження, розгляду, пошуку. У дітей означеного віку роль ілюстрації до твору у сприйнятті його змісту значно змінюється: дітям уже доступний розгляд не однієї, а декількох ілюстрацій або репродукцій. Вони набувають умінь інтерпретувати малюнки, достатньо складні за композицією, розглядати їх послідовно й детально, надавати правильні пояснення, якщо сюжет ілюстративного матеріалу не виходить за межі їхніх знань, життєвого досвіду.

Важливою для нашого дослідження є наукова позиція [216] щодо необхідності дотримання педагогічних рекомендацій задля ефективної роботи з друкованою медіапродукцією в ЗДО, як-от:

1) урахування педагогом вікових особливостей сприйняття дітьми літературних творів і, відповідно, використання оптимальних засобів, які дозволили б дітям точно уявити художній образ, виражений словом;

2) створення розвивального середовища (передусім мовленнєво-художнього осередку) як важливої умови формування інтересу до дитячої друкованої медіапродукції; розвивальний осередок – це місце знайомства дітей з дитячими журналами та газетами; перегляду ілюстрацій, листівок; організованої роботи з книгою тощо, його завдання – стимулювати самостійну пізнавальну активність дітей, розвивати кругозір, уміння орієнтуватися у друкованому медіаматеріалі;

3) виховування інтересу дітей до друкованої медіапродукції з раннього віку, стимулювання позитивного ставлення до дитячої періодики (розглядання, слухання, а пізніше й читання).

Цінність педагогічної позиції Ю. Семеняко [216] полягає ще й у представленні й обґрунтуванні низки вимог до використання дитячої періодики, зокрема для дітей шостого року життя. З-поміж них: достатній для розуміння тексту рівень ілюстративного наповнення видання; доцільність використання певних видів ілюстрацій для визначеної вікової категорії дітей; підхід до художньої ілюстрації, що супроводжує текст, як до графічної розповіді, що осмислюється дитиною значно швидше і легше, ніж словесна, і з якої починається розуміння конкретного тексту; змістова адекватність тексту та ілюстрацій до нього (відповідність розміщення

ілюстрацій розвитку сюжету; наявність обґрунтованих відношень між малими та великими малюнками: великий – узагальнення, малий – окремий предмет, епізод, деталь; присутність на ілюстраціях усіх головних персонажів твору; збіг композиційного центру малюнка зі смисловим центром тексту; аналогічність вербального й візуального трактувань образів літературних героїв, подій твору тощо).

Відомо, що в дошкільному періоді дитинства набувається певного аудіального досвіду. Так, зважаючи на акустичну природу радіомовлення, важливу роль у розвитку дитини, зокрема її пізнавальної активності, відіграють музично-шумові ефекти, що здатні впливати на уяву, фантазію дитини. Серед тематики наукових розвідок переважна кількість присвячена жанровим характеристикам дитячих радіопрограм, психології окремих елементів оформлення, зокрема, музиці, звуковому оформленню телепрограм для дітей. Проте, складність сприйняття інформації по радіо для дитини полягає передусім у відсутності зорових вражень. Як результат – радіо майже втратило не тільки популярність серед споживачів медіапродукції, а й свій виховний потенціал [216].

Важливим для розвитку дитини є аудіовізуальний досвід. Такі компоненти телебачення, як звук, зображення, аудіовізуальні образи, сприймаються одночасно різними органами чуття (зором і слухом) і безпосередньо пов'язані з емоційною сферою дитини. Саме тому воно є найбільш привабливим для дітей серед засобів медіа. Вплив телебачення на всебічний розвиток дітей, зокрема формування їх пізнавальної активності, зумовлений його особливостями, специфікою створення телепродукції, життєво-образними та динамічними властивостями, що відповідають запитам дитини шостого року життя. Переконливим є висновок, що аудіовізуальний образ як головний елемент телевізійної медіапродукції є більш доступним для сприйняття дітьми, ніж слово, а в окремих випадках – навіть більш інформативним [216].

Зауважимо, що при всьому розумінні сильних сторін засобів медіа, визнанні безумовної актуальності їх залучення до освітньої діяльності в ЗДО існують певні ризики у застосуванні, потреба їх мінімізації з боку вихователів та батьків.

Вдаючись до аналізу наукових підходів до проблеми використання засобів медіа в ЗДО, сучасні дослідники [216] висловлюють узагальнену думку про те, що засоби медіа здійснюють сильний і одночасно негативний вплив на дітей, зокрема дітей шостого року життя. Екранні образи, які формують картину світу, призводять до переоцінки традиційної системи життєвих цінностей дітей (агресія, рання еротизація, прищеплення цінностей іншої культури тощо). Діти сприймають зображення насилля, агресії на екрані як зразок поведінки, який наслідують у реальному житті. Це є однією з суттєвих загроз для їх особистісного розвитку, причиною агресивних фантазій, психічних деструкцій, антисуспільної поведінки тощо.

Відомо, що надмірне використання медіапродукції негативно позначається на циркуляції крові, опорно-руховому апараті, суглобах та м'язах, якості зору, загальному самопочутті, розумовій активності, увазі тощо. Дитина може досягнути такого стану, що характеризується як «межа насиченості», відтак перевантаження психіки дитини призводить до зміни у структурі її індивідуальної свідомості, появи ситуації «відчуження від реальності». Тож зусилля вихователів та батьків мають бути спрямовані на формування вмінь протистояти негативному впливу медіаконтенту, орієнтуватися в медійному потоці. Ключовим у системі сформованих умінь має стати уміння критичного мислення, що дозволить дитині не тільки інтерпретувати зміст медіапродукції, але й свідомо ставитися до медійної інформації, оцінювати її та займати соціально схвалювану позицію по відношенню до сприйнятого.

У контексті сказаного додамо ще одну рекомендацію: важливим завданням у роботі педагога є взаємодія з батьками вихованців, оскільки формування в дітей розуміння необхідності безпечної взаємодії з різноманітними медіазасобами, сучасними гаджетами можливе лише в тісній співпраці дітей із дорослими.

Проблемою співробітництва вихователів із батьками, формування їх медіакультури і грамотності займалися Н. Гавриш, К. Крутій, О. Коваленко, О. Міненко, Т. Пономаренко, О. Рейпольська, Т. Шинкар та інші. Дослідження засвідчують, що сучасні батьки сприяють ранньому зануренню дітей у медіапростір,

проте не обізнані з тривалістю використання гаджетів, часто не контролюють контент, який переглядають діти, не мають власного належного рівня медіаграмотності та потребують підтримки з боку педагогів [80; 155]. Тому актуальним є розгляд формування ПА засобами медіа не лише у ЗДО, а й в умовах сім'ї.

Питання впливу засобів медіа на розвиток дітей, зокрема дітей шостого року життя, залишається актуальним та малодослідженим. Разом із тим, є чітке розуміння важливості проблеми щодо формування й удосконалення рівня ПА в дітей означеного віку, адже саме вона – рушій ефективної майбутньої діяльності дитини в умовах шкільного навчання. Отже, дошкільна освіта як перша ланка в системі освіти України, створює підґрунтя для навчальної діяльності дітей в умовах школи.

Отже, систематизовано й узагальнено наукові погляди щодо місця та ролі ЗМК, ІКТ, медіасередовища, медіаосвіти, засобів медіа, медіаграмотності в дошкільному освітньому просторі загалом та індивідуальній діяльності педагогів зокрема, вплив медійних засобів на формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя.

Висновки до розділу 1

Відповідно до поставленої мети і завдань у першому розділі дисертації розглянуто ПА дітей шостого року життя як феномен наукового дослідження; висвітлено результати аналізу концептуальних положень ряду наукових робіт, у яких обґрунтовано сутність, структуру, критерії, показники розвитку досліджуваної якості, запропоновано характеристики рівнів розвитку ПА та особливості її формування в дітей дошкільного віку, зокрема в дітей шостого року життя.

На основі опрацювання змісту ДСДО (2021) [193] визначено: становлення пізнавальної активності дітей здійснюється з урахуванням їх вікових особливостей. Резюмовано, що період від трьох до шести (семи) років життя дитини називається «дошкільний вік». Період розвитку дітей від п'яти до шести років (діти шостого року життя) доцільно визнавати як старший дошкільний вік. Означені терміни було використано в дисертаційній праці.

Аналіз результатів ряду наукових досліджень (Г. Костюк [97]; С. Кулачківська [177]; С. Ладивір [120], В. Моляко [159]; Ж. Піаже [294]; Т. Піроженко [204]. В. Поліщук [57] та інші) уможливив розкриття особливостей розвитку психічних пізнавальних процесів у дітей шостого року життя, урахування чого вважаємо умовою оптимального формування ПА.

Залучення широкого науково-теоретичного контенту з урахуванням філософського, соціологічного, психолого-педагогічного підходів дозволило різноаспектне вивчення проблеми. У результаті уточнено сутність і взаємозв'язок основних понять дослідження, як-от: «активність», «пізнавальна активність», «пізнавальна потреба», «допитливість», «пізнавальний інтерес», «пізнавальна діяльність», «пізнавальна активність дітей дошкільного віку»; з'ясовано зміст основного поняття дисертаційної роботи, який розуміємо як цілісну, інтегративну, складну за змістом якість дітей шостого року життя, що актуалізується на основі пізнавальної потреби, зумовлює успішне засвоєння досвіду, накопиченого людством, спрямована на ефективне досягнення цілей пізнавальної діяльності; осмислено структуру ПА дітей шостого року життя як сукупність компонентів – мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, емоційного, особистісного, вольового; визначено критерії її розвитку (емоційно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-вольовий).

Встановлено актуальність пізнавальної активності дітей шостого року життя як умови формування базових компетентностей у межах усіх освітніх напрямів ДСДО (2021) [193] в його інваріантному («Особистість дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина в природному довіллі», «Гра дитини», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Дитина в світі мистецтва») та варіативному («Особистість дитини. Спортивні ігри», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Комп'ютерна грамотність», «Мовлення дитини. Основи грамоти», «Мовлення дитини. Іноземна мова», «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність», «Дитина у світі мистецтва. Хореографія») складниках.

Проаналізовано зміст і завдання пізнавальної активності дітей шостого року життя за освітніми програмами «Дитина» (2020) [54]; «Я у світі» (2019) [264];

«Освіта і піклування» [195]; «Українське дошкілля» [245]; «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку» [33]; «Творці майбутнього» [176].

Систематизовано й узагальнено наукові погляди щодо місця та ролі ЗМК, ІКТ, медіасередовища, медіаосвіти, засобів медіа, медіаграмотності в дошкільньому освітньому просторі загалом та професійній діяльності педагогів, зокрема, впливу медійних засобів на формування ПА у дітей шостого року життя.

Уточнено сутність поняття «медіа», схарактеризовано історію його виникнення. Розкрито зміст термінів «засоби медіа», «медіатексти», «медіапростір», «медіасередовище», «медіаосвіта». Подано узагальнену класифікацію засобів медіа, розкрито їх взаємодію та взаємозалежність.

На основі ретельного вивчення й аналізу концептуальних положень ДСДО (2020) і ряду комплексних та парціальних освітніх програм для дітей дошкільнього віку (зокрема дітей шостого року життя) визначено цілі, завдання, сутність, особливості застосування медіосвіти у розвитку пізнавальної діяльності дітей, пізнавальних процесів, мотивації до пізнання, а також у формуванні ПА.

Розкрито зміст традиційних засобів медіа та новітніх медійних засобів, що відрізняються від традиційних наявністю гаджета та інтернет-мережі і забезпечують не лише трансляцію інформації до споживача, а й інтерактивну взаємодію. Схарактеризовано способи застосування засобів медіа в освітньому процесі ЗДО, визначено особливості їх використання в умовах суспільної кризи.

Констатовано динамічний розвиток медіапростору, його тотальний вплив на суспільство в цілому та на освітню галузь зокрема, що стало причиною модернізації системи освіти, зокрема діяльності ЗДО. Висловлено переконання, що засоби медіа в умовах сучасного етапу розвитку дошкільньої освіти є оптимальним інструментом формування якостей дитини, зокрема шостого року життя, у тому числі її ПА.

Розкрито вікові особливості дітей шостого року життя, які зумовлюють продуктивне використання різних засобів медіа в освітньому процесі ЗДО. Акцентовано увагу на ризиках використання засобів медіа в освітньому середовищі ЗДО та необхідності мінімізації впливу засобів медіа на психічне і фізичне здоров'я дітей.

РОЗДІЛ 2

СТАН ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ШОСТОГО РОКУ ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Критерії, показники та рівні розвитку пізнавальної активності в дітей шостого року життя

У другому розділі представлено характеристику процесу та результатів констатувального етапу експерименту на основі спеціально розробленого критеріально-діагностичного комплексу, а також описано рівні розвитку ПА в дітей шостого року життя.

Мета констатувального етапу експерименту – вивчення особливостей та рівня розвитку пізнавальної активності в дітей шостого року життя.

Зважаючи на це, визначено завдання констатувального етапу експерименту.

1. Розробити критерії, показники та схарактеризувати рівні розвитку пізнавальної активності в дітей шостого року життя.

2. Дослідити стан сформованості пізнавальної активності в дітей шостого року життя, визначити рівні її розвитку.

На початку констатувального етапу експерименту усвідомлено необхідність отримання вихідних даних для подальшої розробки змісту ЕПД з формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО. Ми враховували взаємозв'язок між особливостями розвитку ПА дитини та впливом на її формування цілеспрямованого освітнього процесу, освітнього середовища, освітньої взаємодії з вихователями. Відповідно розроблений нами зміст констатувального етапу експерименту передбачав взаємодію з дітьми шостого року життя та вихователями ЗДО, які беруть участь в ЕПД. Це зумовило конкретизацію завдань, зокрема:

1. Освітня взаємодія з дітьми шостого року життя. Конкретизовано в розв'язанні таких завдань: характеристика вихідних рівнів сформованості

пізнавальної активності в дітей на основі освітнього напрямку ДСДО (2021) [193] «Дитина в природному довкіллі» за визначеними критеріями й показниками; дослідження стану сформованості ПА в дітей шостого року життя, визначення рівня її розвитку.

2. Експериментально-педагогічна діяльність із вихователями ЗДО. Конкретизовано в розв'язанні таких завдань: з'ясування особливостей професійної готовності вихователів до формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа в межах освітнього напрямку ДСДО (2021) [193] «Дитина в природному довкіллі»; аналіз перспективних і календарних планів освітньої взаємодії вихователів з дітьми.

Перед проведенням експериментального дослідження з метою діагностики рівня розвитку ПА в дітей шостого року життя було виокремлено певні діагностичні методики (стандартизовані та валідовані), а також задіяно психолого-педагогічне спостереження.

У визначенні діагностичних методик ми послуговувалися науковими здобутками учених Н. Бібік [9], Т. Марцинківської [46], Т. Гурковської [50], що відображено на рисунку 2.1.1.

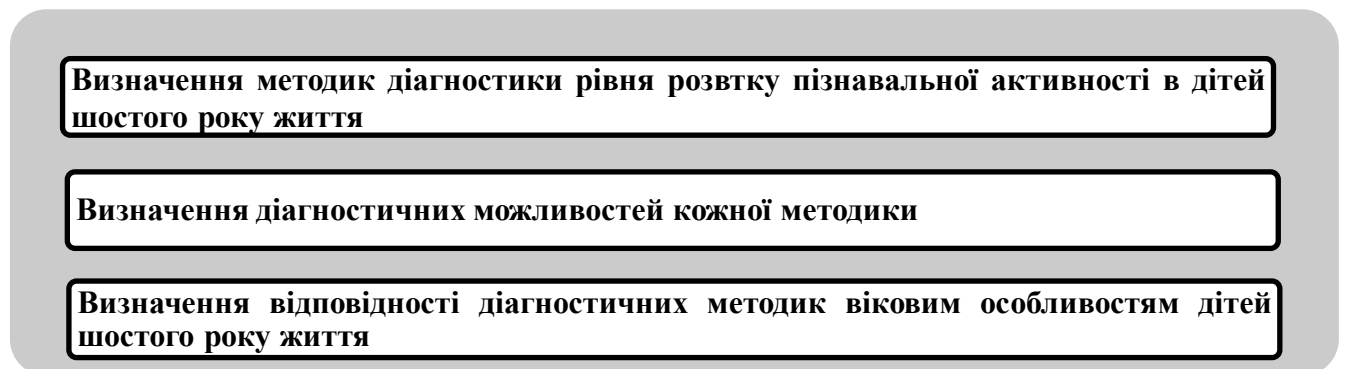

Рис. 2.1.1. Підходи до визначення діагностичних методик задля вивчення рівня розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя (за Н. Бібік) [9]

Під час проведення діагностування ми застосували напрацювання Т. Марцинківської [46] та дотримувалися таких правил:

– утримання єдиної просторової позиції педагога і дитини («очі в очі»), що забезпечується відсутністю домінування дорослого, формуванням позиції спілкування «на рівних»;

– надання первинного вибору сфери діяльності (гра, малюнок, спілкування тощо) дитині, що забезпечується створенням поля можливостей для неї;

– застосування видів діяльності, на основі яких можуть бути побудовані різні діагностичні методики (спілкування-конструювання-рух-малювання тощо).

У процесі констатувального експерименту ми послуговувалися порадами дослідниці щодо обов'язкового дотримання дорослим регламенту часу (відповідно до віку дитини) під час діагностування. Першу частину діагностичної взаємодії ми проводили у формі вільного спілкування, а другу відводили для проведення безпосереднього діагностування. Намагалися, щоб виконання діагностичних завдань було для дітей цікавим.

Діагностичне обстеження передбачало також урахування таких педагогічних порад (Т. Гурковська) [50]:

– ставлення дитини до завдання (чи проявляє інтерес, активність тощо);

– особливості виконання завдання дитиною (чи розуміє інструкцію, чи може адекватно її виконати, якої допомоги потребує тощо);

– емоційний стан дітей, особливості стосунків дітей із дорослими та однолітками, особливості реагування дітей на допомогу тощо;

– зовнішні обставини життя кожної дитини.

Результати аналізу наукових досліджень учених (Т. Гурковська [50], Т. Марцинківська [46], В. Моляко [157]) зорієнтували на впровадження та реалізацію деяких рекомендацій: досконале знання методики та вміння її застосовувати; вивчення напам'ять тексту інструкції; усвідомлення особливостей застосування методики; визначення особливостей організації діагностики та способів реєстрації її результатів; урахування індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини тощо.

Констатувальний етап дослідження здійснено на базі таких ЗДО: заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 200 «Зірниця»

Святошинського району міста Києва (довідка № 13 від 20.02.2024 р.); Хмельницький заклад дошкільної освіти № 37 «Незабудка» Хмельницької міської ради Хмельницької області (ХЗДО № 37 «Незабудка») (довідка № 26/01-29 від 13.02.2024 р.); навчально-виховний комплекс «Домінанта», (дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа I ступеня – суспільно-гуманітарна гімназія – спеціалізована школа № 204 з поглибленим вивченням фізичної культури) Дніпровського району міста Києва державної адміністрації управління освіти (довідка № 01-13/76 від 13.02.2024 р.); заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 762 «Либідь» управління освіти Солом'янської районної в місті Києві державної адміністрації (довідка № 02 від 15.02.2024 р.); заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 105 відділу освіти Сихівського та Личаківського районів міста Львова (довідка № 8 від 12.02.2024 р.); заклад дошкільної освіти ясла-садок № 132 (ЗДО № 132) відділу освіти Сихівського та Личаківського районів міста Львова (довідка № 18-вих. від 12.02.2024 р.); Глухівський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) «Зірочка» Глухівської міської ради Сумської області (довідка № 01-27/03 від 21.02.2024 р.); заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 1 Рівненської міської ради (довідка № 13 від 26.02.2024 р.); Пилиповицький заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу «Пилипко» Бородянської селищної ради (довідка №8 від 22.02.2024 р.); Хмельницький заклад дошкільної освіти № 54 «Пізнайко» Хмельницької міської ради Хмельницької області (довідка № 01-35/53 від 01.03.2024 р.).

У дослідженні брали участь 264 дитини шостого року життя: із них 133 дитини зазначеного віку в експериментальних групах (ЕГ), 131 дитина – в контрольних групах (КГ). Такий розподіл дітей з був зумовлений необхідністю проведення дослідження на достатній вибірці дітей означеного віку з метою отримання об'єктивної оцінки ефективності дослідження та вірогідності отриманих результатів експерименту. Залучення в ЕПД дітей шостого року життя та розподіл їх у відповідні групи (експериментальні та контрольні) дозволили з'ясувати особливості формування пізнавальної активності у дітей в умовах ЗДО. Слід відзначити, що матеріально-технічна забезпеченість ЗДО, особливості освітнього процесу у всіх ЗДО особливих відмінностей не мали.

Учасниками дослідження були також 26 вихователів експериментальних груп ЗДО, вихованці яких брали участь у ЕПД, та 156 батьків цих вихованців (осіб, які їх замінюють, виявлено не було).

Валідність результатів дослідження забезпечено завдяки експертному оцінюванню, яке проводилося за результатами наших спостережень та спостережень практичних психологів, вихователів-методистів, вихователів дітей шостого року життя в умовах ЗДО.

Підґрунтям окреслення змісту формування ПА у дітей шостого року життя було визначено ДСДО (2021) [193] та освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (2020) [54]. Основним у ДСДО (2021) [193] для визначення змісту ЕПД було обрано освітній напрямок «Дитина в природному довкіллі».

У ДСДО (2021) [193] визначаються інваріантний та варіативний складники, в межах яких окреслюються певні освітні напрями виховання й розвитку дітей раннього й дошкільного віку. Інваріантний складник об'єднує сім освітніх напрямків: «Особистість дитини»; «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»; «Дитина в природному довкіллі»; «Гра дитини»; «Дитина в соціумі»; «Мовлення дитини»; «Дитина у світі мистецтва».

Для формування пізнавальної активності в нашому дослідженні ми обрали напрям «Дитина в природному довкіллі», основується на тому, що формування означеної якості у межах усіх напрямів ДСДО (2021) [193], на нашу думку, не може бути педагогічно виправданим. Ефективно, досконало дослідити особливості становлення ПА в межах усіх напрямів в одному дисертаційному дослідженні уявляється неможливим. Підтвердженням такої позиції є дослідження індивідуальних особливостей ПА дітей старшого дошкільного віку в мовленнєвій діяльності (І. Товкач) [144] та вивчення особливостей формування ПА дітей означеного віку в процесі навчання елементам математики (О. Брежнева) [14].

Обрання напрямку ДСДО (2021) [193] «Дитина в природному довкіллі» зумовлюється можливостями змісту цього напрямку, когнітивним і діяльнісним досвідом, який необхідно засвоїти дитині шостого року життя. Спостереження за природними об'єктами та явищами планети Земля, видимими об'єктами Космосу,

природними об'єктами рослинного та тваринного світу, змінами в стані природи й погоди; оцінювання метеорологічних явищ (температури повітря, вітру, опадів тощо); проведення нескладних дослідів з пізнання властивостей об'єктів природи; вирощування рослини, догляду за домашніми улюбленцями та піклування про них; збереження й покращення природного довкілля чи надавання допомоги живим об'єктам природи зумовлюють ефективність становлення пізнавальної активності.

Цьому ж сприяє те, що основними видами діяльності дітей шостого року життя для успішного становлення їх природничо-екологічної компетентності за вищезначеним нормативним документам визначаються пізнавальна, дослідницька, трудова, ігрова діяльності тощо. Саме у просторі таких видів діяльності в дітей означеного віку ефективно здійснюється формування їх пізнавальної активності.

Обрання напряму «Дитина в природному довкіллі» визначається й тим [69], що екологічна якість життя на екологічно вигідних і довгострокових засадах – нагальна потреба сучасної світової спільноти. В умовах глобальної екологічної кризи відбувається поступова трансформація суспільної свідомості, перехід від «споживацько-прагматичного» ставлення до довкілля у бік активної діючої екогуманістичної позиції, здійснення природодоцільної діяльності.

Відтак, визначення змісту формування ПА у просторі напряму ДСДО «Дитина в природному довкіллі» [193] та освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (2020) [54] має своєчасний та актуальний характер, бо підтверджується [169] активною діяльністю міжнародних організацій, які сприяють екологізації освіти у парадигмі сталого розвитку, і документами нормативно-правового забезпечення екологічної освіти України (Декларація міжнародної конференції ООН «Навколишнє середовище і розвиток», 1992; «Концепція екологічної освіти в Україні», 2001; «Заява про освіту для сталого розвитку», 2003; «Стратегія сталого розвитку України до 2030 року», 2015; Закон України «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, 2019).

Тож обрання змісту формування ПА у просторі означеного напряму вважаємо актуальним, доцільним, стратегічно виправданим.

На засадах аналізу теоретико-методичних основ дослідження визначено критерії та показники сформованості ПА в дітей шостого року життя та обґрунтовано необхідність, правомірність їх використання для визначення рівня й особливостей розвитку досліджуваної якості.

Відповідно до мети, завдань нашого дослідження, результатів аналізу ряду наукових робіт, а також змісту освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) [193] було визначено й обґрунтовано структурні компоненти ПА дітей шостого року життя (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційний, особистісний, вольовий), критерії розвитку пізнавальної активності (емоційно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-вольовий), обґрунтування яких представлено в параграфі 1.2 першого розділу нашого дослідження.

При цьому ми враховували, що у критеріях розвитку ПА необхідно відобразити її змістові, структурні характеристики, певну складність, інтегративність, соціальну зумовленість, відповідність сучасним світовим, європейським, вітчизняним цінностям науки та практики дошкільної освіти. Саме це ми заклали в основу критеріальної диференціації.

Задля визначення показників розвитку ПА в дітей шостого року життя, окрім вивчення результатів аналізу ряду досліджень (О. Брежнєва [14], Т. Ткачук [243], І. Товкач [244], М. Федорова [250], К. Щербакова [261]), було проаналізовано зміст ДСДО (2021) [193], зокрема освітній напрям «Дитина в природному довкіллі». Показники, запропоновані у змісті цього освітнього напрямку, стали підґрунтям для визначення показників розвитку ПА в дітей шостого року життя у площині нашого дослідження.

Емоційно-мотиваційний критерій: дитина *виявляє інтерес* до пізнання природи рідного краю, близького оточення, держави України, а також до діяльності, що забезпечує пізнання природи і формування навичок доцільної поведінки; *цікавиться* об'єктами та явищами планети Земля і видимими об'єктами космосу; *емоційно реагує* на природне довкілля; *демонструє* повагу до різних форм життя; *позитивно ставиться* до ситуації взаємодії з різними об'єктами природи.

Дитина *мотивована* на цінності сталого розвитку (дружні стосунки між людьми, раціональне використання природних ресурсів тощо). *Виявляє небайдужість* до природоохоронної діяльності дорослих, бажання брати участь у проведенні заходів, спрямованих на підтримку цінностей сталого розвитку, а також дружнє ставлення до близьких і знайомих, що проявляється в дотриманні мовленнєвого етикету, наданні допомоги тим, хто її потребує тощо.

Когнітивно-діяльнісний критерій: дитина *демонструє доцільну поведінку* в різних життєвих ситуаціях, що формується у напрямі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності; *виявляє готовність* до діяльності, що забезпечує пізнання природи і формування навичок доцільної поведінки; *виявляє здатність* спостерігати за природними об'єктами та явищами; *спроможна класифікувати та групувати* природні об'єкти; *здатна самотійно чи з незначною допомогою дорослого* проводити нескладні досліди з пізнання властивостей об'єктів природи; *самотійно спостерігає* за явищами природи та помічати зміни в її стані; *демонструє* дотримання правил природодоцільної поведінки, навички бережного ставлення до ресурсів; *відгукується на пропозиції дорослого* зберігати і покращувати природні довкілля чи надавати допомогу живим об'єктам природи; *демонструє розвиненість* ефективно сформованих звичок соціальної поведінки, економного споживання ресурсів та збереження природи; *свідомо обирає* сталий спосіб власного життя, дії, спрямовані на зміцнення власного здоров'я.

Відповідно до показників розвитку ПА дітей шостого року життя в межах освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) [193] нами було визначено критеріальні показники становлення ПА в аспекті досліджуваної проблеми:

– емоційно-мотиваційний критерій із показниками: емоційні прояви у процесі засвоєння досвіду відповідно до освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) [193] та мотиви засвоєння означеного досвіду (дитина *виявляє інтерес* до пізнання природи; *цікавиться* природними об'єктами та явищами; *емоційно реагує* на процес пізнання природного довкілля; *демонструє допитливість* у засвоєнні інформації про різні форми життя; *позитивно ставиться*

до ситуацій взаємодії з різними об'єктами природи; *виявляє інтерес* до діяльності, що забезпечує пізнання природи й формування навичок доцільної поведінки в природному довкіллі; *мотивована* на цінності сталого розвитку (виявляє відповідальність, винахідливість, завзяття, ентузіазм у взаємодії з природним довкіллям тощо), на набування досвіду взаємодії з природними об'єктами, на пізнання їх змістового наповнення, якісних характеристик; *виявляє небайдужість*, до природоохоронної діяльності дорослих, *завзяття, ентузіазм* у проведенні заходів, спрямованих на підтримку охорони природи тощо);

– когнітивно-діяльнісний критерій із показниками: знання, уміння, навички, що зумовлюють ефективність процесу й результату різних видів діяльності (пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової тощо) в межах освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) [193] (дитина *зберігає й покращує* природне довкілля, *допомагає* живим об'єктам природи; у взаємодії з дорослими *демонструє* вміння самостійно формулювати пізнавальну мету діяльності; *складає* план, *обирає* засоби, способи діяльності, що зумовлюють ефективне досягнення визначеної мети; *досягає результату* діяльності, *перевіряє* та *адекватно оцінює* якість її реалізації; *мобілізується* на подолання труднощів, що виникають у процесі діяльності; *продукує* оригінальні ідеї, *реалізує* творчі задуми; *покладається* на власний досвід, *приймає* самостійні відповідальні рішення; *визнає* власні помилки та їх виправляє; *здійснює* дослідницьку, пошукову діяльність тощо);

– особистісно-вольовий критерій, про який свідчить сформованість особистісно-вольових якостей дітей (дитина *виявляє* особистісно-вольові якості – мужність, наполегливість, рішучість, самостійність, терпіння, самовладання, цілеспрямованість, витримку, ініціативність, сміливість, енергійність тощо) у набуванні досвіду відповідно до рекомендацій освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) [193].

На констатувальному етапі експериментально-педагогічної діяльності з метою виявлення рівня сформованості ПА в дітей шостого року життя було застосовано такі методи наукового педагогічного дослідження, як бесіда, спостереження, діагностичні методики. Зміст методів дослідження розроблявся нами з опертям на

зміст ДСДО (2021) [193], освітніх програм для дітей дошкільного віку, зокрема освітньої програми «Дитина» (2020) [54] та ряду досліджень (О. Брежнєва [14], Т. Ткачук [243], І. Товкач [244], М. Федорова [250], К. Щербакова [261]),).

З-поміж використаних методів педагогічного дослідження було спостереження за різними видами діяльності (пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової тощо) дітей шостого року життя, зокрема за діяльністю дітей упродовж чергування в куточках природи. Методику спостереження за діяльністю дітей упродовж чергування в куточку природи представлено в додатку А.

На етапі констатувального експерименту дослідження також було застосовано діагностичну методику «Екологічна стежина» (графічний диктант), зміст якої визначався особливостями ЕПД в межах освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) [193], розділу освітньої програми «Дитина» (2020) [54] «Природний світ: дитина у світі природи» для дітей старшої групи «Фантазері-мрійники» (шостий рік життя). Діагностичну методику «Екологічна стежина» (графічний диктант) подано в додатку Б.

У процесі дослідження рівня та особливостей розвитку пізнавальної активності дітей шостого року життя було використано ще одну діагностичну методику «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом). Діагностичну методику «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом) запропоновано в додатку В.

На етапі констатувального експерименту дослідження також було використано діагностичну методику «Переплутані лінії». Діагностичну методику «Переплутані лінії» представлено в додатку Г.

Відповідно до критеріїв, показників розвитку ПА у дітей шостого року життя, а також з урахуванням змісту методів наукового педагогічного дослідження схарактеризовано рівні сформованості стану досліджуваної якості, що представлено в таблиці 2.1.1, запропонованої в додатку Д.

Отже, на запропонованому етапі дослідження визначено мету та завдання констатувального етапу ЕПД; окреслено правила, що зумовлюють ефективність здійснення експериментальної діяльності; визначено критерії, показники розвитку ПА в дітей шостого року життя; сформульовано рівні розвитку досліджуваної якості

(високий, достатній, низький), схарактеризовано їх змістове наповнення; визначено та розкрито сутність методів дослідження рівня розвитку досліджуваної якості.

2.2. Аналіз стану сформованості пізнавальної активності у дітей шостого року життя в умовах закладу дошкільної освіти

Аналіз, узагальнені результати використання методів наукового педагогічного дослідження на констатувальному етапі дисертаційної роботи дозволили дослідити особливості й рівень розвитку ПА у межах критеріїв її становлення в дітей шостого року життя експериментальних і контрольних груп ЗДО.

У таблиці 2.2.1 представлено узагальнені результати спостереження за різними видами діяльності (пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової тощо) дітей шостого року життя, зокрема за діяльністю дітей впродовж чергування в куточку природи.

Таблиця 2.2.1

Співвідношення рівнів розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя експериментальних і контрольних груп за результатами спостереження (констатувальний етап експерименту)

Групи дітей шостого року життя	Критерії розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року								
	емоційно-мотиваційний			когнітивно-діяльнісний			особистісно-вольовий		
	Рівні розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року (%)								
	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький
ЕГ	35,3	40,6	24,1	8,3	65,4	26,3	7,5	28,6	63,9
КГ	37,4	45,0	17,6	6,9	68,7	24,4	6,9	26,7	66,4

Наведені в таблиці результати дослідження особливостей розвитку пізнавальної активності дітей шостого року життя пересвідчують: 35,3% дітей експериментальних груп (ЕГ) та 37,4 % дітей контрольних груп (КГ) показали високий рівень сформованості пізнавальної активності за емоційно-мотиваційним критерієм з переважанням таких його показників, як зацікавленість, захоплення. Достатнього рівня розвитку пізнавальної активності досягли 40,6% дітей експериментальних та 45,0% контрольних груп з переважанням таких показників критерію, як енергійність у виконанні завдань та зосередженість під час догляду за тваринами. 24,1% дітей ЕГ та 17,6% дітей КГ, за результатами спостереження,

показали низький рівень розвитку досліджуваної якості, зокрема не проявляли ентузіазму, небайдужості під час чергування в куточку природи.

Як видно з таблиці, за когнітивно-діяльнісним критерієм 8,3% дітей ЕГ та 6,9% дітей КГ виявили високий рівень сформованості пізнавальної активності (зокрема демонстрували вміння бачити й самостійно формулювати мету діяльності); 65,4% дітей ЕГ та 68,7% дітей КГ – достатній рівень сформованості пізнавальної активності (діти визнавали свої помилки та вміли самостійно їх виправити); 26,3% дітей ЕГ та 24,4% дітей КГ – низький рівень сформованості досліджуваної якості (не вміли адекватно оцінити власну діяльність, виявляти зусилля, спрямовані на усунення недоліків, мобілізуватися на додання труднощів).

За результатами дослідження рівня розвитку пізнавальної активності дітей у межах її особистісно-вольового критерію 7,5% дітей ЕГ та 6,9% дітей КГ показали високий рівень, зокрема проявляли терпіння та самостійність під час чергування. У 28,6% дітей ЕГ та 26,7% дітей КГ виявлено достатній рівень розвитку досліджуваної якості. Діти цього рівня недостатньо проявляли витримку, наполегливість, самовладання. У 63,9% дітей ЕГ та 66,4% дітей КГ визначено низький рівень розвитку ПА, тому що не спостерігалось проявів цілеспрямованості, терпіння, самостійності під час чергування в куточку природи.

Результати вивчення рівня розвитку пізнавальної активності в дітей шостого року життя, отримані на засадах діагностичної методики «Екологічна стежина» (графічний диктант), запропоновано в таблиці 2.2.2.

Таблиця 2.2.2

Співвідношення рівнів розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя експериментальних і контрольних груп за методикою «Екологічна стежина» (констатувальний етап експерименту)

Групи дітей шостого року життя	Критерії розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року								
	емоційно-мотиваційний			когнітивно-діяльнісний			особистісно-вольовий		
	Рівні розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року (%)								
	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький
ЕГ	27,8	45,9	26,3	6,0	68,4	25,6	6,8	33,8	59,4
КГ	32,8	45,1	22,1	5,3	67,2	27,5	6,1	33,6	60,3

Як видно з таблиці, 27,8% дітей ЕГ та 32,8% дітей КГ досягли високого рівня розвитку пізнавальної активності за емоційно-мотиваційним критерієм. Діти виявляли зацікавленість та енергійність у виконанні графічного диктанту, у відтворенні екологічної стежини ЗДО. У 45,9% дітей ЕГ та 45,1% дітей КГ констатовано достатній рівень розвитку досліджуваної якості в межах цього критерію. Вони проявляли ентузіазм, захоплення під час виконання графічного диктанту, проте їм інколи не вистачало витримки, терпіння. 26,3% дітей ЕГ та 22,1% дітей КГ продемонстрували низький рівень стану пізнавальної активності за означеним критерієм. Вони не виявляли захоплення, зацікавленості, ентузіазму до запропонованої діяльності, потребували допомоги дорослого.

Результати аналізу рівня розвитку пізнавальної активності за когнітивно-діяльнісного критерієм засвідчили: 6% дітей ЕГ та 5,3% дітей КГ показали високий рівень її розвитку у ході виконання завдання. Діти демонстрували вміння виконувати графічний диктант, на засадах повних знань точно відтворювали графічне зображення екологічної стежини ЗДО. У 68,4% дітей ЕГ та 67,2% дітей КГ виявлено достатній рівень розвитку досліджуваної якості за означеним критерієм. Діти виконали графічний диктант, проте не зовсім правильно відтворили на рисунку схему екологічної стежини, не було бажання виправляти власні помилки. 25,6% дітей ЕГ та 27,5% дітей КГ продемонстрували низький рівень розвитку пізнавальної активності в межах когнітивно-діяльнісного критерію. Діти не вміли самостійно сформулювати мету, адекватно оцінити власну діяльність, не виявляли вміння виправляти помилки, допущені у виконаних завданнях.

За результатами дослідження рівня розвитку пізнавальної активності дітей у межах особистісно-вольового критерію 6,8% дітей ЕГ та 6,1% дітей КГ показали високий рівень її стану, вони проявляли наполегливість, витримку у виконанні графічного диктанту, цілеспрямованість у ході відтворення екологічної стежини. У 33,8% дітей ЕГ та 33,6% дітей КГ спостерігаємо достатній рівень розвитку досліджуваної якості. Вони були терплячими у виконанні графічного диктанту, проте не демонстрували цілеспрямованості, самовладання під час відтворення екологічної стежини. 59,4% дітей ЕГ та 60,3% дітей КГ виявили низький рівень

розвитку пізнавальної активності, адже не хотіли самостійно виконувати завдання, не були наполегливими та цілеспрямованими.

Результати вивчення рівня розвитку пізнавальної активності в дітей шостого року життя, отримані на засадах використання діагностичної методики «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом), запропоновано в таблиці 2.2.3.

Таблиця 2.2.3

Співвідношення рівнів розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя експериментальних і контрольних груп за методикою П. Торренса «Запитати і вгадати» (констатувальний етап експерименту)

Групи дітей шостого року життя	Критерії розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року								
	емоційно-мотиваційний			когнітивно-діяльнісний			особистісно-вольовий		
	Рівні розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року (%)								
	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький
ЕГ	23,3	42,9	33,8	6,0	63,9	30,1	6,8	31,6	61,6
КГ	26,7	40,5	32,8	5,3	67,2	(27,5	5,3	35,3	59,4

За результатами аналізу даних, представлених у таблиці, доцільно констатувати, що 23,3% дітей ЕГ та 26,7% дітей КГ набули високого рівня розвитку пізнавальної активності в межах емоційно-мотиваційного критерію. Діти з ентузіазмом, зацікавленістю сприйняли нове завдання, вони були уважними, зосередженими під час його виконання. У 42,9% дітей ЕГ та 40,5% дітей КГ спостерігаємо достатній рівень розвитку досліджуваної якості відповідно до зазначеного критерію. Діти не завжди виявляли захоплення, ентузіазм, зацікавленість під час виконання завдання, іноді виконували його фрагментарно. У 33,8% дітей ЕГ та 32,8% вихованців КГ виявили низький рівень пізнавальної активності. Діти без ентузіазму, зацікавленості, енергійності виконували запропоноване завдання.

Як видно з таблиці, 6% дітей ЕГ та 5,3% дітей КГ у межах когнітивно-діяльнісного критерію продемонстрували високий рівень сформованості пізнавальної активності. Під час виконання завдання мобілізувалися на подолання труднощів, визнавали власні помилки та вміли їх виправити. 63,9% дітей ЕГ та 67,2% дітей КГ достатнього рівня сформованості пізнавальної активності

недостатньо самостійно формулювали пізнавальну мету діяльності, демонстрували недостатні вміння, навички в досягненні результату діяльності. Низький рівень сформованості пізнавальної активності виявлено у 30,1% дітей експериментальних та 27,5% дітей контрольних груп: дошкільники не могли мобілізуватися на подолання труднощів, що виникали у процесі діяльності, не поклалися на власний досвід, очікували допомоги дорослих.

Аналіз результатів дослідження особливостей розвитку пізнавальної активності за особистісно-вольовим критерієм показав: 6,8% дітей ЕГ та 5,3 % дітей КГ засвідчили високий рівень сформованості пізнавальної активності, зокрема вони яскраво виявляли такі особистісно-вольові якості, як наполегливість, рішучість, самостійність, терпіння, самовладання, цілеспрямованість у ході виконання завдання. Достатній рівень розвитку ПА маємо в 31,6% дітей експериментальних та 35,3% контрольних груп. Діти цього рівня не досить яскраво проявляли самостійність, терпіння, наполегливість, рішучість, виконуючи завдання. 61,6% дітей ЕГ та 59,4% дітей КГ продемонстрували низький рівень розвитку пізнавальної активності, зокрема зовсім не проявляли такі особистісно-вольові якості, як наполегливість, рішучість, самостійність у виконанні завдання.

Результати дослідження стану сформованості пізнавальної активності в дітей шостого року життя, схарактеризовані на засадах діагностичної методики «Переплутані лінії», запропоновано в таблиці 2.2.4.

Таблиця 2.2.4

Співвідношення рівнів розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя експериментальних і контрольних груп за методикою «Переплутані лінії» (констатувальний етап експерименту)

Групи дітей шостого року життя	Критерії розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року								
	емоційно-мотиваційний			когнітивно-діяльнісний			особистісно-вольовий		
	Рівні розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року (%)								
	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький
ЕГ	24,8	45,1	30,1	7,5	61,7	30,8	6,0	36,8	57,2
КГ	22,9	50,4	26,7	8,4	58,6	33,0	5,3	38,2	56,5

За результатами аналізу даних, представлених у таблиці, констатуємо: 24,8% дітей ЕГ та 22,9% дітей КГ високого рівня розвитку ПА за емоційно-мотиваційним критерієм проявляли інтерес, зацікавленість до нового завдання, були уважними та зосередженими під час його виконання; 45,1% дітей ЕГ та 50,4% дітей КГ достатнього рівня розвитку досліджуваної якості за означеним критерієм не виявляли яскравого захоплення, ентузіазму, зацікавленості до виконання завдання, виконували його не зовсім уважно, робили помилки; 30,1% дітей ЕГ та 26,7% вихованців КГ низького рівня пізнавальної активності без особливої рішучості, терпіння, витримки ентузіазму виконували запропоноване завдання.

Згідно з даними таблиці, 7,5% дітей ЕГ та 8,4% дітей КГ за когнітивно-діяльнісним критерієм виявили високий рівень сформованості ПА. За спостереженнями, вони вміли самостійно формулювати завдання, мобілізуватись на додання труднощів, визнавали власні помилки та їх виправляли. 61,7% дітей ЕГ та 58,6% дітей КГ мають достатній рівень сформованості ПА. Діти мали труднощі у формулюванні пізнавальної мети запропонованої діяльності, демонстрували недостатні уміння, навички в досягненні результату діяльності. Низький рівень сформованості ПА продемонстрували 30,8% дітей експериментальних та 33% дітей контрольних груп. Вони не могли мобілізуватися на подолання труднощів, що виникали у процесі виконання завдання, не покладалися на власний досвід, очікували допомоги дорослих.

Аналіз результатів дослідження особливостей розвитку ПА за особистісно-вольовим критерієм дозволив резюмувати: 6% дітей ЕГ та 5,3% дітей КГ засвідчили високий рівень сформованості досліджуваної якості, зокрема вони яскраво виявляли наполегливість, рішучість, самостійність, терпіння, самовладання, цілеспрямованість при виконанні завдання; достатній рівень розвитку ПА виявлено в 36,8% дітей експериментальних та 38,2% контрольних груп, які не досить яскраво проявляли самостійність, терпіння, наполегливість, рішучість; 57,2% дітей ЕГ та 56,5% дітей КГ продемонстрували низький рівень розвитку ПА, відповідно не виявляли такі особистісно-вольові якості, як наполегливість, терпіння, самостійність при виконанні завдання.

На основі узагальнення представлених у таблиці показників, зіставлених із загальною кількістю дітей, задіяних в ЕПД, отримуємо результати, які відображені в таблиці 2.2.5.

Таблиця 2.2.5

Узагальнене співвідношення рівнів розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя експериментальних і контрольних груп (констатувальний етап експерименту)

Групи дітей шостого року життя	Критерії розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року								
	емоційно-мотиваційний			когнітивно-діяльнісний			особистісно-вольовий		
	Рівні розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року (%)								
	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький
ЕГ(n=133) абс.	19	78	36	14	92	27	10	34	89
загальний показник (%)	14,3	58,6	27,1	10,5	69,2	20,3	7,6	25,6	66,8
КГ(n=131) абс.	21	86	24	16	92	23	9	28	94
загальний показник (%)	16,0	65,6	18,4	12,2	70,2	17,6	6,9	21,4	71,7

Наведені в таблиці результати дослідження засвідчують: за емоційно-мотиваційним критерієм у 14,3% дітей ЕГ та 16 % дітей КГ виявлено високий рівень сформованості ПА, у 58,6% дітей ЕГ та 65,6% КГ – достатній рівень розвитку, а в 27,1% дітей ЕГ та 18,4 % дітей КГ – низький рівень розвитку. Як видно з таблиці, у межах когнітивно-діяльнісного критерію 10,5% дітей ЕГ та 12,2% дітей КГ продемонстрували високий рівень сформованості пізнавальної активності, 69,2% дітей ЕГ та 70,2% дітей КГ – достатній рівень, а 20,3% дітей ЕГ та 17,6% дітей КГ – низький рівень розвитку. За результатами дослідження розвитку особистісно-вольового компоненту ПА 7,6% дітей ЕГ та 6,9% дітей КГ показали високий рівень її стану, 25,6% дітей ЕГ та 21,4% дітей КГ – достатній рівень, 66,9% дітей ЕГ та 71,7% дітей КГ – низький рівень розвитку.

Згідно з таблицею 2.2.5, якісний склад груп мав незначні відмінності. З метою перевірки коректного формування груп (однорідності за всіма показниками, зіставлення їх із відповідними рівнями), отримання достовірних даних щодо

відсутності істотної різниці між експериментальними й контрольними групами застосуємо критерій К. Пірсона χ^2 .

Сформулюємо статистичні гіпотези для проведення математичного опрацювання результатів. Нульова гіпотеза (H_0) полягала в тому, що рівень сформованості ПА дітей КГ несуттєво відрізнявся від рівня сформованості ПА дітей ЕГ за кожним із трьох критеріїв оцінювання, а відповідна різниця між групами зумовлена випадковими чинниками. Альтернативна гіпотеза (H_1) становила припущення, що між рівнями сформованості ПА дітей контрольних та експериментальних груп є значні відмінності за кожним із критеріїв оцінювання.

Для визначення фактичного значення показника критерію К. Пірсона застосуємо формулу:

$$\chi^2_{\text{емп}} = M \cdot N \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_{i1} - m_{i1}}{N - M}\right)^2}{n_{i1} + m_{i1}} \quad (\text{формула 1})$$

де χ^2 – критерій експериментальної величини сформованості рівня розвитку пізнавальної активності; k – кількість рівнів досягнень (у нашому випадку $k=3$); n_1 – кількість дітей контрольних груп (131); n_2 – кількість дітей експериментальних груп (133); i – категорія одного з рівнів досягнень ($i=1, 2, \dots, k$, де $k=3$); Σ – знак суми; n_{i1} – кількість дітей контрольних груп, які потрапили в i -ту категорію; n_{i2} – кількість дітей експериментальних груп, які потрапили в i -ту категорію.

За результатами обчислення зможемо порівняти емпіричне значення коефіцієнта критерію $\chi^2_{\text{емп}}$ з критичним значенням $\chi^2_{\text{кр}}$ (згідно з таблицею критичних значень $\chi^2_{\text{кр}} = 7,8$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$ – це частка помилкових рішень (рівень свободи), якою можна знехтувати; відповідно можливість того, що вибірки характеристик порівнюваних груп відрізняються, складе $1 - \alpha = 0,95$, тобто у відсотках $P = 95\%$ – це *рівень достовірності відмінностей*) і ступеня вільності $q = 2$ ($q = 3$ рівні досягнень $- 1 = 2$).

Також порівнюємо числові значення критеріїв $\chi^2_{\text{експ}}$ та $\chi^2_{\text{кр}}$ за кожним із них, а результати обрахування для дітей за кожним критерієм оцінювання на початку формульованого етапу представимо в таблиці 2.2.6.

Таблиця 2.2.6

Порівняння значень $\chi^2_{\text{експ}}$ та $\chi^2_{\text{кр}}$ для дітей контрольних та експериментальних груп за критеріями оцінювання (констатувальний етап експерименту)

Критерій \ Групи	Контрольні групи	Експериментальні групи
емоційно-мотиваційний	$\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,99 < 7,8$	$\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,97 < 7,8$
когнітивно-діяльнісний	$\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,18 < 7,8$	$\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,19 < 7,8$
особистісно-вольовий	$\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,16 < 7,8$	$\chi^2_{\text{експ}} < \chi^2_{\text{кр}} \Rightarrow 0,17 < 7,8$

Наведені в таблиці 2.6 результати свідчать, що на початку формульованого етапу експерименту значення $\chi^2_{\text{експ}}$ за кожним критерієм для контрольних й експериментальних груп менше від $\chi^2_{\text{кр}}$, тобто такі статистичні показники підтверджують нульову гіпотезу.

Маємо всі підстави для прийняття нульової гіпотези та об'єктивного проведення перевірки й оцінювання ефективності експериментальної методики. Аналіз результатів експериментальних даних із використанням критерію К. Пірсона свідчить, що на початку формульованого етапу за всіма розглянутими критеріями, відповідно до кожного рівня сформованості ПА вибірки контрольних й експериментальних груп не мали статистично значущих розбіжностей (за умови рівня значущості $\alpha = 0,05$).

Результати констатувального етапу за емоційно-мотиваційним, когнітивно-діяльнісним та особистісно-вольовим критеріями виявили незначний відсоток дітей з високим рівнем сформованості пізнавальної активності, що доводить необхідність упровадження ефективних педагогічних умов формування означеної якості в дітей шостого року життя.

Методика дослідження особливостей сформованої здатності вихователів ЗДО до формування ПА в дітей шостого року життя була такою. Передусім було

проведено анкетування вихователів із метою вивчення особливостей сформованості знаннєвого компоненту їх здатності до формування досліджуваної якості в умовах ЗДО.

Зміст анкети складала система таких запитань: «Протягом якого терміну Ви здійснюєте освітню діяльність на посаді вихователя ЗДО?»; «У чому, на Ваш погляд, полягає сутність поняття «пізнавальна активність дітей шостого року життя?»; «Чи притаманна Вам така професійна якість, як «здатність до формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя?»; «Який рівень розвитку здатності до формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя Вам притаманний: високий, достатній, низький?»; «Які педагогічні умови, засоби, методи, форми організації освітнього процесу Ви застосовуєте задля формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя в умовах ЗДО?»; «Якими будуть Ваші пропозиції щодо вдосконалення здатності вихователів до формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя в умовах ЗДО?».

Співвідношення відповідей вихователів на перше запитання анкети запропоновано в таблиці 2.2.7.

Таблиця 2.2.7

**Співвідношення відповідей вихователів на перше запитання анкети
(констатувальний етап експерименту)**

Кількість відповідей вихователів щодо терміну перебування на посаді вихователя дітей раннього та дошкільного віку		
від 1 до 5 років	від 5 до 10 років	від 10 років і більше
4	10	12

На перше запитання анкети було отримано відповіді від усіх вихователів, які брали участь в ЕПД. Отримано чотири відповіді, які свідчать про термін їх перебування на посаді вихователя від одного до п'яти років. Про термін на посаді від п'яти до десяти років повідомили десять вихователів. Термін педагогічної діяльності від десяти років і більше засвідчили дванадцять вихователів. Тож за результатами анкетування було виявлено, що в ЗДО працюють переважно молоді, проте досить досвідчені фахівці.

Співвідношення відповідей вихователів на друге запитання анкети представлено в таблиці 2.2.8.

Таблиця 2.2.8

**Співвідношення відповідей вихователів на друге запитання анкети
(констатувальний етап експерименту)**

Кількість відповідей вихователів, у яких визначено зміст основного поняття дослідження		
відповідає науковому формулюванню	не зовсім відповідає науковому формулюванню	не відповідає науковому формулюванню
4	16	6

Відповіді вихователів на друге запитання анкети «У чому, на Ваш погляд, полягає зміст поняття «пізнавальна активність дітей шостого року життя?» було узагальнено за трьома групами: відповідні науковому визначенню змісту поняття – чотири відповіді; не зовсім відповідні науковому визначенню змісту поняття – шістнадцять відповідей; не відповідні науковому визначенню змісту поняття – шість відповідей.

До таких, що відповідають науковому визначенню змісту досліджуваного поняття, віднесено відповіді чотирьох вихователів: у них названо основні якісні характеристики пізнавальної активності дітей шостого року життя або їх більша частина: «пізнавальна потреба», «допитливість», «зацікавленість» «пізнавальний інтерес», «пізнавальна діяльність», «прагнення», «діяльнісна спрямованість», «емоційні прояви», «мотиви діяльності», «знання», «уміння», «навички», «вольові якості», «особистісні якості» тощо.

До таких, що не зовсім відповідають науковому визначенню змісту досліджуваної дефініції, віднесено відповіді шістнадцяти вихователів, у яких названо лише декілька основних характеристик, що становить менше половини окреслених нами основних характеристик досліджуваного поняття.

До невідповідних науковому визначенню змісту досліджуваного поняття зараховано відповіді шести вихователів, у яких не визначено жодної з основних якісних характеристик пізнавальної активності, а також тавтологічні відповіді з

необґрунтованим повторенням одних і тих самих близьких за змістом слів (наприклад, пізнавальна активність – це прояв активності тощо).

На третє запитання анкети «Чи притаманна Вам така професійна якість, як здатність до формування ПА у дітей шостого року життя?» вихователі, задіяні в ЕПД, відповіли таким чином: вісім вихователів відповіли ствердно «так, притаманна»; шістнадцять вихователів відповіли «частково притаманна»; два вихователі відповіли, що їм означена професійна якість «не притаманна».

Результати узагальнення відповідей вихователів ЗДО на четверте запитання анкети «Який рівень розвитку здатності до формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя Вам притаманний: достатній, не зовсім достатній, недостатній?» представлено в таблиці 2.2.9.

На основі показників таблиці констатуємо: чотири вихователі вважають рівень розвитку власної здатності до формування ПА в дітей шостого року життя достатнім; чотирнадцять вихователів свій рівень розвитку означеної здатності визначають як не зовсім достатній; вісім вихователів власний досвід оцінюють як недостатній.

Таблиця 2.2.9

**Співвідношення відповідей вихователів на четверте запитання анкети
(констатувальний етап експерименту)**

Кількість відповідей вихователів щодо розвитку їхньої здатності до формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя		
достатній	не зовсім достатній	не достатній
4	14	8

Співвідношення відповідей вихователів на п'яте запитання «Які педагогічні умови, засоби, методи, форми організації освітнього процесу Ви застосовуєте для формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя в умовах ЗДО?» подано в таблиці 2.2.10.

Таблиця 2.2.10

**Співвідношення відповідей вихователів на п'яте запитання анкети
(констатувальний етап експерименту)**

№ за/п	Педагогічні умови, засоби, методи, форми організації освітнього процесу, що застосовуються вихователями задля формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя в умовах закладу дошкільної освіти	Кількість відповідей
1.	Педагогічні умови ефективного формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти	
1.1	Педагогічно доцільна насиченість освітнього розвивального середовища ЗДО засобами медіа	23
1.2	Освітня взаємодія з різними соціальними інституціями, зокрема з батьками вихованців, щодо формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя	18
1.3	Особистісно орієнтована взаємодія, спілкування всіх учасників освітнього процесу (дітей, вихователів, батьків вихованців)	19
1.4	Підвищення рівня професійної здатності вихователів до застосування різних засобів медіа, зокрема сучасних, із метою формування пізнавальної активності дітей шостого року життя	16
1.5	Мотивація дітей шостого року життя до активної пізнавальної діяльності	8
1.6	Збагачення змісту всіх компонентів психолого-педагогічного супроводу з метою формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя засобами медіа	11
	Разом:	95
	Педагогічні засоби, зокрема засоби медіа, які використовуються вихователями задля формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя	
1.1.	Різні види діяльності дітей	14
1.2.	Книжки	22
1.3.	Телебачення	8
1.4.	Комп'ютер	10
1.5.	Картини, картинки, ілюстрації, малюнки	21
1.6.	Мультфільми	24
1.7	Презентації	7
1.8	Відео	11
1.9	Інтернет-мережа	8
1.10	Журнали	12
1.11	Персональні гаджети	6
1.12	Онлайн-ігри	9
1.13	Віртуальна реальність	4
1.14	Радіо	9
	Разом:	165
	Педагогічні методи, форми організації освітнього процесу, які використовуються вихователями задля формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя в умовах закладу дошкільної освіти	
2.1	Експериментування	12
2.2	Читання художніх творів	21
2.3	Бесіди	23
2.4	Творчі завдання	17
2.5	Дидактичні ігри	24

Продовження таблиці 2.2.10

2.6	Сюжетно-рольові ігри	22
2.7	Індивідуальні пошукові проєкти	6
2.8	Проблемні ситуації	9
2.9	Створення коректурних таблиць	14
2.10	Розповіді	16
2.11	Тематичні заняття	18
Разом:		182

Узагальнені відповіді вихователів ЗДО на шосте запитання анкети «Якими будуть Ваші пропозиції щодо вдосконалення здатності вихователів до формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО?» запропоновано в таблиці 2.2.11.

Таблиця 2.2.11

**Співвідношення відповідей вихователів на шосте питання анкети
(констатувальний етап експерименту)**

№ за/п	Зміст пропозицій щодо вдосконалення здатності вихователів до формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя засобами медіа, що зумовлюють необхідність:	Кількість відповідей
1.	систематичної участі в науково-практичних вебінарах, проблемних семінарах, воркшопах;	20
2.	обміну професійним досвідом між фахівцями дошкільної освіти;	15
3.	відеопереглядів відкритих форм освітньої взаємодії вихователів із дітьми;	17
4.	забезпечення методичними літературними джерелами, методичними матеріалами;	22
5.	індивідуальних консультацій;	13
2.	використання педагогічно доцільного зарубіжного досвіду	10
Разом:		97

З метою дослідження сформованого діяльнісного компоненту здатності вихователів ЗДО до формування пізнавальної активності дітей шести років домінантним педагогічним методом було обрано спостереження. Нагадаємо, що дослідження відбувалося в межах освітнього напрямку «Дитина в природному довіллі» ДСДО (2021) [193].

Упродовж спеціально організованих спостережень за освітньою діяльністю вихователів ми зосереджували увагу на змісті освітнього процесу. Також увагу

акцентовано на тому, які педагогічні засоби, зокрема засоби медіа, методи, форми організації освітнього процесу застосовувалися педагогами в різних видах життєдіяльності дітей.

Відповідно до результатів спостережень зазначаємо: вихователі досить професійно, старанно, відповідально реалізовували зміст освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (розділ «Природний світ: дитина у світі природи») [54]; продовжували ознайомлення дітей із природою планети Земля, із природними явищами, які відбуваються в різні пори року; формували в дітей уявлення про сонце, вітер, стан неба, опади, воду, ґрунт, рослини, тварини, працю людей у природі тощо.

Педагоги демонстрували використання різних засобів, методів впливу на дітей, упроваджували різні форми організації освітнього процесу, максимально намагалися використати для цього простір закладу дошкільної освіти. Діти з цікавістю поринали в різні види діяльності, застосовуючи набутий знаннєвий досвід і демонструючи сформовані вміння, навички, певні способи діяльності у природному довкіллі, а також опановували новий інформаційний і діяльнісний досвід.

Вихователі формували в дітей уміння охороняти природу, піклуватися про тварин, птахів, використовуючи різні форми та методи роботи. Педагоги систематично організовували й проводили спостереження, працю на природі, елементарні дослідження, експериментування, різноманітні бесіди на екологічну тематику. В освітньому процесі було використано наукову, художню літературу, різні ілюстрації, картини, картинки, малюнки тощо.

Так, під час ручної праці, діти використовували природний матеріал (шишки, насіння, горіхи, жолуді тощо). Упродовж діяльності вони не лише оволодівали елементарними трудовими вміннями, навичками, а й поглиблювали свої знання про властивості предметів, їх значення в житті людини, дізнавалися про необхідність дарів природи в раціоні тварин і птахів, які харчуються ними в різні пори року. Діти усвідомлювали важливість збереження природи (птахів, тварин тощо) та необхідність її захисту.

Велику допомогу вихователям у їх освітній діяльності надавали виготовлені власноруч дидактичні ігри, дидактичні матеріали, що слугували засобом ознайомлення дітей із явищами природи, сезонними змінами та виховання чуйного ставлення до природного довкілля.

Результати спостережень засвідчили, що формування природничо-екологічної компетентності в дітей шостого року життя відбувається в освітньому процесі ЗДО на засадах активного використання певних форм, методів ознайомлення з природою, організації безпосереднього контакту дітей з об'єктами природи, залучення батьків до процесу формування природничо-екологічної компетентності, інтеграції з іншими освітніми напрямками ДСДО (2021) [193].

Однак, у ході спостереження було помічено, що в освітній діяльності вихователів часто відсутній напрям формування пізнавальної активності дітей, компонентів цієї якості. Майже не залучалися в освітній взаємодії з дітьми ігрові, проблемні ситуації, тематичні драматизації, ситуації-загадки, бесіди як важливі методи формування пізнавальної активності. Досить рідко застосовувалися дидактичні ігри, пізнавальні казки тощо. Вихователі замало використовували ілюстративний матеріал і зовсім не використовували елементи ТРВЗ. У психолого-педагогічному супроводі ми не спостерігали чіткої системи роботи з дослідницької діяльності та наповнення ігрових куточків дітей сучасним матеріалами.

Спостереження також дозволяє констатувати дефіцит засобів медіа в освітній діяльності вихователів. Не було помічено системного, ефективного, педагогічно доцільного застосування різних засобів медіа, зокрема журналів, газет, радіо- та телепередач, мультфільмів, картин, картинок, ілюстрацій, які б відображали діяльність, пов'язану з використанням засобів медіа, коміксів, віртуальної реальності тощо. Проте, в анкетах вихователі вказували на застосування в освітньому процесі телебачення, презентацій, відео, мультфільмів, журналів, радіо, онлайн-ігор тощо.

Аналіз результатів спостереження дозволяє констатувати недостатній рівень розвитку діяльнісного компоненту здатності вихователів до формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах

закладу дошкільної освіти. Спостерігаємо певну невідповідність змісту відповідей вихователів про педагогічні умови, засоби, методи, форми організації освітнього процесу, що застосовуються ними задля формування ПА, та станом їх реальної освітньої практики в означеному аспекті.

У межах дослідження ми вивчили перспективні, календарні плани вихователів й проаналізували з таких позицій:

- системності, всебічності, повноти реалізації змісту програми «Дитина» (202) [54] в межах розділу «Природний світ: дитина у світі природи» на засадах залучення різних засобів медіа;
- наявності завдань із метою формування ПА активності у дітей шостого року життя на основі різних видів діяльності та з використанням засобів медіа;
- змісту й особливостей освітньої взаємодії з різними соціальними інституціями, зокрема з батьками вихованців, задля формування ПА дітей на основі застосування засобів медіа.

Результати вивчення, аналізу змісту перспективних, календарних планів вихователів ЗДО, які беруть участь в ЕПД, подано в таблиці 2.2.12.

Таблиця 2.2.12

**Результати аналізу планів освітньої діяльності вихователів ЗДО
(констатувальний етап експерименту)**

Наявність у плануванні освітньої взаємодії вихователя з дітьми шостого року життя											
системності, повноти, всебічності реалізації розділу програми «Дитина» (2021 р.) «Природний світ: дитина у світі природи»			мети, завдань педагогічного супроводу формування пізнавальної активності дітей			застосування засобів медіа в межах реалізації розділу програми «Дитина» (2020 р.) «Природний світ: дитина у світі природи»			взаємодії вихователів ЗДО з батьками вихованців задля формування пізнавальної активності засобами медіа		
Кількість вихователів, у яких наявна у плануванні освітня взаємодія вихователя з дітьми шостого року життя											
достатня	не зовсім достатня	не достатня	достатня	не зовсім достатня	не достатня	достатня	не зовсім достатня	не достатня	достатня	не зовсім достатня	не достатня
10	13	3	6	11	9	3	13	10	5	16	5

Результати таблиці підтверджують наявність у плануванні освітньої взаємодії вихователя з дітьми певної системності, повноти, всебічності реалізації розділу програми «Дитина» (2021) [54] «Природний світ: дитина у світі природи». Тобто формування природничо-екологічної компетентності в цілому ведеться систематично, згідно з методичними, нормативними вимогами.

Наявність у плануванні освітньої взаємодії вихователя з дітьми системності, повноти, всебічності реалізації розділу програми «Дитина» (2021) [54] «Природний світ: дитина у світі природи» є достатньою у 10 вихователів, не досить достатньою – у 13 педагогів; недостатньою – у 3 вихователів.

Разом із тим, результати аналізу засвідчують: вихователі в цілому планують освітню діяльність з формування пізнавальної активності. Так, у 6 вивчених планах досить повно, систематично подано психолого-педагогічний супровід з формування пізнавальної активності дітей означеного віку; в 11 планах вихователів означений компонент освітньої діяльності представлено фрагментарно; 9 вихователів взагалі не планують психолого-педагогічний супровід з формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя.

Як показав аналіз, 3 вихователі систематично планують застосування традиційних і сучасних засобів медіа в різних видах діяльності та в межах різних напрямів ДСДО (2021) [193], зокрема в межах освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі». 13 вихователів планують використання лише зрідка, несистемно деяких, частіше традиційних, засобів медіа. Звідси спостерігаємо фрагментарність, ситуаційність у залученні низки засобів медіа. У 10 вихователів використання медійних засобів у психолого-педагогічному супроводі з формування природничо-екологічної компетентності не планувалося.

Наявність у плануванні змісту, форм взаємодії вихователів ЗДО з батьками вихованців або особами, які їх замінюють, задля формування ПА є достатньою у 5, не зовсім достатньою у 16 та недостатньою у 5 вихователів.

Дослідження стану предметно-ігрового освітнього середовища в експериментальних і контрольних групах дітей шостого року життя в межах

освітнього напрямку ДСДО (2021) [193] «Дитина в природному довкіллі» здійснювалося на засадах такого методу наукового дослідження, як спостереження.

Порівняльний аналіз результатів спостереження дозволяє констатувати, що як в експериментальних, так і в контрольних групах ЗДО, які брали участь в ЕПД, забезпечення різними засобами медіа приблизно однакове.

Щодо наповненості освітнього простору ЗДО візуальними засобами медіа, то можна резюмувати наявність плакатів, світлин, карток, картин, картинок, ілюстрацій, малюнків тощо. Проте деякі з них є дещо застарілими (застарілі сюжети, не досить яскравий, естетичний та привабливий вигляд тощо).

Візуальні засоби медіа також представлені друкованою продукцією, науковою та художньою літературою, зокрема це різні народні казки, українські казки (чарівні, героїко-фантастичні, соціально-побутові), казки народів світу, авторські казки, оповідання, вірші, досить об'ємні твори українських і зарубіжних письменників. Є художні твори Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, О. Пчілки, О. Олеся, Б. Грінченка. Відповідно до вимог освітньої програми «Дитина» (2020) [54] є художні твори сучасних українських авторів («Осінні клени», «Листопад», «Шуліки», «Кажани» Г. Бойка; «Клинові листки» І. Блажкевич; «Синичка» Г. Демченко; «По дорозі лізе рак», «Миша» Є. Гуцала; «Ромашка», «Летять журавлі», «Конвалія» М. Познанської та інші).

Сучасна друкована продукція, зокрема періодичні журнали для дітей з розміщеними на шпальтах оповіданнями, віршами, наявна в обмеженій кількості. Сучасні друковані видання представлені лише в одному екземплярі в методичних кабінетах ЗДО. Екземпляри книжок сучасних поетів, прозаїків розміщено на полицях мовленнєвих, художньо-мовленнєвих осередків вікових груп дітей шостого року життя лише в окремих ЗДО.

Візуальні засоби медіа пізнавального спрямування представлені в ЗДО плакатами, фотокартками (різноманітність тематики недостатня), енциклопедіями (по одному екземпляру в закладі), друкованою періодикою з пізнавальними розповідями про довкілля, ілюстративними альбомами про Всесвіт тощо.

Щодо аудіозасобів медіа, то слід відмітити: записи літературних творів (казок, оповідань, віршів тощо) здебільшого у ЗДО є, проте відтворити їх часто немає можливості (відсутнє технічне забезпечення). У куточках представлені записи художніх творів, казок, оповідань, віршів на природничу тематику, а також записи звуків природи (вітру, грому, дощу, співу птахів тощо), проте їх кількість невелика.

У всіх групах ЗДО є аудіовізуальні засоби медіа. Матеріал, який є в наявності, зберігається на флешках, відеокасетах, проте технічного забезпечення для перегляду такого матеріалу часто не вистачає. У більшості ЗДО є телевізори, проте, як правило, дещо застарілої системи (без USB-роз'єму). Відеомагнітофон був виявлений тільки у одному закладі. Переглядати матеріали з природничої тематики діти мали змогу завдяки власним технічним пристроям вихователів (ноутбукам, планшетам тощо).

Аудіовізуальні засоби медіа також представлені у вигляді відеозапису деяких літературних свят, вікторин, що присвячені природовідповідній тематиці та проводилися в ЗДО (за декілька минулих років). Проте демонстрація їх також можлива за використання технічних засобів вихователя або у спеціально відведений час у музичній залі.

У ЗДО також було виявлено відеопрезентації вихователів, фрагменти відео з інтернет-мережі, проте різноманітність та доступність відтворення не в усіх ЗДО на належному рівні. Зазвичай ці відео транслюють під час освітнього процесу, інколи у другій половині дня. Водночас відсутність технічного інструментарію для відтворення часто не сприяє доступності цих медіа повною мірою.

Засоби аудіомедіа в батьківських куточках відсутні в усіх ЗДО. У деяких є перелік телепередач, музичних чи літературних творів, які рекомендовано до прослуховування дітьми згідно з освітніми програмами для дітей шостого року життя. У батьківських куточках візуальні засоби медіа представлено деякими світлинами життєдіяльності дітей в ЗДО в межах освітнього напрямку ДСДО (2021) [193] «Дитина в природному довкіллі» (праця на природі, екскурсії в природному довкіллі, свята, що присвячені різним порам року, природі планета Земля тощо). Також у батьківських куточках розміщені поради, консультації з формування

природничо-екологічної компетентності дітей шостого року життя, виставки дитячих робіт (малюнки, поробки, аплікації на природничу тематику, світлини із зображенням дітей на прогулянках в різні пори року тощо).

Для батьків запропоновано перелік наукової, художньої літератури, яку доцільно використовувати для ознайомлення дітей з природою, моделлю планети, з істотними ознаками об'єктів рослинного і тваринного світу, формування ціннісного ставлення до природи тощо. У деяких ЗДО для батьків організовано виставки різноманітних книг на природничу тематику, які також можна використати в освітньому процесі.

Аналіз стану освітнього розвивального середовища засвідчив недостатність його забезпечення та використання засобів медіа.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дисертаційної праці представлено характеристику процесу й результатів констатувального етапу експерименту, в якому на основі застосування спеціально розробленого критеріально-діагностичного комплексу визначено рівні розвитку ПА у дітей шостого року життя.

Визначено мету та завдання констатувального етапу експерименту. На засадах результатів досліджень (Н. Бібік [9], Т. Гурковська [50], Т. Марцинківська [46], В. Моляко [157] та інших) окреслено правила, що зумовлюють ефективність здійснення ЕПД на констатувальному етапі експерименту.

З урахуванням змісту ДСДО (2021) [193], освітніх програм виховання та розвитку дітей дошкільного віку, зокрема програми «Дитина» (2020) [54], ряду психолого-педагогічних досліджень (О. Брежнева [14], І. Литвиненко [124], Т. Ткачук [243], І. Товкач [244], М. Федорова [250], К. Щербакова [261] та інші) визначено критерії та показники розвитку ПА в дітей шостого року життя, відповідно до них окреслено рівні розвитку досліджуваної якості (високий, достатній, низький), схарактеризовано їх змістове наповнення.

Для виявлення рівня сформованості ПА в дітей шостого року життя було застосовано такі методи наукового педагогічного дослідження як бесіда,

спостереження, діагностичні методики («Екологічна стежина» (графічний диктант); «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом); «Переплутані лінії»). Зміст методів наукового дослідження визначено з опертям на ДСДО (2021) [193], освітні програм для дітей дошкільного віку, зокрема освітню програму «Дитина» (2021) [54].

Правильний вибір і використання методів дослідження уможливив вивчення рівнів розвитку пізнавальної активності дітей шостого року життя у межах її емоційно-мотиваційного, когнітивно-діяльнісного, особистісно-вольового критеріїв. Отримані результати діагностики опрацьовано за допомогою методів якісного й кількісного аналізу.

Результати дослідження особливостей розвитку ПА в дітей шостого року життя на констатувальному етапі експерименту зумовили узагальнення: за емоційно-мотиваційним критерієм у 14,3% дітей ЕГ та 16 % дітей КГ виявлено високий рівень, у 58,6% дітей ЕГ та 65,6% КГ – достатній рівень, у 27,1% дітей ЕГ та 18,4 % дітей КГ – низький рівень розвитку досліджуваної якості. Як видно з таблиці, у межах когнітивно-діяльнісного критерію 10,5% дітей ЕГ та 12,2% дітей КГ виявили високий рівень сформованості пізнавальної активності, 69,2% дітей ЕГ та 70,2% дітей КГ – достатній рівень, 20,3% дітей ЕГ та 17,6% дітей КГ – низький рівень. За результатами дослідження рівня розвитку ПА у межах особистісно-вольового компоненту 7,6% дітей ЕГ та 6,9% дітей КГ показали високий рівень її стану, 25,6% дітей ЕГ та 21,4% дітей КГ – достатній рівень, 66,9% дітей ЕГ та 71,7% дітей КГ – низький рівень.

На основі використання методів педагогічного дослідження встановлено, що переважна частина дітей шостого року життя, які були задіяні в ЕПД, мають середній і низький рівень розвитку ПА, що підтвердило актуальність досліджуваної проблеми й зумовило проведення формувального етапу експерименту, зміст та особливості якого представлено в наступному розділі.

З метою дослідження здатності вихователів ЗДО до формування ПА у дітей шостого року життя, зокрема знанневого компоненту, було використано анкетування вихователів, а задля дослідження діяльнісного компоненту здатності вихователів ЗДО до формування пізнавальної активності – спостереження.

Дослідження змісту перспективних, календарних планів вихователів уможливили висновок: у невеликої кількості педагогів можна спостерігати системність, повноту, всебічну реалізацію розділу «Природний світ: дитина у світі природи» програми «Дитина» (2021) [54]. Відповідно формування природничо-екологічної компетентності у досить незначної частини вихователів ведеться систематично, згідно з методичним, нормативним вимогам. Разом з тим, результати аналізу також засвідчили, що в більшості вихователів такий компонент педагогічної взаємодії як формування пізнавальної активності, заплановано фрагментарно або ж планування психолого-педагогічного супроводу становлення досліджуваної якості не враховане.

Окрім того, більшість вихователів лише зрідка, безсистемно планують використання засобів медіа (частіше за все традиційних) у різних видах діяльності та в межах різних напрямів ДСДО (2021) [193], зокрема, освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі». У плануванні використання засобів медіа в освітньому процесі спостерігаємо фрагментарність, ситуаційність. Деякі вихователі використання засобів медіа у психолого-педагогічному супроводі формування природничо-екологічної компетентності зовсім не планують.

Отже, аналіз результатів анкетування вихователів, спостереження їхньої професійної діяльності в умовах ЗДО, зокрема процесу формування ПА у дітей шостого року життя, а також вивчення змісту перспективних, календарних планів освітньої діяльності дозволяє констатувати необхідність удосконалення здатності педагогів до формування досліджуваної якості.

Аналіз стану освітнього розвивального середовища засвідчив недостатність у забезпеченні його засобами медіа та використанні їх в освітньому процесі ЗДО, а також певну невідповідність рекомендаціям освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) [193].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ШОСТОГО РОКУ ЖИТТЯ ЗАСОБАМИ МЕДІА В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У третьому розділі дисертаційної роботи визначено та схарактеризовано педагогічні умови ефективного формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО. Запропоновано систему формування досліджуваної якості. Представлено результати експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО.

3.1. Педагогічні умови формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа

Для обґрунтування педагогічних умов ефективного формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа виходимо з того, що умова – це сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливає на розвиток певного явища; до того ж це явище опосередковується активністю особистості, групою людей тощо [291].

Зміст поняття «умова» також може бути визначене як явище, феномен, від якого певним чином що-небудь залежить або досить стійкі обставини, що визначають функціонування, розвиток певної системи. У свою чергу «педагогічні умови» – результат цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм освітнього процесу задля досягнення певних цілей. Від педагогічних умов як чинників (обставин) залежить ефективність функціонування освітніх систем.

У контексті дисертаційної роботи актуальним є положення щодо необхідності врахування ряду педагогічних умов з метою успішного досягнення конкретних

цілей освітнього процесу, до того ж ефективність процесу й результату освіти визначається не однією умовою, а їх системою [17; 24; 76].

Термін «умови» має значну кількість інтерпретацій [291]: як філософське поняття (на рівні взаємозалежності двох явищ, коли одне обумовлює існування іншого або без детермінантного впливу першого не може існувати друге); як семантичний феномен, сутність якого пояснюється через такі ознаки, як причина, обставина, вимоги, обстановка, що уможливають здійснення певного наміру, дії або сукупності дій. Психолого-педагогічне тлумачення цього терміну означає сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, можливостей, впливів, що обумовлюють певні зрушення в особистісному розвитку людини, досягнення поставлених освітніх цілей і завдань, орієнтують на врахування цілей, змісту, засобів освітньої діяльності.

С. Іванчук [69] зазначає, що в науковій літературі, дисертаційних дослідженнях поняття «педагогічні умови» використовується досить активно, оскільки воно уособлює певний ресурс (компонент з огляду на системний підхід у складі взаємопов'язаних елементів), що зумовлює раціональне, якісне, успішне та результативне розв'язання будь-якої актуальної педагогічної проблематики. За спостереженнями дослідниці, аналітичні розвідки пропонують логічно впорядковане пояснення сутності педагогічних умов: по-перше, йдеться про «середовище, обставини», у яких відбувається певний процес; по-друге, це той чинник, від якого залежить щось інше. Це означає, що варто враховувати подвійну роль феномену «педагогічні умови». Освітній процес відбувається в просторі реалізації цих умов і під їхнім впливом. У подальшому обґрунтування сутності терміну «педагогічні умови», його конкретизацію та прикладне застосування детермінують дослідницькі завдання.

Ми дотримуємося наукового погляду [189], відповідно до якого педагогічні умови можна розглядати як потужний важіль, що становить сукупність необхідних і достатніх внутрішніх і зовнішніх чинників, які забезпечують успішний перебіг і доцільне функціонування конкретного явища в єдності всіх його компонентів (у

нашому випадку системи формування ПА в дітей шостого року життя засобами медіа) і досягнення поставленої мети.

Доведено, що сукупність педагогічних умов відрізняється від умов соціальних, психологічних, організаційних тощо (Т. Сорочан [230] та інші). Соціальні умови пов'язуються з особливостями політичного, соціально-економічного розвитку держави, спрямованістю її політики (гуманістичною, демократичною або авторитарною, жорсткою). Негативним результатом актуалізації соціальних умов щодо виховання, розвитку, освіти дітей шостого року життя, зокрема формування їх ПА, є деяка невпевненість суспільства, вихователів, батьків здобувачів дошкільної освіти у стабільності майбутнього в умовах суспільно-політичної кризи, воєнного стану української держави, турбулентності розвитку сучасного вітчизняного, європейського, світового соціуму. Це суттєво ускладнює, гальмує процес розвитку кожної дитини, зокрема успішності формування її ПА, що, безперечно, значною мірою зумовлюється соціальними умовами.

Підґрунтям психологічних умов формування ПА є врахування індивідуальних, особистісних якостей дітей шостого року життя, їх вікових особливостей, своєрідності розвитку їх психічних пізнавальних процесів (сприймання, відчуття, уваги, уяви, пам'яті, мислення, мовлення тощо). Важливими психологічними умовами є створення емоційно-позитивного, комфортного, привабливого мікроклімату в ЗДО; впровадження особистісно орієнтованого, демократичного стилю стосунків в освітній взаємодії всіх учасників педагогічного процесу; забезпечення ефективного мотивування успішності дітей у різних видах діяльності, зокрема пізнавальній.

У контексті нашого дослідження організаційні умови ми розуміємо як спеціально визначені обставини, що забезпечують успішну взаємодію всіх учасників освітнього процесу (дітей, вихователів, батьків вихованців та / або осіб, які їх замінюють), упорядкування всіх структурних компонентів цілісної системи формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа задля активного й оптимального використання.

Зважаючи на різні наукові погляди, вважаємо можливим розглядати педагогічні умови як характеристики, особливості освітнього процесу, які сприяють успішному формуванню ПА.

Педагогічні умови ефективної ЕПД в умовах ЗДО з метою становлення ПА дітей шостого року життя в нашому дослідженні обґрунтовано на підставі мети, завдань дослідження, його теоретико-методичних засад, результатів констатувального етапу експерименту. Відповідно з-поміж основних педагогічних умов результативного застосування експериментальної системи формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа визначено:

1) забезпечення суб'єкт-суб'єктних міжособистісних стосунків усіх учасників освітнього процесу (вихователів, здобувачів дошкільної освіти, їх батьків та / або осіб, які їх замінюють) в умовах закладу дошкільної освіти;

2) упровадження медіасередовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти;

3) застосування комплексу традиційних та інноваційних педагогічних методів, форм взаємодії вихователя з дітьми в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Забезпечення суб'єкт-суб'єктних міжособистісних стосунків усіх учасників освітнього процесу (вихователів, здобувачів дошкільної освіти, їх батьків та / або осіб, які їх замінюють) в умовах ЗДО розглядається в дослідженні як перша педагогічна умова ефективності ЕПД.

Спираючись на результати наукового дослідження Н. Ткачової [242], науковці [291] вказують на відносний характер диференціації «суб'єкта» й «об'єкта» у контексті взаємодії особистостей, рекомендують враховувати складну структуру суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що характеризується подвійною рефлексивністю: кожна із сторін може виступати в ролі об'єкта і в ролі суб'єкта взаємодії, у ролі суб'єкта й об'єкта діяльності. Межею між цими поняттями є рубіж суб'єктного ставлення: усе, що знаходиться по один бік цього рубежу, є «Я» (суб'єкт), а те, що знаходиться по інший бік, це інше (об'єкт).

Ми також підтримуємо позиції вчених [190] щодо осмислення в наукових літературних джерелах синонімічного значення термінів «відносини», «взаємини», «взаємодія», «міжособистісні стосунки».

У дослідженнях Н. Ткачової [242] зміст поняття «відносини» визначено як взаємний зв'язок різних величин, предметів, дій, як взаєморозташування об'єктів та їх властивостей, а «взаємини» – це взаємні відносини між ким-небудь. Відносини є не тільки відображенням різнопланових зв'язків людини з навколишнім світом, але й психічним утворенням особистості, в якому інтегруються результати пізнання певного об'єкта, емоційні й поведінкові відгуки на цей об'єкт. Основними характеристиками відносин є модальність (ставлення позитивне, негативне або байдуже); інтенсивність (симпатія, дружба, любов); усталеність (варіювання за мірою усталеності); генералізованість і диференційованість.

Зміст поняття «взаємодія» характеризується [190] як взаємний зв'язок двох явищ. Це процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємну зумовленість і взаємозв'язок. Із позицій філософії це категорія, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну зумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого. Поняття взаємодії перебуває у глибокому зв'язку з поняттям структури. Взаємодія є інтегрувальним чинником, завдяки якому відбувається поєднання компонентів у певну сукупність.

Доведено [291], що в сучасній психології існує безліч позицій щодо значення міжособистісних стосунків у життєдіяльності людей, зокрема дітей шостого року життя. Виходячи з того, що будь-яка особистість розглядається в її взаємозв'язку з іншими представниками певної соціальної спільноти, до якої вона належить, саме в людських стосунках виявляється глибокий зміст людського «Я», яке «вплітається» в об'єктивні суспільні відносини, дозволяючи виділити особливий їх рівень – міжособистісні стосунки, які ґрунтуються на основі певних чуттів дитини, що виникають у неї з приводу дорослих людей, однолітків, їх поведінки, діяльності, позиції в суспільстві тощо.

На думку В. Желанової [60], вивчення проблеми суб'єкт-суб'єктних стосунків в освітній діяльності належить передусім західній гуманістичній психології ХХ століття (Д. Дьюї, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, Е. Фромм та інші), основоположні принципи якої (цілісність духовного середовища індивідуума; позитивна психологічна настанова; активність особистості в розвитку, різних видах діяльності тощо) сприяли теоретичному науковому обґрунтуванню міжособистісних стосунків педагогів з вихованцями.

Авторка констатує [60], що термінологія, пов'язана з проблематикою міжособистісного спілкування в освітній діяльності, зокрема з поняттям «педагогічне спілкування», почала запроваджуватися у вітчизняну психолого-педагогічну науку з середини 70-х років ХХ століття. Освітня діяльність педагогів-новаторів 80-х–90-х років здійснювалася на основі «педагогіки співпраці», що акумулювала ідеї гуманізму, особистісно зорієнтованої освіти, права дітей на творчу самореалізацію, демократичні форми і методи педагогічної взаємодії.

Окреслена проблема є об'єктом дослідження сучасних українських учених (І. Бех, А. Бойко, В. Паламарчук, С. Подмазін, Н. Якиманської та інші). Питанню концептуальних основ упровадження особистісно зорієнтованої освіти, суб'єкт-суб'єктних стосунків в освітніх закладах присвячено наукові роботи В. Вербицького, В. Мачуського, Г. Пустовіта, А. Сиротенка, Т. Сущенко та інших. Дослідниками створено соціально-філософську модель особистісно зорієнтованої освіти, презентовано основні детермінанти оптимізації її розвитку, визначено співвідношення саморозвитку та спеціально організованого розвитку творчої особистості в особистісно зорієнтованому освітньому середовищі.

В. Желанова [60] окреслює основні принципи суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії в умовах дошкільної освіти, з-поміж яких: взаємоповага, довіра, доброзичливість, діалогічність, які є проявом суб'єкт-суб'єктних міжособистісних стосунків та стимулюють розвиток активності дитини, створюють можливості для задоволення її потреби у творчій самореалізації, самоствердженні. Учена акцентує увагу на необхідності здійснення дошкільної освіти саме на означених принципах, на взаємній співтворчості педагога і вихованців, на їхній дружбі і духовній

спільності, на визнанні самоцінності творчості дитини, на взаємоповазі і взаємній зацікавленості у спільному успіху і наслідках цієї діяльності.

Можливість запровадження суб'єкт-суб'єктних міжособистісних стосунків в освітньому процесі ЗДО можлива в межах особистісно орієнтованої освіти. Тож для нашого дослідження важливим є положення про те, що мета особистісно орієнтованої освіти передбачає формування особистісних якостей, зокрема й такої якості, як ПА, що сприяє саморозвитку та самореалізації дитини.

І. Бех [6] виділив основні положення особистісно орієнтованого виховання. Таке виховання передбачає формування та розвиток у дитини особистісних цінностей, які служать орієнтиром у довіллі й опорою для самовизначення. Особистісно орієнтоване виховання спрямоване на усвідомлення дитиною власного «Я», якому під силу досягнення певної мети та яке спроможне на відповідальне самовираження. Особистісно орієнтоване виховання забезпечує взаємодію вихователя й дитини, що запобігає психічному напруженню та дає змогу відчувати, що освітня взаємодія забезпечує позитивні емоційні враження, відкриття нових можливостей, спонукає до спілкування та самостійної діяльності.

Цінними для нашого дослідження є напрацювання С. Сисоєвої [222; 223], яка визначила напрями здійснення особисто орієнтованого освітнього процесу в умовах ЗДО, а саме: створення розгалуженої системи творчого самовиявлення, оптимальних умов для цілеспрямованого розвитку творчих здібностей вихованців, що передбачає зняття усіляких обмежень, бар'єрів, які стримують інтелектуальну ініціативу дитини, її активність, творче самовираження; дотримання дитиноцентризму в організації освітнього процесу та дозвілєвої діяльності, зумовлених педагогічними впливами, що відповідають настрою та внутрішньому стану дитини; органічне поєднання діяльності вихователя з діяльністю дітей у єдиному активному пізнавальному процесі в умовах творчого співробітництва і духовної взаємодії.

С. Подмазін [183] основоположними передумовами застосування міжособистісного спілкування в умовах особистісно орієнтованого освітнього процесу ЗДО визначає такі: фасилітація психолого-педагогічного супроводу виховання й розвитку дітей дошкільного віку, завдяки якому створюються необхідні

психолого-педагогічні умови, що сприяють творчій діяльності дітей, стимулюють їхню активність, полегшують подолання психологічних бар'єрів творчості, мотивують до творчого розвитку та саморозвитку; освітня розвивальна взаємодія вихователів і вихованців, що віддзеркалює концептуальне положення про творчу діяльність саме як взаємодію, що сприяє розвитку її учасників; задоволення потреби кожної дитини у неперервній творчій реалізації та самореалізації.

У ряді досліджень (І. Бех, В. Галузинський, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, І. Підласий, Т. Ротерс та інші) різнобічно розглядаються питання теорії та практики формування міжособистісних стосунків. Так, у наукових психолого-педагогічних літературних джерелах [213] зміст міжособистісних стосунків осмислено як безпосередні стосунки, що складаються в реальному житті між індивідами, які мислять і відчують. Інакшими словами, на думку дослідниці, це емпіричні стосунки реальних людей у їхньому реальному спілкуванні; специфічний вид ставлення людини до людини, який надає можливість безпосереднього (чи опосередкованого технічними засобами) одночасного чи відтермінованого особистісного ставлення у відповідь; психологічні стосунки, що ґрунтуються на взаємній готовності суб'єктів до певного типу неформальної взаємодії та спілкування, супроводжуються почуттями симпатії – антипатії та можуть бути оцінними й дієвими, тобто реалізуватися у взаємодії.

Людські міжособистісні стосунки передбачають зв'язок, як мінімум, між двома індивідами та залежить від характеру, психологічних особливостей учасників. Водночас стосунки, у яких реалізується суб'єктивний психологічний чинник, накладають своєрідний відбиток на певну соціальну ситуацію.

На наш погляд, слухним є наукове передбачення Л. Руденко [213] щодо взаємного впливу як обов'язкової умови міжособистісних стосунків: зв'язки між людьми суб'єктивно переживаються та об'єктивно виявляються в характері та способах міжособистісної взаємодії, тобто взаємних впливах людей один на одного в процесі їхньої спільної діяльності та спілкування. Це система установок, орієнтації й очікувань, стереотипів та інших диспозицій, через які люди сприймають і оцінюють один одного. Ці диспозиції опосередковуються змістом, цілями,

цінностями й організацією спільної діяльності, водночас стають основою формування соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі.

Цінним для нашої дисертаційної роботи є психологічні наукові висновки про ефективне становлення дитини, зокрема формування її ПА у процесі різних видів діяльності, особливо пізнавальної, взаємодії, спілкування, міжособистісних стосунків з іншими людьми, в результаті чого не лише набувається різний когнітивно-діяльнісний досвід, формуються певні особистісні якості, а й створюється власна система цінностей для міжособистісних і суспільних взаємозв'язків з соціальним довкіллям.

Особливої уваги заслуговує соціально-психологічний аспект міжособистісної взаємодії, який, на думку Н. Коломінського [88], визначає більш загальний механізм зв'язку між людьми з його відповідним відтворенням у їхній психіці [88].

За концепцією Н. Коломінського [88], всі «діючі особи» системи освіти перебувають в певних міжособистісних зв'язках, основними учасниками міжособистісних стосунків є: особистість (Я) – особистість (Ти); особистість – колектив (група); колектив (група) – особистість; група (колектив) – група (колектив); особистість (Я) – особистість (Я).

За метою взаємодії вчений пропонує її основні структурні елементи: адміністративний, педагогічний, методичний.

У межах адміністративного елементу міжособистісних стосунків передбачено реалізацію професійних функцій директора ЗДО в їх міжособистісному виконанні, інформаційний і діловий обмін в ЗДО.

Зміст педагогічного елементу визначає необхідність створення відповідних педагогічних умов для виховання, розвитку дитини, а також освітнього впливу вихователя на дітей та, певною мірою, на батьків здобувачів дошкільної освіти.

На засадах методичного елементу реалізовується освітня взаємодія директора, вихователів з підвищення професійної кваліфікації, усього педагогічного колективу ЗДО, розвитку творчості педагогів, сприяння досягненню акмеологічного рівня діяльності ЗДО, організації вивчення та впровадження конструктивного

педагогічного досвіду, досягнень сучасної психолого-педагогічної науки в практику функціонування та розвитку ЗДО.

Грунтовне вивчення й аналіз наукової дискусії з проблеми підтверджує правомірність першої умови формування ПА: експериментально-педагогічну діяльність дослідження необхідно вибудовувати на засадах суб'єкт-суб'єктних міжособистісних стосунків усіх його учасників, що передбачає реалізацію основних гуманістичних властивостей таких стосунків (гуманність, доброзичливість, емпатія, людяність, альтруїзм, миролюбство тощо).

Визначення другої педагогічної умови ефективного формування ПА (упровадження медіасередовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти) зумовлене її актуальністю.

Освітній процес на початку ХХІ-го століття в Україні зазнає кардинального реформування. Модернізаційні процеси спричинюють суттєві зміни в системі дошкільної освіти. Визначається необхідність інноваційного підходу до організації, змістового наповнення й реалізації освіти дітей дошкільного віку. Відповідно постає завдання створити оптимальні умови для розвитку творчої, життєво компетентної дитини, здатної реалізувати свій потенціал у сучасному соціумі. Тож виникає необхідність відійти від занятійної як основної, загально прийнятої моделі освіти дітей дошкільного віку, до середовищної моделі організації їх життєдіяльності в ЗДО. Це створює умови для ефективного реалізації основної мети, означеної в ДСДО (2021) [193], – збереження самоцінності дошкільного дитинства, визначення особливостей та вимог до рівня розвиненості, освіченості та вихованості дитини шостого року життя, забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою.

Середовищну модель організації життєдіяльності дітей в умовах ЗДО визначають (Н. Гавриш, О. Ліннік) [32] як ситуаційну, оскільки кожна конкретна ситуація буття підказує педагогові її освітні можливості. У кожній життєвій ситуації щось викликає живий інтерес, спрямовує дітей на вибір виду діяльності, забезпечуючи їхнє активне включення в процес спілкування, пошуку, практичних дій. Водночас її також справедливо визначають як середовищну, адже йдеться про

особливу організацію розвивального середовища, у якому діти знаходять собі справу до душі. Педагоги індивідуально чи з малими підгрупами дітей об'єднуються для виконання певного задуму. Вихователь також за необхідності збирає всіх дітей, пропонуючи їм колективну справу чи заняття.

У жорстко регламентованому освітньому процесі, коли діями дитини постійно керують, вона не має вільного часу для спостереження за тими дрібничками, з яких і складається природне й суспільне життя, для відкриття нової інформації та осмислення того, з чим зіткнулася. Дитина, що не має права на вибір (а привчається лише діяти за вказівками, підкорятися чужим планам, не осмисленим, не сприйнятим нею самою), дитина, яка не припускається помилок і свідомо не виправляє їх, не може бути самостійною, активною, відповідальною, свobodоспроможною. Тож упровадження середовищної моделі організації життєдіяльності дітей є необхідним, актуальним в умовах сучасної освіти дітей, зокрема й у формуванні ПА дітей шостого року життя засобами медіа.

Задля глибокого осмислення сутності середовищної моделі, виявлення її пріоритетних властивостей, зважаємо на міркування вчених (Н. Гавриш, О. Ліннік) [32] про традиційну навчальну модель в умовах ЗДО як таку, що характеризується організацією змістів освіти за принципом окремих розділів освітніх програм для дітей дошкільного віку (за сферами пізнання або за видами діяльності), кожен з яких має свою логіку побудови. Такий зміст освіти тісно пов'язаний з певною позицією дорослого – учительською: ініціатива й напрямок діяльності належить цілком дорослому. Модель розрахована на жорстке програмування освітнього середовища у вигляді «збірки» занять і розгортання освітніх змістів протягом року за логікою певного розділу освітньої програми. За традиційної моделі освітній процес розгортається в дисциплінарній навчально-урочній формі. Предметне середовище обслуговує заняття-урок. Відповідність мети, завдань, змісту заняття, предметного середовища, педагогічна позиція вихователя спрямовані на мотивацію активності дитини, зумовлену змістом заняття. Усі незаплановані види активності, ініціативності, творчості дітей не підтримуються й часто ігноруються дорослим.

Для більш чіткого усвідомлення відмінності традиційної моделі організації життєдіяльності дітей від бажаної середовищної, ми вивчили й проаналізували співвідношення у трьох блоках (Н. Гавриш) [29]: навчання дітей за зразком; спільна діяльність дітей та вихователя; самостійна діяльність дітей, що є визначальними для організації їх життєдіяльності щодня.

До навчання за зразком належать усі ситуації домінування вихователя: виявляє ініціативу, проголошує, інформує, керує діями дітей, організуючи їхню діяльність. На жаль, часто для освітнього процесу ЗДО характерним є переважання ситуацій саме першого блоку. Це означає, що шансів для особистісного самовизначення дитини в різних видах її активності, зокрема пізнавальної, а значить і для її особистісного зростання, набування нею дошкільної зрілості в обмаль.

У ситуаціях другого блоку «спільна діяльність» (спільна гра, комунікація, дослідна діяльність, праця тощо) часто дорослий також намагається домінувати. А між тим відомо, що дитина найкраще розвивається в тій діяльності, де вона займає активну позицію, а не є лише слухачем або виконавцем. Найбільш повно і якісно вона засвоює той досвід, якого прагнула, до якого відчуває інтерес, а не той, який запланований вихователем для засвоєння.

Щодо третього блоку, ми переконані, що в процесі ЕПД обов'язково треба планувати самостійну діяльність. Протягом самостійної, ініційованої самою дитиною діяльності, що відбувається без допомоги й впливу дорослого, вона виявляє інтерес до того, чим займається, докладає власних зусиль, щоб реалізувати задумане. Домінувати має ігрова діяльність, як провідна в дошкільному віці, так звана вільна гра. Проте й іншим видам самостійної дитячої діяльності слід знайти відповідне місце й час у розкладі дня, оскільки саме в такий спосіб дитина виявляє справжній рівень сформованості засвоєного раніше досвіду. Тільки в умовах указанного виду діяльності можна досягти основної мети – виховати дітей самостійними, активними, свободоспроможними, життєздатними.

Таким чином, не викликає сумніву, що в ЕПД необхідно гармонійно поєднувати такі освітні блоки як самостійна діяльність дітей шостого року життя, спільна діяльність дітей з вихователем, навчальна (занятійна) діяльність дітей в

межах освітнього напрямку ДСДО (2021) [193] «дитина в природному довкіллі». При цьому пріоритетними є перші два освітні блоки.

Важливо усвідомлювати (Н. Гавриш) [32], що діти у своїй самостійній діяльності не можуть обійтися без дорослого в міру їх невеликого життєвого досвіду й обмежених можливостей. Тож роль вихователів, які супроводжують самостійну, вільну діяльність дітей, не повинна послаблюватися. Їхня позиція просто дещо змінюється: вихователі не надають інформацію в готовому вигляді, а спонукають дітей до самостійної пізнавальної пошукової діяльності; не вправляються у різних уміннях, демонструючи їх дітям для відтворення, а надають змогу їм практикуватися й набувати досвід шляхом пошуку потрібного рішення; не вирішують самі, а надають змогу дітям самостійно робити вибір і приймати рішення в межах наданої їм свободи. Тільки за умови такого співвідношення трьох означених блоків у педагогів з'являється можливість розвивати рефлексивні вміння, спостерігаючи за дітьми, аналізувати побачене, обережно корегувати дії дітей в конкретних ситуаціях тощо.

При цьому заняття, як форма освітньої взаємодії вихователя з дітьми, спосіб організованої вихователем, цілеспрямованої пізнавальної діяльності дітей не втрачає свого значення, а набуває сучасних властивостей, що відповідають гуманістичним ідеям. Мова йде тільки про скорочення кількості загальногрупових занять і переведення їх здебільшого у формат індивідуальної або підгрупової взаємодії вихователів з дітьми.

Зрозуміло, що зміна традиційної занятійної моделі освіти на середовищну потребує зміни планування освітніх завдань. Тож вихователям необхідно планувати програмні завдання на тиждень і враховувати змістові блоки програми (за галузями знань або основними напрямками освітньої роботи) та блоки організації життєдіяльності дітей протягом кожного дня. Завдання необхідно зорієнтовувати на зміст результатів освіти, а отже, формувати їх так, щоб унаочнити реальні досягнення дитини за певним напрямом освітньої діяльності. Освітню діяльність за середовищної моделі організації життєдіяльності дітей доцільно здійснювати в таких формах: загальногрупові інтегровані заняття; спільна діяльність з

вихователем; самостійна діяльність дітей (вільна гра, самостійна пізнавальна, художня, фізична активність у груповій кімнаті чи на майданчику тощо).

Обстоюючи позицію пріоритетності медійних засобів, особливості застосування яких в освітньому процесі ЗДО висвітлено в параграфі 1.3 «Використання засобів медіа у формуванні ПА дітей дошкільного віку», у формулюванні другої педагогічної умови нашої ЕПД застосовуємо поняття «медіасередовищна модель організації життєдіяльності дітей в умовах ЗДО», поєднуючи такі основоположні для нашого дослідження феномени, як «середовищна модель організації життєдіяльності дітей» та «засоби медіа». В умовах медіасередовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах ЗДО вихователь має створювати, наповнювати, застосовувати освітнє середовище ЗДО.

На думку О. Рейпольської [205], більшість науковців сутність освітнього середовища розуміють як складне поліфункційне, багатоаспектне явище і визначають його як сукупність різноманітних (психолого-педагогічних, організаційних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, дидактико-методичних тощо) умов, комплексного застосування людських та всіх інших ресурсів задля реалізації освітніх цілей. Проблема створення розвивального середовища та організації освітньої діяльності в його межах пов'язана з тим, що переважна більшість педагогів-практиків, на жаль, зводить поняття «освітнє середовище» до предметно-просторової організації меблів, обладнання, дидактичних засобів у приміщенні групи дітей певного раннього та дошкільного віку, ігноруючи інші аспекти цього феномена (зокрема, можливості особистісного самовизначення дитини в різних видах активності попри нав'язування їй діяльності, організованої за ініціативою педагога). Протягом останніх років науковці розробили теоретико-методологічні засади створення освітнього середовища в ЗДО, орієнтованого на особистісний розвиток дитини.

Так, Н. Гавриш, О. Ліннік [32] зазначають, що освітнє середовище є активним суб'єктом довкілля, носієм певних інформаційних і культурних смислів, що впливають на дитину, яка діє в цих умовах, і, у свою чергу, не може не чинити зворотнього впливу на саме середовище.

У складній структурі освітнього середовища виокремлюють такі компоненти: предметно-просторовий, суб'єктний, психолого-методичний. Основу освітнього середовища в ЗДО складає предметно-просторовий компонент, який зумовлює зміст дошкільної освіти та потенційні напрями розвитку дітей в умовах ЗДО.

У контексті нашого дослідження важливим є положення про те, що особистісний розвиток дитини забезпечується ефективною взаємодією суб'єктів освітнього середовища, кожний із яких змістовно й діяльнісно насичує його педагогічними ідеями, концепціями, що реалізуються через освітні програми, педагогічні технології, сукупність форм, методів, засобів розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку.

О. Низковська [164] характеризує освітнє середовище як сукупність умов, впливів, способів навчання, виховання, розвитку особистості; як цілий світ взаємопов'язаних предметів, явищ, людей, які постійно оточують дитину, обумовлюючи її розвиток. Н. Гавриш, О. Ліннік [32] вбачають в освітньому середовищі динамічну систему умов, що утворює контекст для діяльності дитини як суб'єкта і впливає на формування культурних цінностей та смислів.

Зміст поняття «розвивальне освітнє середовище» деякі науковці розуміють як: систему умов і впливів, що сприяє активному вихованню, навчанню, розвитку дитини, формуванню її здатності до самостійної діяльності, вміння пристосовуватися до змін (І. Карабаєва, К. Крутій, О. Савченко); сферу особистісного зростання, простір життєдіяльності людини, здатний забезпечити цілеспрямований розвиток особистості (О. Писарчук, В. Шулдик, А. Цимбалару).

У розумінні К. Крутій [105] розвивальне освітнє середовище – це спеціально змодельовані умови, що забезпечують різноманітні варіанти вибору шляху розвитку і дорослішання особистості. Створення освітнього розвивального середовища дозволяє дитині усвідомити власні можливості, виявляти ініціативу, активність, всебічно себе реалізувати.

О. Костянтинова [98], О. Харитонович [98] вдаються до обґрунтування й активного використання в наукових дослідженнях поняття «розвивальне освітнє середовище для дітей дошкільного віку» – простір, у якому дитині забезпечуються

різні можливості, створюються максимальні умови для розвитку, виховання, освіти та саморозвитку. На переконання науковців, інтеграція психофізіологічних, естетичних, санітарно-гігієнічних, педагогічних, предметних, міжособистісних, соціокультурних та інших умов є основою такого простору, що позитивно впливатиме на фізичне і психічне здоров'я дітей, спонукатиме їх до різних видів діяльності, визначатиме їх результативність, підвищуватиме розумову, фізичну працездатність, різні види активності, зокрема пізнавальної. Дослідники зазначають, що в такому середовищі має панувати атмосфера комфорту, позитивних емоцій, що сприяє ефективному вихованню, розвитку, соціальній адаптації дитини.

Щодо визначення змісту понять «освітнє середовище», «розвивальне освітнє середовище» у нашому дослідженні, ми дотримуємося авторських наукових позицій, проаналізованих вище.

У науковому дискурсі спостерігаємо вивчення питання основних видів розвивального освітнього середовища, до яких уналежнено предметне, природне, інформаційне, соціальне, внутрішнє – простір власного «Я» дитини [164]. У межах означених видів рекомендовано створення спеціальних осередків у групах дітей шостого року життя [212; 234]: природознавчий, дитячого експериментування, ігрової діяльності, образотворчої діяльності, музичний, художнього слова, народознавства, розвивального навчання, спортивний, трудової діяльності, відпочинку та усамітнення, самопізнання, співпраці з батьками.

У контексті нашого дослідження вважаємо доцільним на етапі формування експерименту особливу увагу приділяти створенню, вдосконаленню, використанню таких осередків освітнього медіасередовища (за ДСДО (2021) [193]: природничо-екологічного, сенсорно-пізнавального, логіко-математичного, дослідницького, ігрової діяльності, мистецько-творчого, мовленнєвого, художньо-мовленнєвого, предметно-практичного, технологічного тощо.

У природничо-екологічному осередку, відповідно до методичних рекомендацій [210], доречно використовувати постійні та сезонні об'єкти природи, предмети догляду за ними. Постійними мешканцями цього осередку можуть бути акваріумні риби, канарки, хом'яки, морські свинки тощо. У зазначеному осередку

обов'язково розміщують календарі природи (погоди), де діти відмічають пори року, погодні зміни тощо, а також вироби дітей із природного матеріалу, гербарії, альбоми з ілюстраціями об'єктів та явищ природи. Ілюстративний матеріал природознавчого осередку можна поповнити мапами зоряного неба, макетами планет, глобусу тощо; інформацією краєзнавчої тематики, фотокартками різних природних ландшафтів. Продуктивним освітнім засобом осередку будуть тематичні виставки («Природа рідного краю», «Як я провів літо», «Діти нашої групи на прогулянці восени (літом, зимою, весною)» тощо).

Сенсорно-пізнавальні, логіко-математичні, дослідницькі осередки можуть функціонувати самостійно або бути складниками природничо-екологічних осередків. Вони мають наповнюватися певним дослідним обладнанням (колбами, пробірками, дитячими мікроскопами, фільтрами, вагами, різними допоміжними матеріалами), за допомогою якого діти шляхом ігрових маніпуляцій дізнаються про властивості природних об'єктів та процесів (води, повітря, ґрунту, особливості їх впливу на рослини, тварин, людей), а також можуть встановлювати логічні взаємозв'язки у природі. На базі указаних осередків можна розміщувати окремі мініцентри екологічних досліджень.

У предметно-практичних, технологічних осередках, за порадами фахівців [182], із метою заохочення дітей до ПА, прагнення самостійно застосовувати вміння, навички у процесі виконання різних трудових дій (наприклад, виготовлення іграшок-саморобок для ігор, подарунків малюкам, батькам тощо), дорослим доцільно мати відповідне обладнання і матеріали: природні матеріали (жолуді, каштани, шишки, горіхи, камінці, зернята фруктів, кора різних дерев, хвоя, коріння, мох, очерет, сухі квіти, трава, лущиння з цибулі, часнику, апельсинові та лимонні шкірки, пташині пера, тополиний пух, мушлі, насіння (ясену, клену, липи, акації, кавунів, гарбузів, дині, соняшника, проса, маку); матеріали з деревини (палички, лоза, бруски, дощечки тощо); матеріали з металу (алюмінієва фольга, мідний дріт, кришки від пляшок тощо).

Також можна розміщувати різний папір (картон, глясовий, пакувальний, газетний, цигарковий, фільтрувальний, промокальний, шпалери тощо), додаткові

залишки підручних матеріалів, зокрема клаптики тканини, замші, шкіри, різні пакети, пластанки, паперянки, намистинки, гудзики, нитки, скріпки, тирсу, пробки, шматочки хутра, фарбу, клей тощо. Такі куточки мають бути забезпечені лінійками, пензликами, шилом, ножицями, голками, молотками, обцецьками, пінцетами, щипцями, пилками, а також фарбами, олівцями, пластиковими дощечками, серветками, банками для води, підставками для пензликів, подушечками для голок, коробочками для зберігання засобів для шиття, ящиками для інструментів тощо.

У мовленнєвих, художньо-мовленнєвих осередках, відповідно до методичних рекомендацій [212], облаштовуються спеціальні місця для діяльності дітей із книжкою. На полицях розміщуються наукові книги, книги різних жанрів, альбоми, папки з ілюстраціями до художніх творів, зображення казкових персонажів, портрети класиків української та зарубіжної дитячої літератури. Також у цьому осередку можна облаштувати «книжкову лікарню», де діти мають змогу ремонтувати книжки.

У цілому за методичними рекомендаціями [135] в ЗДО з метою формування ПА різні осередки групових кімнат доцільно поповнювати такими предметами матеріальної культури: натуральними об'єктами (об'єкти рослинного і тваринного світу тощо); об'ємними зображеннями (птахів, тварин, муляжі овочів, фруктів тощо); площинною наочністю (картини, картинки, ілюстрації, серії картин тощо), книжковою графікою, предметними картинками, фотокартками; предметно-схематичними моделями (календар природи тощо); графічними моделями (графіками, схемами тощо); магнітними плакатами; дитячою художньою, науковою літературою (зокрема довідковою, пізнавальною, загальними й тематичними енциклопедіями для дітей дошкільного віку); іграшками (сюжетні, образні – ляльки, фігурки, що зображують людей і тварин, транспортні засоби, посуд, меблі тощо); дидактичними іграшками (народні іграшки, мозаїки, настільні та друковані ігри тощо); технічними іграшками (фотоапарати, біноклі, підзорні труби тощо); будівельними матеріалами, конструкторами (набори будівельних матеріалів, конструктори, зокрема конструктори нового покоління «Лего», «Квадро», «Акваплей», легкий модульний матеріал); наборами для дитячої творчості;

ребусами; кросвордами; іграми типу «Ганграм», «Чарівні палички», математичне лото, доміно тощо.

Крім означеного вище, вважаємо, що сучасне освітнє середовище ЗДО має бути обладнане різними технічними засобами (аудіотехніка, телевізори, мультимедіа, комп'ютери тощо); допоміжними технічними засобами (екрани, плазмові панелі, електронні дошки, периферійні пристрої (монітор, клавіатура, маніпулятори, принтер, гучномовці тощо), лазерна указка, магнітофонний запис, цифровий запис тощо).

Третьою педагогічною умовою ефективного формування ПА дітей шостого року життя засобами медіа визначено застосування комплексу традиційних та інноваційних освітніх методів і форм взаємодії вихователя з дітьми в освітньому процесі ЗДО.

Очевидно, що ефективну реалізацію означеної умови забезпечить застосування різних форм і методів, відомих сучасній дошкільній освіті, і, звісно, урахування можливостей засобів медіа. Зупинимось на детальному описі представленої умови. Для цього чітко визначимо необхідні дефініції.

Форма взаємодії з дітьми – спосіб організації спільної діяльності та спілкування педагога й вихованців.

Освітній метод (грец. *methodos* – спосіб пізнання, шлях руху до істини) – система послідовних способів взаємопов'язаної діяльності педагога і дітей, спрямована на досягнення освітніх завдань; спосіб діяльності вихователя, завдяки якому дитина засвоює знання, уміння, навички, розвиває свої пізнавальні здібності [188].

Освітній прийом – структурний елемент методу освітньої діяльності, що передбачає конкретні дії педагога чи вихованців; поєднує в собі відповідні освітні ситуації, що сприяють досягненню проміжної мети певного методу; на відміну від методу, який забезпечує вирішення основних дидактичних завдань, прийом спрямований на вирішення часткових.

Освітній медіазасіб – група матеріальних об'єктів, спеціально створених або відібраних із продукції засобів масової інформації (преси, радіо, телебачення, кіно,

інтернету тощо), призначених для використання в освітньому процесі для розвитку свідомого критичного сприйняття інформації, самостійних міркувань, формування умінь і навичок у процесі пізнавальної діяльності та цілеспрямованого пошуку [48].

Зважаючи на рекомендації науковців і методистів кардинально змінити ставлення до заняття, як традиційної основної освітньої форми взаємодії з дітьми (назва, структура, стиль спілкування), ми виокремлюємо альтернативні форми, які можуть використовувати педагоги-практики:

- тематичні мініатюри (автор ідеї С. Ладивір) – спільне обговорення тем, підкріплених візуальними маркерами, які стосуються абстрактних понять: краси, добра, любові, екології, природних ресурсів тощо;

- освітні ситуації природничого змісту – форма спільної діяльності педагога і дітей, яка планується й цілеспрямовано організовується з метою систематизації, поглиблення, узагальнення особистого досвіду дітей у контексті розв'язання освітніх завдань;

- подорожі, мандрівки у природу (реальні й віртуальні) – спільне відкриття, споглядання, спостереження довкілля, які вдосконалюють рівень мислення дитини образами, барвами, звуками, розвивають процеси сприймання, пам'яті, уваги, мовлення, дарують приємні враження та енергію, збагачують морально, емоційно й естетично;

- екскурсії (у природу, на фермерські об'єкти, у музеї природи, на природоохоронні об'єкти) – форма організації освітньої діяльності, пов'язана зі спостереженням і вивченням різних явищ, предметів, процесів у природних умовах, музеях, на виставках тощо;

- цільові прогулянки (модифікація ідеї Н. Яришевої) з використанням медіазасобів – записування на аудіо «голосів природи», «розмов братів наших менших», а також тематичних відео для подальшого створення екомедіатеки;

- експериментування з природничими матеріалами – евристично-пошукова діяльність, яка стимулює дитячий інтерес і допитливість, активізує процес пізнання довкілля, підштовхує до самостійних відкриттів;

– колекціонування природних матеріалів – цілеспрямований збір, як правило, однорідних предметів, що зазвичай мають наукову, історичну або художню цінність.

Зауважимо, що сучасні діти, представники покоління «Альфа», усе більше й більше потребують суб'єктного включення в пізнавальну діяльність. Тож цілком логічними й доречними стануть інтерактивні форми взаємодії з дітьми шостого року життя:

– пізнавальні діалоги (автор ідеї Н. Гавриш) – стимулюють розвиток пізнавальних процесів і допитливості, навчають дітей мислити, розмірковувати, доводити свою думку; стрижень пізнавальних діалогів – евристично-пошукові запитання;

– спілкування в колі – фрагментарна форма, що розпочинає чи завершує освітню діяльність педагога з вихованцями; передбачає активізацію спільних та індивідуальних спогадів, відтворення попереднього досвіду, обмін рефлексіями і враженнями; включає вправи-емотики, «мозковий штурм», рефлексійні та кінезіологічні вправи тощо;

– квести – пригодницька командна гра, що вимагає від учасників розв'язання проблемного завдання, спрямованого на пізнавальну й дослідницьку діяльність, розвиток логічного, аналітичного та творчого мислення дітей; основна мета квесту – швидке і якісне виконання певних завдань з метою досягнення кінцевої цілі, у результаті чого гравець або команда отримує приз [54].

– геокешинг – туристична гра із застосуванням GPS, яка полягає у знаходженні сховів, створених іншими учасниками гри; суть гри – пошук схованок і скарбів;

– гра-стратегія – передбачає не тільки усвідомлення ігрового задуму, сюжетної лінії, а й уміння планувати свої дії, бачити кінцевий результат, дотримуватися плану і злагодженої роботи в команді [54].

– «авторське дитяче телебачення» (телевізійні римейки) – сприяє когнітивному й емоційному закріпленню та поданню пізнавальної інформації у форматі улюблених дітьми телепередач.

Зрозуміло, що зазначені освітні форми взаємодії вихователя з дітьми можуть варіюватися й модифікуватися в контексті фронтального, групового, парного та індивідуального форматів спілкування.

Якщо у виборі освітніх форм взаємодії пріоритет мають сучасні форми і наповнення їх суб'єктно-суб'єктивним змістом та сенсами, то використання освітніх методів і прийомів у вітчизняному дошкільлі наразі може зберігати певну інтеграцію традиційності та інноваційності.

Традиційні методи формування ПА дітей шостого року життя поділяють на:

1) словесні методи – передбачають подачу інформації педагогом за допомогою аудіоканалу сприйняття (науково-популярна / художня / описова розповідь вихователя, бесіди, читання художньої літератури природознавчого спрямування, пояснення, інструктаж перед використанням медіазасобів чи проведення дослідів тощо);

2) наочні методи (спостереження, моделювання, ілюстрація матеріалів – показ у статичному стані (малюнки, ілюстрації, фотографії, схеми); демонстрація – показ в динаміці (досліди, проведення експериментів, показ відео, мультфільмів чи кінофрагментів), використання комунікаційно-інформаційних технологій тощо);

3) практичні методи використовуються для закріплення отриманої інформації на основі практичних дій, які виконують педагог чи вихованці, безпосереднього пізнання дійсності, поглиблення розуміння інформації та знань, формування умінь і навичок (досліди, вправи, дидактичні ігри, праця, художньо-продуктивна діяльність – вільне малювання, ліплення, аплікація – тощо).

Представлена класифікація диференціює методи за джерелом передачі й сприймання освітньої інформації. Зрозуміло, що їхня ефективність можлива за умови методично грамотного й доцільного поєднання.

Проте, на наше переконання, застосування лише традиційних освітніх методів замало для зберігання інтересу до довкілля та підвищення рівня ПА в дітей шостого року життя. Сучасна освіта має у арсеналі низку цікавих інноваційних методів, які, за умови адаптування до ситуації або модифікації, можна й потрібно застосовувати у взаємодії з дітьми.

Зокрема, продуктивною вважаємо групу методів, класифікованих за критерієм логіки передачі й сприймання дітьми освітньої інформації:

– аналітичний метод – передбачає мисленнєве або практичне розкладання цілого на частини з метою виокремлення суттєвих ознак цих частин;

– синтетичний метод – враховує теоретичне або практичне поєднання виділених аналізом елементів чи властивостей предмета, явища в одне ціле; очевидно, що синтез є органічним продовженням аналізу й може ґрунтуватися лише на аналізі;

– індуктивний метод – втілюється у принципі «від часткового до загального», передбачає процес зведення, узагальнення; забезпечує освітній ланцюжок: «засвоєння часткових фактів, положень – осмислення – виявлення повторюваності або подібності – висновки та узагальнення – визначення закономірностей – формулювання правила»;

– дедуктивний метод – реалізовується на основі принципу «від загального до часткового»; забезпечує освітній ланцюжок: «загальне положення, формула, закон – конкретні приклади – розв’язання конкретних задач».

Не менш потужною є група методів, яка класифікується за ступенем самостійності мислення дітей під час освітнього процесу, напруженості пізнавальної діяльності.

1. Репродуктивний метод – ґрунтується на відтворенні знань, повторенні способів діяльності за завданням чи пропозиціями педагога; у взаємодії з дітьми шостого року життя використовується тільки для активізації отриманих знань; у відсотковому еквіваленті застосованих методів має займати не більше 10%.

2. Пояснювальний (інформаційно-репродуктивний) метод – організація педагогом процесу подання інформації на основі знайомого матеріалу, який діти фіксують у пам’яті, аналогіях, алюзіях, та нового матеріалу, що накладається на відоме з урахуванням особливостей сприймання.

3. Проблемний метод – розв’язання пропонованої педагогом проблеми, презентація різних шляхів її розв’язання (педагог сам розв’язує і пропонує дітям

обговорити ефективність знайденого рішення або разом розв'язують, обговорюючи різні запропоновані варіанти тощо).

4. Частково-пошуковий метод – педагог організовує участь вихованців у розкритті тих чи тих питань теми, у добиранні доказів за певною тезою, у висуванні гіпотези, в евристичних діалогах, полілогах, дискусіях.

5. Дослідницький метод – діти беруть участь у науковому пізнанні: спостерігають і вивчають факти й явища, виявляють проблему дослідження, висувають гіпотези, планують шляхи їх перевірки, оцінюють результати, роблять висновки про можливість використання набутих знань.

Варто відзначити ще одну групу методів, які, безумовно, є сучасними, цікавими й ефективними для формування ПА дітей шостого року життя:

– метод проєктів – метод, що дозволяє успішно й масштабно забезпечити пізнання дітьми довкілля, передбачає самостійні (за необхідної підтримки дорослих) досліджування й пошук, навчання цілевизначення, командної роботи, поетапного розв'язування завдань, отримання соціально та особистісно значущих результатів (дидактичні, пізнавальні, артпроєкти);

– методи імітаційні (або рольові) – сприяють моделюванню різних особистісних та професійних ситуацій, розвитку навичок емоційної культури (рольові та імітаційні ігри, інсценівки, бліцвистави, психологічні етюди, психогімнастика, медитативно-релаксаційні вправи);

– методи графічних моделей (або ілюстративні) – забезпечують поєднання вербального викладу освітнього змісту з його символічно-словесним зображенням, що суттєво полегшує процес формування відповідних теоретичних понять (проєктивні методика, графічні вправи, плакатна символічна наочність, SmartArt, Padlet-дошка, програми ІІІ тощо).

Безперечно, проблему формування ПА дітей шостого року життя допоможуть розв'язати інноваційні методи, з-поміж яких формування мислеобразів, екологічної лабіалізації, екологічних асоціацій, художньої репрезентації природних об'єктів, екологічної емпатії, екологічної рефлексії тощо.

Наголосимо, що коефіцієнт корисної дії реалізованої умови залежатиме від дотримання педагогами певних чинників.

1. Чітке усвідомлення мети й доцільного застосування конкретних форм взаємодії, методів, прийомів і медіазасобів.

2. Екологічне використання форм, методів і медіазасобів (якість ілюстрацій і засобів для демонстрації, відповідність віку й меті, дозування кількості матеріалу й часу для обговорення, вагомість і цінність слова та коментаря тощо).

3. Дотримання особистісно зорієнтованого підходу до створення можливості для кожної дитини мати доступ, зручності й достатньо часу для розглядання й користування необхідними матеріалами.

4. Забезпечення зворотнього зв'язку, що виявляється в реакціях дітей щодо побаченого, почутого, зробленого й виконаного.

Зрозуміло, що класифікаційні моделі освітніх форм взаємодії та освітніх методів, які ґрунтуються на різних засадах, взаємопояснюють, взаємодоповнюють, розвивають і конкретизують одна одну на основі різнобічного осмислення сутності форм і методів, а також їх можливостей до оптимальних комбінацій, поєднань із певними медіазасобами. Конкретні форми, методи, медіазасоби визначають особливості діяльності педагога і дітей, напрям освітнього процесу. Як правило, у педагогічній практиці орієнтуються на комплексне застосування різноманітних форм, методів, прийомів і медіазасобів.

3.2. Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти

Аналіз результатів теоретико-методологічних, науково-методичних основ дослідження, результатів констатувального етапу експерименту дозволяють резюмувати недостатній рівень розвитку ПА у дітей шостого року життя, що визначає необхідність її подальшого формування, вдосконалення. Водночас методологічного, теоретико-методичного обґрунтування та експериментальної

системи формування означеної якості в умовах ЗДО нами не було знайдено. Це зумовило розробку змісту та особливостей здійснення формувального етапу експерименту нашої дисертаційної роботи.

Мета формувального етапу експерименту полягала в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов ефективного формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО.

Для досягнення поставленої мети виокремлено такі завдання:

1. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови ефективного формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа в освітньому процесі ЗДО.

2. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО.

3. Узагальнити результати формувального етапу експерименту.

Протягом експериментально-педагогічної діяльності формування ПА у дітей шостого року життя здійснювалося на основі таких положень:

– ефективність розвитку досліджуваної якості забезпечується розробкою та впровадженням цілісної, багатокомпонентної педагогічної системи в умовах ЗДО;

– зміст формування ПА зорієнтований на становлення мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, емоційного, особистісного, вольового компонентів досліджуваної якості в межах освітнього напрямку ДСДО (2021) [193] «Дитина в природному довкіллі», розділу освітньої програми «Дитина» (2020) [54] «Природний світ: дитина у світі природи» для дітей старшої групи «Фантазери-мрійники» (шостий рік життя);

– результативність системи формування ПА зумовлюється реалізацію педагогічних умов: забезпечення суб'єкт-суб'єктних міжособистісних стосунків усіх учасників освітнього процесу (вихователів, здобувачів дошкільної освіти, їхніх батьків та / або осіб, які їх замінюють) в ЗДО; упровадження медіасередовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах ЗДО; застосування комплексу традиційних та інноваційних педагогічних методів, форм взаємодії вихователя з дітьми в освітньому процесі ЗДО.

Для отримання ефективного результату ЕПД розроблено структурно-функціональну схему формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа, яку представлено в додатку Е.

За розробленою схемою формування ПА відбувалося шляхом упровадження в експериментальних групах цілісної, багатокомпонентної системи ЕПД в сукупності її взаємопов'язаних і взаємозалежних блоків етапів (цільового, теоретико-методологічного, операційно-змістового, рефлексивно-прогностичного).

Цільовий блок (етап) дослідження включає мету та ієрархію завдань формувального етапу експерименту; у межах теоретико-методологічного блоку (етапу) з'ясовано сутність методологічних підходів та принципів експериментально-педагогічної діяльності; операційно-змістовий блок (етап) пов'язаний зі змістом, педагогічними умовами, методами, формами освітньої взаємодії вихователів із дітьми, застосуванням засобів медіа в різних видах діяльності дітей шостого року життя в межах освітнього напрямку ДСДО (2021) [193] «Дитини в природному довкіллі»; рефлексивно-прогностичний блок (етап) спрямований на визначення результативності сформованої ПА в дітей шостого року життя, залучення вихователів до професійної рефлексії, їх мотивування до подальшого особистісно-професійного вдосконалення.

Підтримуючи важливість формування ПА у дітей шостого року життя на засадах гуманістичного підходу, у процесі експериментально-педагогічної діяльності ми керувалися методологічним принципом активного ненасилля. Дійсно, гуманістично спрямована особистість не в змозі залишатися байдужою до асоціальних і нелюдських явищ. При цьому визнавали, що, на жаль, орієнтація гуманізму на забезпечення всебічного вільного розвитку дітей найчастіше сприймається як індивідуальна потреба, а не як обов'язок щодо соціуму, до людства в цілому та до природи. Тож для забезпечення гуманістичної спрямованості діяльності кожної дитини намагалися забезпечувати засвоєння, прийняття нею стратегії узгодженого співіснування та спільного розвитку із соціумом. Намагалися забезпечувати узгодження інтересів кожної дитини із суспільними, що було

запорукою її соціально схвалюваної самореалізації та основою її гуманістичної діяльності.

Отже, в умовах сучасної вітчизняної спільноти важливою є проблема гуманізації освітньої діяльності, зокрема в галузі дошкільної освіти, на засадах утвердження людини як найвищої соціальної цінності, найповнішого розкриття її здібностей та задоволення різноманітних потреб, забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків у соціальному довіллі.

Гуманізація дошкільної освіти відображає її спрямованість на гуманні стосунки як загальнолюдську цінність. Гуманізація («олюднення») освіти дітей дошкільного віку характеризується як побудова стосунків учасників освітнього процесу на засадах зміни навчально-дисциплінарної моделі взаємодії, спілкування дорослого з дітьми на особистісно орієнтовану, демократичну, на подолання жорсткого маніпулювання їхньою свідомістю, діяльністю, відходу від практики нав'язування їм певних стереотипів діяльності, які забороняється критикувати.

Тож формування ПА у дітей шостого року життя в контексті гуманістичного підходу зумовлює створення вихователями в експериментально-педагогічній діяльності ситуацій успіху в різних видах взаємодії всіх учасників освітнього процесу, приємних, позитивних емоційних станів, особливо для тих, хто має певні утруднення, комплекси, втрачає віру у власні сили. Вихователі намагалися надавати творчої спрямованості процесу діяльності дітей, зокрема їхній пізнавальній діяльності, яка забезпечувала радість, задоволення, натхнення у процесі реалізації ПА.

Формування ПА в нашій дослідницькій роботі здійснювалося з урахуванням системного підходу, зміст якого обґрунтовано в ряді наукових досліджень [7; 28; 144; 230; 240].

Зважаючи на характеристики системного підходу, важливість та своєрідність його використання в умовах ЗДО, ми намагалися всі компоненти освітнього процесу розглядати як системні утворення; окреслювати системоутворювальні цілі та відповідно до них зміст підсистем психолого-педагогічного супроводу формування ПА усвідомлювати закономірності освітньої діяльності, яка складається з багатьох

підсистем; забезпечувати різномірну злагоженість, координацію та інтеграцію спільних дій усіх учасників освітнього процесу (фахівців дошкільної освіти, її здобувачів, батьків здобувачів) протягом реалізації освітніх цілей, завдань тощо.

Залучення аксіологічного підходу в процесі формування ПА на шостому році життя дітей зумовлювало реалізацію певних ціннісних орієнтацій, які визначали соціально схвалювану спрямованість, активність, зокрема пізнавальну, дітей, що сприяло формуванню їхньої допитливості, зацікавленості, самостійності, ініціативності, здатності свідомо й адекватно діяти в різних життєвих ситуаціях. Формування ПА на основі аксіологічного підходу визначило становлення, актуалізацію ціннісної дитячої сфери, аксіологічних пріоритетів – активності, розвитку, пізнання, перетворення, удосконалення, творчої самодіяльності тощо.

У реалізації основ акмеологічного підходу (В. Вакуленко) [19] ми спиралися на загальнонаукове розуміння акмеології як галузі наукового знання, комплексу наукових дисциплін, об'єктом яких є людина в динаміці самоактуалізації її творчого потенціалу, саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення в різних життєвих сферах, особистісної та професійної самореалізації. Відповідно до основних положень акмеологічної науки та практики ми намагалися здійснювати розвиток дітей шостого року життя як творчих особистостей, що зумовлювало формування навичок ефективно діяти в умовах швидких зовнішніх і внутрішніх змін, суспільно-політичної кризи в нашій країні, воєнного стану в українській державі. Намагалися продуктивно розвивати їхні інтелектуальні здібності задля формування умінь успішно розв'язувати різні проблеми, адекватно діяти в заплутаних і незрозумілих ситуаціях тощо.

Дослідження ефективного формування ПА у дітей шостого року життя виявилось неможливим без урахування концепцій ситуаційного, оптимізаційного, дослідницького підходів.

Так, ми звертали увагу на те, що основою ситуаційного підходу є безліч ситуацій, які усім учасникам освітнього процесу необхідно адекватно інтерпретувати для прийняття адекватних рішень. Дитину потрібно навчити передбачати вірогідні наслідки від застосування певних способів їх вирішення. При

цьому ми враховували, що на особливості розв'язання ситуацій, прийняття певних рішень щодо змісту та організації освітнього процесу впливають безліч внутрішніх та зовнішніх чинників, які треба усвідомлювати в умовах конкретних ситуацій. Ми впевнилися, що формування, вдосконалення досліджуваної якості доцільно здійснювати, впроваджуючи саме ситуаційний підхід як найбільш відповідний сучасному турбулентному, швидко змінюваному, дещо невизначеному стану українського суспільства.

На засадах оптимізаційного підходу ми намагалися досягати максимально можливої результативності при доцільних витратах часу, сил, енергії, ресурсів у власній експериментально-педагогічній діяльності.

Зміст дослідницького підходу ми усвідомлювали як необхідність наукового обґрунтування процесу формування ПА, що зобов'язувало до об'єктивної оцінки наукової інформації, наукової обґрунтованості практичного освітнього досвіду, висновків, професійного володіння методами наукового дослідження.

Згідно з інтегративним підходом, особливості якого висвітлено в ряді наукових досліджень (С. Гончаренко, І. Зязюн, С. Клепко, Я. Кміт, Г. Федорець та інші), ми мали можливість поєднувати зміст різних освітніх напрямів ДСДО (2021) [193], не тільки зосереджуючись на напрямі «Дитина в природному довкіллі», а й на змісті напрямів «Дитина в сенсорному просторі», «Дитина в соціумі», «Гра дитини», «Мовлення дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Комп'ютерна грамота» тощо.

Залучення вказаного підходу допомагало нам в інтегруванні різних педагогічних умов, методів, прийомів, форм організації різних видів дитячої життєдіяльності, освітніх засобів, зокрема засобів медіа (застосовували фотокартки, листівки, книжки, ілюстрації, мультфільми та відеоказки; мультимедійні презентації, аудіоказки, музику, аудіозапис звуків природи, фільми, відео, телебачення, радіо, персональні комп'ютери, різні гаджети, імерсивні технології доповненої (AugmentedReality, AR) та віртуальної реальності (VirtualReality, VR), Googlemaps тощо).

Доцільним в експериментальній частині нашого дослідження також було комплексне поєднання традиційних та інноваційних (активних та інтерактивних) педагогічних методів, форм організації різних видів діяльності дітей (експериментування з природничими матеріалами, освітні ситуації природничого змісту, тематичні мініатюри, подорожі, мандрівки в природу, цільові прогулянки, колекціонування природних матеріалів, бесіди, читання художньої літератури природознавчого спрямування, пояснення, квести, геокешинг тощо), що це забезпечувало динамічність, емоційне опосередкування, ефективність формування ПА.

Важливим для нашої діяльності виявився й компетентнісний підхід, зміст та особливості впровадження якого в освітній процес досліджували Г. Беленька, О. Овчарук, Г. Селевко та інші. Упровадження означеного підходу допомагало перейти від традиційної освітньої парадигми передавання та засвоєння комплексу знань, умінь, навичок до створення умов для їх дієвого й творчого набування, застосування, формування у дітей здатності до їх подальшого самостійного вдосконалення відповідно до постійно змінюваних вимог соціуму, що збільшувало результативність їх засвоєння, забезпечувало зміщення акцентів з накопичення обсягу знаннєвого досвіду на цілеспрямоване формування життєво важливих, ключових, компетентностей як особистісних інтегрованих якостей, зокрема й такої якості, як пізнавальна активність.

У контексті нашого дослідження важливим було залучення діяльнісного підходу, оскільки діяльність є основою, засобом і головною умовою ефективного виховання та розвитку дітей. За допомогою актуалізації діяльнісного підходу нам удавалося мотивувати дошкільників до засвоєння знаннєвого та практичного досвіду в межах освітнього напрямку ДСДО (2021) [193] «Дитина в природному довкіллі», формувати в них уміння, навички самостійного формулювання пізнавальної мети; складати план, обирати засоби діяльності, що зумовлюють ефективне досягнення прогнозованого результату; перевіряти й адекватно оцінювати якість реалізації конкретної діяльності; мобілізуватися на подолання труднощів, що виникають у процесі виконання дій і завдань; продукувати оригінальні ідеї, реалізувати творчі

задуми; покладатися на власний досвід, приймати самостійні відповідальні рішення; визнавати власні помилки та виправляти їх; здійснювати дослідницьку, пошукову діяльність тощо.

Доведено, що ефективну освітню діяльність необхідно здійснювати відповідно до з певних положень, правил, тобто принципів, що деякою мірою зумовлює результативність. Тож ми передусім послуговувалися базовими принципами реалізації ДСДО (2021) [193]: демократичності (формування засад демократичної спільноти, де кожен та кожна можуть бути почутими, мають право на самовираження та активну участь у будь-яких соціально схвалюваних видах життєдіяльності); забезпечення формування основ соціальної, екологічної, економічної свідомості, відповідальності за власні дії та їх наслідки для довкілля; соціально-педагогічного партнерства громади та всіх учасників освітнього процесу (засновників ЗДО, батьків здобувачів дошкільної освіти або осіб, які їх замінюють, фахівців ЗДО (директорів, вихователів-методистів, вихователів), фахівців, що надають освітні послуги дітям шостого року життя).

У процесі проектування моделі формування ПА дітей шести років ми враховували загальнопедагогічні принципи (гуманізації, демократизації, природовідповідності, цілісності, культуровідповідності тощо); принципи виховання (цілеспрямованості, єдності свідомості та поведінки, індивідуального підходу тощо); дидактичні принципи (науковості, систематичності, послідовності, доступності, наочності, свідомості, активності, емоційності тощо) та специфічні принципи (діалогічності; радісного набування досвіду; відчуття радості, успіху в різних видах життєдіяльності; співробітництва, партнерства, успішності кожного в спільній діяльності; підкріплення творчих сил кожного учасника освітнього процесу умінням творити, досягати успішного результату; принципу дослідження та відкриття як пріоритетної форми освітньої взаємодії вихователя і дитини).

Із метою виявлення чинників, що зумовлюють ефективне формування ПА, ми скористалися науковим підходом, відповідно до якого в освітній галузі розрізняють макрочинники (позаосвітні) і мікрочинники (галузеві, внутрішньоорганізаційні), а

також чинники об'єктивні (індивідуальні прояви дітей) та суб'єктивні (певною мірою залежать безпосередньо від дитини – самовдосконалення) [189].

Вагомим для нашої ЕПД було врахування позаосвітніх чинників, що впливають на процес і результат формування ПА дітей. На сучасному етапі українського суспільства це складна соціально-економічна, політична ситуація в державі, воєнний стан, турбулентність, певна невизначеність подальшого розвитку.

До мікросоціальних галузевих (галузь дошкільної освіти), внутрішньоорганізаційних (ЗДО – це освітня організація) чинників ми віднесли процеси реформування системи дошкільної освіти, статус ЗДО, його імідж в суспільстві, стан наукового вивчення проблеми дослідження, особливості взаємодії всіх учасників освітнього процесу тощо.

З-поміж об'єктивних (психологічних, внутрішніх) чинників, які враховано на етапі експериментального дослідження, вікові, характерологічні, типологічні особливості кожної дитини (риса характеру, схильності, здібності, інтереси, психофізіологічні якості тощо), а з-поміж суб'єктивних (зовнішніх) – мотиваційний потенціал дитини, прагнення до засвоєння нового досвіду, потреба в самоствердженні, досягненнях, рефлексія тощо.

У межах реалізації першої педагогічної умови ми враховували положення про те, що сучасний соціум із високим ступенем мобільності, насиченістю інформаційного простору, постійними змінами, соціально-економічною й технічною інноватикою породжує багато викликів, серед яких чи не найважливішим є здатність дитини швидко, безболісно, конструктивно адаптуватися до часто змінюваних ситуацій, володіти навичками соціально прийнятної, схвалюваної поведінки, вміннями орієнтуватися у світі людських стосунків, бути гнучким, мати готовність співпереживати та співчувати іншим.

Задля формування знаннєвого компоненту здатності дітей налагоджувати суб'єкт-суб'єктні міжособистісні стосунки ми використовували читання, розповідання художніх творів, казок, віршів; ситуації-розповіді; розповіді вихователів про своє дитинство, про особливості людських взаємин; розповіді про родинні реліквії; малі фольклорні літературні форми (приказки, прислів'я, загадки,

скоромовки); діалоги, полілоги, бесіди про людей, особливо про рідних та знайомих; приклади моральної поведінки дітей, дорослих, літературних героїв; спостереження; розглядання картин, картинок, ілюстрацій; складання родовідного дерева; розглядання сімейних фотокарток, документів, листів тощо.

Із метою формування практичного досвіду суб'єкт-суб'єктних міжособистісних стосунків дітей застосовувалися ігрові ситуації; доручення; проводилися екскурсії в межах ЗДО, інтерв'ювання членів родини; організовувалися фотовиставки; розроблялися реклами сім'ї, закладу дошкільної освіти; виготовлялися газети, карти реальних подорожей; створювалися відеоролики; організовувалися спільні свята, у яких брали участь педагоги, батьки, діти; розігрувалися вербальні й реальні ситуації морального вибору; створювалися «куточки доброго настрою»; складалися книжки про кожну дитину тощо.

Досягнення успіхів у формуванні означених стосунків дітей з однолітками, вихователями, батьками відбувалося в умовах орієнтації на гуманізацію освітнього процесу, сприяння розвитку в дитини «довіри до світу», «відчуття радості існування», взаємодії з дітьми на засадах партнерства, відмови від використання жорстко регламентованих впливів та негуманних способів спілкування. Усе це стало надійним підґрунтям формування особистісних якостей дитини, зокрема ПА.

В освітній взаємодії з вихователями, батьками вихованців у процесі використання індивідуальних, колективних бесід, консультацій, вебінарів, семінарів-практикумів, круглих столів обговорювалася актуальність проблеми суб'єкт-суб'єктних міжособистісних стосунків усіх учасників освітнього процесу, їх сутність, особливості вдосконалення. Акцентувалась увага на тому, що в теорії та практиці дошкільної освіти існує суперечність між формальним, декларативним визнанням людини найважливішою цінністю суспільства та реальним, не завжди гуманним ставленням суспільства до неї й самих людей одне до одного. Питання педагогічного впливу на дітей у процесі їх виховання зостаються полемічно гострими. Вихователь в умовах сучасного ЗДО, батьки дитини в умовах сімейного виховання мають можливість диференційовано підходити до відбору засобів, форм, методів педагогічного впливу на дітей.

В освітній практиці ми намагалися запобігати авторитарним методам впливу на дитину – погрозам, наказам, окликам, настановам, покаранням, нотаціям, інструкціям, заборонам, негативній оцінці поведінки дитини, бо впевнилися, що внаслідок цього в дітей з'являються негативізми, втрачається ініціатива, творчість, активність, зокрема ПА.

Авторитарному управлінню дитиною ми протиставляли модель виховання, що ґрунтується на визнанні самоцінності дитинства, здатності дорослого бачити та приймати внутрішній світ дитини. Декларували та реалізовували в ЕПД такий постулат: виховання дітей із позиції суб'єкт-суб'єктного підходу, на засадах суб'єкт-суб'єктних стосунків – це орієнтація на сприймання й розуміння іншої людини, розвиток здібності ідентифікувати себе з іншими людьми. Єдине функціонування пізнавальних, поведінкових, мотиваційних, емоційних процесів визнавали одним із головних завдань.

У межах реалізації другої педагогічної умови успішного формування ПА дітей в ЕПД ми намагалися гармонійно поєднувати такі освітні блоки, як самостійна діяльність дітей, спільна діяльність дітей з вихователями, навчальна (занятійна) діяльність дітей у межах освітнього напрямку ДСДО (2021) [193] «Дитина в природному довіллі». Пріоритетними визнавали перші два освітні блоки.

У межах поставлених завдань експериментального дослідження ми ініціювали створення гнучких, педагогічно доцільних розвивальних освітніх середовищ в експериментальних групах ЗДО. В основу було покладено педагогічні принципи, а саме: вікової відповідності, розвивальної спрямованості, вдосконалення та розширення, різноманітної діяльності, функціональності, культуровідповідності, співтворчості, динамічності та доцільності, комфортності, естетичності, безпечності, активності тощо.

Особливу увагу в ЗДО приділено моделюванню й використанню предметно-ігрового середовища, де діти проводили найбільше часу, а вихователі могли застосовувати різноманітні методи, прийоми, форми організації ПА дітей у спеціально сконструйованих осередках.

У розробці та вдосконаленні різних осередків, розміщених у групових кімнатах, ми враховували обмеженість площі приміщення при їх оптимальному розташуванні, зокрема це стосувалося тих, у межах яких найефективніше здійснювалося формування ПА: природничо-екологічного; сенсорно-пізнавального, логіко-математичного, дослідницького; ігрової діяльності; мистецько-творчого; мовленнєвого, художньо-мовленнєвого; предметно-практичного, технологічного.

Задля формування ПА в дітей дещо більша увага приділялася наповненості природничо-екологічного осередку. До прикладу, у взаємодії з батьками вихованців у деяких експериментальних групах було придбано тваринок, рибок для акваріумів.

У процесі спільної діяльності вихователів із дітьми (висування ідей, вирізання, розмальовування, наклеювання тощо) були створені, оновлені календарі природи, що надавало можливість відмічати зміни у природному довкіллі. Під час прогулянок, екскурсій збиралися природні матеріали для поповнення гербаріїв. Осередки поповнювались експонатами природи, виробами дітей з природного матеріалу тощо.

У декількох експериментальних групах було створено лепбук «Пізнавальні мандри нашої групи» (з можливістю змін), де прикріплювалися світлини з різноманітних недалекох від приміщення ЗДО екскурсій у природне середовище. Світлини систематично змінювалися, попередні були розміщені в альбомі «Історичні згадки».

В осередках знаходили місце глобус та мапи ландшафтів різних місцевостей України, зоряного неба, Сонячної системи. Поповнювалося, оновлювалося обладнання для праці та догляду за живими мешканцями в природничому осередку (граблі, лопатки, лійки, відерця та ганчірки тощо).

Особливу увагу на формувальному етапі експерименту приділяли облаштуванню освітнього середовища засобами медіа. Так, систематично поповнювалися мовленнєвий, художньо-мовленнєвий осередки. Дитяча література в осередку була представлена як на постійній основі (зміна певних книжок здійснювалася раз на пів року), так і змінювалася за умови певної втрати до неї інтересу дітей. До постійних літературних джерел ми відносили наукову дитячу

літературу (енциклопедії, книги про Всесвіт тощо), альбоми, архів газет і журналів для дітей, буклети книжкових ярмарків, форумів, які паралельно розміщувалися в батьківському куточку.

Екземпляри художньої літератури змінювалися відповідно до тем, присвячених окремим авторам, пам'ятним датам, темам тижнів освітньої діяльності тощо. У деяких ЗДО було доповнено бібліотечки книгами з 3D-зображеннями (Augmented Reality, AR; доповнена реальність).

Складовими мовленнєвих, художньо-мовленнєвих осередків також були ілюстрації до літературних творів, портрети українських і зарубіжних письменників, фотоальбоми тощо. Було створено «бібліотечний відділ»: якщо дитині сподобалася якась книжка, її можна було взяти додому на вихідні дні. Вихователь допомагав записувати виданий примірник до читацької книги.

У межах означених осередків запропоновано альбом «Зробимо сучасну книгу», де було схарактеризовано й проілюстровано поетапне створення електронної книги. В осередках дитина могла скористатися спеціальними шапочками для сцен-мініатюр, ігор-драматизацій (за відомими казками, літературними творами та за новою літературою, якою поповнювалися групові бібліотеки), а також олівцями, фломастерами, альбомами для малювання коміксів, улюблених героїв, сюжетів із художньої літератури тощо. Також в осередках було розміщено матеріали, обладнання для «лікування» книг (папір, клей, ножиці) та конструктивної, технічно-творчої діяльності (кольоровий папір, олівці, ножиці) для виготовлення закладинок для книжок, ілюстрацій до художніх творів тощо.

Приділялася увага наповненню й сенсорно-пізнавального, логіко-математичного, дослідницького осередків: різноманітні колбочки, пробірки, ємності, дитячий мікроскоп, фільтри та допоміжні матеріали. Діти разом із вихователем проводили експериментально-дослідну діяльність: у процесі дослідів із водою, піском, вітром, повітрям діти вивчали їх вплив на життєдіяльність, життєздатність людей, тварин, розвиток рослин. Було зроблено спеціальний альбом із фотокартками фрагментів дослідних процесів, що в подальшому може служити

унаочненням для роздумів та складання текстів про взаємозв'язки та взаємозалежності об'єктів природи.

Протягом формувального експерименту ми впевнилися, що спроектована і втілена в реальність медіасередовищна модель організації життєдіяльності дітей в ЗДО, і в експериментальних групах зокрема, характеризується високим емоційним потенціалом і є продуктивною для формування ПА. Безбар'єрність, доступність усіх компонентів середовища створювала психологічний комфорт: діти відчували позитивні емоції, радість від результатів взаємодії з компонентами середовища та задоволення від процесу пізнання; забезпечувала індивідуальну емоційну виразність кожного вихованця. Створена нами медіасередовищна модель була покликана підтримувати позитивні емоції усіх учасників освітнього процесу, зацікавленість, задоволення від перебування у ньому, адже це є показниками емоційного компоненту ПА.

В осмисленні змістового компоненту формування ПА в дітей шостого року життя ми керувалися основними положеннями ДСДО (2021) та освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (2020). Основним у ДСДО (2021) для визначення змісту ЕПД було обрано освітній напрямок «Дитина в природному доквіллі». Відповідно становлення пізнавальної активності дітей відбувалося у процесі засвоєння знань про природу планети Земля (її живі й неживі об'єкти) і Всесвіту (зорі, планети, комети, метеорити тощо), уявлень про дослідження Космосу людиною. Становлення ПА відбувалося на засадах усвідомлення дітьми зв'язків між рослинами і тваринами, їхніх функцій у природі, встановлення залежності об'єктів природи від екологічних чинників, розуміння особливостей та умов розвитку рослин, існування тварин, основних властивостей неживих об'єктів природи.

Пізнавальну активність ми також намагалися формувати на засадах усвідомлення дітьми інформації про неможливість людського існування без природи, про активний вплив людини (як позитивного, так і негативного) на природне середовище. Відбувався процес ознайомлення дітей з проблемами довкілля (змінами клімату, необхідністю заощаджувати енергію, воду, сортувати сміття тощо), з діяльністю людини, спрямованою на збереження, відтворення й

охорону природи. Також використовувалися прийоми безпосереднього й опосередкованого спостереження за явищами природи класифікація, групування дітьми природних об'єктів рослинного та тваринного світу за характерними ознаками; нескладні досліди; оцінювання метеорологічних явищ, визначення поведінки за станом оцінки природних явищ та погоди тощо.

Становлення ПА також здійснювалося в процесі взаємодії дорослих із дітьми у процесі вирощування рослин, догляду за домашніми улюбленцями, піклування, збереження й покращення природного довкілля, допомоги живим об'єктам природи.

Розвиток емоційно-ціннісного ставлення дітей до пізнання природи рідного краю, близького оточення, своєї держави України, об'єктів і явищ планети Земля зумовлювало емоційно-позитивне опосередкування формування їх пізнавальної активності, що сприяло ефективності означеного процесу.

Слід зауважити, що здійснення ЕПД на основі принципу інтеграції зумовило необхідність використання змісту й інших освітніх напрямів ДСДО (2021) [193] («Дитина в сенсорному просторі», «Дитина в соціумі», «Гра дитини», «Мовлення дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Комп'ютерна грамота»).

Таким чином, усвідомлюючи необхідність розробки цілісної системи формування ПА в дітей шостого року життя, ми окреслили та розглянули сутність таких її структурних компонентів, як мета, завдання, методологічні підходи, принципи, зміст та наблизилися до характеристики особливостей психолого-педагогічного супроводу формування досліджуваної якості.

У межах третьої педагогічної умови ефективного формування ПА у дітей шостого року життя в процесі формувального експерименту здійснювалося застосування комплексу традиційних та інноваційних педагогічних методів і форм взаємодії вихователя з дітьми в умовах ЗДО.

Зміна ставлення до занять у ЗДО, як традиційно основної освітньої форми взаємодії вихователя з дітьми (назва, структура, стиль спілкування тощо), зумовила використання альтернативних форм занятійної (навчальної) діяльності, а саме: тематичних мініатюр, освітніх ситуацій природничого змісту, подорожей, мандрівок у природу (реальних і віртуальних), екскурсій (у природу), цільових прогулянок,

експериментування з природничими матеріалами, колекціонування природних матеріалів тощо).

Протягом формувального експерименту ми надавали перевагу використанню сучасних, інтерактивних, наповнених суб'єктно-суб'єктивним змістом форм взаємодії вихователів із дітьми (пізнавальним діалогам, спілкуванню в колі, квестам (пригодницька командна гра), геокешингам (туристична гра із застосуванням GPS), гри-стратегії, «авторському дитячому телебаченню» (телевізійні римейки).

Логічно, що в межах другої педагогічної умови ефективного формування ПА (розробка й упровадження медіасередовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах ЗДО) ми намагалися гармонійно поєднувати такі освітні блоки, як самостійна діяльність, спільна діяльність дітей з вихователями, занятійна (навчальна) діяльність у межах освітнього напрямку ДСДО (2021) [193] «Дитина в природному довкіллі», визнаючи пріоритетними перші два освітні блоки. Тож вищезазначені педагогічні методи та форми організації освітнього процесу ми варіювали й модифікували в контексті індивідуального, мікрогрупового, групового та фронтального форматів освітньої взаємодії вихователів із дітьми та їх самостійної, спільної з вихователем, навчальної (занятійної) діяльності.

В ЕПД було використано методи, класифіковані за критерієм особливостей передачі та сприймання дітьми освітньої інформації (аналітичні, синтетичні, індуктивні, дедуктивні) та за ступенем самостійності мислення, напруженості їх пізнавальної діяльності (репродуктивні, пояснювальні (інформаційно-репродуктивні), проблемні, частково-пошукові, дослідницькі тощо).

Так, незвичайним для дітей було спостереження за об'єктами природи з використання різноманітних гаджетів, до прикладу, фотокамери. Попередньо в різних формах освітньої взаємодії вихователя з дітьми розглядалася історія фотоапарату, його зовнішній вигляд і принципи дії, будова, особливості створення фотознімків. Педагог пропонував вихованцям вправлятися у мистецтві створення фото, (пошуку цікавих і красивих сюжетів у довкіллі, створення власної композиції, розміщення об'єкту в кадрі тощо). Далі під час спостережень на прогулянці діти шукали задалегідь обумовлені об'єкти і намагалися створити їх фото.

З отриманих фотокарток створювалися короткі відеоролики за допомогою стандартної програми в мобільному телефоні, наприклад, «Як наш тюльпан розцвів» та інші. Діти самостійно обирали об'єкти для коротких відеороликів. Основним завданням для дітей було помітити зміни, які сталися з квіткою, і сфотографувати її. Таке завдання спонукало дітей до спостереження, споглядання раніше не помічених речей, адже для роликів необхідно було робити фото щодня впродовж одного-десяти днів. Варто відзначити, що діти із захопленням створювали власні фото, а також розповідали про те, що їх зацікавило, здивувало в об'єкті.

Цікавим було завдання зі створення фото на плівковий фотоапарат, оскільки в ньому обмежена кількість кадрів. Цей аргумент був особливо важливий для дітей, бо необхідно було докласти зусиль, щоб «спіймати» красивий кадр. Оскільки фото можна було побачити не відразу, діти деякий час перебували в стані очікування сюрпризу – зображення на плівці. Отримані фотокартки використовувалися в різних проєктах, наприклад, із фото, зроблених дітьми, за допомогою цифрової камери виготовлялися газети («Новини від Весни», «Події в нашій групі», «Корисні поради для юних садівників»), календарі погоди, книга природи «Квіти нашої України», відеоролики сезонних змін («Розквіт бузку», «Що шукає джмелик?», «Мурашині пригоди» тощо).

Протягом ЕПД ми впевнилися, що формування уявлень про природне довкілля потребує комплексного розгляду явища чи об'єкту, оскільки вміння помічати невідповідне, ставити запитання, цікавитися особливостями є важливими компонентами пізнання, пізнавальної активності.

За нашими спостереженнями, продуктивним методом формування ПА дітей, зокрема вміння помічати й аналізувати взаємозв'язки та закономірності у світі природи, виявився метод моделювання.

У процесі формувального експерименту використання методу моделювання здійснювалося засобами медіа. Із метою створення макету моделі були використані різні фото. Організуючи освітню взаємодію з дітьми шостого року життя на етапі формувального експерименту, було запропоновано два способи створення моделей: 1) із готових фото в інтернет-мережі (дібраних або генерованих за допомогою

нейромереж); 2) із створених дітьми за допомогою цифрової камери. Дослідження показало оптимальність використаного методу.

Створення фотомaketів, фотоколажів відбувалося в кілька етапів за алгоритмом:

Перший етап – підготовчий. Полягав у зацікавленні дітей та залученні їх до розв'язання проблемних завдань, продумування й планування майбутньої діяльності.

1. Створення інтересу до теми, обговорення ідей для майбутнього фотомaketу.

2. Визначення плану попередньої підготовки до його створення, розподіл завдань між дітьми у групі.

3. Спостереження за об'єктами природи на прогулянці, фотофіксація. Залучення батьків до фотофіксації необхідних об'єктів.

Другий етап – основний. Мав на меті покрокове створення фотомaketу, розширення уявлень дітей про об'єкти природи їх взаємозв'язки, закономірності, взаємодію, розширення пізнавальних інтересів тощо.

4. Перегляд зроблених дітьми фото, обрання найбільш вдалих задля створення фотомaketу.

5. Розподіл завдань відповідно до змісту завдань та покрокове виконання (залежно від рівня складності від одного до десяти днів).

Третій етап – підсумковий – узагальнення опрацьованого матеріалу, оцінювання власних результатів спільної діяльності.

6. Оформлення загального результату, розгляд і обговорення.

Протягом експериментальної освітньої діяльності вихователям запропоновано разом із дітьми створити власні медіазображення та виготовити фотомодель (фотоколаж, фотострічку подій, фотомaket, інтелектуальну фотокарту, фотосхему, фотолепбук тощо). Наприклад, фотомaket «Весна у місті» моделював вулицю міста, де знаходився ЗДО, прилеглі вулиці, пішохідний перехід до парку, дерева, клумби. Під час виконання цього проєкту педагог мав змогу реалізувати завдання освітньої програми щодо ознайомлення дітей зі змінами у природі й житті людей. Фотомaket

міста змінювався разом із змінами у природі впродовж року та за допомогою зроблених вихованцями і їх батьками фотокарток використовувався для моделювання різноманітних проблемних ситуацій та в ігровій діяльності дітей.

Наведемо приклади алгоритму інтегрованої освітньої взаємодії «Живцювання рослин: бережемо природу» (із застосуванням відео росту рослин у прискореному форматі), який запропоновано в додатку Ж.

Використання медіа, зокрема мультимедійної презентації та відео росту рослини в прискореному форматі, дозволило урізноманітнити ілюстративний та демонстративний матеріал, показати розвиток рослини від початку до повного дозрівання за 30-40 секунд. У такий спосіб викликаємо в дошкільників неабиякий інтерес до пізнання природи, враховуючи особливості сприйняття сучасних дітей, які мають фізичну потребу в мультимедійному супроводі.

Формувальний експеримент передбачав алгоритми різних моделей використання медіазасобів на основі різноманітних форм освітньої взаємодії з дітьми шостого року життя. До прикладу:

Тематична мініатюра. Тема «Краса природи – справжнє диво».

Мета: закріпити уявлення про абстрактне поняття «краса» усіма доступними віковими дітьми медіазасобами.

Завдання:

1. Формувати в дітей цілісну картину природу, здатність помічати красу в довкіллі.

2. Розвивати навички обирати красиві об'єкти для фотографування (розширювати уявлення про історію виникнення фотографії; якості, необхідні для професії фотографа; моральні аспекти фотографування; формувати вміння робити кадр на телефоні / фотоапараті; визначати різницю між реальністю та відображенням на світлинці; визначати естетичну цінність фотокартки). Закріпити уявлення про професії, пов'язані з пресою (журналісти, видавці дитячих журналів).

3. Розвивати вміння відчувати власний емоційний стан, розповідати про власні емоції від побаченого; усвідомлювати значення медіа в житті людини.

4. Виховувати бажання не лише спостерігати красу природи, а й створювати її власною працею.

Матеріали: світлини з репродукціями картин українських художників, журнали для дітей, світлини для тематичного стенду, атрибутика для пресконференції, дитячі журнали, дитячі вірші, ілюстрації для журналу.

Алгоритм використання:

Підготовчий етап (підготовка мінігалереї «Краса рідної природи в українському живописі»; читання віршів про красу природи в дитячих журналах «Малютко», «Пізнайко» тощо).

Діяльнісний етап (спілкування в колі «Що таке краса?» (запитання «Що таке для тебе краса?», «З якою красою в природі ти нещодавно зустрів (-ла)ся?», «Яку дивовижну красу ти бачив тільки один раз і запам'ятав?», «З якою красою в природі ти зустрічаєшся щодня?», «Чим схожі й відрізняються твої відчуття краси зі сприйманням краси мами, тата, бабусі, дідуся, друга, подруги?» тощо). Фотоквест на території дитсадка «Зустріч із красою». Інтерактивні вправи: «ЗД-окуляри», «Суперзвукові навушники». Рейд «Звуки природи». Оформлення стенду «Краса на нашому майданчику».

Рефлексійний етап. Проведення пресконференції для журналістів масмедіа «Диво краси на світлинах». Рефлексійні запитання для дітей: («Що найбільше тебе сьогодні здивувало, надихнуло, принесло задоволення, окрилило, роздратувало, засмутило?», «Що нового ти зрозумів (-ла) про красу?»)

Закріплювальний етап. Творчі пропозиції для дітей: створення музичної руханки із використанням записаних на прогулянці звуків природи; складання авторських віршів про красу природи й оформлення в саморобний журнал разом із ілюстраціями і фотокартками; підготовка пропозицій «Як я можу створити красу в природі?»

Наведемо приклад освітньої ситуації природничого змісту, апробованої на етапі формувального експерименту.

Тема «Фільмокейси».

Мета: формувати здатність дітей до адекватної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів.

Завдання. Закріпити уявлення дітей про позитивний і негативний вплив людини на природне довкілля, проблеми довкілля. Формувати здатність дітей свідомо використовувати знання про природу в різних видах діяльності та життєвих ситуаціях, орієнтуватися в діяльності людини, спрямованій на збереження, відтворення й охорону природи. Закріпити здатність встановлювати залежність об'єктів природи від екологічних чинників.

Розширити інформацію для дітей про історію виникнення відеокліпу, види відеокліпів – сюжетні та концертні, особливості відеокліпів для різної вікової категорії – дорослі, діти.

Формувати вміння дітей висловлювати власне ставлення до переглянутого відеокліпу, виховувати почуття толерантності й доброзичливості по відношенню до створених відео та думок інших.

Матеріали: атрибути для рольових інсценівок, відео з освітніми ситуаціями, обладнання для створення плакатів.

Алгоритм застосування.

Підготовчий етап. Інтерактивна гра «Де були, не скажемо, а що бачили – покажемо». Рольові інсценівки «Життя нашої групи: довкілля». Творча пропозиція для батьків: разом із дітьми розіграти освітню ситуацію, що стосується сталого розвитку, і зняти на відео.

Діяльнісний етап. Перегляд відео, створених дітьми разом із батьками. Інтерактивна гра «Озвуч SMS-ку» (яку можна надіслати героям освітніх ситуацій). Створення плакату «Будь природі другом!» (оформлення візуальних порад до теми про збереження планети Земля).

Рефлексійний етап. Рефлексійні запитання для дітей: («Що найбільше тебе сьогодні здивувало, надихнуло, принесло задоволення, окрилило, роздратувало, засмутило під час обговорення ситуацій / фільмокейсів?», «Що ти усвідомив (-ла) про те, як потрібно ставитися до довкілля?», «Про що ти розповіси своїм батькам

сьогодні?», «Якщо в тебе є менші сестра чи брат, що ти їм можеш порадити після почутого і побаченого сьогодні?»

Закріплювальний етап. Творча пропозиція для дітей: створити на тему сталого розвитку різні види книжок для дітей червертого-п'ятого років життя: книжку-картинку, книжку-ширму, книжку-скриньку, книжку-розфарбовку.

Творча пропозиція для батьків: разом із дітьми створити мультфільм (ляльковий, пластиліновий, ілюстрований (за допомогою штучного інтелекту) зі спрямуванням на сталий розвиток.

На етапі формувального експерименту вихователями була апробована така форма освітньої взаємодії, як авторське дитяче телебачення (телевізійний римейк) «Читайликова пошта». Наведемо приклад, представлений у додатку К.

Використання медіа, а саме електронного листа з аудіо супроводом, викликало у дітей неабиякий інтерес до експериментування, відчуття відповідальності зосереджувало їхню увагу на процесі та результатах, емоції радості і задоволення від отриманих результатів та підготовки спільної відповіді формували пізнавальний інтерес до такої взаємодії у майбутньому, до пізнання нового, формулювання власної думки і вміння перевіряти на практиці власний знанневий досвід.

Пропонуємо алгоритм проведення гри-стратегії «Збираємося на пікнік» із використанням фотоапарата або камери телефона, музичних колонок, застосуванням онлайн-вікторини.

Мета: створити ситуацію необхідності самостійного вибору на основі усвідомлення значущості предмета; вправляти в умінні домовлятися, розвивати творчу уяву, дивергентне мислення, терпляче сприймати позицію, що відрізняється від власної; вчити доводити почату справу до кінця; розвивати пізнавальний інтерес до командної взаємодії, ціннісне ставлення до природи та довкілля.

1. Підготувати обладнання: муляжі продуктів харчування, іграшки, фішки-гроші, форму продавця, охоронця парку, фотоапарат або камеру телефона, кошики для походу, аптечку, музичну колонку, матеріал для онлайн-вікторини.
2. Полілог із дітьми, пояснення правил, можливостей вибору.
3. Розподіл ролей (касира, директора магазину, охоронця).

4. Облаштування магазину «Ягідка».

5. Розповідь вихователя: вихователь розповідає про небезпеку, яка може трапитися під час походу на пікнік.

6. Створення проблемної ситуації (нестача фішок для придбання товару, велика черга, нестача товару), окреслення завдання для кожної ролі і спостереження за ходом гри.

7. Хід гри із ситуацією вибору.

8. Онлайн-вікторина як ситуація розв'язання проблеми (онлайн-загадки, завдання прочитати вірші, зробити фото, заспівати пісню, виконати вправу тощо). За кожне виконане завдання дитина отримує фішку.

9. Подорож на галявину (спеціально організований простір, якщо немає можливості вийти на вулицю), оформлення простору матеріалами, які змогли придбати діти.

10. Рефлексія: не нав'язуючи дітям свого рішення, вихователь пропонує оцінити поведінку в магазині, під час гри, під час виконання завдань вікторини, висловити враження від гри, емоції, тощо.

У процесі експериментально-педагогічної діяльності ми переконалися, що під час організації ігор-стратегій можуть бути застосовані найрізноманітніші засоби медіа, оскільки гра-стратегія може відбуватися повністю без роздаткового матеріалу. Вона спрямована на розвиток уяви, усвідомлення відповідальності за колектив, формування навичок соціальної взаємодії в колективі, умінь домовлятися, розподіляти ролі, знаходити рішення, приймати погляди інших дітей, висловлювати власну думку та аргументувати тощо. Вихователі організовували такі ігри самостійно або за допомогою онлайн-інструментів, використовуючи технології штучного інтелекту, інтернет-мережу, хмарні сервіси чи прості мультимедійні презентації. Комплексний підхід дозволив обрати оптимальний варіант, щоб ігри-стратегії були безпечними, корисними, цікавими та сучасними для дітей.

На формувальному етапі в освітній діяльності експериментальних ЗДО досить часто застосовувалась одна із сучасних фрагментарних форм взаємодії вихователя із

дітьми – спілкування в колі, за допомогою якого зазвичай розпочиналася чи завершувалася освітня діяльність педагога з вихованцями.

На фоні активного використання засобів медіа у процесі формування пізнавального інтересу, ПА дітей старшого дошкільного віку спілкування в колі ми застосовували як супровідну форму взаємодії. До прикладу, діти під час спілкування в колі щодня робили презентацію улюбленої книги (домашнього улюбленця, квітки, сім'ї, себе тощо), використовуючи матеріали, оформлені спільно з батьками (фото, газету, плакат, відео, диктофон тощо). Це дозволяло дитині придумати концепцію представлення, сформулювати та висловлювати свою думку, обговорити в команді ідеї, знайти спільні й відмінні риси кожного представлення.

У ході експерименту також було впроваджено ще одну форму освітньої взаємодії з дітьми – проєктну діяльність – багатокомпонентне та інтегроване явище, що передбачало гармонійне поєднання різних методів, прийомів, засобів, зокрема й засоби медіа.

Пропонуємо алгоритм упровадження спільного проєкту вихователя і дітей з екологічного напрямку «Чому природа не радіє повітряним кулькам, як ми?» на основі створення ментальної мапи та використання мультимедійної дошки і динамічних графічних об'єктів (діти можуть перетягувати їх по мапі).

Мета проєкту: формування свідомого ставлення дітей старшого дошкільного віку до збереження природного середовища, ціннісного ставлення до природних ресурсів.

Завдання проєкту:

1. Поглибити знання дітей про наслідки забруднення природного середовища, формувати ціннісне ставлення до збереження природних ресурсів.
2. Спонукаати дітей до дослідницької та винахідницької діяльності.
3. Розвивати комунікативні навички, пізнавальний інтерес до пізнання нового, виховувати самостійність, відповідальність тощо.
4. Формувати екологічну компетентність дітей старшого дошкільного віку.

Етапи реалізації проєкту:

1. Підготовчий (3 дні) (визначення мети, терміну реалізації, розробка плану, опис структури, підготовка матеріалів для реалізації проєкту).
2. Мотиваційний (2 дні) (ранкове коло з проблемною ситуацією та обговоренням власного ставлення до навколишнього середовища; створення ментальної мапи задля реалізації проєкту разом із дітьми (з використанням мультимедійної дошки і графічних об'єктів, які діти можуть перетягувати по мапі).
3. Практичний (8 днів) (полілог із дітьми за змістом оповідання В.Сухомлинського «Соромно перед соловейком»; праця в осередку природи в груповій кімнаті та на території ЗДО; спостереження за об'єктами живої природи; дослідження території ЗДО (дороги до садочка або до дому разом із батьками) на наявність забруднення навколишнього середовища; фотофіксація і презентація напрацювань у командах, прибирання території; розповідь вихователя у супроводі відеофрагментів про те, як повітряні кульки забруднюють природу; бесіда з дітьми «Чому повітряні кульки шкодять природі?»; дидактичні ігри «Сортування відходів», «Забруднює або зберігає», «Хто де живе?», «Професії: охоронці природи» та інші; інтерв'ю з батьками «Як ми бережемо ресурси?»; полілог за змістом віммельбуха М. Прохасько «Кучеряві відмовляються від ялинки на Різдво»; екскурсія до музею води; спостереження за баками сортування сміття в соціумі; перегляд фрагментів відео із зображенням забруднення природи та бездумного використання природних ресурсів, полілог за змістом відео; виготовлення разом із дітьми лепбуку «Чому природа не радіє повітряним кулькам, як ми?»).
4. Підсумковий (презентація лепбуку «Чому природа не радіє повітряним кулькам як ми?»); рефлексія).

Таким чином, проєктна діяльність із використанням медіа дозволяла комплексно формувати екологічну свідомість дітей, природничо-екологічну компетентність. Важливо наголосити, що довготривалі проєкти були ефективними за умови впровадженням ідей проєкту в різні форми освітньої взаємодії продовж терміну його реалізації, залучення батьків та їхньої зацікавленості, не виконання певних дій замість дітей, а повний педагогічний супровід дитини. Наголосимо: важливим аспектом діяльності дитини є її самостійність (батьки можуть

спрямовувати дитину навідними запитаннями, допомагати винятково в тому разі, якщо дитина попросила про допомогу, але не виконувати діяльність замість неї). Зауважимо: формування природничо-екологічної компетентності буде ефективним за умови систематичної взаємодії батьків із дітьми в проєктній діяльності.

Успішним за показниками експерименту виявилось впровадження алгоритму геокешингу як форми освітньої взаємодії екологічного спрямування вихователя з дітьми шостого року життя «Чому без води не існує життя?» на основі дидактичної онлайн-гри «Стежинкою добра» (Збери сміття).

Завдання: поглиблювати знання дітей про воду, її властивості та стани; формувати свідоме ставлення до споживання водних ресурсів; закріпити поняття «солоня вода», «прісна вода»; уточнити знання дітей, про взаємозв'язок людини з природою; закріпити знання про явища природи, значення води для живого довкілля; розвивати пізнавальний інтерес до пошуків самостійних шляхів пізнання, допитливість, ПА, логічне мислення, уважність, пам'ять; виховувати шанобливе ставлення до природи та ціннісне ставлення до збереження природних ресурсів.

1. Підготовка матеріалів для геокешингу: глобус, настільно-друковані матеріали «Краплинка», маленькі краплинки, лісове озеро, прозорі склянки для проведення дослідів, трубочки, фільтри (марлевий, ватний, ситечко), фломастери або фарби синього й коричневого кольорів, ілюстрації «Правила поведінки з водою», м'яч, дидактична онлайн-гра «Стежинкою добра» (Збери сміття), дидактична гра «З ким дружить краплинка?», «Що забруднює повітря?», «Якою буває вода?».

2. Попередня робота: розповідь вихователя про водну систему Землі, читання казки Таніти Марє «Подорож краплинки», дидактична гра: «Планета сумує, планета радіє».

3. Дидактична гра «Що в пакунку?» як мотиваційний елемент (за навідними запитаннями від вихователя). Відеорозповідь (на основі інструментів штучного інтелекту) про те, що в кімнаті знаходяться різні частини нашої планети Земля і їх треба об'єднати, створивши справжній макет (у пакунку каркас для глобуса).

4. Геокешинг – пошук частин глобуса, захищених у різних місцях групової кімнати, виконання супровідних завдань та складання об'ємної моделі Землі (глобуса) (малюнок – коло, наша планета, поділена на чотири частини; потрібно розфарбувати три частини синім кольором, одну частину – коричневим, порівняти, чого більше на планеті, води чи суші; пояснити твердження «Навкруги вода, а пити нічого». Чи може таке бути? Дидактична онлайн-гра: «Стежинкою добра» (Збери сміття). Дидактичні ігри: «З ким дружить краплинка?», «Що забруднює повітря», «Якою буває вода?». За кожне виконане завдання чи гру діти отримують підказку з маршрутом до захищеної частини глобуса («3 кроки вправо», «5 кроків прямо», «Поряд стоїть ваза з квітами» тощо), на місці кожної знайденої частини глобуса діти залишають макети краплинок.

5. Рефлексія: «Чому на планеті так багато води, але ресурси обмежені і багато країн страждають від нестачі?», «Як би я допоміг Планеті, коли був би чарівником?», «Як можна розумно використовувати воду вдома?» .

У процесі формування експерименту ми переконалися, що геокешинг ефективно розвиває орієнтування у просторі, координацію рухів, актуалізує фізичну й інтелектуальну взаємодію, сприяє розвитку критичного та логічного мислення, пізнавальної активності, допомагає сформувати природничо-екологічну компетентність та налагодити командну взаємодію.

Зрозуміло, що запорукою успішного сучасного медіапростору є готовність вихователів до його використання в освітньому процесі ЗДО. За нашої допомоги та підтримки педагога змогли врахувати особливості використання засобів медіа у своїй професійній діяльності з огляду на дидактичні властивості та функції конкретного засобу медіа, а також напрями відповідної організації освітньої діяльності.

Враховуючи те, що ефективність формування ПА в дітей засобами медіа залежить від рівня компетентності вихователів, нами було проведено семінар «Засоби медіа як компонент освітнього середовища ЗДО». На семінарі вихователів ознайомили зі змістом основних понять проблеми дослідження, класифікацією засобів медіа, доцільністю й особливостями їх використання в освітньому процесі.

Для вихователів експериментальних груп було проведено вебінар «Пізнавальна активність дітей старшого дошкільного віку: діагностика, педагогічний супровід формування». Педагогів ознайомили з поняттями «активність», «пізнавальна активність» та «пізнавальна активність дітей шостого року життя» у контексті вітчизняної та зарубіжної концепцій. Було схарактеризовано компоненти ПА та схематично показано етапи становлення означеної якості; подано вичерпну наукову інформацію про показники, які характеризують критерії ПА; представлено процес діагностування рівня розвитку досліджуваної якості в дітей шостого року життя. Педагогів ознайомили з результатами рівня сформованості досліджуваної якості у їхніх вихованців на констатувальному етапі дослідження.

На педагогічних радах експериментальних ЗДО була представлена схема формувального етапу експериментального дослідження. Вихователі ознайомилися з перспективним плануванням та медійним забезпеченням освітнього процесу. Протягом ЕПД педагогам надавалася підтримка та здійснювався педагогічний супровід їхньої професійної діяльності. Проводилися консультації, надавалися практичні поради, допомога у використанні сучасних гаджетів та інтернет-мережі (різноманітні додатки, платформи, сайти тощо).

Задля успішного формування ПА дітей шостого року життя було організовано освітню взаємодію педагогів ЗДО з батьками, які також були суб'єктами освітнього процесу. Співпраця педагогів і батьків давала змогу створити єдиний освітньо-розвивальний простір, комфортні умови для гармонійного розвитку дітей.

Задля просвіти батьків щодо формування ПА їхніх дітей було проведено семінар «Пізнавальна активність дитини шостого року життя: проблеми, знахідки, перспективи». Було розкрито зміст понять «активність», «пізнавальна активність дітей шостого року життя», визначення яких запропоновано науковцями і педагогами-практиками, з'ясовані особливості формування указаної якості в дітей означеного віку. Акцентовано увагу батьків на показниках, що засвідчують рівень розвитку досліджуваної якості. Запропоновано для обговорення питання успішного

формування ПА, зумовленої індивідуальними особливостями дитини та умовами виховання.

У межах формувального експерименту спільно з вихователями та психологами ЗДО організовано й проведено круглий стіл «Цифровізація освіти». Мета проведення – поінформувати батьків про особливості використання засобів медіа у процесі виховання й розвитку дітей шостого року життя, зокрема формування їхньої ПА. Батьків ознайомили з базовими принципами цифрового освітнього середовища ЗДО та різними видами медіа.

На семінарі «Діти і гаджети» батькам запропонували інформацію про важливість використання сучасних засобів медіа у процесі виховання й розвитку дитини, ознайомили із санітарно-гігієнічними вимогами до користування цифровими медіа, порадили корисні сайти та ресурси.

З метою просвіти і підтримки батьків спільно з педагогами ЗДО було організовано систематичне консультування з проблеми формування пізнавальних інтересів, ПА у дітей різними засобами, зокрема засобами медіа. В інформаційному куточку розмістили пам'ятки «Поради батькам щодо формування пізнавальної активності дитини», «Чим зайняти дитину в дорозі?», «Плюси і мінуси гаджетів» тощо.

3.3. Аналіз результатів експериментальної діяльності

Упровадження розробленої системи експериментально-педагогічної діяльності в низці ЗДО уможливило розв'язання одного із завдань дисертаційної праці – дослідити динаміку розвитку ПА у дітей шостого року життя засобами медіа на етапі формувального експерименту, порівняти її з показниками констатувального етапу дослідження, а також довести ефективність означеної діяльності.

Дослідження динаміки розвитку пізнавальної активності проводилося за такими ж методиками, які застосовувалися на констатувальному етапі експерименту.

Порівняльні результати вивчення особливостей розвитку пізнавальної активності упродовж спостереження за різними видами діяльності (пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової тощо) дітей шостого року життя в межах освітнього напрямку ДСДО (2021) [193] «Дитина в природному довіллі», зокрема за діяльністю дітей під час чергування в куточку природи, на констатувальному і контрольному етапах експерименту узагальнено в таблиці 3.3.1.

Таблиця 3.3.1

Порівняльне співвідношення рівнів розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя експериментальних і контрольних груп за результатами спостереження (констатувальний і контрольний етапи експерименту)

Групи дітей шостого року життя	Критерії розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року								
	емоційно-мотиваційний			когнітивно-діяльнісний			особистісно-вольовий		
	Рівні розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року (%)								
	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький
	Констатувальний етап експерименту								
ЕГ	35,3	40,6	24,1	8,3	65,4	26,3	7,5	28,6	63,9
КГ	37,4	45,0	17,6	6,9	68,7	24,4	6,9	26,7	66,4
	Контрольний етап експерименту								
ЕГ	38,6	51,1	10,3	42,9	51,1	6,0	45,8	41,4	12,8
КГ	33,6	53,4	13,0	29,7	57,3	13,0	21,4	64,1	14,5

Як видно з таблиці, 38,6% дітей ЕГ та 33,6% дітей КГ показали високий рівень сформованості ПА за емоційно-мотиваційним критерієм (проти 35,3% дітей ЕГ та 37,4 % дітей КГ на етапі KE). Серед показників, що вплинули на результат, вагомими залишаються зацікавленість та зосередженість під час чергуванні в куточку природи. Значно збільшилася кількість дітей із достатнім рівнем розвитку пізнавальної активності: 51,1% дітей ЕГ та 53,4% дітей КГ (проти 40,6% дітей ЕГ та 45 % дітей КГ на етапі KE). Важливим показником став ентузіазм, що виявився у процесі догляду за тваринами (рослинами). Зменшилася кількість дітей, у яких було виявлено низький рівень розвитку досліджуваної якості до 10,3% дітей ЕГ та 13% дітей КГ (проти 24,1% дітей ЕГ та 17,6 % дітей КГ на етапі KE), натомість показник розвитку досліджуваної якості на достатньому рівні збільшився.

Відповідно до даних таблиці 42,9% дітей ЕГ та 29,7% дітей КГ за когнітивно-діяльнісним критерієм виявили високий рівень сформованості ПА (проти 8,3% дітей ЕГ та 6,9 % дітей КГ на етапі КЕ). Вони засвідчили глибокі знання про об'єкти природи, і не тільки ті, що були в середовищі групи, а й поза її межами, почали активніше самостійно формулювати мету майбутньої діяльності, навчилися визнавати свої помилки. У 51,1% дітей ЕГ та 57,3% дітей КГ констатовано достатній рівень сформованості ПА (проти 65,3% дітей ЕГ та 68,7 % дітей КГ на етапі КЕ). Зменшення кількості дітей із достатнім рівнем сформованості ПА за когнітивно-діяльнісним критерієм відбулося у зв'язку з їх переходом на вищий рівень розвитку. Низький рівень сформованості досліджуваної якості продемонстрували 6% дітей експериментальних та 13% дітей контрольних груп (проти 26,3% дітей ЕГ та 24,4 % дітей КГ на етапі КЕ).

За особистісно-вольовим критерієм 45,8% дітей ЕГ та 21,4% дітей КГ показали високий рівень сформованості ПА (проти 7,5% дітей ЕГ та 6,9 % дітей КГ на етапі КЕ). Діти цього рівня виявляли такі особистісно-вольові якості, як самостійність, витримка, самовладання (під час чергування, догляду за об'єктами куточка природи). У 41,4% дітей ЕГ та 64,1% дітей КГ виявлено достатній рівень розвитку досліджуваної якості (проти 28,6% дітей ЕГ та 26,7 % дітей КГ на етапі КЕ). Значний відсоток дітей ЕГ цього рівня перейшов на вищий рівень (тому показники так різняться із контрольною групою). У 12,8% дітей ЕГ та 14,5% дітей КГ визначено низький рівень розвитку досліджуваної якості (проти 63,9% дітей ЕГ та 66,4 % дітей КГ на етапі КЕ). Зовсім невелика кількість дітей цього рівня не продемонструвала наполегливості, завзяття, ентузіазму, витримки під час природничої діяльності.

Динаміка змін у рівнях розвитку ПА на констатувальному й контрольному етапах експерименту за методикою «Екологічна стежина» представлена в таблиці 3.3.2.

Порівняльне співвідношення рівнів розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя експериментальних і контрольних груп за результатами методики «Екологічна стежина» (графічний диктант) – констатувальний і контрольний етапи експерименту

Групи дітей шостого року життя	Критерії розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя								
	емоційно-мотиваційний			когнітивно-діяльнісний			особистісно-вольовий		
	Рівні розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя (%)								
	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький
	Констатувальний етап експерименту								
ЕГ	27,8	45,9	26,3	6,0	68,4	25,6	6,8	76,7	16,5
КГ	32,8	45,0	22,2	5,2	71,8	23,0	6,1	74,8	19,1
	Контрольний етап експерименту								
ЕГ	42,1	48,9	9,0	40,6	52,6	6,8	50,4	36,3	5,3
КГ	41,2	46,6	12,2	17,6	65,1	17,3	20,6	58,0	21,4

За результатами експерименту, наведеними в таблиці, 42,1% дітей ЕГ та 41,2% дітей КГ показали високий рівень сформованості пізнавальної активності за емоційно-мотиваційним критерієм (проти 27,8% дітей ЕГ та 32,8% дітей КГ на етапі KE). На контрольному етапі діти були більш мотивовані, емоційніше сприймали запропоновані завдання, виявляли значний інтерес до виконання графічного диктанту, у процесі відтворення схеми екологічної стежки малювали навіть ті об'єкти природи, які на ній розташовані. Достатній рівень розвитку пізнавальної активності засвідчили 48,9% дітей ЕГ та 46,6% дітей КГ (проти 45,9% дітей ЕГ та 45% дітей КГ на етапі KE). Діти не зовсім зосереджено й уважно виконували завдання. У 9% дітей ЕГ та 12,2% дітей КГ виявлено низький рівень розвитку досліджуваної якості (проти 26,3% дітей ЕГ та 22,2% дітей КГ на етапі KE). Вони не виявляли завзяття, ентузіазму під час виконання завдання.

Як видно з таблиці, 40,6% дітей ЕГ та 17,6% дітей КГ за когнітивно-діяльнісним критерієм виявили високий рівень сформованості пізнавальної активності (проти 6% дітей ЕГ та 5,2% дітей КГ на етапі KE). Діти яскраво демонстрували такі особистісно-вольові якості, як мужність, наполегливість, рішучість, самостійність, терпіння, самовладання, під час виконання

запропонованого завдання. У 52,6% дітей ЕГ та 65,1% дітей КГ констатовано достатній рівень сформованості пізнавальної активності (проти 68,4% дітей ЕГ та 71,8 % дітей КГ на етапі КЕ), вони не демонстрували необхідні знання, уміння, навички у самостійному вирішенні запропонованого завдання. Низький рівень сформованості досліджуваної якості продемонстрували 6,8% дітей експериментальних та 17,3% дітей контрольних груп (проти 25,6% дітей ЕГ та 23% дітей КГ на етапі КЕ). Вони не вміли самостійно формулювати пізнавальну мету діяльності, обирати засоби, способи виконання запропонованого завдання.

Згідно з даними таблиці, за особистісно-вольовим критерієм розвитку пізнавальної активності дітей 50,4% дітей ЕГ та 20,6% дітей КГ показали високий рівень її сформованості (проти 6,8% дітей ЕГ та 6,1 % дітей КГ на етапі КЕ). Збільшився відсоток дітей, які у процесі виконання завдання демонстрували особистісно-вольові якості, з-поміж яких наполегливість, самостійність, терпіння, самовладання, цілеспрямованість, витримку, ініціативність. У 36,3% дітей ЕГ та 58% дітей КГ виявлено достатній рівень розвитку досліджуваної якості (проти 76,7% дітей ЕГ та 74,8 % дітей КГ на етапі КЕ). Значний відсоток дітей цього рівня виявили самовладання, цілеспрямованість у вирішенні отриманого завдання, піднявшись на щабель вище. Тільки незначна кількість дітей 5,3% дітей ЕГ та значна, на жаль, кількість 21,4% дітей КГ (проти 16,5% дітей ЕГ та 19,4 % дітей КГ на етапі КЕ) виявила низький рівень прояву показників означеного критерію. Діти не виявляли бажання виконувати діяльність самостійно, були нетерплячими у виконанні завдань тощо.

Порівняльні результати вивчення рівня розвитку пізнавальної активності в дітей шостого року життя на констатувальному і контрольному етапах експерименту, отримані на засадах застосування діагностичної методики «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом), представлено в таблиці 3.3.3.

Порівняльне співвідношення рівнів розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя в експериментальних і контрольних груп за методикою П. Торренса «Запитати і вгадати» (констатувальний і контрольний етапи експерименту)

Групи дітей шостого року життя	Критерії розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя								
	емоційно-мотиваційний			когнітивно-діяльнісний			особистісно-вольовий		
	Рівні розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя (%)								
	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький
	Констатувальний етап експерименту								
ЕГ	23,3	42,9	33,8	6,0	63,9	30,1	6,8	82,0	11,2
КГ	26,7	40,5	32,8	5,3	67,2	27,5	5,3	80,2	14,5
	Контрольний етап експерименту								
ЕГ	39,1	51,9	9,0	50,4	39,8	9,8	47,5	43,5	9,0
КГ	36,6	39,7	23,7	14,5	69,5	16,0	19,9	64,1	16,0

За даними таблиці 39,1% дітей ЕГ та 36,6% дітей КГ показали високий рівень сформованості ПА за емоційно-мотиваційним критерієм (проти 23,3% дітей ЕГ та 26,7% дітей КГ на етапі KE). Діти яскраво проявляли зацікавленість, мотивованість, завзяття під час виконання завдання. Достатній рівень розвитку ПА засвідчили 51,9% дітей ЕГ та 39,7% дітей КГ (проти 42,9% дітей ЕГ та 40,5% дітей КГ на етапі KE), які під час виконання завдання не досить яскраво демонстрували емоційність, увагу, зосередженість. 9% дітей ЕГ та 23,7% дітей КГ виявили низький рівень розвитку досліджуваної якості (проти 33,8% дітей ЕГ та 32,8% дітей КГ на етапі KE). Вони без ентузіазму приступали до виконання завдання, не уважно слухали інструкцію, не виявляли зацікавленості в отриманні результату.

Відповідно до результатів, запропонованих у таблиці, 50,4% дітей ЕГ та 14,5% дітей КГ у межах когнітивно-діялісного критерію виявили високий рівень сформованості ПА (проти 6% дітей ЕГ та 5,3% дітей КГ на етапі KE). Діти яскраво демонстрували вміння складати план та обирати засоби виконання завдання, уміння визнавати й виправляти помилки. У 39,8% дітей ЕГ та 69,5% дітей КГ констатовано достатній рівень сформованості АП (проти 63,9% дітей ЕГ та 67,2% дітей КГ на етапі KE). Діти фрагментарно виявляли знання, уміння, навички під час виконання завдання, не зовсім адекватно оцінювали власну діяльність. Низький рівень

сформованості досліджуваної якості продемонстрували 9,8% дітей експериментальних та 16% дітей контрольних груп (проти 30,1% дітей ЕГ та 27,5 % дітей КГ на етапі КЕ). Зниження кількості дітей цього рівня відбулося з причини їх переходу на достатній рівень розвитку пізнавальної активності.

За результатами дослідження рівня розвитку ПА дітей у межах особистісно-вольового критерію 47,5% дітей ЕГ та 19,9% дітей КГ показали високий рівень її стану (проти 6,8% дітей ЕГ та 5,3 % дітей КГ на етапі КЕ). Найбільш значущими показниками були витримка, терпіння, наполегливість. У 43,5% дітей ЕГ та 64,1% дітей КГ виявлено достатній рівень розвитку досліджуваної якості (проти 82% дітей ЕГ та 80,2 % дітей КГ на етапі КЕ). Зменшення відсотка цього рівня зумовлене збільшенням кількості дітей на вищому рівні розвитку досліджуваної якості. У 9% дітей ЕГ та 16% дітей КГ визначено низький рівень розвитку ПА (проти 11,2% дітей ЕГ та 14,5 % дітей КГ на етапі КЕ). Діти майже не виявляли особистісно-вольових якостей під час виконання завдання, не проявляли самовладання, постійно потребували допомоги дорослих, не прагнули до самостійності.

Порівняльні результати дослідження стану сформованості ПА в дітей шостого року життя на констатувальному і контрольному етапах експерименту за діагностичною методикою «Переплутані лінії» запропоновано в таблиці 3.3.4.

Таблиця 3.3.4

Порівняльне співвідношення рівнів розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя експериментальних і контрольних груп за методикою «Переплутані лінії» (констатувальний і контрольний етапи експерименту)

Групи дітей шостого року життя	Критерії розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя								
	емоційно-мотиваційний			когнітивно-діяльнісний			особистісно-вольовий		
	Рівні розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя (%)								
	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький
	Констатувальний етап експерименту								
ЕГ	24,8	45,1	30,1	7,5	61,7	30,8	6,1	78,9	15,0
КГ	22,9	50,4	26,7	8,4	58,8	32,8	5,3	75,6	19,1
	Контрольний етап експерименту								
ЕГ	41,1	48,4	10,5	48,9	43,6	7,5	46,6	42,1	11,3
КГ	36,6	55,0	8,4	40,5	45,8	13,7	37,4	45,8	16,8

Результати аналізу даних експерименту, наведених у таблиці, засвідчують, що 41,1% дітей ЕГ та 36,6% дітей КГ показали високий рівень сформованості ПА за емоційно-мотиваційним критерієм (проти 24,8% дітей ЕГ та 22,9 % дітей КГ на етапі KE). Кожна дитина цього рівня позитивно ставиться до ситуацій взаємодії з різними об'єктами природи, мотивована на цінності сталого розвитку. Достатній рівень розвитку ПА засвідчили 48,4% дітей ЕГ та 55% дітей КГ (проти 45,1% дітей ЕГ та 50,4 % дітей КГ на етапі KE). Під час виконання завдання діти не завжди були зосередженими, уважними, тому спостерігалися помилки. У 10,5% дітей ЕГ та 8,4 % дітей КГ виявлено низький рівень розвитку досліджуваної якості (проти 30,1% дітей ЕГ та 26,7 % дітей КГ на етапі KE). Незначний відсоток дітей, які залишилися на цьому рівні, не виявляли вмотивованості, наполегливості, уважності, зацікавленості та енергійності.

Як видно з таблиці, за когнітивно-діяльнісним критерієм 48,9% дітей ЕГ та 40,5% дітей КГ виявили високий рівень сформованості ПА (проти 7,5% дітей ЕГ та 8,4 % дітей КГ на етапі KE). Вони досягали результату діяльності, перевіряли й адекватно оцінювали якість її реалізації. У 43,6% дітей ЕГ та 45,8% дітей КГ констатовано достатній рівень сформованості ПА (проти 61,7% дітей ЕГ та 58,8 % дітей КГ на етапі KE). Низький рівень сформованості досліджуваної якості продемонстрували 7,5% дітей експериментальних та 13,7% дітей контрольних груп (проти 30,8% дітей ЕГ та 32,8 % дітей КГ на етапі KE). Діти не змогли мобілізуватися на подолання труднощів, що виникали у процесі діяльності.

За результатами дослідження рівня розвитку ПА дітей у межах особистісно-вольового компоненту 46,6% дітей ЕГ та 37,4% дітей КГ показали високий рівень її стану (проти 6,1% дітей ЕГ та 5,3 % дітей КГ на етапі KE). Показником високого рівня розвитку ПА були яскраві прояви власних особистісно-вольових якостей. У 42,1% дітей ЕГ та 45,8% дітей КГ констатовано достатній рівень розвитку ПА (проти 78,9% дітей ЕГ та 75,6 % дітей КГ на етапі KE), а в 11,3% дітей ЕГ та 16,8% дітей КГ – низький рівень розвитку (проти 15% дітей ЕГ та 19,1 % дітей КГ на етапі KE). Свідченням низького рівня розвитку ПА в дітей була відсутність рішучості, сміливості, наполегливості упродовж запропонованої діяльності.

Динаміка змін у рівнях розвитку ПА в дітей шостого року життя експериментальних та контрольних груп на констатувальному й контрольному етапах експерименту представлено в таблиці 3.3.5.

Таблиця 3.3.5

Узагальнене порівняльне співвідношення рівнів розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя експериментальних і контрольних груп (констатувальний і контрольний етапи експерименту)

Групи дітей шостого року життя / Етапи експерименту	Критерії розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя								
	емоційно-мотиваційний			когнітивно-діяльнісний			особистісно-вольовий		
	Рівні розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя (%)								
	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький	високий	достатній	низький
ЕГ / Констатувальний експеримент	14,3	58,6	27,1	10,5	69,2	20,3	7,5	25,6	66,9
ЕГ / Контрольний експеримент	38,3	51,9	9,8	65,4	26,3	8,3	46,6	40,6	12,8
Динаміка	+24	-6,7	-17,3	+54,9	-42,9	-12	+39,1	+15	-54,1
КГ / Констатувальний експеримент	16,1	65,6	18,3	12,2	70,2	17,6	6,8	21,4	71,8
КГ / Контрольний експеримент	22,9	63,4	13,7	65,6	33,6	0,8	20,6	58	21,4
Динаміка	+6,8	-2,2	-4,6	+53,4	-36,6	-16,8	+13,8	+36,6	-50,4

Наведені в таблиці результати дослідження особливостей розвитку ПА за емоційно-мотиваційним критерієм в експериментальних групах дозволили констатувати, що 38,3% дітей на етапі контрольного експерименту показали високий рівень її сформованості (проти 14,3% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: + 24 %. 51,9% дітей на етапі контролю засвідчили достатній рівень розвитку ПА (проти 58,6% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 6,7%. 9,8% дітей на етапі контролю продемонстрували низький рівень розвитку ПА (проти 27,6% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 17,3 %.

Як видно з таблиці, дослідження особливостей розвитку ПА за когнітивно-діяльнісним критерієм в експериментальних групах дозволило констатувати, що 65,4% дітей на етапі контролю показали високий рівень сформованості ПА (проти 10,5% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: + 54,9 %. 26,9% дітей на етапі контролю засвідчили достатній рівень розвитку ПА (проти 69,2% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 42,9%. 8,3% дітей на етапі контролю продемонстрували низький рівень розвитку ПА (проти 20,3% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 12 %.

За результатами дослідження рівня розвитку ПА у межах її особистісно-вольового критерію в експериментальній групі на етапі контролю 46,6% дітей довели високий рівень розвитку (проти 7,5% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: + 39,1%. 40,6% дітей на етапі контролю засвідчили достатній рівень розвитку ПА (проти 25,6% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: + 15%. 12,8% дітей на етапі контролю продемонстрували низький рівень розвитку ПА за особистісно-вольовим критерієм (проти 66,9% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 54,1 %.

Запропоновані в таблиці результати дослідження особливостей розвитку ПА за емоційно-мотиваційним критерієм в контрольних групах свідчать про те, що 22,9% дітей на етапі контрольного експерименту показали високий рівень її сформованості (проти 16,1% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 6,8 %. 63,4% дітей на етапі контролю досягли достатнього рівня розвитку ПА (проти 65,6% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 2,2%. 13,7% дітей на етапі контролю продемонстрували низький рівень розвитку ПА за означеним критерієм (проти 18,3% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: –6,7 %.

Подані в таблиці результати дослідження особливостей розвитку ПА за когнітивно-діяльнісним критерієм констатують високий рівень її сформованості у 65,6% дітей на етапі контролю (проти 12,2% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: + 53,4 %. 33,6% дітей на етапі контролю засвідчили достатній рівень розвитку ПА (проти 70,2% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 36,6%. 0,8% дітей на етапі контролю продемонстрували

низький рівень розвитку ПА (проти 17,6% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 16,8 %.

За результатами дослідження рівня розвитку ПА в межах її особистісно-вольового критерію в контрольних групах на етапі контролю 20,6% дітей довели високий рівень розвитку (проти 6,8% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: + 13,8%. 58% дітей на етапі контролю засвідчили достатній рівень розвитку ПА (проти 21,4% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: + 36,6%. 21,4% дітей на етапі контролю продемонстрували низький рівень розвитку ПА за особистісно-вольовим критерієм (проти 71,8,% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 50,4 %.

Для підтвердження відмінностей в експериментальних і контрольних групах у показниках рівнів сформованості ПА в дітей шостого року життя після впровадження в освітній процес ЗДО педагогічних умов використовуємо критерій Колмогорова-Смирнова, що допоміг знайти точку, у якій сума накопичених розбіжностей між двома розподілами є найбільшою, та оцінити вірогідність цієї розбіжності. Тобто кількісні показники оцінювали відповідно до нормального розподілу за критерієм Колмогорова-Смирнова. У разі нормального розподілу дані об'єднували у варіаційні ряди, де розраховували середні арифметичні величини (M) та стандартні відхилення (SD).

Сформулюємо статистичні гіпотези задля проведення математичного опрацювання результатів. Нульова гіпотеза (H_0) полягала в тому, що рівень сформованості ПА дітей КГ несуттєво відрізнявся від рівня сформованості ПА дітей ЕГ за кожним із трьох критеріїв оцінювання, а відповідна різниця між групами зумовлена випадковими чинниками. Альтернативна гіпотеза (H_1) становила припущення, що між рівнями сформованості ПА дітей контрольних й експериментальних груп є значні відмінності за кожним із критеріїв оцінювання. Результати відображено в таблиці 3.3.6.

Таблиця 3.3.6

Порівняльні результати розподілу дітей шостого року життя експериментальних і контрольних груп за рівнями сформованості пізнавальної активності (контрольний етап експерименту)

Показники	Контрольна група (n=131)	Експериментальна група (n=133)	Статистична значущість за критерієм Колмогорова-Смирнова
Емоційно-мотиваційний критерій за сумою балів			
M±S	18.12±5.43	26.3±6,4	p < 0.05
Me (Qlow; Qupp)	20.0 (12.0;23.0)	22.0 (20.0;27.0)	
Когнітивно-діяльнісний критерій за сумою балів			
M±S	41.62±6.93	42,9±6,93	p < 0.100
Me (Qlow; Qupp)	43.0 (37.0;45.0)	38.0 (40.0;45.0)	
Особистісно-вольовий критерій за сумою балів			
M±S	14,47±3.82	46.37±9.80	p < 0.001
Me (Qlow; Qupp)	14.0 (9.0;18.0)	45.0 (42.0;52.0)	

Знайдені значення - непараметричний показник у таблиці показує статистичну значущість і $\epsilon < 0,1$, відповідно нульова гіпотеза відхиляється. Характеристика змін у рівнях сформованості ПА в дітей шостого року життя відображає суттєві зміни (добру динаміку) після впровадження формувального етапу експерименту.

Якісні бінарні показники вибірок порівнювали шляхом перевірки нульової гіпотези про рівність часток, виражених у відсотках (обчислення t-критерію Стьюдента), що відображено в таблиці 3.3.7.

Таблиця 3.3.7

Порівняльні результати розподілу дітей шостого року життя експериментальних і контрольних груп за рівнями сформованості пізнавальної активності (контрольний етап експерименту)

Показники	Контрольна група (n=131) (абс.; %)		Експериментальна група (n=133) (абс.; %)		Статистична значущість (t; p)	
Емоційно-мотиваційний критерій за сумою балів						
Низький рівень	18	13,7	13	9,7	1,0008	> 0.05
Достатній рівень	83	63,4	69	51,9	1,8869	> 0.05
Високий рівень	30	22,9	51	38,3	2,7207	< 0.01
Когнітивно-діяльнісний критерій за сумою балів						
Низький рівень	1	0,7	11	8,3	1,5978	> 0.05
Достатній рівень	44	33,6	35	26,3	2,8189	< 0.01
Високий рівень	86	65,6	87	65,4	3,0216	< 0.05

Продовження таблиці 3.3.7

Особистісно-вольовий критерій за сумою балів						
Низький рівень	28	21,4	17	12,8	1,8562	> 0.05
Достатній рівень	76	58,1	54	40,6	2,8296	< 0.01
Високий рівень	27	20,6	62	46,6	4,4691	< 0.001

Взаємозв'язок між (неперервними) величинами визначався шляхом кореляції рангового коефіцієнта Спірмена (r). Узагальнені результати кореляції взаємозв'язків відображено в таблиці 3.3.8.

Таблиця 3.3.8

Порівняння взаємозв'язків у кореляційних парах критеріїв пізнавальної активності дітей шостого року життя контрольних та експериментальних груп на контрольному етапі експерименту

Кореляційні пари	Значення коефіцієнта Спірмена			
	Контрольні групи (n=131)		Експериментальні групи (n=133)	
	До	Після	До	Після
Емоційно-мотиваційний – Когнітивно-діяльнісний	0,366239	0,405447	0,206952	0,402281
Когнітивно-діяльнісний – Особистісно-вольовий	-0,172455	0,177080	-0,033973	0,480293
Емоційно-мотиваційний – Особистісно-вольовий	0,086868	0,020827	0,190851	0,524737

Як бачимо з таблиці, після проведення ЕПД зв'язки між показниками критеріїв у ЕГ суттєво різняться від зв'язків цих же показників в КГ.

На основі загальних підрахунків усіх кореляційних зв'язків між показниками кожного критерію можемо констатувати, що після проведення формувального етапу експерименту в КГ кількість зв'язків між показниками емоційно-мотиваційного критерію зі значенням коефіцієнта r -Спірмена > 0.3 становило 11, а в ЕГ – 18. Після впливу в КГ кількість зв'язків між показниками в когнітивно-діяльнісному критерії зі значенням коефіцієнта r -Спірмена > 0.3 становило 7, а в ЕГ – 14. Після впливу в КГ кількість зв'язків між показниками особистісно-вольового критерію зі значенням коефіцієнта r -Спірмена > 0.3 становило 7, а в експериментальній – 14. Тобто, показники емоційно-мотиваційного критерію, який на констатувальному етапі займав перше місце (мав найвищий ранг) в характеристиці досліджуваних як в КГ,

так і в ЕГ, на контрольному етапі втратив своє значення. Після впровадження ЕПД згідно з кореляційним коефіцієнтом провідним став особистісно-вольовий критерій в ЕГ, чого не було на констатувальному етапі, у КГ цей коефіцієнт є незначним. Проте в КГ після впровадження ЕПД провідними стали показники когнітивно-діяльнісного критерію.

Таким чином, доходимо висновку, що впроваджені педагогічні умови формування ПА у дітей шостого року життя засобами в ЗДО суттєво вплинули на зміну значень досліджуваної якості, а отже, є ефективними.

Методика дослідження здатності вихователів ЗДО до формування ПА в дітей шостого року життя була такою, як і на констатувальному етапі. З метою вивчення рівня сформованості знанневого компоненту у здатності вихователів до формування ПА було застосовано анкетування за запитаннями, визначеними на етапі констатації.

Оскільки на перше запитання анкети на контрольному етапі експерименту відповідь була не потрібна, то в таблиці 3.3.9 запропоновано співвідношення відповідей вихователів на друге запитання анкети «У чому, на Ваш погляд, полягає зміст поняття «пізнавальна активність дітей шостого року життя?»».

Таблиця 3.3.9

Порівняльне співвідношення відповідей вихователів на друге запитання анкети (констатувальний і контрольний етапи експерименту)

Етапи експерименту	Кількість відповідей вихователів, у яких визначено зміст основного поняття дослідження		
	Відповідає науковому формулюванню	Не зовсім відповідає науковому формулюванню	Не відповідає науковому формулюванню
Констатувальний	4	16	6
Контрольний	18	8	-

Згідно з даними, представленими в таблиці, 18 вихователів запропонували відповіді, які збігаються з науковим формулюванням основного поняття дослідження (проти 4 на етапі КЕ); не зовсім відповідають науковому формулюванню відповіді 8 вихователів (проти 16 на етапі КЕ); відповіді, які не відповідають науковому формулюванню поняття, відсутні (проти 6 на етапі КЕ).

На третє запитання анкети «Чи притаманна Вам така професійна якість, як «здатність до формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя?» всі 26 вихователів, які були задіяні в ЕПД, відповіли ствердно «так, притаманна».

Узагальнення відповідей вихователів на четверте запитання анкети «Який рівень розвитку здатності до формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя Вам притаманний: високий, достатній, низький?» представлено в таблиці 3.3.10.

Таблиця 3.3.10

Порівняльне співвідношення відповідей вихователів на четверте запитання анкети (констатувальний і контрольний етапи експерименту)

Етапи експерименту	Кількість відповідей вихователів щодо рівня розвитку їх здатності до формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя		
	високий	достатній	низький
Констатувальний	4	14	8
Контрольний	15	9	2

Як видно з таблиці, 15 вихователів вважають рівень розвитку власної здатності до формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя високим (проти 4 на етапі КЕ); 9 вихователів свій рівень розвитку означеної здатності визначають як достатній (проти 14 на етапі КЕ); два вихователі вважають його низьким (проти 8 на етапі КЕ).

Співвідношення відповідей вихователів на п'яте запитання «Які педагогічні умови, засоби, методи, форми організації освітнього процесу Ви застосовуєте задля формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя в умовах ЗДО?» відображено в таблиці 3.3.11.

Таблиця 3.3.11

Порівняльне співвідношення відповідей вихователів на п'яте запитання анкети (констатувальний і контрольний етапи експерименту)

№ за/п	Педагогічні умови, засоби, методи, форми організації освітнього процесу, що застосовуються вихователями задля формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя в умовах закладу дошкільної освіти	Кількість відповідей	
		Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент

Продовження таблиці 3.3.11

1.	Педагогічні умови ефективного формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти		
1.1.	Педагогічно доцільна насиченість освітнього розвивального середовища ЗДО засобами медіа	23	26
1.2.	Освітня взаємодія з різними соціальними інституціями, зокрема з батьками вихованців, щодо формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя	18	24
1.3.	Особистісно орієнтована взаємодія, спілкування всіх учасників освітнього процесу (дітей, вихователів, батьків вихованців)	19	25
1.4.	Підвищення рівня професійної здатності вихователів до застосування різних засобів медіа, зокрема сучасних, із метою формування пізнавальної активності дітей шостого року життя	16	26
1.5.	Мотивація дітей шостого року життя до активної пізнавальної діяльності	8	22
1.6.	Збагачення змісту всіх компонентів психолого-педагогічного супроводу з метою формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя засобами медіа	11	21
1.7.	Розробка й упровадження середовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти	-	26
1.8.	Застосування традиційних, інноваційних, активних та інтерактивних форм і методів в освітньому процесі закладу дошкільної освіти	-	26
1.9.	Розробка й реалізація сукупності традиційних та новітніх засобів медіа в освітньому процесі закладу дошкільної освіти	-	26
Разом:		95	222
Педагогічні засоби, зокрема засоби медіа, що використовуються вихователями задля формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя			
2.1.	Різні види діяльності дітей	14	24
2.2.	Книжки	22	26
2.3.	Телебачення	8	16
2.4.	Комп'ютер	10	14
2.5.	Картини, картинки, ілюстрації, малюнки	21	26
2.6.	Мультфільми	24	26
2.7.	Презентації	7	16
2.8.	Відео	11	21
2.9.	Мережа «Інтернет»	8	13
2.10.	Журнали	12	21
2.11.	Персональні гаджети	6	9
2.12.	Онлайн-ігри	9	19
2.13.	Віртуальна реальність	4	7
2.14.	Радіо	9	11
2.15.	Коротке кіно	-	9
2.16.	Відеоролик	-	16

Продовження таблиці 3.3.11

2.17.	Відеofilm	-	18
2.19.	Лепбук	-	5
2.20.	Мінікнижка	-	15
2.21.	Відеокнига	-	12
2.22.	Телерепортаж	-	8
2.23.	Афіша	-	11
2.24.	Плакати	-	17
Разом:		165	360
Педагогічні методи, форми організації освітнього процесу, які використовуються вихователями задля формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя в умовах закладу дошкільної освіти			
3. 1.	Експериментування	12	19
3. 2.	Читання художніх творів	21	26
3. 3.	Бесіди	23	26
3. 4.	Творчі завдання	17	21
3. 5.	Дидактичні ігри	24	26
3. 6.	Сюжетно-рольові ігри	22	26
3. 7.	Індивідуальні пошукові проєкти	6	10
3. 8.	Проблемні ситуації	9	19
3. 9.	Створення коректурних таблиць	14	24
3. 10.	Розповіді	16	25
3. 11.	Інтегровані заняття	18	26
3. 12.	Спостереження	-	26
3. 13.	Організація дослідів	-	15
3. 14.	Моделювання	-	11
3. 15.	Квест-технології	-	8
3. 16.	Природоохоронна діяльність	-	12
3. 17.	Праця в природі	-	24
3. 18.	Екологічна стежина	-	13
3. 19.	Прогулянки вихідного дня	-	4
3. 20.	Екологічні проєкти	-	18
3. 21.	Створення екологічних казок	-	16
3. 22.	Створення екологічних мультфільмів	-	7
3. 23.	Гурткова та студійна робота	-	11
Разом:		182	413

Узагальнення відповідей вихователів ЗДО на шосте запитання анкети «Якими будуть Ваші пропозиції щодо вдосконалення здатності вихователів до формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в ЗДО?» запропоновано в таблиці 3.3.12.

**Співвідношення відповідей вихователів на шосте запитання анкети
(констатувальний етап експерименту)**

№ за/п	Зміст пропозицій щодо вдосконалення здатності вихователів формувати пізнавальну активність у дітей шостого року життя засобами медіа, що зумовлюють необхідність:	Кількість відповідей	
		Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент
1.	систематичної участі у науково-практичних вебінарах, проблемних семінарах, воркшопах;	20	26
2.	обміну професійним досвідом між фахівцями дошкільної освіти;	15	22
3.	відеопереглядів відкритих форм освітньої взаємодії вихователів з дітьми;	17	24
4.	забезпечення методичними літературними джерелами, методичними матеріалами;	22	26
5.	теоретичних, методичних індивідуальних та групових консультацій;	13	26
6.	використання педагогічно доцільного зарубіжного досвіду;	10	21
7.	застосування банку інноваційних технологій, інноваційних карток;	-	19
8.	захист педагогічних проєктів;	-	9
9.	методичних турнірів;	-	14
10.	навчально-методичного консультування педагогів;	-	23
11.	огляду новинок періодичної літератури;	-	26
12.	звітів про проходження педагогами курсів підвищення кваліфікації, відвідування міських методичних заходів, самоосвіту тощо;	-	13
13.	дискусій;	-	8
14.	засідання педагогічних рад;	-	18
15.	майстер-класів;	-	25
16.	педагогічних квестів.	-	16
Разом:		97	300

З метою вивчення рівня діяльнісного компоненту здатності вихователів ЗДО до формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя в межах освітнього напрямку ДСДО (2021) [193] «Дитина в природному довкіллі» за аналогією до констатувального етапу експерименту методом наукового дослідження було обрано спостереження. Увагу було зосереджено на змісті освітнього процесу й на тому, які педагогічні засоби, зокрема засоби медіа, а також методи, форми організації освітнього процесу застосовано педагогами в різних видах життєдіяльності дітей.

Результати спостережень показали, що на засадах накопиченого професійного освітнього досвіду в діяльності вихователів частіше почали використовуватися різноманітні традиційні й інноваційні педагогічні методи, форми організації освітнього процесу (експериментування, дидактичні ігри, творчі завдання, індивідуальні пошукові проєкти, створення коректурних таблиць, організація проблемних ситуацій тощо) з метою формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя, що підтверджується й інформацією з таблиці 3.3.11.

Ознайомлення вихователів із педагогічними рекомендаціями в ряді наукових досліджень (Г. Беленька [185; 186], Л. Загородня [65], Л. Гаращенко [184], С. Іванчук [69], Т. Левченко [121], Г. Лисенко [123], А. Майданюк [138], О. Половіна [184; 185; 186], Л. Присяжнюк [191]) зумовили розширення методичного інструментарію, реалізованого в практиці формування досліджуваної якості, особливу увагу почали приділяти застосуванню проблемно-пошукових і дослідницьких методів (проблемним ситуаціям, спостереженням, організації дослідів, експериментуванню). Також в освітньому процесі частіше почали використовувати інтегровані заняття, дидактичні ігри, моделювання, квест-технології, виготовлення лепбуків тощо.

Дітей залучали до різних видів праці, зокрема природоохоронної діяльності (упорядкування відведених ділянок на території ЗДО, висаджування рослин, годування птахів узимку тощо). Дітей залучали до участі в народних святах, театралізованих виставах на природничу тематику. Використовувалися екологічні стежини та прогулянки вихідного дня, екологічні проєкти, створення екологічних казок, гурткова та студійна робота, створення екологічних мультфільмів тощо. Ураховано впливи задля позитивної мотивації екологічної поведінки: заохочення, схвалення вчинків, використання усної народної творчості, самооцінка, рефлексія, емпатія тощо.

Спостереження також дозволило резюмувати позитивні зміни в застосуванні засобів медіа задля формування пізнавальної активності. За нашими спостереженнями, на контрольному етапі експерименту вихователі грамотно й доцільно використовували засоби медіа, про особливості застосування яких ми

вказували на етапі констатації (книжки, телебачення, комп'ютер, картини, картинки, ілюстрації, малюнки, мультфільми, інтернет-мережа, презентації, онлайн-ігри, відео, журнали, персональні гаджети, віртуальна реальність тощо). В освітній взаємодії з дітьми вихователі почали застосовувати й такі сучасні, новітні засоби медіа, як коротке кіно, відеоролик, відеофільм, лепбук, мінікнижка, відеокнига, телерепортаж, афіша тощо.

У процесі спостереження ми виявили значні зміни у стані розвивального освітнього середовища ЗДО, які зумовлені системою впровадженої експериментально-педагогічної діяльності. Застосування засобів медіа в освітньому процесі стали основою створення нової моделі освітнього процесу й освітнього середовища (медіасередовища) з метою ефективного формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя. Методичні кабінети ЗДО було опоряджено «банками» інноваційних технологій з використанням різних засобів медіа, які поступово й конструктивно впроваджувалися в освітній процес. Було розроблено, вдосконалено картки інновацій і нововведень, що стосуються формування пізнавальної активності в дітей шостого року життя засобами медіа з визначенням проблеми, цілей та прогнозованих результатів.

Результати контрольного етапу експерименту засвідчили якісні зміни, що відбулися у ставленні батьків вихованців та осіб, які їх замінювали, до проблеми формування пізнавальної активності у своїх дітей. Так, завдяки інформаційно-просвітницькій взаємодії із батьками та особами, які їх замінювали, підвищився рівень розуміння актуальності досліджуваної проблеми, сутності основного поняття дослідження «пізнавальна активність дітей шостого року життя», змісту педагогічних впливів на дітей із метою вдосконалення означеної якості. Проте залишилися батьки, які вибірково прислухались до наших порад, не приділяли належної уваги розв'язанню досліджуваної проблеми. Такі батьки й надалі потребують додаткової індивідуальної взаємодії з педагогами ЗДО, підвищення власної педагогічної компетентності, культури.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дисертаційного дослідження уточнено зміст понять «умови», «педагогічні умови», «соціальні умови», «психологічні умови», «організаційні умови», «відносини», «взаємини», «взаємодія», «міжособистісні стосунки», «суб'єкт-суб'єктні міжособистісні стосунки».

Визначено та схарактеризовано педагогічні умови ефективного формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО, зокрема: забезпечення суб'єкт-суб'єктних міжособистісних стосунків усіх учасників освітнього процесу (вихователів, здобувачів дошкільної освіти, їх батьків та / або осіб, які їх замінюють) в умовах закладу ЗДО; упровадження медіасередовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах ЗДО; застосування комплексу традиційних та інноваційних педагогічних методів, форм взаємодії вихователя з дітьми в освітньому процесі ЗДО.

Запропоновано обґрунтування системи формування досліджуваної якості. Задля отримання ефективного результату ЕПД розроблено структурно-функціональну схему формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа та схарактеризовано її компоненти: мету, завдання, методологічні підходи, принципи, компоненти ПА, критерії, рівні її розвитку, етапи дослідження, зміст, педагогічні умови, форми, методи освітньої взаємодії, засоби медіа та результат експериментально-педагогічної діяльності.

Висвітлено зміст та особливості експериментально-педагогічної діяльності в межах кожної з визначених та актуалізованих педагогічних умов ефективного формування досліджуваної якості. Особливу увагу приділено висвітленню особливостей формування пізнавальної активності в межах третьої педагогічної умови – застосування комплексного поєднання традиційних та інноваційних методів, прийомів, форм організації різних видів дитячої життєдіяльності (експериментування з природничими матеріалами, освітні ситуації природничого змісту, тематичні мініатюри, подорожі, мандрівки в природу, цільові прогулянки,

колекціонування природних матеріалів, бесіди, читання художньої літератури природознавчого спрямування, пояснення, квести, геокешинг тощо).

Закцентовано увагу на застосуванні освітніх засобів, зокрема засобів медіа (фотокарток, листівок, книжок, ілюстрацій, мультфільмів та відеоказок, мультимедійних презентацій, аудіоказок, музики, аудіозаписів звуків, фільмів, відео, телебачення, радіо, персональних комп'ютерів, різних гаджетів, імерсивних технологій доповненої (AugmentedReality, AR) та віртуальної реальності (VirtualReality, VR), Googlmeps тощо).

Розкрито зміст та особливості освітньої взаємодії з вихователями експериментальних груп дітей шостого року життя та батьками здобувачів дошкільної освіти.

Якісний і кількісний аналіз результатів контрольного етапу експерименту на основі застосування методів математичної статистики засвідчує зростання рівня розвитку ПА в дітей шостого року життя в межах усіх її критерії та дозволяє зробити висновок про ефективність запропонованої ЕПД з формування досліджуваної якості в умовах ЗДО.

Апробація розробленої і впровадженої системи формування ПА підтверджує підвищення здатності вихователів до формування досліджуваної якості у дошкільників, удосконалення здатності батьків вихованців до ефективного педагогічного впливу, ефективною освітньої взаємодії з дітьми задля формування ПА засобами медіа. Результати спостережень за освітньою діяльністю вихователів дозволили констатувати, що на засадах накопиченого професійного досвіду протягом ЕПД педагоги частіше почали використовуватися різноманітні традиційні й інноваційні педагогічні методи та форми організації життєдіяльності дітей. Відбулися позитивні зрушення й у застосуванні вихователями засобів медіа задля формування ПА. На контрольному етапі експерименту педагоги почали грамотно й доцільно використовувати означені засоби, про можливість використання яких вказували на етапі констатації, та засоби сучасних, новітніх медіа, досвід реалізації яких вони отримали в процесі ЕПД.

На констатувальному етапі експерименту було зафіксовано значні зміни в стані розвивальних освітніх медіасередовищ ЗДО, які були вдосконалені впродовж ЕПД. Застосування засобів традиційних і сучасних засобів медіа зумовило створення ефективної системи ЕПД, що вплинуло на високий рівень сформованої ПА в дітей шостого року життя.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації представлено нове розв'язання проблеми формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО, що зумовило теоретико-методологічне, науково-методичне обґрунтування системи формування досліджуваної якості, експериментальну перевірку її ефективності на базі спеціально розробленого й упровадженого психолого-педагогічної супроводу, зокрема визначених та зреалізованих педагогічних умов.

1. Відповідно до поставленої мети і завдань дослідження розглянуто пізнавальну активність дітей шостого року життя як феномен наукового дослідження. Висвітлено результати аналізу концептуальних положень ряду наукових робіт, у яких обґрунтовано сутність, структуру, критерії, показники розвитку досліджуваної якості, запропоновано характеристику рівнів розвитку ПА та особливості її формування в дітей дошкільного віку, зокрема шостого року життя.

На основі аналізу філософських, соціологічних, психолого-педагогічних наукових джерел окреслено актуальність проблеми формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах ЗДО. Уточнено сутність основних понять дослідження: «активність», «пізнавальна активність», «пізнавальна потреба», «допитливість», «пізнавальний інтерес», «пізнавальна діяльність», «пізнавальна активність дітей дошкільного віку». Визначено зміст основного поняття дослідження: пізнавальна активність дітей шостого року життя – це цілісна, інтегративна, складна за змістом якість дітей шостого року життя, що актуалізується на основі пізнавальної потреби, зумовлює успішне засвоєння досвіду, накопиченого людством, спрямована на ефективне досягнення цілей пізнавальної діяльності. Окреслено й обґрунтовано її структуру як сукупність мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, емоційного, особистісного, вольового компонентів.

Узагальнені результати аналізу ПА дітей шостого року життя дозволяють сформулювати важливі для нашого дослідження положення. Пізнавальна активність тісно пов'язана із поняттям активності, що має певну традицію осмислення й використання в науковому обігу. Аналіз наукового контексту зумовив висновок про його різнобічне й різногалузеве вивчення: активність є предметом дослідження

філософії, психології, біології, педагогіки, соціології як наукових галузей, а також різних дослідницьких підходів – діяльнісного, особистісного, суб'єктного та інших.

У парадигмі змісту поняття «пізнавальна активність» фіксуємо відсутність єдиного наукового погляду. Пізнавальна активність осмислена педагогами і психологами як риса особистості (В. Лозова, Л. Проколієнко, П. Підкасистий та інші) чи її якість (Л. Проколієнко); стан людини; готовність до пізнавальної активності (І. Дубровіна); особистісне складне психологічне утворення (Т. Хоменко); форма виявлення самостійності; діяльність (Т. Ткачук); якісна характеристика пізнавальної діяльності або пошукова, орієнтувально-дослідницька активність (Дж. Берлайн); потреба у враженнях та діяльності; різновид активності (О. Проскура); творча активність (Ю. Дворник) тощо.

Щодо питання структури ПА, деякі дослідники розглядають її як трикомпонентну структуру, деякі – як багатоконпонентну сукупність. Важливо зазначити: теоретики по-різному репрезентують основний компонент ПА, а також критерії, показники та рівні її розвитку, як у психологічній, так і в педагогічній науковій галузі. Глибоке вивчення наукового феномену ПА засвідчує його багатогранність у просторовому й часовому вимірах і, відповідно, різноманітність авторських наукових концепцій, сформульованих в умовах конкретних завдань і предмету дослідження.

З'ясовано, що ефективне формування, вдосконалення ПА відбувається на етапах раннього й дошкільного дитинства. На основі опрацювання змісту ДСДО (2021) [193] визначено закономірності становлення ПА дітей з урахуванням їхніх вікових особливостей; розкрито особливості розвитку психічних пізнавальних процесів дітей шостого року життя, зумовлених ефективним розвитком пізнавальної активності; встановлено, що період від трьох до шести (семи) років життя дитини рекомендовано називати «дошкільний вік», період розвитку дітей від п'яти до шести років (діти шостого року життя) доцільно визнавати як старший дошкільний вік. Зазначені терміни було використано в дисертаційній праці.

Систематизовано й узагальнено наукові погляди щодо місця й ролі ЗМК, ІКТ, медіасередовища, медіаосвіти, засобів медіа, медіаграмотності в дошкільному

освітньому просторі загалом та професійній діяльності педагогів зокрема, а також впливу медійних засобів на формування ПА в дітей шостого року життя.

Уточнено сутність поняття «медіа», схарактеризовано історію його виникнення. Розкрито зміст термінів «засоби медіа», «медіатексти», «медіапростір», «медіасередовище», «медіаосвіта». Подано узагальнену класифікацію засобів медіа, розкрито їх взаємодію та взаємозалежність.

На основі ретельного вивчення й аналізу концептуальних положень ДСДО (2021) [193], низки комплексних та парціальних освітніх програм для дітей дошкільного віку (зокрема дітей шостого року життя) визначено сутність, мету, завдання, особливості впровадження медіосвіти та її роль у розвитку пізнавальної діяльності дітей, пізнавальних процесів, мотивації до пізнання, а також у формуванні ПА.

У порівняльному аспекті розкрито зміст традиційних засобів медіа та новітніх медійних засобів, що відрізняються наявністю гаджета, інтернет-мережі і забезпечують не лише трансляцію інформації, а й інтерактивну взаємодію учасників. Схарактеризовано способи застосування засобів медіа в освітньому процесі ЗДО, визначено особливості їх використання в умовах кризових станів суспільства.

Розкрито вікові особливості дітей шостого року життя, які зумовлюють продуктивне використання різних засобів медіа в освітньому процесі ЗДО. Акцентовано увагу на ризиках використання засобів медіа в освітньому середовищі ЗДО та необхідності мінімізації впливу засобів медіа на психічне й фізичне здоров'я дітей.

Визначено актуальність, необхідність встановлення педагогічно доцільної взаємодії вихователів із батьками здобувачів дошкільної освіти, розробки їх спільної стратегії щодо безпечного, ефективного використання засобів медіа в ЗДО та в сім'ї з метою формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя.

2. Відповідно до мети, завдань дослідження, результатів аналізу низки наукових робіт, а також змісту освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) [193] було визначено критерії та показники сформованості ПА в дітей

шостого року життя, обґрунтовано необхідність, правомірність їх використання задля визначення рівня й особливостей розвитку досліджуваної якості.

Згідно з нашою концепцією, критерії розвитку пізнавальної активності відображають її змістові, структурні характеристики, певну складність, інтегративність, соціальну зумовленість, відповідність сучасним світовим, національним цінностям науки та практики дошкільної освіти. Саме ці характеристики закладено в основу критеріальної диференціації.

З метою виявлення рівня сформованості пізнавальної активності в дітей шостого року життя було застосовано такі методи наукового педагогічного дослідження, як бесіда, спостереження, діагностичні методики. Зміст методів дослідження розроблено з урахуванням основних положень ДСДО (2021) [193], освітніх програм для дітей дошкільного віку, зокрема освітньої програми «Дитина» (2020) [54] та низки наукових праць (О. Брежнєва [14], Т. Ткачук [243], І Товкач [244], М. Федорова [250], К. Щербакова [261]).

Системне впровадження методів педагогічного дослідження в межах експерименту передбачало вивчення особливостей і рівнів розвитку пізнавальної активності за конкретними критеріями в дітей експериментальних і контрольних груп ЗДО, а також отримання об'єктивних результатів, формулювання відповідних узагальнень.

Результати дослідження особливостей розвитку ПА в дітей шостого року життя на констатувальному етапі експерименту зумовили узагальнення: за емоційно-мотиваційним критерієм у 14,3% дітей ЕГ та 16 % дітей КГ виявлено високий рівень, у 58,6% дітей ЕГ та 65,6% КГ – достатній рівень, у 27,1% дітей ЕГ та 18,4 % дітей КГ – низький рівень розвитку досліджуваної якості. У межах когнітивно-діяльнісного критерію 10,5% дітей ЕГ та 12,2% дітей КГ показали високий рівень сформованості пізнавальної активності, 69,2% дітей ЕГ та 70,2% дітей КГ – достатній рівень, 20,3% дітей ЕГ та 17,6% дітей КГ – низький рівень. За результатами дослідження рівня розвитку ПА відповідно до особистісно-вольового компоненту 7,6% дітей ЕГ та 6,9% дітей КГ показали високий рівень її стану, 25,6%

дітей ЕГ та 21,4% дітей КГ – достатній рівень, 66,9% дітей ЕГ та 71,7% дітей КГ – низький рівень.

У ході дослідження з'ясовано, що переважна частина дітей шостого року життя, які були задіяні в ЕПД, мають середній і низький рівень розвитку пізнавальної активності, що підтвердило актуальність досліджуваної проблеми й зумовило проведення формувального етапу експерименту.

З метою дослідження здатності вихователів ЗДО до розвитку пізнавальної активності в дітей шостого року життя засобами медіа проведено анкетування вихователів, спостереження їхньої взаємодії з дітьми в умовах освітнього процесу ЗДО, вивчення змісту їх календарних планів. Результати аналізу підтвердили необхідність удосконалення здатності педагогів до формування пізнавальної активності дітей шостого року життя в умовах закладу дошкільної освіти.

Аналіз стану освітнього розвивального середовища засвідчив недостатність у забезпеченні його засобами медіа та використанні їх в освітньому процесі ЗДО, а також певну невідповідність рекомендаціям освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) [193].

3. На засадах залучення широкого науково-теоретичного контенту уточнено зміст понять «умова», «соціальні умови», «психологічні умови», «педагогічні умови», «організаційні умови», «відносини», «взаємини», «взаємодія», «міжособистісні стосунки», «суб'єкт-суб'єктні міжособистісні стосунки».

На підставі мети, завдань дослідження, його теоретико-методологічних, методичних засад, результатів констатувального етапу експерименту визначено й обґрунтовано педагогічні умови ефективної експериментально-педагогічної діяльності в ЗДО з метою становлення й розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа.

З-поміж основних педагогічних умов результативного застосування експериментальної системи формування ПА в дітей шостого року життя засобами медіа визначено такі: забезпечення суб'єкт-суб'єктних міжособистісних стосунків усіх учасників освітнього процесу (вихователів, здобувачів дошкільної освіти, їх батьків та / або осіб, які їх замінюють) в умовах закладу дошкільної освіти;

упровадження медіасередовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти; застосування комплексу традиційних та інноваційних педагогічних методів, форм взаємодії вихователя з дітьми в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

4. Експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа в ЗДО. Створено й обґрунтовано структурно-функціональну схему формування ПА у дітей шостого року життя засобами медіа в сукупності її компонентів (мети, завдань, методологічних підходів, принципів, компонентів, критеріїв, рівнів розвитку, етапів дослідження, змісту, педагогічних умов, форм, методів освітньої взаємодії, засобів медіа, результатів експериментально-педагогічної діяльності).

Формування ПА здійснено відповідно до розробленої схеми та шляхом упровадження в експериментальних групах цілісної, багатокомпонентної системи ЕПД в сукупності її взаємопов'язаних і взаємозалежних етапів (цільового, теоретико-методологічного, операційно-змістового, рефлексивно-прогностичного); змісту формування ПА у дітей шостого року життя в межах освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) [193] та освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (2020) [54]; гуманістичного, системного, аксіологічного, акмеологічного, ситуаційного, оптимізаційного, дослідницького, інтегративного, компетентнісного, діяльнісного методологічних підходів; загальнопедагогічних, виховних, дидактичних, специфічних (діалогічності, співробітництва, партнерства, радісного набування досвіду, дослідження, відкриття) принципів та пріоритетних форм освітньої взаємодії.

Висвітлено зміст та особливості експериментально-педагогічної діяльності в межах кожної з визначених та актуалізованих педагогічних умов ефективного формування досліджуваної якості. Сформульовано особливості застосування комплексного поєднання традиційних та інноваційних методів, прийомів, форм організації різних видів дитячої життєдіяльності (експериментування з природничими матеріалами, освітні ситуації природничого змісту, тематичні мініатюри, цільові прогулянки, колекціонування природних матеріалів, бесіди,

читання художньої літератури природознавчого спрямування, пояснення, квести, геокешинг тощо). Розкрито особливості застосування освітніх засобів, зокрема засобів медіа (світлин, листівок, книжок, ілюстрацій, мультфільмів та відеоказок, мультимедійних презентацій, аудіоказок, музики, аудіозаписів звуків, фільмів, відео, телебачення, персональних комп'ютерів, різних гаджетів, імерсивних технологій доповненої (AugmentedReality, AR) та віртуальної реальності (VirtualReality, VR), Googlmars тощо).

На основі якісного й кількісного аналізу результатів контрольного етапу експерименту за допомогою методів математичної статистики засвідчено зростання рівня розвитку ПА у дітей шостого року життя за всіма критеріями, що уможливило висновок про ефективність запропонованої експериментально-педагогічної діяльності з формування досліджуваної якості в умовах ЗДО.

Експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування пізнавальної активності. Схарактеризовано результати експериментальної перевірки. Так, за результатами статистичної обробки даних з використанням критерію χ^2 (хі-квадрат) Пірсона визначена позитивна динаміка зростання рівня розвитку пізнавальної активності в дітей експериментальних груп у межах усіх її критеріїв, що не є випадковим явищем. Покращення результатів зумовлено актуалізацією визначених і застосованих педагогічних умов.

Так, результати дослідження особливостей розвитку ПА за емоційно-мотиваційним критерієм в експериментальних групах дозволили констатувати, що 38,3% дітей на етапі контрольного експерименту показали високий рівень її сформованості (проти 14,3% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: + 24 %. 51,9% дітей на етапі контролю засвідчили достатній рівень розвитку ПА (проти 58,6% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 6,7%. 9,8% дітей на етапі контролю продемонстрували низький рівень розвитку ПА (проти 27,6% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 17,3 %.

Вивчення особливостей розвитку ПА за когнітивно-діяльнісним критерієм в експериментальних групах дозволило резюмувати, що 65,4% дітей на етапі контролю показали високий рівень сформованості ПА (проти 10,5% на етапі

констатувального експерименту). Динаміка: + 54,9 %. 26,9% дітей на етапі контролю засвідчили достатній рівень розвитку ПА (проти 69,2% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 42,9%. 8,3% дітей на етапі контролю продемонстрували низький рівень розвитку ПА (проти 20,3% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 12 %.

У межах особистісно-вольового критерію 46,6% дітей експериментальної групи на етапі контролю довели високий рівень розвитку (проти 7,5% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: + 39,1%. 40,6% дітей на етапі контролю засвідчили достатній рівень розвитку ПА (проти 25,6% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: + 15%. 12,8% дітей на етапі контролю продемонстрували низький рівень розвитку (проти 66,9,% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 54,1 %.

Аналіз результатів дослідження особливостей розвитку ПА за емоційно-мотиваційним критерієм в контрольних групах засвідчив, що 22,9% дітей на етапі контрольного експерименту показали високий рівень її сформованості (проти 16,1% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 6,8 %. 63,4% дітей на етапі контролю досягли достатнього рівня розвитку ПА (проти 65,6% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 2,2%. 13,7% дітей на етапі контролю продемонстрували низький рівень розвитку (проти 18,3% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 6,7 %.

Результати дослідження особливостей розвитку ПА за когнітивно-діяльнісним критерієм констатують високий рівень її сформованості у 65,6% дітей на етапі контролю (проти 12,2% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: + 53,4 %. 33,6% дітей на етапі контролю засвідчили достатній рівень розвитку ПА (проти 70,2% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 36,6%. 0,8% дітей на етапі контролю продемонстрували низький рівень розвитку ПА (проти 17,6% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 16,8 %.

За результатами дослідження рівня розвитку ПА в межах особистісно-вольового критерію в контрольних групах 20,6% дітей довели високий рівень розвитку на етапі контролю (проти 6,8% на етапі констатувального експерименту).

Динаміка: + 13,8%. 58% дітей на етапі контролю засвідчили достатній рівень розвитку ПА (проти 21,4% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: + 36,6%. 21,4% дітей на етапі контролю продемонстрували низький рівень розвитку (проти 71,8,% на етапі констатувального експерименту). Динаміка: – 50,4 %.

Апробація розробленої і впровадженої системи формування ПА засобами медіа підтверджує підвищення здатності вихователів до формування досліджуваної якості в дітей, удосконалення здатності батьків вихованців до ефективного педагогічного впливу, ефективної освітньої взаємодії з ними.

Результати спостережень за освітньою діяльністю вихователів дозволили констатувати, що на засадах накопиченого професійного досвіду протягом ЕПД педагоги частіше почали використовувати різноманітні традиційні та інноваційні педагогічні методи та форми організації життєдіяльності дітей. На контрольному етапі експерименту педагоги почали педагогічно доцільно використовувати означені засоби, про можливість залучення яких вказували на етапі констатації, та засоби сучасних, новітніх медіа, досвід реалізації яких вони отримали в процесі ЕПД.

На констатувальному етапі експерименту було зафіксовано значні зміни в облаштуванні розвивальних освітніх медіасередовищ ЗДО, які були вдосконалені впродовж ЕПД. Застосування традиційних і сучасних засобів медіа зумовило створення ефективної системи ЕПД, що вплинуло на підвищення рівня сформованості ПА в дітей шостого року життя.

5. Формування у дітей шостого року життя ПА засобами медіа в умовах ЗДО є актуальною, досить складною, недостатньо вивченою проблемою в теорії та практиці дошкільної освіти. Відповідно здійснене дослідження не може претендувати на вичерпність її розв'язання. Подальших наукових розвідок потребують питання змісту та особливостей формування ПА в дітей різних вікових періодів на підґрунті розробки й упровадження в систему освіти сучасного, особистісно зорієнтованого, педагогічно доцільного психолого-педагогічного супроводу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми психології. Психологія розвитку дошкільника : збірник наукових праць / заг. ред.: С. Д. Максименка, С. Є. Кулачківської. Київ : Нора-прінт, 2004. Т. 4. 120 с.
2. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості : збірник наукових праць / за ред. В. О. Моляко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. Т. 12. Вип. 5. Ч. І. 288 с.
3. Артамонова І. М. Інтернет як специфічний тип мас-медійного тексту (на матеріалах українського сектору мережі). *Вісник СумДУ*. 2007. № 2. С. 5–9.
4. Баранник Д. Х. Текст. *Українська мова* : енциклопедія. Київ : «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 627–628.
5. Баришполец О. Т. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід: навчально-методичний посібник. Київ: Міленіум. 2010. 440 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2-х кн. Київ : Либідь. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 2003. 280 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2008. 840 с.
8. Беленька Г. В. Формування відповідальності у дошкільників. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. № 1–2. С. 63–67.
9. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1998. 40 с.
10. Біла І. М. Світосприймання: основи та передумови у дошкільному віці. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ. 2016. Т. IV : Психологія розвитку дошкільника. Вип. 12. С. 4–13.
11. Богуш А. М. Дошкільна і початкова ланки освіти – сходинки наступності. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2017. № 28. С. 23–27.
12. Богуш А. М., Сараєва І. В. Методологія пізнавальної діяльності – підґрунтя формування у дітей оцінно-контрольних дій. *Науковий вісник*

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. 2020. № 1 (130). С. 120–128.

13. Брежнєва О. Г., Щербакова К. Й. Питання математичної освіти дошкільників у контексті проблеми пізнавальної активності. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць Слов'янського державного педагогічного університету. 2010. Спецвип. 4 (Ч. 2). Слов'янськ : СПДУ. С. 297–303.
14. Брежнєва О. Г. Формування пізнавальної активності старших дошкільників в процесі навчання елементів математики: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. К., 1997. 17 с.
15. Брежнєва О. Г. Базові принципи створення цифрового освітньо-виховного середовища закладу дошкільної освіти: теорія і практика впровадження : вебінар / доповідач О. Г. Брежнєва. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rUQpKGERIs0> (дата звернення: 12.05.2022).
16. Брежнєва О. Г. Формування пізнавальної активності у старших дошкільників. *Дошкільне виховання*. 1998. № 2. С. 12–14.
17. Буздуган О. А., Єгорова Г. М. Педагогічні умови виховання пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з оточуючою дійсністю. *Дошкільна освіта у вимірі сучасності* : педагогічний альманах. Одеса : Бондаренко М. О., 2019. С. 11–16.
18. Буркова Л. В. Формування пізнавальної активності у старших дошкільників при вивченні сезонних явищ природи: автореф. дис. .. канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1994. 24 с.
19. Вакуленко В. М. Розвиток теорії й практики вищої педагогічної освіти України на основі акмеологічного підходу : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.
20. Варій М. Й. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. закл. 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
21. Васюк О. В. Формування професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів : монографія. Ніжин : Лисенко М. М., 2014. 336 с.

22. Ватаманюк Г. Розмаїття дитячих книг – передумова формування читацьких інтересів дошкільників. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2027. Вип. 23. Ч. 2. С. 147–153.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
24. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : метод. посіб. / заг. ред. Н. Гавриш. Харків : Мадрид, 2015. 220 с.
25. Вознесенська, О. Л. Сім'я в інформаційному суспільстві: зміна норми. *Психологічні перспективи*. 2010. № 1. С. 16–26.
26. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
27. Віртуальна та додана реальність. *Дія Освіта* : вебсайт. URL: <https://osvita.diiia.gov.ua/uploads/0/535-vrandar.pdf> (дата звернення: 19.01.2024).
28. Волинець К. І., Волинець Ю. О. Формування творчої самостійності у дітей старшого дошкільного віку в процесі пізнавальної діяльності / за заг. ред.: Г. В. Беленької, В. І. Бондар, І. М. Шоробури. Хмельницький : Мельник А. А., 2020. 496 с.
29. Гавриш Н. Середовищна модель – панацея? Ламаємо стереотипи. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. № 5. С. 4–10.
30. Гавриш Н., Брежнева О. Сенсорно-пізнавальне середовище як чинник інтелектуально-мовленнєвого розвитку дітей: результати експериментального дослідження. *Scientific achievements of modern society : Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference (December 4–6, 2019)*. Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2019. P. 743–754.
31. Гавриш Н., Рейпольська О. Проектування освітнього середовища ЗДО на засадах індивідуалізації та диференціації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ : Ін-т проблем виховання НАПН України. 2019. Вип. 23. Кн. 1. С. 53–56.

32. Гавриш Н., Ліннік О. Організувати, але не обмежувати. Управління розвитком дітей в освітньому середовищі дитсадка. *Дошкільне виховання*. 2013. № 1. С. 8–13.
33. Гавриш Н., Пометун О. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку: парціальна програма для системи дошкільної освіти. Київ, 2019. 23 с.
34. Гавриш Н. В. Інтегровані заняття: методика проведення. Київ : Шк. світ, 2007. 128 с.
35. Гавриш Н. В., Косенчук О. Г. Програма підвищення кваліфікації «Реалізація змісту державного стандарту дошкільної освіти у комплексних та парціальних програмах» : затверджено наказом голови правління ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти» від 20.11.2022 № 11. URL: <https://doshkillia.netlify.app/assets/pdf/2023/41> (дата звернення: 15.02.2023).
36. Гарькавець О. М. Особливості розвитку пізнавальної сфери дошкільника під впливом інноваційних педагогічних технологій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія*. 2011. № 937. Вип. 45. С. 39–43.
37. Гвоздєв В. М. Конституціоналізм і свобода преси. *Українське журналістикознавство* / гол. ред. В. Різун. Київ : Ін-т жур-ки, 2000. Вип. 1. С. 19–21.
38. Голота Н., Бріка О. Основи управління якістю сенсорно-пізнавального розвитку дітей четвертого року життя в закладі дошкільної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2022. Вип. 38(2). С. 30–35.
39. Голота Н. М. Особливості пізнання простору й часу в дошкільному віці як передумова успішного навчання дитини в школі. *Освітній простір України*. 2016. Вип. 8. С. 151–158.
40. Голота Н. М., Машовець М. А., Брежнева О. Г. Сучасні підходи до формування сенсорнопізнавальної компетентності дітей дошкільного віку. Actual problems of modern science and practice : Materials of the XXXII–the International Science Conference Boston, USA (June 29–July 02, 2021). P. 219–223.

41. Голота Н. М. Довкілля як засіб пізнання дитиною дошкільного віку простору та часу. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2018. Серія 17 : Теорія і практика навчання та виховання. Вип. 29. С. 45–51.
42. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 367 с.
43. Грама Н. Г. Професійна підготовка педагога-вихователя дошкільного закладу до економічного виховання дітей. Одеса, 2002. 231 с.
44. Григорова З. В. Нові медіа, соціальні медіа, соціальні мережі – ієрархія інформаційного простору. *Технологія і техніка друкарства*. 2017. Вип. 3(57). С. 93–100. URL: [https://doi.org/10.20535/2077-7264.3\(57\).2017.115905](https://doi.org/10.20535/2077-7264.3(57).2017.115905) (дата звернення: 21.12.2023).
45. Гризик Т. Методологічні основи пізнавального розвитку дітей. *Дошкільне виховання*. 1998. № 10. С. 12–16.
46. Гріньова О. М., Терещенко Л. А. Дитяча психодіагностика. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
47. Грузинська І. М. Психологічні умови розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2019. 298 с.
48. Гуріненко І. Ю. Сутність терміна «медіа-засоби навчання». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2009. Вип. 3(56). URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2009/3/33.pdf> (дата звернення: 19.01.2024).
49. Гурковська Т. Л. Розвиток пізнавальної активності дітей раннього віку: індивідуальний аспект. 2012. Вип. 10 : Дошкільна освіта. С. 40–51.
50. Гурковська Т. Л. Психологічна діагностика дітей у дошкільному закладі. URL: <https://naseminar.com.ua/seminar/833-psihologchna-dagnostika-dtey-u-doshklnomu-zaklad> (дата звернення: 15.01.2022).
51. Давидченко Т. С. Типологічна класифікація дитячих періодичних видань в Україні. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2016. Т. 30. Електронна бібліотека інституту журналістики. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2316> (дата звернення: 17.03.2020).

52. Демчик К. І. Віртуальні екскурсії музеями світу. *Мистецтво та освіта*. 2017. Вип. 4. С. 18–22.
53. Демидова Ю. О. Формування першооснов пізнавальної самостійності старших дошкільників у конструктивній діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2007. 215 с.
54. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту В. О. Огнев'юк ; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертугіна та ін. ; наук. ред. Г. В. Беленька ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.
55. Діденко Н. М. Методика позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2016. 299 с.
56. Дмитрієва О. Пригоди у природі: туристичний похід для дітей середньої та старшої групи і їхніх батьків. *Дошкільне виховання*. 2017. № 6. С. 35–39.
57. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
58. Дуткевич Т. В. Особливості розвитку пізнавальної діяльності дошкільнят за умов дитячої групи : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 1990. 19 с.
59. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя : 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
60. Желанова В. Суб'єкт – суб'єктна взаємодія вихователя і вихованців як засіб творчої самореалізації особистості. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2(3). 2016. С. 71–76.
61. Жук Ю. Засоби навчання. Енциклопедія освіти / ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 474–476.
62. Завіруха Л. А. Компонентна структура пізнавальної активності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. № 1 (34). 2020. С. 126–130.
63. Виховання дітей та молоді у цифровому просторі : посібник / К. О. Журба, Л. В. Канішевська, Р. В. Малиношевський, Н. В. Харченко, С. В. Федоренко. Київ, 2022. 124 с.

64. Загальна психологія. Словник термінів. *Pidru4niki.com* : електронна бібліотека.
URL:
https://pidru4niki.com/79991/psihologiya/slovník_terminiv_zagalna_psihologiya (дата звернення: 19.01.2024).
65. Загородня Л. Діти, квіти та жуки, або як ознайомити дошкільників із природним довкіллям. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 7. С. 4–9.
66. Про медіа : Закон України № 2849-IX від 13.12.2022. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 10.02.2023).
67. Зайцева Л. І. Формування математичної компетентності у дітей дошкільного віку: парціальна програма. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2021. 48 с.
68. Іванов В. Ф., Волошенюк О. В. Медіаосвіта та медіаграмотність. Київ : Центр вільної преси, 2012. 431 с.
69. Іванчук С. Теорія та практика професійної підготовки майбутніх вихователів до формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку : дис. ... д-ра пед. наук : 08.00.04 ; 13.00.08. 2023. 467 с.
70. Казки і фарби : парціальна програма розвитку творчих зданій дітей 4-6 років на перервах із малювання з використанням елементів медіосвіти / Т. М. Чашка / за заг. ред. О. В. Волошенюк, Г. А. Дегтярьової, В. Ф. Іванова. Київ : Академія української преси, 2018. 204 с. URL: https://www.aup.com.ua/wp-content/uploads/2019/09/Kazky_i_farby_2019.pdf (дата звернення: 10.01.2024).
71. Кант І. Критика практичного розуму. URL: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2926131> (дата звернення: 12.02.2023).
72. Каплій О. В. Класифікація засобів масової інформації: конституційно-правові питання. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 35–45.
73. Карабаєва І. І. Прояви активно-пізнавального ставлення дітей до оточення у запитаннях до дорослих. URL: https://lib.iitta.gov.ua/4634/1/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_Microsoft_Office_Word.Pdf (дата звернення: 20.09.2021)

74. Карабаєва І. І., Терещенко, Л. А. Розвивальне освітнє середовище закладу дошкільної освіти: основні компоненти, етапи формування та критерії його оцінювання. *Актуальні проблеми психології. Психологія розвитку дошкільника*. 2020. Вип. 16(4). С. 89–101.
75. Карнаухова А. В., Голота Н. М. Діалогічна взаємодія в освітньому процесі закладу дошкільної освіти як умова ефективного розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2022. Вип. 1. С. 70–79.
76. Карнаухова А. В. Голота Н. М. Організація педагогічного партнерства в здо як умова забезпечення якості освіти дітей раннього та дошкільного віку. *Publishing House «Baltija Publishing»*. 2023. С. 66–77. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-335-4-3> (дата звернення: 20.12.2023).
77. Карпова Л. Г. Суть поняття «середовище». Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. 2011. Вип. 16. С. 109–117. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2011_16/files/P1611_17.pdf (дата звернення: 20.02.2021).
78. Кіндрат І. Р. Вплив сучасного медіа-простору на формування світоглядних уявлень дитини дошкільного віку. *Вісник Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 13(3). С. 94–101. URL: [http://nbuv.gov.ua/jpdf/vlup_2013_13\(3\)_15.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/vlup_2013_13(3)_15.pdf) (дата звернення: 12.04.2021).
79. Коваленко О. В. Використання віртуальних екскурсій як сучасних форм організації навчального процесу. *Інноваційна педагогіка. Теорія і методика професійної освіти*. 2019. Вип. 9. Т. 1. С. 94–98.
80. Коваленко О. В., Літченко О. Д., Сопова Д. О. Співпраця закладу дошкільної освіти з родинами вихованців в умовах пандемії 2020-2021 років. *SWorldJournal*. 2021. Вип. 9 (2). С. 53–59.
81. Коваленко О. В., Кудак В. В. Інтерактивні технології як засоби освітнього процесу закладу дошкільної освіти. *Молодий вчений*. 2023. Вип. 7(119). С. 37–41.
82. Ковбасенко Ю. І. Антична література : навч. посіб. / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2014. 255 с.

83. Козак Л., Іваненко Н. Педагогічний супровід дітей дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. С. 131–141.
84. Козак Л. В., Іваненко Н. В. Використання доповненої реальності як засобу пізнавального розвитку дітей дошкільного віку. *Інноватика у вихованні*. 2021. Вип. 13. С. 43–52.
85. Козак Л. В., Іваненко Н. В. Особливості пізнавального розвитку дітей шостого року життя. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. Вип. 6(8). С. 131–141.
86. Козак Л. В., Пономаренко Т. О. Підготовка майбутнього вчителя до використання доповненої реальності в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. *European vector of development of the modern scientific researches : Collective monograph*. Riga ; Latvia : Baltija Publishing, 2021. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-077-3-12> (дата звернення: 25.11.2022)
87. Козачук С. А Психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2008. 24 с.
88. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект) : монографія. Київ : МАУП, 2000. 286 с.
89. Комп'ютерні технології у роботі з дітьми : навч. посіб. / Н. П. Пихтіна. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 87 с.
90. Конвенція про права дитини. 16.11.2023 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 25.12.2023).
91. Конвергентність та мультмедійність медіа в ХХІ столітті. *Портал медіаосвіти та медіаграмотності*. URL: <https://medialiteracy.org.ua/konvergentnist-ta-multmedijnisnist-media-v-hhi-stolitti/> (дата звернення: 23.01.2024).
92. Кондратець І. В., Гавриш Н. В. Дитина і книжка: новий формат взаємодії з дітьми. *Дошкільне виховання*. 2022. Вип. 1. С. 6–10.

93. Кондратець І. В. Читання з продовженням, або «Філософські години» з дітьми. *Дошкільне виховання*. 2022. Вип.1. С 11–14.
94. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. ... д-ра. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 36 с.
95. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі / Національна академія педагогічних наук України. 2021. 52 с. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Kontseptsiia-vykhovannia-ditey-ta-molodi-v-tsyfrovomu-prostori.pdf> (дата звернення: 08.01.2024).
96. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред.: Л. А. Найдьоновой, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с.
97. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколієнко. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
98. Костянтінова О., Харитонович О. Розвивальне середовище групових приміщень: структура і зміст. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. № 11. С. 41.
99. Котирло В. К. Розвиток вольової поведінки у дошкільників. Київ : Рад. школа, 1971. 199 с.
100. Кравчишина О. О. Формування готовності майбутніх вихователів до використання засобів медіаосвіти у навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. – 2018. 299 с.
101. Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник НАПН України*. 2022. Вип. 4(2). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/292> (дата звернення: 19.01.2023).
102. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум / В. Г. Кремень : вид. перероб. Київ : Грамота, 2010. 576 с.
103. Кремень В. Г. Філософія: Логос, Софія, Розум : підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. Київ : Книга, 2007. 432 с.
104. Кривонос О. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні : навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 182 с.

105. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія. Запоріжжя : ЛПС ЛТД, 2009. 307 с.
106. Крутій К. Л. Медіадидактичні особливості використання мультфільмів як засобу навчання мови і розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Наукові записки. Серія: Педагогіка, 3, 2013. С. 63–78.
107. Крутій К. Л., Стеценко І. Б. Природничо-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Зима-білосніжка. Запоріжжя : «ЛПС» ЛТД, 2017. 124 с.
108. Кузіна О., Пономаренко Т. Підготовка майбутніх педагогів до використання медіапростору в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2021. № 35(1). С. 89–93. URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/300> (дата звернення 10.02.2023).
109. Кузіна О. Т. Підготовка фахівця дошкільної освіти у контексті європейського досвіду. *Освітологічний дискурс*, 2019, № 3–4 (26–27). С. 319–329.
110. Кузіна О. Т. Діагностичні методики виявлення рівня сформованості пізнавальної активності дітей шостого року життя. *Актуальні питання у сучасній науці*. Випуск 12 (18), 2023. С. 898–911.
111. Кузіна О. Т., Пономаренко Т. О., Формування пізнавальної активності дошкільників засобом телебачення в умовах сімейного виховання. The IX International Science Conference «*Trends of development modern science and practice*», (November 16–19, 2021), Stockholm, Sweden. P. 398–401.
112. Кузіна О. Т., Пономаренко Т. О. Формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку як феномен наукового дослідження. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.. Сер. 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Вип. 85. С. 151–155.
113. Кузіна О. Т., Новосельська Н. Т. Комп'ютерні ігри як засіб розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 54. Т. 2. С. 24–27.

114. Кузіна О. Т., Новосельська Н. Т. Форми освітнього процесу у закладі дошкільної освіти та початковій школі у контексті наступності: компаративний підхід. *Освітній дискурс: збірник наукових праць. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2021 р. Вип. 38. С. 65–73.
115. Кузіна О. Т. Психічні процеси як основа пізнавальної активності старших дошкільників. *Věda a perspektivy*. Praha, České republika. 2022. Вип. 11(18) С. 155–164.
116. Кузьма І. Розвиток медіаосвіти дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (1959–2018 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2020. Вип. 1(46). С. 64–69. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2020.46.64-69> (дата звернення: 05.01.2024).
117. Кулачківська С. Є. Віковий аспект психічного розвитку дитини дошкільника. *Психічний розвиток дитини дошкільника : навч. посіб. для педагогів*. Київ : Світоч, 2004. 75 с.
118. Кулачківська С. Є., Ладивір С. О. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку. Київ : Нора-прінт, 1996. 108 с.
119. Ладивір С. О. Пізнавальна активність старших дошкільнят: індивідуальні особливості. *Дошкільне виховання*. 2006. № 11. С. 3–6.
120. Ладивір С. О. Пізнавальний розвиток старшого дошкільника. *Дошкільна освіта*. Запоріжжя : ЛПІС, 2003. 44 с.
121. Левченко Т. В. Земля в пакеті. Пошуково-дослідницька діяльність дітей старшої групи. *Дошкільне виховання*. 2018. № 3. С. 18–19.
122. Лешко У. Типологія жанрів інтернет-журналістики: теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. 2018. Вип. 44. С. 246–253.
123. Лисенко Г., Іващенко О., Заклекта О. Від насінинки до рослинки: екологічний проект у дитячому садку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 7. С. 22–26.
124. Литвиненко І. С. Формування пізнавальної активності як засіб розвитку індивідуальності дошкільників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2002. 19 с.

125. Лісовець О. В. Організаційно-педагогічні умови виховання самостійності у дітей різної статі віком 5-7 років : дис. ... д-ра. філософ. наук. Ніжин ; Суми. 2021, 317 с.
126. Літіченко О. Д. Вирушаємо на Марс, або Віртуальна екскурсія в дитячому садку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2023. № 11. С. 27–31. URL: <https://emetodyst.expertus.com.ua/10010937> (дата звернення: 13.01.2024).
127. Літіченко О. Д. Чарівний світ доповненої реальності в дитячому садку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2024. № 3. URL: <https://emetodyst.expertus.com.ua/10013802> (дата звернення: 01.03.2024).
128. Літіченко О. Д., Проценко Т. В. Цифровий освітній контент для дітей раннього і дошкільного віку. *Grail of Science*. 2023. Вип. 33. С. 358–364.
129. Літіченко О. Д. Навчаємо дітей спостерігати: два прийоми. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2022. Вип. 5. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41244/1/O_Litichenko_VMDS_5_PI.pdf дата звернення: 15.01.2024).
130. Літіченко О. Д. Світ в об'єктиві, або фотомодельовання в дитячому садку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2023. Вип. 4. С. 36–40.
131. Літіченко О. Д. Повх К. М. Фотомистецтво як засіб розвитку художньо-творчої активності дітей дошкільного віку. *Modern engineering and innovative technologies*. 2021. Вип. 17(4). С. 6–10.
132. Лодатко Є. О. Моделювання педагогічних систем і процесів : монографія. Слов'янськ : СДПУ, 2010. 148 с.
133. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків : ОВС, 2000. 164 с.
134. Лохвицька Л. В. Формування пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку у навчально-ігровому середовищі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2000. 22 с.
135. Луценко І. О., Рейпольська О. Д. Реалізація індивідуально-типологічного підходу до організації спілкування і дитячої діяльності у предметно-ігровому середовищі. *Освітній дискурс*. 2021. Вип. 36 (8–9). С. 61–71.

136. Любченко Ю. В. Звукове оформлення дитячих радіопрограм: вікові особливості сприйняття. *Журналістика. Лінгвістика Дидактика* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції. Полтава, 2010. С. 147–151.
137. Людвик І. В. Теоретико-методологічні підходи до класифікації засобів масової інформації України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. № 11–12. С. 150–154.
138. Майданюк А. Травнева роса – користь та краса! Заняття-спостереження на свіжому повітрі для середньої та старшої груп. *Дошкільне виховання*. 2013. № 5. С. 32–33.
139. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навч. посібник. Київ: МАУП, 2000. 256 с.
140. Мардарова І. К. Підготовка майбутніх вихователів до використання комп'ютерних технологій в організації пізнавальної діяльності старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Одеса, 2012. 210 с.
141. Марєєва Т.П. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до створення позитивного професійного іміджу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Глухів, 2017. 206 с.
142. Маркіна Л. Л. Конспект лекцій з дисципліни «Педагогіка та психологія вищої школи» / укл. Маркіна Л. Л. Дніпро : ДДУВС, 2016. 70 с.
143. Марусинець М. М. Розвиток пізнавальної активності: психологічні умови та дидактичні засоби. *Дошкільне виховання*. 1999. №12. С. 7–9.
144. Мас-медіа / О. В. Савченко. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-64254> (дата звернення: 19.01.2024).
145. Матвієнко С. І. Віртуальні екскурсії як засіб ознайомлення старших дошкільників з рідним краєм. *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи* : в 2-х ч. Житомир : Левковець, 2022. Ч. 1. С. 87–90. URL:

<http://eprints.zu.edu.ua/35328/1/%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201.pdf> (дата звернення: 02.28.2024).

146. Мачушник О.Л. Пізнавальна активність як важлива складова професійної підготовки психологів. *Наука і освіта*. 2016. №5. С. 223–228.
147. Мацко Л. А., Прищак М. Д. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2009. 158 с.
148. Мачинська Н. І., Стельмах С. С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі : навчально-методичний посібник. Львів, 2012. 180 с.
149. Машовець М. А. Дитяча книжка в процесі виховання сучасної дитини дошкільного віку. *Вісник психології і педагогіки*. 2012. Вип. 9. С. 46–53.
150. Медіа / Л. М. Городенко. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-66085> (дата звернення: 10.10.2021).
151. Медіа в новій соціокомунікативній парадигмі : монографія / А. О. Бессараб та ін. Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2018. 195 с.
152. Медіадошкільник : парціальна програма з медіаосвітньої діяльності для дітей старшого дошкільного віку (6-й рік життя) / Г. А. Дегтярьова, О. С. Тарасова, А. П. Фоменко / за заг. ред.: О. В. Волошенко, Г. А. Дегтярьової, В. Ф. Іванова. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2019. 118 с.
153. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / В. Іванов, О. Волошенко, Л. Кульчинська, Т. Іванова, Ю. Мірошніченко. 2-ге вид., стер. Київ : АУП, ЦВП, 2012. 58 с.
154. Медіасвіт для дошкільнят : парціальна програма для дітей старшого дошкільного віку / за заг. ред.: О. В. Волошенко, Г. А. Дегтярьової, В. Ф. Іванова. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2019. 98 с. URL: https://www.aup.com.ua/wp-content/uploads/2019/09/Mediasvit_dlya_doshkilnyat_2019.pdf (дата звернення: 02.01.2023).

155. Міненко О. О., Близнюкова О. М. Дослідження особливостей користування гаджетами дітей дошкільного віку. *Наукові записки. Серія : Психологія*. 2023. Вип. 2. С. 53–61. URL: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-2-7> (дата звернення: 03.11.2023).
156. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 3-тє вид. доп. Київ, 2007. 656 с.
157. Моляко В. А. Психологічні проблеми творчої обдарованості. Київ : Знання України, 1995. 52 с.
158. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1989. 46 с.
159. Моляко, В. О. Концепція творчого сприймання. *Актуальні проблеми психології: проблеми психології творчості: зб. наук. пр.* Т. 12.. Вип. 5. Ч. I. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 7–14.
160. Мухацька Б. Стимулювання пізнавальної активності дітей у дитячому садку : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Краків. 2001. 363 с.
161. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. — 3-тє вид., випр. Київ.: Вища школа, 2004. 487 с.
162. Найдьонова Л. А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : підручник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 244 с.
163. Наконечна Г. О., Косенко Д. В. Новий освітній простір : інформаційний посібник. 2019. С. 18–21.
164. Низковська О. Як створити інноваційне розвивальне предметне середовище. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. № 8. С. 20–26.
165. Новоселецька І. Е. Розвиток художньо-творчих здібностей дітей п'ятого року життя засобами мистецтва: дис. ... наук.ступ.доктор філос.. 012 – дошкільна освіта. Київ. ун-т імені Бориса Грінченка. Київ. 2021, 211с.
166. Ноздрова О. П. Дидактична гра як засіб стимулювання пізнавальної активності учнів 6-7-річного віку : дис. ... канд. пед. наук : Одеса, 2008. 273 с.
167. Огар Е. І. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів : Аз-Арт, 2002. 160 с.

168. Огнев'юк В. О. Пізнання і доба філософів. Лекція 3 [Відео]. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=6gqpJ9pNov0> (дата звернення: 18.12.2023).
169. Олійник Д. С. Формування медіаграмотності у дітей дошкільного віку на базі закладу дошкільної освіти. *Science and innovation of modern world : The 5th International scientific and practical conference (January 25–27, 2023)*. Cognum Publishing House, London, United Kingdom, 2023. С. 296–300.
170. Онкович Г. В. Медіаосвіта (Загальний курс) : програма навчального курсу для студентів вищих навчальних закладів. URL: <https://edu.of.ru/attach/17/82979.doc> (дата звернення: 19.01.2024).
171. Онофрійчук Л. О. Медіаграмотність як ключова компетентність майбутнього фахівця дошкільної освіти в контексті ідей Нової української школи : збірник наукових праць / за заг. ред.: Г. В. Беленької, В.І . Бондар, І. М. Шоробури. Хмельницький : Мельник А.А., 2020. 496 с.
172. Основи медіаменеджменту : навч. посіб. для студ. спеціальності 073 «Менеджмент», спеціалізації «Медіаменеджмент та адміністрування у видавничополіграфічній галузі» / О. М. Барзилович, З. В. Григорова, Л. А. Пунчак та ін. ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. 296 с.
173. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 430 с.
174. Охріменко Н. П. Екскурсії як засіб використання засад художнього краєзнавства у закладі дошкільної освіти. *Наукові записки НДУ імені М.Гоголя. Серія Психолого-педагогічні науки*. 2022. № 2. С. 39–48.
175. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури. 2013. 296 с.
176. Парціальна програма розвитку дитини від 2 до 6 років через гру «Творці майбутнього» та методичні рекомендації / О. Ю. Рома, Г. В. Малевич, І. Ю. Піскова, Г. В. Шварова, О. М. Шуляк ; The LEGO Foundation, 2022. 109 с.

177. Педагогіка : підручник / І. В. Зайченко. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Ліра-К, 2016. 608 с.
178. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 2004. 422 с.
179. Педагогічний словник / Академія педагогічних наук України, Інститут педагогіки / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.
180. Петрунько О. В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіасередовищі: монографія. 2-ге вид. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2011. 480 с.
181. Підготовка майбутніх вихователів до формування пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку : навч. посіб. для студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / автори та укладачі: К. Й. Щербакова, О. Г. Брежнева. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. 199 с.
182. Пісоцький О. П., Пісоцька Л. М. Середовище розвитку дитини різновікової групи. *Психолого-педагогічні науки*. 2019. № 3. С. 74–81.
183. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз) : дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.03. Дніпропетровськ, 2006. 418 с.
184. Половіна О. А., Гаращенко Л. В. Формування еколого-природничої компетенції дітей дошкільного віку: здоров'язберезувальний підхід. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 8.1. С. 47–52.
185. Половіна О. А. Беленька Г. В., Науменко Т. С. Дошкільнятам про світ природи. Старший дошкільний вік. Настільна книжка вихователя : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2013. 107 с.
186. Половіна О. А. Беленька Г. В. Цільові прогулянки в природі: моральний аспект. *Палітра педагога*. 2017. Вип. 6(104). С. 9–14.
187. Половіна О. А. Пейзажний живопис: від милування природою до її усвідомленого поцінування. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. Вип. 11. С. 4–11.
188. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. 4-те вид., перероб. Київ : Академія, 2018. 408 с.

189. Пономаренко Т. О. Теоретичні засади культуровідповідного упарвління дошкільною освітою : монографія / Держ. закл. «Луган. Нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені тараса Шевченка», 2008. 272 с.
190. Пономаренко Т. О. Теорія і методика формування управлінської культури керівників дошкільної освіти : монографія. Суми : Вінниченко М. Д., 2017. 440 с.
191. Присяжнюк Л. Екологічний квест як освітня технологія. *Дошкільне виховання*. 2018. № 6. С. 12–13.
192. Про дошкільну освіту : Закон України, док. No 2628-III, чинний, поточна редакція від 31.03.2023. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 09.01.2024).
193. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція : наказ МОН № 33 від 12.01.2021 р. URL: <https://ezavdnz.mcfр.ua/book?bid=37876> (дата звернення: 16.01.2022).
194. Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти» : наказ МОН України від 19 жовтня 2021 р. № 755-21. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/848/84885/NAKAZ_755.pdf (дата звернення: 09.01.2023).
195. Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування» / В. А. Воронов, К. В. Ковальчук, Н. В. Піканова, О. Д. Рейпольська, С. О. Сисоєва, К. Ю. Станкевич. Київ : В.Б. Ференець, 2021. 130 с.
196. Програма розвитку дитини від народження до шести років «Я у світі» / наук. ред. та упорядник О. Кононко. Київ : МЦФЕР-Україна, 2019. 488 с.
197. Проколієнко Л. М. Формування допитливості у дітей дошкільного віку. Київ : Рад. школа, 1979. 88 с.
198. Проскура Е. В. Розвиток пізнавальних здібностей дошкільника. Київ : Рад. шк., 1985. 128 с.
199. Про освіту : Закон України, док. No 2145-VIII, чинний, поточна редакція від 04.01.2024. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 09.01.2024).

200. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку : монографія / за заг. ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 316 с.
201. Психологічний словник / авт.-уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Київ, 2007. 336 с.
202. Рассел Б. Людське пізнання. Його сфера та межі. Філософія : хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. Л. Губерського. Київ : Знання, 2009. С. 321–333.
203. Рейпольська О. Д. Освіта дітей раннього і дошкільного віку: доступність і якість у нових умовах : Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. С. 34–41.
204. Рейпольська О. Д., Воронов В. А., Гавриш Н. В., Канішевська Л. В., Піроженко Т. О., Сисоєва С. О. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. Київ : Ференець В. Б., 2020. 44 с.
205. Рейпольська О. Д., Гавриш Н. В., Канішевська Л. В. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі / НАПН України. 2021. 52 с.
206. Reipolska O. Technology of Designing the Environment of Institution of Preschool Education for Child Development. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Київ : Ін-т проблем виховання НАПН України. 2020. Вип. 24. Кн. 2. С. 169–184.
207. Reipolska O. Design of the educational environment of the institution of preschool education. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України. 2021. Вип. 25. Кн. 2. С. 127–137.
208. Рижак Л. Філософія як рефлексія духу : хрестоматія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 228 с.
209. Різун В. В. Цимбаленко Є. С. Медіакомунікації: до визначення понять. *Українське журналістичкознавство*. 2013. Вип. 14. С. 50–56.

210. Розвивальне освітнє середовище в закладі дошкільної освіти: методичний посібник / укл. Л. Б. Міщенко ; за ред. І. В. Удовиченко. Суми : Ніко, 2021. 52 с.
211. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку : монографія / за заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ. : Вид-во ПП Медведєв, 2007. 304 с.
212. Розвиток старшого дошкільника в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти : методичні рекомендації / за заг. ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 178 с.
213. Руденко Л. А. Міжособистісні стосунки як чинник соціального становлення особистості. *Наукові записки УКУ*. 2014. Ч. 4 : Педагогіка. Психологія. Вип. 1. С. 198–207.
214. Садова Т. А., Рудакова А. О. Формування пізнавальної активності дошкільників як психолого-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2017. № 10. С. 49–52.
215. Салабай О. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Інституту розвитку дитини (додаток): методичні та практичні матеріали*. Київ, 2013. Вип. 4. С. 1–9.
216. Семеняко Ю. Б. Виховання у дітей старшого дошкільного віку основ культури використання медіапродукції у закладах дошкільної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Бердянськ, 2019. 302 с.
217. Семеняко Ю. Б. Дитяче телебачення як засіб психологічного впливу на дітей дошкільного віку. *International Scientific Practical Conference «Aktual questions and problems of development of social sciences : Conference Proceedings, June 28–30. Kielce : Holy Cross University*. 2016. С. 94–98.
218. Семчук Б. І. Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до застосування медіаінформації у професійній діяльності: дис..канд.пед.наук. 13.00.04. Хмельницький, 2020. 217 с.
219. Семчук С. І. Особливості впливу засобів масової інформації на соціалізацію дітей дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Умань, 2010. 185 с.

220. Семчук С. І. Використання комп'ютерних технологій у навчально-виховному процесі дошкільної установи. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. Луцьк, 2011. № 5. С. 275–280.
221. Сергєєнкова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. / Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 384 с.
222. Сисоєва С. О. Педагогічні технології творчого розвитку особистості: проблеми і суперечності. *Творча особистість у системі неперервної професійної освіти* : матеріали міжнародної наукової конференції (16-17.05.2000 р.) / за ред.: С. О. Сисоєвої, О. Г. Романовського. Харків : ХДПУ, 2000. С. 84–90.
223. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. *Методологія науково-педагогічних досліджень* : підручник. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.
224. Система засобів виховання. *Pidru4niki.com* : електронна бібліотека. URL: https://pidru4niki.com/15890507/pedagogika/sistema_zasobiv_vihovannya (дата звернення: 19.01.2023).
225. Січкара А. Д. Розвиток ідей діяльнісного підходу у дошкільному вихованні України (кінець XIX перша третина XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ. 2015. 22 с.
226. Слабошевська Т. М. *Методика використання мультимедіа у фаховій підготовці майбутніх учителів технологій* : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2015. 23 с.
227. *Словник української мови* : в 11 тт. АН УРСР / Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 10. С. 57.
228. *Словник-довідник з професійної педагогіки* / за ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра. 2006. 221 с. URL: <https://www.pedagogic-master.com.ua/public/semenova/slovník.pdf> (дата звернення: 19.02.2022).
229. *Словник-довідник з української лінгводидактики* / за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
230. Сорочан Т. М. *Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика* : монографія. Луганськ : Знання, 2005. 384 с.

231. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. Київ : ЕксОб, 2004. 304 с.
232. Стадник Г. А. Розвиток пізнавальної активності дошкільників в сім'ї : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 124 с.
233. Стадник Г. А. Вивчення пізнавальної активності дітей / Г. О. Стадник // *Дошкільне виховання*. 1992. № 9. С. 6–8
234. Створення розвивального життєвого простору для дітей старшого дошкільного віку : методичні рекомендації. URL: <https://dnz57.edu.vn.ua/uploads/tiger-1329907526.pdf> (дата звернення 24.12.2023).
235. Сторож В. В. Віртуальна екскурсія як сучасна форма роботи з дітьми дошкільного віку. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2023. Вип. 1. С. 159–164. URL: <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-1-23> (дата звернення 16.12.2023).
236. Суржанська В. А. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2004. 19 с.
237. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – Харків : Атма, 2012. 545 с.
238. Сучасна українська філософія: традиції, тенденції, інновації : збірник наукових праць / відп. ред. А. Є. Конверський, Л. О. Шашкова. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. 303 с.
239. Сучасний масмедійний простір: реалії та перспективи розвитку : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (12–13 жовт. 2016 р.). Вінниця, 2016. 352 с.
240. Сущенко А. В. Гуманізація педагогічної діяльності вчителя : наук.-метод. посіб. Запоріжжя : Прем'єр, 2003. 222 с.
241. Татарінова С. О. Формування логіко-математичних понять у старших дошкільників у пізнавальній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Мелітополь, 2008. 216 с.

242. Ткачова Н. О. Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі : монографія. Харків : Каравела, 2006. 300 с.
243. Ткачук Т. А. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2004. 23 с.
244. Товкач І .Є. Індивідуальні особливості пізнавальної активності старших дошкільників : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2017. 260 с.
245. Українське дошкілля : Програма розвитку дитини дошкільного віку / за заг. ред. О. В. Низковської. Київ, 2017, 256 с.
246. Улькіна Т. В. Розвиток пізнавальних здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами ігрових психотехнік : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2006. 251 с.
247. Ушинський К. Д. Твори : в 6-ти т. Т. 5. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / відп. за укр. вид.: Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров. – Київ : Рад. шк., 1952. 430 с
248. Фамілярська Л. Л. Інтеграція цифрових технологій в освітнє середовище закладу дошкільної освіти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2021. Вип. 11. С. 174–183. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2021.1115> (дата звернення: 16.10.2022).
249. Федорченко Т. Є. Вплив засобів масової інформації на дітей старшого дошкільного віку : збірник наукових праць / за заг. ред.: Г. В. Беленької, В. І. Бондар, І. М. Шоробури. Хмельницький : Мельник А.А., 2020. 496 с.
250. Федорова М. А. Пізнавальна активність як складова формування моральних цінностей в учнів початкових класів. *Нові технології навчання. Ін-т іннов.технологій і змісту освіти МОНмсУ. Київ-Вінниця*, 2011. № 69. С116–120
251. Філософія : навч. посіб. / Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин-Мрачковська, О. Б. Гаєвська. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.

252. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди ; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
253. Формування медіаграмотності дітей старшого дошкільного віку: теорія і технологія : монографія / за наук. ред. В. М. Чайки. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2019. 188 с.
254. Фунтікова О. О. Педагогічні основи розумового розвитку дітей дошкільного віку : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1999. 36 с.
255. Фурман А. А. Психологічні засади пізнання смисложиттєвої сфери особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Тернопіль, 2018. 462 с.
256. Хрiник Є. О. Підготовка майбутніх вихователів до формування медіакультури у дітей старшого дошкільного віку : дис. ... канд. пед. 13.00.08. Кривий Ріг, 2023. 237с.
257. Хрiник Є. О. Проблематика формування медіакультури майбутніх вихователів. *Вісник науки та освіти*. 2023. Вип. 8(14). С. 821–830.
258. Чала Н. Педагогічна діяльність Дж. Дьюї в електронному інформаційно-бібліографічному ресурсі «Видатні педагоги України та світу». *Вісник книжкової палати*. 2020. № 11. С. 23–28.
259. Чашка Т. Розвиток мовлення дошкільників засобами медіа. *Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи* : матер. Четвертої міжнар. наук.-практ. конф. (18–19 березня 2016 р.). Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2016. С. 93–108.
260. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
261. Щербакова І. Розвивати пізнавальну активність дитини. *Дошкільне виховання*. 1990. № 11. С. 8–9.
262. Шинкар Т. Методична робота в закладах дошкільної освіти: нормативно-правові аспекти. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. збірник наук. праць молодих вчених*. Дрогобицьк. держ. пед. ун-т ім. І. Франка, 2020. Т. 4. № 28. С. 252–257.

263. Шинкар Т. Профілактика екранної залежності в дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2023. №1. С. 52–56.
264. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. Київ : МЦФЕР-Україна, 2019. 488 с.
265. Якса Н. В. Соціально-педагогічний словник. Житомир : Видавництво І. Франка, 2007. 192 с.
266. Яцимірська М. Г. Культура фахової мови журналіста. Львів : ПАІС, 2004. 332 с.
267. Altun D. Twice Upon a Mind: Preschoolers' Narrative Processing of Electronic and Printed Stories. *Early Childhood Educ J.* 2021. Vol. 49. P. 349–359. URL: <https://doi.org/10.1007/s10643-020-01079-9> (last accessed: 18.12.2022).
268. Audiovisual Media Services and Connected Devices: Past and Future Perspectives. URL: http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/avmsd/application_rep_1/report_temp_en.pdf (last accessed: 19.01.2024).
269. Bell A. Approaches to Media Discourse. London : Blackwell Publishers, 1996. 230 p.
270. Bariery Kształtowania Zachowan Poznawczych w przedszkolu. *Materiały z konferencji «Kształcenie nauczycieli akademickich. Problemy metodologii, teorii i praktyki»*. Kraków.1990. I.-V. С. 14–15 ; 181–184.
271. Brewster, Georgia Teaching young children to create picture books. *Journal of Early Childhood Education.* 25, P. 113–117 (1997). URL: <https://doi.org/10.1023/A:1025676605026> (last accessed: 19.10.2021).
272. Busquet M. Heureux dans son corps, heureux à la crèche. Le bien-être et l'accueil collectif et individuel de la petite enfance. Dunod, 2019. 159 p.
273. Diagnostyczna wartość zabaw badawczych. Skrypt pod red. J. Szymkat. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Zeszyt 138.* WN WSP, Kraków 1991. S. 179–186.
274. European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world (2008/2129(INI)). URL:

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN> (last accessed: 12.01.2024).

275. Erik H. Erikson. *Childhood and Society*. W.W. Norton & Co, 1950. 445 p.
276. Habib K., Soliman T. Cartoons' Effect in Changing Children Mental Response and Behavior [electronic resource]. *Open Journal of Social Sciences*. 3 (2015). P. 248–264. URL.: <http://dx.doi.org/10.4236/jss.2015.39033> (last accessed: 12.06.2020).
277. Henry J. Zero to Six : electronic media in the lives of infants, toddlers and preschoolers. Kaiser Family Foundation and the Children's Digital Media Centers (CDMC). Fall 2003. 38 p. URL: <https://www.kff.org/wp-content/uploads/2013/01/zero-to-six-electronic-media-in-the-lives-of-infants-toddlers-and-preschoolers-pdf.pdf> (last accessed: 18.09.2022)
278. Karakas R. The use of cartoons for developing the skills of understanding and analyzing of children in preschool period. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2012. Vol. 46. P. 3026–3030.
279. Keogh B. K. *Field Independence-dependence, Reflection- impulsivity, and Problem-solving Styles of Preschool Children*. Graduate School of Education, University of California. 1972. 152 p.
280. Korb D. *Raising an Organized Child: 5 Steps to Boost Independence, Ease Frustration, and Promote Confidence*. American Academy of Pediatrics. 2019. 236 p.
281. Kuzina O. Inquisitiv as a stage of cognitive activity of children of preschool age. *Viae Educationios:Studies of Education and Didactics*. «Wydawnictwo Adam Marszałek». 2022. № 3. S. 96–101.
282. Claparede E. *Experimental pedagogy and the philosophy of the child* / Claparede; translated by Mary Louch and Henry Holman. London : Edward Arnold, 1911. 333 p. URL: <https://ia801202.us.archive.org/17/items/b28077180/b28077180.pdf> (last accessed: 12.08.2023).
283. Lewin K. A. *Dynamic Theory of Personality*. New York : McGraw-Hill, 1935. 286 p.

284. Lister, Martin; Dovey, Jon; Giddings, Seth; Grant, Iain; Kelly, Kieran (2009). *New Media: A Critical Introduction* (en). Taylor & Francis. P. 12–13. [ISBN 978-0-415-43160-6](https://doi.org/10.1080/9780415431606).
285. Masterman, L. A Rational for media education. In: Kubey R. eds. *Media Literacy in the Information Age*. New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.). Transaction Publishers. 1997, P. 41–49.
286. Meiselwitz G. A Framework Design of Children's Educational APP Based on Metacognitive Theory. *Collection of materials 24 International Conference on Human-Computer Interaction (HCI)*. HCI international, 2022. P. 491–503
287. Meumann E. *Intelligenz und Wille*. Zweite umgearbeitete u. vermehrte Auflage. Leipzig : Verlag von Quelle und Meyer, 1913. 362 s. URL <https://dnppb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/meiman-ernst/povnotekstovi-dokumenty/> (last accessed: 09.08.2020).
288. McLuhan M. *Understanding media: The Extension of Men*. N.Y., 1964. 464 p.
289. Mavilidi, MF. Effects of Cognitively Engaging Physical Activity on Preschool Children's Cognitive Outcomes. *Research quarterly for exercise and sport*. V. 94 N. 3 P. 839–852.
290. Palamar S. P., Bielienka G. V., Ponomarenko T. O., Kozak L. V., Nezhyva L. L., Voznyak A. Formation of readiness of future teachers to use augmented reality in the educational process of preschool and primary education AREdu 2021 *Augmented Reality in Education 2021 : Proceedings of the 4th International Workshop on Augmented Reality in Education (AREdu 2021)* (2898). P. 334–350.
291. Ponomarenko Tetiana, Kuzina Oksana. The scientific paradigm in the context of technological development and social change: Scientific monograph. Part 2. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. 464 p. P. 389–409.
292. Ponomarenko T., Kozak L. Future teacher training for the use of augmented reality in the educational process of a preschool education institution. *Process of a preschool education institution European vector of development of the modern scientific researches: collective monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021. P. 231–251.

293. Psychological dictionary American Psychological Association. URL: <https://dictionary.apa.org/> (last accessed: 19.01.2024).
294. Piaget J. The construction of reality in the child. New York : Basic Books, 1954. 386 p.
295. Stults, Robert. Media Space, After 20 Years/ Computer supported cooperative work. Woodstock, 2009. P. 233–259. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-84882-483-6#about-this-book> (last accessed: 19.03.2020).
296. Wollach M., Kogan N. Models of thinking in young children. N. Y. : Holt, 1965. 357 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

МЕТОДИКА СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ДІТЕЙ ШОСТОГО РОКУ ЖИТТЯ УПРОДОВЖ ЧЕРГУВАННЯ В КУТОЧКАХ ПРИРОДИ

Мета: за емоційно-мотиваційним критерієм виявити особливості проявів зацікавленості, захоплення, зосередженості, завзяття у процесі догляду за рослинами та тваринами; емпатії – співчуття, співпереживання до стану рослин та тварин; за когнітивно-діяльним критерієм визначити рівень розвитку знань, умінь, навичок стосовно самостійного формулювання завдань, складання плану, знаходження та застосування засобів чергування в куточку природи, досягнення його результату; за особистісно-вольовим критерієм дослідити у процесі догляду за рослинами та тваринами особливості розвитку таких особистісно-вольових якостей як наполегливість, рішучість, самостійність, сміливість.

З метою проведення експерименту колекцію флори в куточках природи оновлено такими рослинами, як: амариліс, аспарагус, узумбарська фіалка, каланхоє, глоксинія, сеткреазія. Також розміщено клітки з морською свинкою та встановлено акваріуми з рибками.

Вихователь нагадував дітям про необхідність щоденного чергування в куточку природи по двоє за заздалегідь встановленим графіком та про виконання таких завдань: самостійне годування морської свинки та рибок в акваріумі спеціальним кормом; за необхідністю поливання квітів; обрізання сухого або зів'ялого листа на стеблах квітів; розпушення землі в горщиках із квітами. Наставник уточнював правила необхідного догляду за рослинами та тваринами, які є вже знайомими дітям та у виконанні яких вони вправлялися разом під час занять.

У ході щоденного чергування дітей у куточках природи вихователі спостерігали й фіксували виявлені ними показники пізнавальної активності відповідно до визначених критеріїв.

ДІАГНОСТИЧНА МЕТОДИКА «ЕКОЛОГІЧНА СТЕЖИНА» (ГРАФІЧНИЙ ДИКТАНТ)

Мета: за емоційно-мотиваційним критерієм дослідити особливості проявів зацікавленості, уваги, ентузіазму у процесі виконання графічного диктанту; за когнітивно-діяльнісним критерієм вивчити рівень розвитку знань, умінь, навичок стосовно визначення плану виконання візерунку, відмови від передчасної зовнішньої допомоги, мобілізації на долавання труднощів, адекватного оцінювання власної діяльності; за особистісно-вольовим критерієм визначити особливості проявів самовладання, цілеспрямованості, витримки.

Методика діагностування. Попередня пропедевтична діяльність: на прогулянках вихователь разом із дітьми декілька разів проходив екологічною стежиною, пропонував звертати увагу на особливості шляху, коментував його початок, напрями, повороти, закінчення.

Діагностика проводилася із підгрупою дітей шостого року життя. Кожна дитина отримувала аркуш паперу в клітинку та олівець. Вихователь пропонував дітям написати графічний диктант: «Зараз ми будемо малювати різні візерунки. Потрібно постаратися, щоб вони вийшли красивими й охайними. Для цього слід уважно слухати мене. Я говоритиму, на скільки клітинок і в який бік ви маєте проводити лінію. Проводьте тільки ту лінію, яку я скажу. Наступну лінію потрібно починати там, де закінчилась попередня, не відриваючи олівець від аркуша». Вихователь показує зразок, як виконувати завдання. Потім починається малювання тренувального візерунка.

Розпочинаємо малювати перший візерунок. Спершу потрібно поставити крапку в лівому верхньому куті аркуша; від цієї крапки, не відриваючи грифель від паперу, потрібно провести лінію на необхідну кількість клітинок та у вказаному вихователем напрямі. Перший візерунок – тренувальний, він не оцінюється, перевіряється, як дитина зрозуміла завдання. Під час диктування потрібно робити

паузи, щоб дитина встигла закінчити попереднє завдання. У ході виконання тренувального візерунка дорослий пропонує дитині перевірити правильність виконання дитиною завдання та виправити помилки, якщо такі існують. Візерунок не обов'язково продовжувати на всю ширину сторінки. Після виконання дітьми тренувального візерунка, вихователь пропонує дітям самостійно (з пам'яті) намалювати «Екологічну стежину» дитячого садка.

ДІАГНОСТИЧНА МЕТОДИКА «ЗАПИТАТИ І ВГАДАТИ» (ЗА П. ТОРРЕНСОМ)

Мета: за емоційно-мотиваційним критерієм вивчити особливості стану зацікавленості, зосередженості, завзяття; за когнітивно-діяльнісним критерієм виявити рівень розвитку знань, умінь, навичок стосовно відмови від передчасної зовнішньої допомоги, мобілізації на долання труднощів, визнання власних помилок та їх виправлення, адекватного оцінювання власної діяльності, критичного аналізу її результатів, виявлення зусиль, спрямованих на усунення недоліків; за особистісно-вольовим критерієм дослідити особливості стану таких особистісно-вольових якостей як рішучість, самостійність, самовладання, цілеспрямованість, ініціативність.

Методика діагностування. Діагностування проводилося індивідуально з кожною дитиною, якій запропоновано для розгляду сюжетну картинку із зображенням певної пори року (осені) та озвучено запитання: «Яка пора року зображена на картинці?»; «Що свідчить про зображення на картинці саме осені?»; «Яка пора року передує порі року, зображеній на картинці?»; «Яка пора року настане після зображеної на картинці?»; «Які ознаки наступної пори року за тією, що зображена на картинці?»

ДІАГНОСТИЧНА МЕТОДИКА «ПЕРЕПЛУТАНІ ЛІНІЇ»

Мета: за емоційно-мотиваційним критерієм дослідити особливості розвитку цілеспрямованості, зацікавленості, ініціативності; за когнітивно-діяльнісним критерієм вивчити рівень розвитку знань, умінь, навичок стосовно встановлення взаємозв'язків, взаємозалежності між об'єктами природи й математики, визначення плану виконання завдання, відмовлення від передчасної зовнішньої допомоги, мобілізації на долання труднощів, визнання власних помилок та їх виправлення, адекватного оцінювання власної діяльності, критичного аналізу її результатів, виявлення зусиль, спрямованих на усунення недоліків; за особистісно-вольовим критерієм виявити особливості стану таких особистісно-вольових якостей як наполегливість, ініціативність, самостійність, терпіння.

Методика діагностування. Діагностування також проводилося індивідуально з кожною дитиною. Дошкільник отримував аркуш паперу, на якому зображені свійські й дикі тварини та цифри. Відповідно до завдання необхідно «провести» тварину до цифри, з якою вона пов'язана звивистою доріжкою, що перетинається з іншими доріжками. Для дітей старшої групи (на початку навчального року) було запропоновано 5-6 об'єктів (можна обрати об'єкти з різних груп). В оцінюванні береться до уваги вміння дитини без допомоги рук простежити за 2 хвилини відповідність «тварина – цифра» та кількість допущених помилок.

**КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ
АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ШОСТОГО РОКУ ЖИТТЯ**

Критерії	Показники		
	Рівні		
	Високий	Достатній	Низький
Емоційно - мотиваційний	<p>Дитина яскраво <i>виявляє</i> в різних видах діяльності (зокрема в догляді за рослинами та тваринами, під час виконання графічного диктанту, завдань у межах методик «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом), «Переплутані лінії») <i>інтерес до діяльності</i>, що забезпечує пізнання природи й формування навичок доцільної поведінки в природному довкіллі, <i>цікавість до</i> природних об'єктів та явищ; <i>емоційно реагує</i> на процес пізнання природного довкілля; <i>демонструє допитливість</i> у засвоєнні інформації про різні форми життя; <i>позитивно ставиться до</i> ситуацій взаємодії з різними об'єктами природи; <i>мотивована</i> на цінності сталого розвитку (виявляє відповідальність, винахідливість, завзяття, ентузіазм у взаємодії з природним довкіллям тощо), на набування досвіду взаємодії з природними об'єктами, на пізнання їх змістового наповнення, якісних характеристик; <i>виявляє небайдужість</i>, до природоохоронної</p>	<p>Дитина не досить яскраво <i>виявляє</i> в різних видах діяльності (зокрема в догляді за рослинами та тваринами, під час виконання графічного диктанту, завдань у межах методик «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом), «Переплутані лінії») <i>інтерес до діяльності</i>, що забезпечує пізнання природи й формування навичок доцільної поведінки в природному довкіллі, <i>цікавість до</i> природних об'єктів та явищ; не досить яскраво <i>емоційно реагує</i> на процес пізнання природного довкілля; не досить яскраво <i>демонструє допитливість</i> у засвоєнні інформації про різні форми життя; недостатньо <i>позитивно ставиться до</i> ситуацій взаємодії з різними об'єктами природи; недостатньо <i>мотивована</i> на цінності сталого розвитку (недостатньо виявляє відповідальність, винахідливість, завзяття, ентузіазм у взаємодії з природним довкіллям тощо), на набування досвіду взаємодії з природними об'єктами, на пізнання їх змістового</p>	<p>Дитина <i>не виявляє</i> в різних видах діяльності (зокрема у догляді за рослинами та тваринами, під час виконання графічного диктанту, завдань у межах методик «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом), «Переплутані лінії») <i>інтересу до діяльності</i>, що забезпечує пізнання природи й формування навичок доцільної поведінки в природному довкіллі, <i>цікавості до</i> природних об'єктів та явищ; <i>емоційно не реагує</i> на процес пізнання природного довкілля; <i>не демонструє допитливість</i> у засвоєнні інформації про різні форми життя; <i>індиферентно або негативно ставиться до</i> ситуацій взаємодії з різними об'єктами природи; не <i>мотивована</i> на цінності сталого розвитку (не виявляє відповідальність, винахідливість, завзяття, ентузіазм у взаємодії з природним довкіллям тощо), на набування досвіду взаємодії з природними об'єктами, на пізнання їх змістового наповнення, якісних характеристик; <i>виявляє байдужість</i>, до природоохоронної діяльності дорослих, <i>не виявляє завзяття, ентузіазм</i> у проведенні</p>

Продовження таблиці 2.1.1

	діяльності дорослих, <i>завзяття, ентузіазм</i> у проведенні заходів, спрямованих на підтримку охорони природи тощо).	наповнення, якісних характеристик; часто <i>виявляє байдужість</i> , до природоохоронної діяльності дорослих, недостатньо <i>виявляє завзяття, ентузіазм</i> у проведенні заходів, спрямованих на підтримку охорони природи тощо).	заходів, спрямованих на підтримку охорони природи тощо).
Когнітивно-діяльнісний	Дитина на засадах чітких, адекватних, повних знань <i>демонструє</i> сформованість умінь, навичок, що зумовлюють ефективність процесу й результату різних видів діяльності (пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової тощо) у межах освітнього напрямку «Дитина в природному довіллі» ДСДО (2021) (збереження й покращення природного довіллі, допомога живим об'єктам природи тощо); <i>виявляє</i> вміння, навички догляду за рослинами й тваринами, під час виконання графічного диктанту, завдань у межах методик «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом), «Переплутані лінії»; <i>самостійно формулює</i> пізнавальну мету діяльності, складає план, обирає способи діяльності, що зумовлюють ефективне досягнення мети; <i>досягає результату діяльності й перевіряє та адекватно оцінює</i> якість її реалізації; <i>вміє мобілізуватися</i> на подолання труднощів, що виникають у процесі	Дитина на засадах не досить чітких, адекватних, повних знань <i>демонструє недостатню</i> сформованість умінь, навичок, що зумовлюють ефективність процесу й результату різних видів діяльності (пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової тощо) у межах освітнього напрямку «Дитина в природному довіллі» ДСДО (2021) (збереження й покращення природного довіллі, допомога живим об'єктам природи тощо); <i>виявляє недостатні</i> вміння, навички догляду за рослинами й тваринами, під час виконання графічного диктанту, завдань у межах методик «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом), «Переплутані лінії»; <i>недостатньо самостійно формулює</i> пізнавальну мету діяльності, складає план, <i>обирає</i> способи діяльності, що зумовлюють ефективне досягнення визначеної мети; недостатньо <i>володіє</i> вміннями, навичками досягнення результату діяльності, його перевірки, адекватного оцінювання	Дитина за відсутності чітких, адекватних, повних знань <i>не демонструє</i> вміння, навички, що зумовлюють ефективність процесу й результату різних видів діяльності (пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової тощо) у межах освітнього напрямку «Дитина в природному довіллі» ДСДО (2021) (зберігання й покращення природного довіллі, допомога живим об'єктам природи тощо); <i>не виявляє</i> вміння, навички у догляді за рослинами й тваринами, під час виконання графічного диктанту, завдань у межах методик «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом), «Переплутані лінії»; <i>самостійно не формулює</i> пізнавальну мету діяльності; <i>не складає</i> план, <i>не обирає</i> способи діяльності, що зумовлюють ефективне досягнення визначеної мети; <i>не досягає</i> результату діяльності й <i>не вміє</i> перевіряти й адекватно оцінювати якість її реалізації; <i>не може мобілізуватися</i> на подолання труднощів, що виникають у процесі діяльності; <i>продувати</i>

Продовження таблиці 2.1.1

	діяльності; <i>продукує</i> оригінальні ідеї, реалізовує творчі задуми; покладається на власний досвід, <i>приймає</i> самостійні відповідальні рішення; визнає власні помилки та виправляє їх; здійснює дослідницьку, пошукову діяльність тощо).	якості її реалізації; <i>не завжди може мобілізуватися</i> на подолання труднощів, що виникають у процесі діяльності; <i>продукувати</i> оригінальні ідеї, <i>реалізувати</i> творчі задуми; <i>покладатися</i> на власний досвід, <i>приймати</i> самостійні відповідальні рішення; визнавати власні помилки та виправляти їх; <i>здійснювати</i> дослідницьку, пошукову діяльність тощо).	оригінальні ідеї, <i>реалізувати</i> творчі задуми; <i>покладатися</i> на власний досвід, <i>приймати</i> самостійні відповідальні рішення; визнавати власні помилки та виправляти їх; <i>здійснювати</i> дослідницьку, пошукову діяльність тощо).
Особистісно-вольовий	Дитина в набуванні досвіду відповідно до освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) яскраво виявляє в різних видах діяльності (зокрема в догляді за рослинами й тваринами, під час виконання графічного диктанту, завдань у межах методик методик «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом), «Переплутані лінії») такі особистісно-вольові якості, як мужність, наполегливість, рішучість, самостійність, терпіння, самовладання, цілеспрямованість, витримку, ініціативність, сміливість, енергійність тощо).	Дитина в набуванні досвіду відповідно до освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) недостатньо виявляє в різних видах діяльності (зокрема в догляді за рослинами й тваринами, під час виконання графічного диктанту, завдань у межах методик методик «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом), «Переплутані лінії») такі особистісно-вольові якості як мужність, наполегливість, рішучість, самостійність, терпіння, самовладання, цілеспрямованість, витримку, ініціативність, сміливість, енергійність тощо).	Дитина в набуванні досвіду відповідно освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» ДСДО (2021) не виявляє в різних видах діяльності (зокрема в догляді за рослинами й тваринами, під час виконання графічного диктанту, завдань у межах методик методик «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом), «Переплутані лінії») такі особистісно-вольові якості як мужність, наполегливість, рішучість, самостійність, терпіння, самовладання, цілеспрямованість, витримку, ініціативність, сміливість, енергійність тощо).

Додаток Е

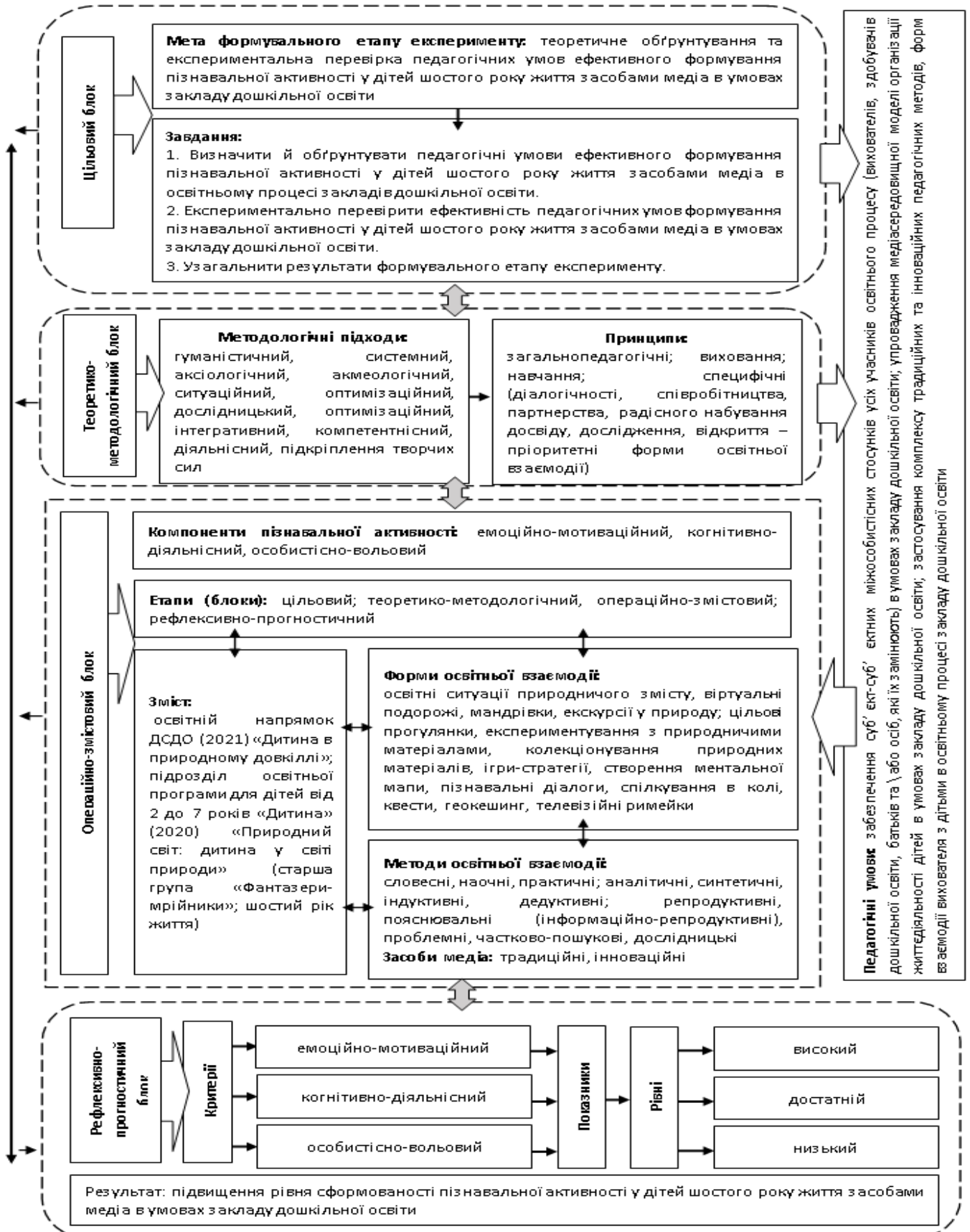

Рис. 3.2.1. Структурно-логічна схема формування пізнавальної активності

**ПРИКЛАД АЛГОРИТМУ ІНТЕГРОВАНОЇ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ
«ЖИВЦЮВАННЯ РОСЛИН: БЕРЕЖЕМО ПРИРОДУ» (ІЗ
ЗАСТОСУВАННЯМ ВІДЕО РОСТУ РОСЛИН У ПРИСКОРЕНОМУ
ФОРМАТІ)**

Мета: спонукати дітей помічати красу природи, відчувати радість і задоволення від вирощування рослин, формувати уявлення про види рослин, що розмножуються живцюванням, формувати вміння саджати рослину способом живцювання; уточнювати знання про різновиди розмноження рослин; закріплювати знання про квіти, що ростуть у саду чи на клумбі: назви, будову, спосіб розмноження та умови вирощування; закріплювати поняття «живці», «живцювання»; виховувати пізнавальний інтерес до природи в цілому та світу рослин зокрема.

1. Попередня робота: організація спостереження за зростанням квітів на клумбі; збирання насіння квітів восени; спостереження та доглядання за кімнатними рослинами; за декілька тижнів до заняття зрізати гілочки кущів та поставити у воду.

2. Підготувати матеріал: живці рослин; насіння рослин; ілюстрації із зображенням рослин, що розмножуються в різний спосіб (вусами, живцювання, цибулиною, бульбами), зокрема суниці, вишні, тюльпана, картоплі; насіння рослин; відео росту рослин (увесь процес в прискореному форматі).

3. Спілкування вихователя з дітьми щодо способів розмноження рослин, бесіда з використанням ілюстрацій (мультимедійної презентації), уточнення понять «живець», «живцювання».

4. Дидактична гра на основі поєднання рослини і способу розмноження «Хто як?»

5. Фізкультхвилинка «Ми квіти».

6. Праця в природі (живцювання): інструкція для дітей, застосування таких прийомів, як показ і демонстрація, залучення дітей до живцювання рослин.

7. Рефлексія: Чому потрібно живцювати рослини? Які рослини живцювати не потрібно? Чому? Як ми можемо берегти природу? Якби я був рослиною, то якою? Чому?

ФОРМА ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИХОВАТЕЛІВ З ДІТЬМИ
«АВТОРСЬКЕ ДИТЯЧЕ ТЕЛЕБАЧЕННЯ (ТЕЛЕВІЗІЙНИЙ РИМЕЙК)
«ЧИТАЙЛИКОВА ПОШТА»

Мета: формувати відчуття особистої причетності до збереження ресурсів планети і власної країни в напрямі розширення уявлень дошкільників про особливості створення дитячих телевізійних програм.

Завдання. Закріпити початкові уявлення дітей про дії та поведінку, орієнтовані на сталий розвиток, в екологічній, економічній та соціальних сферах, знання про необхідність зменшення марних витрат сировини й кількості відходів.

Збагатити уявлення дітей про телебачення (історію виникнення, основні професії, пов'язані з телебаченням (журналіст, оператор, режисер, ведучий телепрограм та ін.). Учити розрізняти сучасні телевізійні жанри (новини, спортивні програми, розважальні програми, кінофільми); розрізняти за змістом, для якої аудиторії призначена телепередача (доросла чи дитяча). Розповісти дітям про особливості створення тематичних підкастів.

Виховувати почуття небайдужості до природоохоронної діяльності дорослих, бажання брати участь у проведенні заходів, спрямованих на підтримку цінностей сталого розвитку.

Матеріали: відео з телепередачами «Читайликова пошта», обладнання для оформлення телестудії, костюм для ведучого, лялька-качур; мультфільми та відео на тему сталого розвитку, листи з дитячими запитаннями.

Алгоритм виконання.

Підготовчий етап. Творча пропозиція для дітей і батьків: переглянути декілька телепередач, визначити якісний склад глядацької аудиторії. Знайти в мережі «Інтернет» інформацію про історію виникнення ТБ та особливості професій людей, що працюють на телебаченні. Спільний перегляд дітей і батьків, дітей і вихователя циклу дитячих програм «Читайликова пошта» ТРК «Сігма». Обговорення

особистісних і професійних якостей ведучого телепрограми – Читайлика, члена Департаменту розумників і розумниць Міністерства читання Книжкової республіки. Рольові інсценівки «Читайлик відповідає на запитання чомучок», «Читайлик і його друг качур Кокоша-листоноша». Підготовка дитячих запитань Читайликові зі сфери сталого розвитку й обрання одного для найближчої телепередачі. Вибір Читайлика для телеефіру та ляльководи для Кокоші-листоноші. Підбір мультфільмів і відео для ілюстрування відповіді на лист-запитання. Підготовка телестудії (приміщення, глядацької зали, місця та реквізитів для ведучого).

Діяльнісний етап. Оголошення про ефір телепередачі. Виступ Читайлика і Кокоші-листоноші. Запитання глядачів, що стосуються обраної теми для розмови. Світлина напам'ять.

Рефлексійний етап. Творчі пропозиції для дітей: розповісти батькам про телепередачу; створити «репортаж» про випуск телепередачі «Читайликова пошта» (відео або радіорепортаж – диктофон).

Рефлексійні запитання («Що найбільше тобі до душі на підготовчому та діяльнісному етапах?», «Як би ти відповів (-ла) на запитання листа в телепередачі, коли був (-ла) би (б) Читайликом?», «Що, на твою думку, потрібно вдосконалити, аби телепередача була ще цікавішою і яскравішою?»)

Закріплювальний етап. Творчі пропозиції для дітей і батьків: створити власні підкасти на обговорювану тему (підготовка разом із батьками інформації та малюнків); створити банк ідей для авторських дитячих телепередач тощо.

Протягом експериментальної діяльності застосовувалися такі алгоритми проведення експериментів та елементарних дослідів з об'єктами живої природи на основі написання листа з аудіосупроводом.

Мета: підтвердити або спростувати припущення, яке надіслав дослідник в електронному листі; встановити, що рослинам для росту потрібні спеціальні умови: температура повітря, вологість, світло; з'ясувати, чи виділяють рослини кисень; розвивати пізнавальну активність та практичну діяльність дітей шостого року життя на основі екологічних уявлень.

1. Попередня робота: підготовка матеріалів для експерименту, написання листа з аудіосупроводом, забезпечення умов для проведення експерименту.

2. Полілог із дітьми: опис ситуації (прийшов лист на електронну адресу садочка, і тільки діти можуть допомогти досліднику, перевіривши припущення), прослуховування листа, обговорення з дітьми ситуації.

3. Інструктаж, організація простору для проведення перевірки гіпотез.

4. Проведення дослідів:

Дослід 1. Припущення: повітря проходить у стебло крізь листя. Налити у пляшку води, залишивши її незаповненою на 2-3 см., вставити листок у пляшку так, щоб кінчик стебла занурився у воду, отвір пляшки заліпити пластиліном як пробкою і зробити отвір для соломинки, яку потрібно закріпити так, щоб кінчик не дістався води). Дітям пропонують стати перед дзеркалом та за допомогою соломинки відсмоктати з пляшки повітря. Спостереження: із зануреного у воду стебла починають виходити бульбашки повітря. Висновок: повітря проходить у стебло крізь листя.

Дослід 2. Припущення: листя на деревах завжди кольорове. Звернути увагу дітей на те, що раніше всі листочки були однаковими – зеленими, а тепер стали жовтими, червоними. Взяти акварельні фарби, білий папір (малюнок із листочками), змочити його водою, пензликом нанести на один листочок кілька цяточок жовтої фарби, на другий – трішки жовтої та червоної фарби, на третій наносять лише червону фарбу. Фарба, розтікаючись по зображенню, утворює колір кожного з листочків. Вихователь пояснює дітям, що в кожному із живих листочків є зернята – барвники різного кольору, але найбільше з-поміж них зеленого – хлорофілу; зелені зернятка утворюються під впливом сонця та тепла, тому влітку їх дуже багато і вони не дають нам змоги побачити інші – жовті або червоні. Потрібно взяти пензлик і багато зеленої фарби та зафарбувати кожен із намальованих листочків. Густо покладена фарба перекриває всі інші кольори. І жовта, і червона фарби є в малюнку, але їх не видно через зелену. Таким чином, восени, коли кількість сонячного тепла зменшується, зелені зернятка хлорофілу руйнуються. Стають видимими інші

кольори - червоний або жовтий. Висновок: у живих листочках є інші кольори, але бачимо ми їх лише восени, коли кількість хлорофілу зменшується.

5. Разом з дітьми вихователь готує відповідь досліднику за допомогою листа з аудіосупроводом.

6. Рефлексія: Які емоції ви відчували під час того, як отримали лист? Чи змогли ми перевірити припущення дослідника? Чому важливо перевіряти припущення?

Копії довідок про апробацію результатів дослідження

Львівська міська рада
 Департамент розвитку
 Управління освіти
 Відділ освіти Сихівського та Личаківського районів

Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) №105

79038 м. Львів вул. Пасічна, 15 тел. (032) 271-21-20, e-mail: dnz105@ukr.net

12.02.24/№ 8

Довідка
 про впровадження результатів
 дисертаційного дослідження Кузіної Оксани Тадеївни
 на тему «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя
 засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти»,
 представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 зі спеціальності 012 Дошкільна освіта
 (галузь знань 01 Освіта/Педагогіка)

Упродовж 2022-2023, 2023-2024 навчальних років О.Т. Кузіна проводила експериментальне дослідження у закладі дошкільної освіти № 105 з теми «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти».

Безпосереднє впровадження результатів дослідження О.Т. Кузіної підтвердило його теоретичну та практичну значущість. Результати дисертаційної роботи дозволили збагатити зміст освітнього процесу закладу дошкільної освіти матеріалами щодо формування пізнавальної активності дітей шостого року життя засобами медіа.

Дисертантка презентувала своє експериментальне дослідження на семінарах, семінарах-практикумах, педагогічних радах, батьківських зборах. Було проведено заходи для вихователів закладу дошкільної освіти: «Вплив телебачення на дитину», «Дитина і гаджети», «Мультфільми – це корисно чи шкідливо?». Проводилась активна консультативна освітня взаємодія з батьками вихованців шостого року життя щодо підвищення їх розуміння необхідності формування пізнавальної активності у дитини, удосконалення їх здатності ефективно здійснювати означений педагогічний вплив.

В освітньому процесі закладу дошкільної освіти було впроваджено запропоновані педагогічні умови ефективного формування у дітей шостого року життя пізнавальної активності засобами медіа: розробка й впровадження середовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти; застосування традиційних, інноваційних, активних та інтерактивних форм і методів в освітньому процесі закладу дошкільної освіти;

розробка й реалізація сукупності традиційних та новітніх (сучасних) засобів медіа в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Результати дослідницької роботи здобувачки дозволили зробити висновок про ефективність упровадження педагогічних умов формування пізнавальної активності у дітей старшого віку засобами медіа в освітній процес закладу дошкільної освіти.

Директор)ДО №105

Лідія НАСТАСЯК

Львівська міська рада
 Департамент розвитку
 Управління освіти

Відділ освіти Сихівського та Личаківського районів

ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯСЛА-САДОК №132
(ЗДО №132)

вул. Сагайдачного 21, м.Львів, 79014, тел.:(032)2756111, e-mail: sadok132@ukr.net

код ЄДРПОУ 23887750

Від 12.02.2024 р. № 18-вих.

На № _____ від _____

Довідка
 про впровадження результатів
 дисертаційного дослідження Кузіної Оксани Тадеївни
 на тему «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя
 засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти»,
 представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 зі спеціальності 012 Дошкільна освіта
 (галузь знань 01 Освіта/Педагогіка)

Упродовж 2022-2023, 2023-2024 навчальних років О.Т. Кузіна проводила експериментальне дослідження у закладі дошкільної освіти № 132 з теми «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти».

Здобувачкою О.Т. Кузіною було розроблено й застосовано діагностичні методики з метою визначення рівнів сформованості пізнавальної активності у дітей шостого року в межах освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі».

Визначено критерії (емоційно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-вольовий), показники та схарактеризовано рівні досліджуваної якості. Також було розроблено й застосовано діагностичні методики для виявлення рівня розвитку здатності вихователів до формування пізнавальної активності дітей шостого року життя.

Було досліджено ступінь розуміння вихователями сутності поняття «пізнавальна активність дітей шостого року життя»; вміння реалізовувати когнітивний досвід в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. У процесі проведення констактуального етапу дослідження також використовувались діагностичні методики (опитування, анкетування тощо) у взаємодії з батьками

вихованців з метою вивчення їх здатності до формування пізнавальної активності засобами медіа в дітей шостого року життя.

В освітній процес дітей шостого року життя впроваджувалось спеціально розроблене перспективне планування з використанням засобів медіа, зокрема інноваційних (блоги, електронні книги, інтернет-ігри тощо); застосування форм, методів, засобів експериментально-педагогічної діяльності. В межах освітнього напрямку Державного стандарту дошкільної освіти «Дитина в світі природи» було запропоновано проведення освітнього процесу за межами закладу дошкільної освіти.

Результати експериментального дослідження підтвердили ефективність педагогічних умов формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку засобами медіа у закладах дошкільної освіти.

Директор ЗДО

Надія Леньо

ДНІПРОВСЬКА РАЙОННА В МІСТІ КИЄВІ ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ КОМПЛЕКС «ДОМІНАНТА»

(дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа I ступеня – суспільно-гуманітарна
гімназія – спеціалізована школа № 204 з поглибленим вивченням фізичної культури)

вул. Юності, 3, м. Київ, 02192, тел/факс 543-37-57,

E-mail: nvkdominanta@ukr.net Код згідно з ЄДРПОУ 22875220

№ 01-13/76 від 13.02.2024р.

**Довідка про впровадження
результатів дисертаційного дослідження Кузіної Оксани Тадеївни
на тему «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя
засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти»,
представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі
спеціальності 012 Дошкільна освіта (галузь знань 01 Освіта/Педагогіка)**

Довідка видана Кузіній Оксані Тадеївні в тому, що вона протягом 2022-2023, 2023-2024 навчальних років у закладі дошкільної освіти НВК «Домінанта» успішно впроваджувала методику діагностування та формування пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку засобами медіа. Кузіна Оксана Тадеївна проводила консультації для педагогів закладу дошкільної освіти, зокрема теоретичні та практичні семінари («Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя», «Діти і гаджети», «Корисні сайти та Інтернет платформи для використання в освітньому процесі ЗДО», круглий стіл «Цифровізація освіти» тощо), що сприяло поглибленню теоретичного і практичного досвіду вихователів щодо змісту та особливостей формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа.

Рекомендовані здобувачкою О.Т.Кузіною різноманітні форми освітньої діяльності в умовах закладу дошкільної освіти (спілкування в колі, заняття-змагання, заняття-сценарії популярних телепередач, заняття-квести (геокешинг) тощо) з використанням медіазасобів, зокрема інноваційних (електронні книги, блоги, ігрові додатки тощо) сприяли активізації дітей, підвищенню їхньої допитливості, інтересу до пізнавальної діяльності, ефективного формування їх знаннєвого й діяльнісного досвіду, базових якостей та життєвих компетентностей, формуванню пізнавальної активності в сукупності її компонентів. Запропоновані О.Т. Кузіною педагогічні умови формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя дозволили вдосконалити середовищну модель організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти; застосування традиційних, інноваційних, активних та інтерактивних педагогічних форм і методів в освітньому процесі закладу дошкільної освіти; реалізацію сукупності традиційних та новітніх (сучасних) засобів медіа в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Директор

Виконавець: Коваленко Н.І.
067-993-30-32

Світлана УФІМЦЕВА

УКРАЇНА

СВЯТОШИНСЬКА РАЙОННА В МІСТІ КИЄВІ ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №200 «Зірниця»

Святошинського району міста Києва

(ЗДО № 200 «Зірниця» Святошинського району м.Києва)

вул. Академіка Єфремова, 9-А, м. Київ, 03179, тел.050-132-87-28

E-mail: zdo200zirnitsa@gmail.com, код ЄДРПОУ 22879234

20.02.2024_ №_13

Довідка

про впровадження результатів
дисертаційного дослідження Кузіної Оксани Тадеївни
на тему «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя
засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти»,
представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 012 Дошкільна освіта
(галузь знань 01 Освіта/Педагогіка)

Довідка видана Кузіній О.Т. в тому, що матеріали її дисертаційного дослідження «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти» впроваджено в освітній процес закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №200 «Зірниця» Святошинського району міста Києва впродовж 2022-2023, 2023-2024 навчальних років.

У процесі експериментально-педагогічної діяльності здобувачкою були розроблені завдання для діагностики рівнів сформованості пізнавальної активності дітей шостого року життя; критерії, показники, характеристики рівнів розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя. Показники розроблено до кожного критерію, при цьому враховуються вікові особливості дітей шостого року життя.

Освітня взаємодія здійснювалася з усіма учасниками освітнього процесу: вихователями, дітьми та їхніми батьками. Кузіною О.Т. було розроблено експериментальну структурно-функціональну модель формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя у межах мотиваційно-цільового, організаційно-змістового, рефлексивно-прогностичного етапів дослідження. В освітній процес закладу дошкільної освіти було упроваджено педагогічні умови ефективного розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя: розробка й упровадження середовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти; застосування традиційних, інноваційних, активних та інтерактивних форм і методів в освітньому процесі

закладу дошкільної освіти; розробка й реалізація сукупності традиційних та сучасних засобів медіа в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Результати експериментального дослідження підтвердили ефективність педагогічних умов формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти.

Директор

Handwritten signature of Mariya Grygorovych

Марія ГРИГОРОВИЧ

Додаток

до звітної документації про виконання науково-дослідницької роботи
на тему «Вплив медіа на пізнавальну активність у дітей шостого року життя у закладах дошкільної освіти»
на виконання завдання науково-дослідницького проекту «Філософія
педагогічності» 912 «Дошкільна освіта»
завданням 91 Освіта/Педагогіка

Додаток до звітної документації про виконання науково-дослідницької роботи на тему «Вплив медіа на пізнавальну активність у дітей шостого року життя у закладах дошкільної освіти» виконавцем та автором «Філософія педагогічності» району міста Києва на період 2022-2023, 2023-2024 навчальних років.

У процесі експериментально-педагогічної діяльності заплановано було розробити завдання для діагностики рівня сформованості пізнавальної активності дітей шостого року життя; критерії, показники, структурні елементи рівня розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя. Показники розроблено до кожного критерію, при цьому враховувалися різні особливості дітей шостого року життя.

Особливістю змісту дослідження є уявлення освітнього процесу: мовчазним, дітям та їхнім батькам. Кулішова О.Т. було розроблено експериментальну структурно-функціональну модель формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя у межах мотиваційно-пізнавального, організаційно-діяльного, рефлексивно-прогностичного етапів дослідження. В освітній процес закладу дошкільної освіти було запроваджено інтегративні умови ефективного розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя: виробила й запровадила середовищної моделі організаційної життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти: використання традиційних, інноваційних, актуальних та інтерактивних форм і засобів в освітньому процесі.

Україна

Управління освіти виконавчого комітету

Рівненської міської ради

**ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (ЯСЛА-САДОК) № 1
РІВНЕНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ**

вул. Княгині Ольги, буд. 25, м. Рівне, 33014, тел. (0362) 63-48-24,

E-mail: nvk1.rivne@gmail.com, код 25315455

26.08.2024 №вих. 19

на № _____

Довідка

про впровадження результатів
дисертаційного дослідження Кузіної Оксани Тадеївни
на тему «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя
засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти»,
представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 012 Дошкільна освіта
(галузь знань 01 Освіта/Педагогіка)

Упродовж 2022-2024 р.р. Оксана Тадеївна Кузіна проводила експериментальне дослідження у Закладі дошкільної освіти (ясла-садок) №1 Рівненської міської ради з теми «Формування пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти».

Матеріали та висновки дослідження здобувача використовувалися в освітній діяльності з вихователями та батьками при проведенні тренінгів, семінарів, засідань круглого столу, батьківських зборів («Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя», «Діти і гаджети», «Корисні сайти та Інтернет платформи для використання в освітньому процесі ЗДО», «Цифровізація освіти»).

Схвалення викликали запропоновані педагогічні умови ефективного формування у дітей шостого року життя пізнавальної активності засобами медіа: розробка й упровадження середовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти; застосування традиційних, інноваційних, активних та інтерактивних форм і методів в освітньому процесі; розробка й реалізація сукупності традиційних та новітніх (сучасних) засобів медіа в освітньому процесі ЗДО.

Результати експериментального дослідження засвідчили позитивний вплив запропонованої експериментально-педагогічної діяльності на стан сформованості пізнавальної активності у дітей шостого року життя в умовах закладу дошкільної освіти.

Директор

Наталія ВОЛИНСЬКА

**ГЛУХІВСЬКА МІСЬКА РАДА
ГЛУХІВСЬКИЙ ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
(ЯСЛА-САДОК) «ЗІРОЧКА»
ГЛУХІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ДНЗ «ЗІРОЧКА»**

вул.Терещенків,19 м.Глухів, Сумської області, тел.(05444) 2-21-11
E-mail: dnz-zirochk10@ukr.net Код ЄДРПОУ 33872202

№ 01-27/03
21.02.2024

Довідка
про впровадження результатів
дисертаційного дослідження Кузіної Оксани Тадеївни
на тему «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя
засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти»,
представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 012 Дошкільна освіта
(галузь знань 01 Освіта/Педагогіка)

Довідка, видана О.Т. Кузіній, засвідчує, що матеріали її дисертаційного дослідження «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти» впроваджено в освітній процес Глухівського дошкільного навчального закладу(ясла-садок) «Зірочка»Глухівської міської ради Сумської області у 2022-2023, 2023-2024 навчальних роках.

О.Т. Кузіна здійснювала освітню взаємодію з вихователями, вихователем-методистом закладу дошкільної освіти, надавала їм допомогу під час упровадження авторських доробок, а саме: проводила семінари, вебінари, лекції з проблем формування пізнавальної активності дітей шостого року життя засобами медіа, висвітлюючи зміст, особливості форм, методів, засобів експериментально-педагогічної діяльності в умовах закладу дошкільної освіти.

Запропоновані авторкою діагностичні методики формування пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку дозволили виявити рівні розвитку досліджуваної якості у дітей шостого року життя та на цій основі здійснювати цілеспрямовану експериментально-педагогічну діяльність.

У групах дітей шостого року життя було впроваджено педагогічні умови формування їх пізнавальної активності: розробка й упровадження середовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти; застосування традиційних, інноваційних, активних та

інтерактивних форм і методів в освітньому процесі закладу дошкільної освіти; розробка й реалізація сукупності традиційних та сучасних засобів медіа в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Результати аналізу констатувального етапу експерименту засвідчили позитивні зміни в рівні розвитку пізнавальної активності у дітей шостого року життя, що підтверджує ефективність експериментально-педагогічної діяльності в умовах закладу дошкільної освіти.

Завідувач

ЛАРИСА ШПЕТНА

Управління освіти Солом'янської районної в місті Києві
державної адміністрації
Заклад дошкільної освіти(ясла-садок) № 762 «Либідь»
03058, вул. Вадима Гетьмана, 42-а, тел.(044) 401-16-42
E-mail:dnz762@gmail.com

Від 15.02.2024р.

№ 02

Довідка
про впровадження результатів
дисертаційного дослідження Кузіної Оксани Тадеївни
на тему «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя
засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти»,
представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 012 Дошкільна освіта
(галузь знань 01 Освіта/Педагогіка)

Результати наукового доробку здобувачки кафедри дошкільної освіти Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка О.Т. Кузіної були впроваджені в освітній процес закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 762 «Либідь» протягом 2022-2023, 2023-2024 навчальних років. Застосування результатів дисертаційного дослідження, зокрема структурно-функціональної моделі формування пізнавальної активності дітей шостого року життя та методичних рекомендацій стосовно ефективного формування досліджуваної якості, підтвердило їх вагомість у формуванні життєвих компетентностей, якостей особистості, зокрема пізнавальної активності у дітей шостого року життя.

В освітній процес дітей шостого року життя впроваджувалось спеціально розроблене перспективне планування щодо використання засобів медіа, зокрема інноваційних (блоги, електронні книги, інтернет-ігри тощо); застосування форм, методів, засобів експериментально-педагогічної діяльності. В межах освітнього напрямку Державного стандарту дошкільної освіти «Дитина в світі природи» було запропоновано проведення освітнього процесу за межами закладу дошкільної освіти.

З метою вдосконалення педагогічного досвіду батьків з питання формування пізнавальної активності їх дітей та доцільності використання засобів медіа у цьому процесі проводились тренінг, вебінар, консультаційна взаємодія, постійне інформування (пам'ятки, поради тощо).

Результати контрольного етапу експериментального дослідження засвідчили позитивні зміни в рівнях сформованості пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Директор - Леся ЯРОШ

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ № 37 «НЕЗАБУДКА»
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
(ХЗДО № 37 «НЕЗАБУДКА»)**

вул. Перемоги, 15А, м. Хмельницький, Хмельницька область, 29000
тел. (0382) 63-01-65 E-mail: dnzkhm37@ukr.net код ЄДРПОУ33282361

від 13.02.2024 р. № 16/01-29

Довідка

про впровадження результатів
дисертаційного дослідження Кузіної Оксани Тадеївни
на тему «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя
засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти»,
представленого на здобуття наукового ступеню доктора філософії
за спеціальністю 012 Дошкільна освіта
(галузь знань 01 Освіта/Педагогіка)

Упродовж 2022-2023, 2023-2024 навчальних років О.Т. Кузіна проводила експериментальне дослідження у Хмельницькому закладі дошкільної освіти № 37 «Незабудка» з теми «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти» під керівництво наукового керівника - професор кафедри дошкільної освіти Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, доктора педагогічних наук, професора Пономаренко Тетяна Олександрівни.

Запропоновані авторкою діагностичні методики формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя дозволила виявити рівні розвитку досліджуваної якості у дітей шостого року життя та на цій основі здійснювати цілеспрямовану експериментально-педагогічну діяльність.

Здобувачкою було визначено етапи формування пізнавальної активності дітей (мотиваційно-цільовий; організаційно-змістовий; рефлексивно-прогностичний) та експериментально-педагогічна діяльність здійснювалася в межах означених етапів.

Експериментальна діяльність О.Т. Кузіної ґрунтувалася на таких методологічних підходах: системний; компетентнісний; діяльнісний; середовищний, особистісно-орієнтований та на таких принципах формування пізнавальної активності: загальнопедагогічні (гуманізація, демократизація, природовідповідність, цілісність, культуровідповідність тощо); виховання (цілеспрямованість, єдність свідомості та поведінки, індивідуальний підхід тощо); дидактичні (науковість, систематичність, послідовність, доступність,

наочність, свідомість, активність, емоційність тощо) та специфічні (діалогічність, радісне набування досвіду; відчуття радості успіху; співробітництво, партнерство, успішність кожного в спільній справі, підкріплення творчих сил умінням творити, досягати успішного результату; дослідження та відкриття – пріоритетні форми взаємодії вихователя й дитини тощо).

О.Т. Кузіною було визначено та використано в умовах закладу дошкільної освіти такі засоби організації освітнього процесу: екологічні стежини; екологічна кімната; міні-музеї природи; метеомайданчик; дослідницька лабораторія; різні види життєдіяльності; праця в природі; ігри природничого спрямування; пошуково-дослідницька діяльність; приклад діяльності (позиція, вчинки вихователя) тощо.

У групах дітей шостого року життя було впроваджено педагогічні умови формування пізнавальної активності дітей шостого року життя шляхом застосування різних форм, методів, засобів освітньої діяльності.

На прикінцевому етапі було проведено порівняльний зріз рівнів прояву пізнавальної активності дітьми шостого року життя. Отримані результати засвідчили позитивні зміни у рівнях прояву пізнавальної активності дітей шостого року життя, що підтверджує ефективність розробленої та впровадженої освітньої діяльності.

Директор

Тетяна СЛІВІНСЬКА

БОРОДЯНСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
**ПИЛИПОВИЦЬКИЙ ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
(ЯСЛА-САДОК) КОМБІНОВАНОГО ТИПУ «ПИЛИПКО»**

Вул.Привокзальна,7,с.Пилиповичі, Бучанського р-ну, Київської обл..індекс 07840
Тел..(04577)74-2-16, pylypko2012@ukr.net

від 22.02.2024 № 8

Довідка

про впровадження результатів
дисертаційного дослідження Кузінної Оксани Тадеївни
на тему «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя
засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти»,
представленого на здобуття наукового ступеню доктора філософії
за спеціальністю 012 Дошкільна освіта
(галузь знань 01 Освіта/Педагогіка)

Довідка видана Кузінній Оксані Тадеївні в тому, що вона протягом 2022-2023, 2023-2024 навчальних років у Пилиповицькому закладі дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу «Пилипко» Бородянської селищної ради успішно впроваджувала методику діагностування та формування пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку засобами медіа під керівництвом професор кафедри дошкільної освіти Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, доктора педагогічних наук, професора Пономаренко Тетяни Олександрівни.

Здобувачкою було вивчено рівень розвитку пізнавальної активності дітей шостого року життя.

Було проаналізовано зміст перспективних, календарних планів вихователів щодо: системності, всебічності, повноти реалізації змісту програми «Дитина» в межах розділу «Природний світ: дитина у світі природи»; наявності завдань з метою формування компонентів пізнавальної активності дітей шостого року життя в різних видах життєдіяльності дітей; використання традиційних та новітніх засобів медіа в різних видах життєдіяльності дітей з метою формування їх пізнавальної активності в межах програмного розділу «Природний світ: дитина у світі природи»; змісту й особливостей освітньої взаємодії з різними соціальними інституціями, зокрема з батьками вихованців, з метою формування сукупності компонентів пізнавальної активності дітей шостого року життя.

Також було проаналізовано стан розвивального освітнього середовища закладу дошкільної освіти: відповідність організації й використання розвивального освітнього середовища ЗДО (предметного, природного, інформаційного, соціального) змісту й особливостям формування всіх компонентів пізнавальної активності дітей шостого року життя; наявність та особливості застосування традиційних та новітніх медіа в різних видах розвивального освітнього середовища ЗДО (предметного, природного, інформаційного, соціального); відповідність організації й використання розвивального освітнього середовища ЗДО для формування пізнавальної активності дітей засобами медіа таким характеристикам як цілісність, суб'єктивність, різносторонність, змінюваність, багатовекторність, варіабельність, соціокультурна мобільність, координованість, емоційна насиченість та принципів (врахування віку вихованців, розвивальної спрямованості, розширення та вдосконалення, поєднання різних видів діяльності, функціональності, динамічності, активності, емоційного комфорту, естетичності, безпеки).

В освітньому процесі закладу дошкільної освіти було впроваджено запропоновані педагогічні умови ефективного формування у дітей шостого року життя пізнавальної активності засобами медіа: розробка й упровадження середовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти; застосування традиційних, інноваційних, активних та інтерактивних форм і методів в освітньому процесі закладу дошкільної освіти; розробка й реалізація сукупності традиційних та новітніх (сучасних) засобів медіа в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Безпосереднє впровадження результатів дослідження О.Т. Кузіної підтвердило його теоретичну та практичну значущість. Результати дисертаційної роботи дозволили збагатити зміст освітнього процесу закладу дошкільної освіти матеріалами щодо формування пізнавальної активності дітей шостого року життя засобами медіа.

Результати дослідницької роботи здобувачки дозволили зробити висновок про ефективність упровадження педагогічних умов формування пізнавальної активності у дітей старшого віку засобами медіа в освітній процес закладу дошкільної освіти.

Директор

Світлана ФЕДОРОВА

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ № 54 «ПІЗНАЙКО»
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
 проспект Миру, 51/2, м. Хмельницький, Хмельницька область, 29019
 тел. (0382) 63-11-62 e-mail: dnzkhm54@ukr.net код ЄДРПОУ 22764040

01.03.2024 № 01-35/53

на № _____ від _____

Довідка
 про впровадження результатів
 дисертаційного дослідження Кузіної Оксани Тадеївни
 на тему «Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в
 умовах закладу дошкільної освіти»,
 представленого на здобуття наукового ступеню доктора філософії
 за спеціальністю 012 Дошкільна освіта
 (галузь знань 01 Освіта/Педагогіка)

Довідка видана Кузіній Оксані Тадеївні в тому, що вона протягом 2022-2023, 2023-2024 навчальних років у Хмельницькому закладі дошкільної освіти № 54 «Пізнайко» успішно впроваджувала методiku діагностування та формування пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку засобами медіа під керівництвом професора кафедри дошкільної освіти Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, доктора педагогічних наук, професора Пономаренко Тетяни Олександрівни.

Здобувачкою було вивчено рівень розвитку пізнавальної активності дітей шостого року життя.

Було проаналізовано зміст перспективних, календарних планів вихователів щодо системності, всебічності, повноти реалізації змісту програми «Дитина» в межах розділу «Природний світ: дитина у світі природи»; наявності завдань з метою формування компонентів пізнавальної активності дітей шостого року життя в різних видах життєдіяльності дітей; використання традиційних та новітніх засобів медіа в різних видах життєдіяльності дітей з метою формування їх пізнавальної активності в межах програмного розділу «Природний світ: дитина у світі природи»; змісту й особливостей освітньої взаємодії з різними соціальними інституціями, зокрема з батьками вихованців, з метою формування сукупності компонентів пізнавальної активності дітей шостого року життя.

Також було проаналізовано стан розвивального освітнього середовища закладу дошкільної освіти: відповідність організації й використання розвивального освітнього середовища ЗДО (предметного, природного, інформаційного, соціального) змісту й особливостям формування всіх компонентів пізнавальної активності дітей шостого року життя; наявність та особливості застосування традиційних та новітніх медіа в різних видах розвивального освітнього середовища ЗДО (предметного, природного, інформаційного, соціального); відповідність організації й використання розвивального освітнього середовища ЗДО для формування пізнавальної активності дітей засобами медіа таким характеристикам як цілісність, суб'єктивність, різносторонність, змішваність, багатовекторність, варіабельність, соціокультурна мобільність, координованість, емоційна насиченість та принципів (врахування віку вихованців, розвивальної спрямованості, розширення та вдосконалення, поєднання різних видів діяльності, функціональності, динамічності, активності, емоційного комфорту, естетичності, безпеки).

В освітньому процесі закладу дошкільної освіти було впроваджено запропоновані педагогічні умови ефективного формування у дітей шостого року життя пізнавальної

активності засобами медіа: розробка й упровадження середовищної моделі організації життєдіяльності дітей в умовах закладу дошкільної освіти; застосування традиційних, інноваційних, активних та інтерактивних форм і методів в освітньому процесі закладу дошкільної освіти; розробка й реалізація сукупності традиційних та новітніх (сучасних) засобів медіа в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Безпосереднє впровадження результатів дослідження О.Т. Кузіної підтвердило його теоретичну та практичну значущість. Результати дисертаційної роботи дозволили збагатити зміст освітнього процесу закладу дошкільної освіти матеріалами щодо формування пізнавальної активності дітей шостого року життя засобами медіа.

Результати дослідницької роботи здобувачки дозволили зробити висновок про ефективність упровадження педагогічних умов формування пізнавальної активності у дітей старшого віку засобами медіа в освітній процес закладу дошкільної освіти.

Директор

Ольга БІЛЬСЬКА